

#21 (2) / 2016

CZASOPISMO INDEKSOWANE
NA LIŚCIE CZASOPISM
PUNKTOWANYCH MNiSW
(7 PKT., CZĘŚĆ B, NR 992)

CZASOPISMO NAUKOWE
HUMANUM POWSTAŁO
W 2008 ROKU

CZŁONKAMI REDAKCJI
I RADY NAUKOWEJ SĄ
UZNANI BADACZE Z POLSKI
I ZAGRANICY

HUMANUM

ISSN: 1898-8431

HUMANUM

Institut Studiów Międzynarodowych
i Edukacji w Warszawie

21 (2) / 2016

CZASOPISMO INDEKSOWANE
NA LIŚCIE CZASOPISM
PUNKTOWANYCH MNiSW
(7 PKT., CZĘŚĆ B, NR 992)

CZASOPISMO NAUKOWE
HUMANUM POWSTAŁO
W 2008 ROKU

CZŁONKAMI REDAKCJI
I RADY NAUKOWEJ SĄ
UZNANI BADACZE Z POLSKI
I ZAGRANICZY

HUMANUM

MIĘDZYNARODOWE STUDIA SPOŁECZNO-HUMANISTYCZNE
INTERNATIONAL SOCIAL AND HUMANITIES STUDIES

INSTYTUT STUDIÓW MIĘDZYNARODOWYCH I EDUKACJI HUMANUM

KOLEGIUM REDAKCYJNE | Editorial boards:

Redaktor Naczelny / Chief Editor
prof. dr hab. Paweł Czarnecki

Sekretarz redakcji / Assistant editor:
Fedir Nazarchuk

REDAKTORZY TEMATYCZNI | Section Editors:

prof. dr hab. Ireneusz Świtała
prof. dr hab. Wojciech Słomski
prof. dr hab. Stanislav Szabo

REDAKTORZY JĘZYKOWI | Language Editors:

Język polski: dr Paweł Panas
Język angielski: Andy Ender MA, dr Marcin Łączek
Język słowacki: Mgr. Andrea Geciová-Čusová
Język czeski: PhDr. Mariola Krakowczykóvá, Ph.D.
Język rosyjski: Andrey Stenykhin MA

REDAKTOR STATYSTYCZNY | Statistical Editor:
doc. dr Kiejstut R. Szymański

REDAKTOR TECHNICZNY | Technical Editor:
Michal Cibere

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE |
Graphic design: Fedir Nazarchuk

RADA NAUKOWA | Scientific Council:

Przewodniczący / Chairman: J. E. Bp Prof. ThDr.
PhDr. Stanislav Stolarik, PhD. (Słowacja)

CZŁONKOWIE | Members:

Dr h.c. prof. Ing. Jozef Živčák, PhD. (Słowacja),
Dr h.c Prof. Daniel J. West Jr. PhD. FACHE, FACMPE
(USA), prof. PhDr. Anna Žilová, PhD. (Słowacja),
Prof. Devin Fore, PhD. (USA), Doc. PaedDr. Tomáš
Jablonský, PhD. prof. KU (Słowacja), Prof. zw. dr hab.
Wojciech Słomski, Prof. MUDr. Vladimír Krčmery
DrSc. Dr h.c. Mult. (Słowacja), Prof. Ing. Alexander
Belohlavek, PhD. (USA), prof. h.c. doc. MUDr. Maria
Mojžešova, PhD. (Słowacja), Prof. dr hab. Ewgenii
Bobosow (Białoruś), Prof. PhDr. Vasil Gluchman,
CSc. (Słowacja), ks. Prof. PhDr. Pavol Dancak,
PhD. (Słowacja), Doc. PhDr. Nadežda Krajčova,
PhD. (Słowacja), Prof. RNDr. Rene Matlovič, PhD.
(Słowacja), JUDr. Maria Bujňakova, CSc.(Słowacja),
Prof. dr hab. Nella Nyczkaló (Ukraina), Prof. dr hab.
Jurij Kariagin (Ukraina), PhDr., Marta Gluchmanova

Lista recenzentów | List of reviewers:

znajduje się na stronie www.humanum.org.pl
oraz na końcu ostatniego numeru
w danym roczniku | *list of reviewers available at*
www.humanum.org.pl and in the last issue of volume

Adres redakcji i wydawcy | Publisher: Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji Humanum,
ul. Złota 61, lok. 101, 00-819 Warszawa www.humanum.org.pl / Printed in Poland
Co-editor – International School of Management in Prešov (Slovakia)
© Copyright by The authors of individual text

ŻADEN FRAGMENT TEJ PUBLIKACJI NIE MOŻE BYĆ REPRODUKOWANY, UMIESZCZANY W SYSTEMACH PRZECHOWYWANIA INFORMACJI LUB PRZEKAZYWANY
W JAKIEJKOLWIEK FORMIE – ELEKTRONICZNEJ, MECHANICZNEJ, FOTOKOPII CZY INNYCH REPRODUKCJI – BEZ ZGODNY POSIADACZA PRAW AUTORSKICH
WERSJA WYDANIA PAPIEROWEGO HUMANUM MIĘDZYNARODOWE STUDIA SPOŁECZNO-HUMANISTYCZNE JEST WERSJĄ GŁÓWNA

ISSN 1898-8431

Czasopismo punktowane Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Polsce. Lista B, 7 pkt, poz. 992
The magazine scored by Ministry of Science and Higher Education in Poland. List B, 7 points, pos. 992

21 (2) / 2016

Spis treści

ANDREA BOHUNICZKY: A szociális munka és a gyógypedagógia találkozás a tanácsadói munkában	13
RAMIRO DÉLIO BORGES DE MENESES: Na Parábola do Desvalido no Caminho (Lc 10, 25 – 37) : a liturgia do Samaritano	17
MAGDA BORYSŁAWSKA: Zapomniane ofiary nazizmu	33
PAWEŁ CZARNECKI: Dilemmas of ethics of advertising-economic, legal and social aspects	41
JOSEF DOLISTA: Smysl lidského utrpení a víry v myšlení Bohuslava Rynka	49
MARTA GLUCHMANOVA: Understanding and comparison of East and West Philosophies	55
IVICA GULÁŠOVÁ, LADA NOVÁKOVÁ: Nejčastější duševní onemocnění u seniorů a jejich rizika	63
MARTIN JURAŠEK, PETER VANSÁČ: Fenomén (ne)legálnej migrácie	71
KRZYSZTOF KAWĘCKI: Geneza akcji wyborczej solidarność	85
MARIOLA KRAKOWCZYKOVÁ: Proces hodnocení zaměstnanců moderní organizace	97

Spis treści – cd.

KAMIL M. KUŠMIDER: Rola mediów w Polskiej Prezydencji w Unii Europejskiej	107
PETER LOŠONCZI, ANDREJ VELAS, LADISLAV KRUČANICA: An application of suitable methods during risk analysis	119
ZUZANA MÉSZÁROSOVÁ-LAMPL: Príčiny úbytku Maďarov na Slovensku v období 1991-2011	123
ANJA MUSTAGRUDIČ, DENIS MARKO: Formy a výskyt rizikového správania u adolescentov z nápravno-výchovného zariadenia	129
MICHAL OLÁH: Sociálna práca s ľuďmi bez domova v útulku Antona Srholca RESOTY	139
ZLATA ONDRUŠOVÁ, ZUZANA ONDRUŠOVÁ: Kultúrno - spoločenské aspekty práce s onkologickým pacientom	155
EVA PONGRÁCZ: A szociális gazdaság mint társadalmi innováció	169
LENKA ROVŇANOVÁ, PATRÍCIA ZÓLYOMIOVÁ: Komparácia názorov učiteľov a študentov* učiteľstva na prácu so žiakmi so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami	175
ALBERT SÁNDOR: Pedagógusaink értékorientációjáról	191
JANA VALLOVÁ, SZILVIA BUZALOVÁ: Sociálna práca a duchovné sprevádzanie chorých a zomierajúcich	195
PAVOL ZEMKO: Sociálna Náuka Katolíckej Cirkvi je Povolaná Neustále sa obohacovať Novými Výzvami	199

Issue dedicated to

Rev. Abbot

**Dr. h. c. Mult. doc. PhDr. PaedDr. ThLic.
György HERDICS, PhD., MBA, LL.M,
professor extraordinarius**

on the occasion of his 50th birthday

Dr. h. c. Mult. doc. PhDr. PaedDr. ThLic. György HERDICS, PhD.,
MBA, LL.M, professor extraordinarius

Was born in Komárno, 28-th of November 1966.

STUDIES

He studied at the elementary school in his town of birth. In the year 1987 he finished the four years long high school with successful final exams. In 1987 started studies of catholic theology at the University of Jan Amos Komensky in Bratislava, which he graduated in 1991.

He studied also the theology at the Catholic University of Peter Pázmány, in Budapest. As a result he received the diploma with the license of theology in 2002. The next year he collected the academic title of doctor on the field of pedagogics – this time on the Catholic University in Ružomberok. His title of PhDr. was given by the College of Health and Social Work of St. Elisabeth, in 2011.

Other titles:

- 2011 – Pro Deo State University, title of “Doctor Honoris causa”
- 2012 – Title PhD.
- 2014 – Habilitation from social work
- 2015 – Title MBA
- 2016- Title LL.M
- Since 2015 He is extraordinary professor at WMU (Polish Republic)

PRIESTLY VOCATION

He is consecrated priest of the Catholic Church since 1991. The consecration happened in the dome of St. Martin in Bratislava. The first place of his mission was the capital city of Slovak Republic, then he became the parish leader in Dolné Semerovce. Between 1996 and 2008 his duties of the priest took him to the municipality of Trstice. Since August of 2009 until July of 2013 he led the catholic community of the town Dunajská Streda. Currently his place of service is Baka.

ECCLESIASTIC TITLES AND HONOURS

In the year of 1999 he conducted duties of a school deanship. In 2002 the archbishop of Kalocsa-Kecskemét honoured him with the title of canonry, next year the title of an honorary abbot. During his service in Dunajská Streda he used to be the dean of the region as well.

ACTIVITIES AS A TEACHER, LECTURER

For couple of years he gave lectures at the Catholic College Sapietia in Budapest. He was acted as the deputy of the director for the extramural centre of the same College for four years. Since 2011 He is giving lectures at the College of Health and Social Work of St. Elisabeth (extramural centre in Dunajská Streda.) He is the head of the same institution as well. Since 2015 he also teach at the Pedagogical Faculty of WMU in Karvina (Czech Republic.)

CATHOLIC MEDIA

Since 2001 he is the editor in chief of the catholic weekly magazine, called Remény, (Hope) which is the only written catholic paper in Hungarian language in Slovakia. At the same time, he directs the publishing house Gloria. Also, he is the member of the editorial board of Magyar Sion (Hungarian Sion). He used to be the co-chief editor of the Hungarian magazine Família. He got permission from the Archdiocese of Trnava to coordinate Hungarian language broadcasting at the Slovak Radio.

PUBLICATIONS

Since the beginning of his studies at the theological faculty, he regularly write for the catholic weekly magazine, Remény. his articles were published in several catholic papers (for example Új Ember, Família etc.) He is also a regular author at the regional magazine Csallóköz (Rye Island.) More or less regularly, he used to participate in radio broadcasts of the Slovak Radio. He worked also on the education of the ethnic Hungarian minority in Slovakia, what means publishing books as well. Summary of his articles released in the magazine Remény, came out at the title Szó és remény (Word and hope.) He is the author of several book-lets of prayers, also a editor of prayer books. In 2011 was released another book: Reménykedéseink (Our hopes.) He wrote it in about cooperation with his college. 2014 – This is the year, when a collection of meditations was born, under the title “A jó hír csodákra képes!” (The good news do miracles!) Since 2015 he is the editor in chief of the scientific magazine Via Socialis.

His books for college and university studies:

Herdics, Oláh, Ondrušová: Fejezetek a szociális munka tárgyköréből 2014, (Chapters from the social work), Albert, Herdics: Felnőttképzés 2014, (Education of adults)

Albert, Herdics: O vzdělávání dospělých 2015, (About education of adults)

Dr. h. c. mult. doc. PhDr. PaedDr. ThLic. György Herdics, PhD.,
MBA, LL.M, m. prof.

Narodil sa v Komárne 28. novembra 1966.

ŠTÚDIA

Základnú školu navštevoval vo svojom rodnom meste, kde v roku 1987 aj maturoval na gymnáziu s vyučovacím jazykom maďarským. V štúdiu pokračoval v rokoch 1987 až 1991 na Univerzite Komenského na Teologickej fakulte CM v Bratislave.

V roku 2001 na Katolíckej univerzite Pétera Pázmánya v Budapešti získal licenciát z teológie a v roku 2002 na Katolíckej univerzite v Ružomberku akademický titul PaedDr. Na Vysokej škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v roku 2011 získal akademický titul PhDr.

V roku 2011 univerzita Pro Deo State University mu udelila doktorát „honoris causa“.

- V roku 2012 získal titul PhD.
- V roku 2014 habilitoval zo sociálnej práce.
- V roku 2015 získal titul MBA.
- Od roku 2015 je mimoriadnym profesorom na WMU (Poľská republika).
- V roku 2016 získal doktorát „honoris causa“ na univerzite „Ostroh Academy“ na Ukrajine.
- V roku 2016 získal titul LL.M

KŇAZSKÉ POVOLANIE

V roku 1991 bol v Bratislave vysvätený za kňaza v dóme svätého Martina. Pôsobil najskôr v Bratislave, potom v Dolných Semerovciach. V rokoch 1996 až 2008 pôsobil ako farár v Trsticiach. Od augusta 2009 do júla 2013 pôsobil ako dunajskostredský farár. Od roku 2013 bol farárom v Bake. Od roku 2016 je správcom univerzitného pastoračného centra v Gabčíkove.

CIRKEVNÉ TITULY A VYZNAMENANIA

V roku 1999 sa stal školským dekanom. V roku 2002 vyznamenali ho titulom čestný kanoník arcidiecézy Kalocsa-Kecskemét a od roku 2003 je titulárnym opátom. Od roku 2009 do 2013 bol dekanom dekanátu Dunajská Streda.

PREDNÁŠATEĽSKÁ ČINNOSŤ/PÔSOBNOSŤ

Počas niekoľkých rokov prednášal na Teologickej vysokej škole Sapientia v Budapešti. V Komárne počas štyroch rokov na vysunutom pracovisku Teologickej vysokej školy Sapientia pre vzdelávanie katechétov bol zástupcom riaditeľa. Od roku 2011 prednáša na Vysokej škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety (detašované pracovisko Dunajská Streda). Tu je zároveň aj vedúcim detašovaného pracoviska. Od roku 2015 prednáša aj na pedagogickej fakulte WMU v Karvinej (Česká republika).

KATOLÍCKE MÉDIÁ

Od roku 2001 je šéfredaktorom maďarského katolíckeho týždenníka Remény, a taktiež od roku 2001 riaditeľom Vydavateľstva Glória. Je členom redakčnej rady časopisu Magyar Sion. Bol spolušéfredaktorom magazínu Família. Má poverenie Trnavskej Arcidiecézy o koordinovanie vysielania Slovenského rozhlasu v maďarskom jazyku. Od roku 2015 je šéfredaktorom odborného časopisu Via socialis.

PUBLIKÁCIE

Od čias štúdií na teologickej fakulte pravidelne prispieva a publikuje v týždenníku Remény. Jeho publikácie boli zverejnené vo viacerých maďarských katolíckych týždenníkoch (napr. Új Ember, Família). Pravidelne prispieva do regionálneho týždenníka Csallóköz (Žitný ostrov). S pomernou pravidelnosťou má duchovné úvahy v maďarskom vysielaní Slovenského rozhlasu, v maďarskom Katolíckom rádiu a v Rádiu Mária. Zúčastnil sa na príprave štúdia j maďarskej komunity na Slovensku, ktoré vyšlo aj v knižnej forme. Sumár jeho výberových článkov uverejnených v týždenníku Remény vyšiel pod názvom Szó és remény (Slovo a nádej). Je autorom viacerých modlitbových zošitov, ako aj redaktorom modlitbových knižiek. V roku 2011 vydali jeho ďalšiu knihu (spoluautor) pod názvom Reménykedéseink (Naše nádeje). V roku 2014 vydali jeho zamyslenia pod názvom A jó hír csodákra képes!

Jeho vysokoškolské učebnice: Herdics, Oláh, Ondrušová: Fejezetek a szociális munka tárgyköréből (2014), Albert, Herdics: Felnőttképzés. (2014), Albert, Herdics: O vzdelávání dospělých. (2015).

Andrea Bohuniczky

Slovakia

A szociális munka és a gyógypedagógia találkozása a tanácsadói munkában */ Crossing points of Social Work and Special Pedagogy in the Counselling*

Abstract

Multidisciplinary approach and co-operation with professionals in other fields are essential points for a social worker to understand and solve properly the problem, how much human problems are hardly to categorize and in many cases appear collectively. Since the social worker holds the position of a counselor in fact in every problematic case, social counseling is his most applied professional field within counseling. Common attribute of social work and special pedagogy as auxiliary science is the role of solving problems and aiming changes in the counseling. These points will be highlighted in general and by concrete examples as well in the following text.

Keywords: Co-operation. Sociization. Social counselling. Social work. Special pedagogy.

A segítő emberi kapcsolatok szakmává válása az emberi kultúrák fejlődésével együtt járó jelenség volt. E segítő kapcsolati tevékenységek egyike, mely a legtágabb értelemben vett egészséges társadalmi alkalmazkodást szolgálja, a tanácsadás.

E fogalmat kétféleképpen jellemezhetjük. Egyfelől olyan helyzetet jelöl, melyben az egyén tanácstalan és ebből kifolyólag segítségre szorul, másfelől pedig egy interperszonális viszonyt, amelyben az egyik személy tanácsot kér, míg a másik személy tanácsot ad.

A laikus felfogás a tanácsadást leegyszerűsítve az „akinek problémája van, szakemberhez fordul” meghatározással jellemzi. A tanácsadás azonban ettől jóval szélesebb körű tevékenységrendszer takar, melyet éppen komplexitása és interdiszciplináris jellege ad. Napjainkban egyre inkább előtérbe kerül az angol „counsellor” kifejezés az eddigi tanácsadóéval szemben, mellyel a szó jelentéséből

fakadó „tanácsot adó” feladatkörtől szeretnének a szakemberek elhatárolódni, és helyette az egyéneket a változás végrehajtásában segíteni.

A tanácsadás képzett tanácsadó részvételével a kliens döntéshozatali, alkalmazkodási vagy fejlődési szükségleteinek egynéhány aspektusára koncentrálnak, illetve lehetővé teszi számára, hogy felfedezhesse lehetőségeit és ezáltal kezdeményezhesse a változást, saját maga vagy környezete támogatásával javítva élethelyzetét. Mindeközben a tanácsadó kliense pszichéjét, belső állapotát nem önmagában szemléli, hanem holisztikus összefüggésben, tehát a test, a lélek és a szellem hármásában, a szociális tanácsadás keretén belül pedig a problematikus szociális tényállás figyelembevételével is. Mindehhez a tanácsadó tudása és kompetenciái biztosítják azt az irányt, amely maximalizálja a kliens pozitív eredményekre való potenciálját.

A szociális tanácsadás egyetlen alapinformációból – premisszából indul ki: az ember szociális lény. Ebből kifolyólag javasolják egyes szakemberek a tanácsadás szociális és szociálpszichológiai alapokra való helyezését is. Az egyén ugyanis állandóan konfrontálódik azzal a ténnyel, hogy a külső realitás, amelyben él, nagyon gyorsan változik, míg belső realitása, személyisége, értékrendje, hozzáállása jóval lassabban. E két világ találkozása sok szociális probléma okozója lehet.

A szociális tanácsadás funkcióját a környezet, a szükségletek és a kapcsolatok háromszögében tölti be. Célja a kliens és szociális környezete közti konszenzus, valamint azon egyének szociális szükségleteinek kielégítése, akik frusztrálva, összezavarodva, izolálva vagy akár veszélyben érzik magukat. Hozzájárul továbbá a szociális stigmák eltávolításához és az előítéletek leküzdéséhez, támpontok kereséséhez, a kliens szociális státuszának megerősítéséhez. Főként a hendikeppel élő egyéneknél, akik jelen esetben a gyógypedagógia hatáskörébe tartoznak, figyelhető meg a fogyatékoságuk szociális kontextusa, mely épp a fogyatékoságból adódó komplikációk folyamányaként van jelen. Ezzel pedig el is érkeztünk a szociális- és gyógypedagógiai tanácsadás legfőbb találkozási pontjához: a szocializáció és a beilleszkedési folyamat elősegítéséhez.

A gyógypedagógia komplex tudománya a sérült egyének vizsgálatát különféle nézőpontból végző tudományágak integrációs egésze. Szűkebb értelemben véve, mint a sérült egyének speciális pedagógiai tudománya, ezen egyének nevelhetőségének lehetőségeit, oktatásuk, nevelésük, személyiségük kibontakoztatásának múltját, cél-, eszköz-, színtér- és feladatrendszerét, azok eredményességét vizsgálja optimális szocializációjuk és sikeres rehabilitációjuk érdekében. Tágabb értelemben véve pedig a sérült egyénekekkel összefüggő teljes jelenségkört kutatja, többek közt a kóreredetet, fejlődésmenetüket, társas környezetüket és rehabilitációjuk lehetőségeit.

A gyógypedagógiai tanácsadás klienseit a fejlődésmenet sérüléséért elsősorban felelős főszimpptomák alapján az alábbi főcsoportok alkotják: értelmi-, hallási-, látási-, mozgás-, beszéd-, érzelmi-, akarati- és halmozottan fogyatékos egyének. Ezen főcsoportokon belül további osztályozási szempontokat is figyelembe kell venni, melyek közül a két legfontosabb az intelligenciaszint és a szocializálható-

ság. Bármifajta fogyatékkal is éljen az ember, az mindig visszahat a társadalomba való beilleszkedésére, hiszen a „mássalgal” együtt létezni s azt a környezetnek elfogadnia nagy kihívást, olykor megoldhatatlannak tűnő problémát jelent. Nem mindegy ugyanis, hogy a sérült, fogyatékkal élő ember csak individuálisan, elkülönítve vagy az ép egyénnel integráltan, gyógypedagógiai és egyéb szakemberi segítséggel fejleszhető.

Azonban a szocializáció folyamatából egyetlen egyén sem vonhatja ki magát, hiszen ennek során válik biológiai, pszichológiai hajlamai és adottságai révén szociálisan kompetens személyé. A szocializáció elméleti irányzatai közül a tanulásméleti, szociális irányzatot – mely szerint a szocializáció tanulási folyamat és a környezettől függ – figyelembe véve a gyermekek a kedvezőtlen szociokulturális tényezők hatására károsodhatnak személyiségfejlődésükben. Ezen állapot viszont nem irreverzibilis, hiszen a megfelelő gyógypedagógiai neveléssel és célzott tanácsadással jól korrigálható.

Ebben az esetben ellenben az alapvetően empirikus és behaviorista szemléletű professzionális tevékenység - melyben az értékrend probléma-centrikus, a probléma megoldásának módjáról pedig egyedül a szakértő dönt - mind a szociális-, mind a gyógypedagógiai tanácsadásban helytelen. Ezzel szemben a reflektív típusú szakember, aki facilitátorként, közvetítőként működik, segít megtalálni kliensének a leoptimalisabbat a sokféle lehetőség közül. Hozzáállása mindig kliens-centrikus, a problémakezelés jellemzője pedig a komplexitás, mely a társadalmi, politikai, gazdasági kontextusok figyelembe vételével történik. A tanácsadó a segítséget kérő személy szabadságát maximálisan tiszteletben tartja, tehát a kezdeményezés és a döntés lehetősége is az övé, mely által a tanácsadás folyamatában passzív szemlélőből aktívan cselekvő alannyá lép elő a kliens.

A szakember nem csupán az aktuális problémára összpontosít, hanem a távlati célokra is, tehát az egyén jövőbeni effektív szociális létezésére. Ehhez elengedhetetlen, hogy a tanácsadó ne csak a jelenbeli problémák leküzdésére irányuló technikákra tanítsa meg kliensét, de az esetleges elkövetkező problémák megoldásához is nyújtson megfelelő stratégiákat. Ugyanakkor a segítségnyújtásnak egyben komplex fejlesztésnek is kell lennie, főleg ha gyógypedagógiai tanácsadásról van szó, mely nem csupán egy-egy funkció elérésére, hanem a gyermek viselkedésére, kommunikációjára, tevékenységére, játékára, tanulására, továbbá a szülőkre és az egész családra is kiterjed. Természetesen ez esetben szintén elhanyagolhatatlan szerephez jut az együttműködés elve, s hogy ez miként valósul meg a gyakorlatban, arra legjobb példaként szolgálhatnak a sokszor tévesen viselkedési zavaros, érzelmi-, akarati fogyatékkal, tanulási problémákkal diagnosztizált gyermekek.

Arra ugyanis ritkán derül fény, hogy ezek hátterében milyen valós mozgatórugók munkálkodnak. A gyermeki lélek olyan, mint a tükör, épp ezért a közvetlen környezetében élők viselkedési sémáit utánozza. Így aztán előfordulhat, hogy az agresszív viselkedés, a dekoncentráltóság és a különféle tanulási zavarok mögött a rossz szociális körülmények vagy akár a családon belüli erőszak húzódik meg.

Ilyenkor az elsődleges szerep a szociális munkásé, illetve a szociális tanácsadóé, aki a bántalmazott gyermek optimális segítségével annyit tesz, mintha az egész családot segítené. A gyermeket ugyanis hatékonyan kell megvédeni a további bántalmazástól, ennek előfeltétele viszont az, hogy a szülők is részesüljenek terápiás kezelésben, s ezáltal képesek legyenek felhagyni a gyermeket bántalmazó viselkedéssel, valamint a minimálisan szükséges mértékben elismerjék, megértsek, elfogadják és biztosítsák gyermekük szükségleteit. A gyógypedagógus feladata másodlagos, a szociális problémákból adódó viselkedési- és tanulási zavarok kezelése. Fordított helyzetben viszont, amikor a gyermek egy adott fogyatékkal él, a gyógypedagógus szerepe válik elsődlegessé, és a fogyatékból eredő szociális hátrány leküzdésében a szociális tanácsadó feladata lesz másodlagos.

Legyen azonban szó bármely segítő hivatás szakemberéről is - mivel a végső cél mindig az elfogadható életszínvonal elérése -, legfőbb szemponttá a kliens beillesztése válik egy olyan helyesen működő, stabil gondoskodási rendszerbe, amely a fennálló probléma összes érintettjének hasznára van, s amelyben az egyes személyek lelkileg is jól érzik magukat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. GABURA, J. 2005. *Sociálne poradenstvo*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca. 2005, 222 s. ISBN 80-89185-10-X.
2. LÜSSI, P. 1997. *A rendszerelméletű szociális munka gyakorlati tankönyve*. Budapest: Magyar Testnevelési Egyetem – HÍD Alapítvány – Párbeszéd (Dialogus) Alapítvány. 1997. ISBN 963-7166-64-5.
3. NÉMETH, O. 2010. *Speciálnopedagógické poradenstvo*. 1. vyd. Bratislava: Sapientia. 2010, 198 s. ISBN 978-8089229-20-8.
4. NOVOSAD, L. 2009. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním*. Praha: Portál. 2009, 269 s. ISBN 978-80-7367-509-7.
5. SCHAVEL, M. OLÁH, M. 2008. *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety. 2008, 218 s. ISBN 80-8068-487-1.
6. STRIEŽENEC, Š. 1999. *Úvod do sociálnej práce*. Trnava: Vydavateľstvo AD. 1999, 215 s. ISBN 80-967589-6-9.
7. VAŠEK, Š. 2003. *Základy speciálnej pedagogiky*. 1. vyd. Bratislava: Sapientia. 2010, 210 s. ISBN 80-968797-0-7.

Ramiro Délio Borges de Meneses

Professor Adjunto do Instituto Politécnico de Saúde do Norte – Gandra e Famalicão
Investigador Sénior do Instituto de Bioética da Universidade Católica Portuguesa –
Centro Regional do Porto
E-mail: borges272@gmail.com

Na Parábola do Desvalido no Caminho (Lc 10, 25 – 37) : a liturgia do Samaritano / *At the parabola to Desvalido no Caminho (Lc 10, 25 - 37): a liturgy to Samaritano*

Abstract

According to the Good Samaritan parable there is a new ethic lecture to the quality of life. This liturgical life's quality will be to become a new soteriological formulations by the Helpless at the Roadside. The life's quality defines a new plesiological liturgy , and suggests a very important reception ethic according to the hospitality. In this parable there is a liturgical celebration according to the Samaritan. However, the Good Samaritan carries out different and new dimensions to the life's quality. And the very life quality is the Jesus Christ living in this World. The article concerns the critical approach taken to ethics by the Helpless at the Roadside focusing in particular on the logical quality of life.

Keywords: Good Samaritan, Homo Viator, quality of life, liturgical dimension, teluric relation, schatologic denomination.

INTRODUÇÃO

A fé vem da audição, a audição vem da Palavra e esta é Jesus Cristo (Rom 10, 17). A fé é inata e vem de fora, será oferecida por Deus-Pai, através de Cristo, a Palavra do Pai. Naturalmente, a fé supõe uma pessoa e um argumento.

Estamos na ordem do saber e do agir. Quem, na tua opinião, foi o próximo do homem que caiu às mãos dos salteadores?, pergunta Jesus ao fim (10, 36). E termina: Vai e faz tu de modo semelhante (10, 37). Pela audição, da ordem do “saber” passou-se à ordem do “fazer”.

O amor ao próximo não é *prima facie* assunto de debates teóricos, de definições abstractas e de discussões sem fim, na preocupação de delimitar as fronteiras do campo do amor, identificando o próximo a incluir ou a excluir desse campo.

O amor ao próximo será de mais uma questão de enquadramento, que apela às disposições anteriores, à abertura e à responsabilidade de cada um. Quem é o meu próximo? Isso, responde a narrativa do Bom Samaritano, você irá descobrir no seu caminho. O amor ao próximo não é primeiramente uma questão, que se discute, mas um valor que se vive.

No domínio do amor ao próximo, como proclama a narrativa do Bom Samaritano, não basta conhecer, será necessário “fazer”. A fé não é uma questão de estética, de imbricação teórica de valores, que não comprometem nada.

A proximidade supõe uma audição, a qual tem um *tópos* próprio, que possui atualização como uma afirmação na *anamnese*, como uma recordação dos encontros da palavra.

Todavia, a audição é um acontecimento, segundo a Teologia Narrativa, vivido no encontro de um Samaritano com o Desvalido, o qual postula um *elenchós* (argumento), que se constitui como “*apelo plesiológico*”.

A palavra acontecimento revela-se na audição plesiológica que vem do “evento esplanológico” de Deus-Pai para o Samaritano.

Sem a “anamnese plesiológica” de um Samaritano e sem o encontro do Desvalido numa relação plesiológica será impossível a afirmação e a vida da “audição” do Desvalido no Caminho.

A “audição esplanológica” do Pai das Misericórdias exige uma *oikia* (casa) onde a Palavra (Desvalido no Caminho) se faça “ouvir plesiológicamente”. A audição esplanofônica habita na “casa da palavra”, que é a morada da Incarnação de Cristo e *naturaliter* encontra-se na vida do *lógos* (Desvalido no Caminho) e do *éthos* (Bom Samaritano). Esta relação agápica concretiza-se liturgicamente na “Glaubensfeier” (feta da fé).

A audição vive *ad limina verbi*, como sua condição e, assim, é uma morada (*oikia*) da conduta humana (*éthos*), a qual tem ouvintes da palavra (nus, desvalidos, marginais, etc.) e realiza-se num *lógos* vivente.

Teologicamente, esta “audição” chama-se *fides* (*pístis*), tal como se declara nos textos paulinos (Rom 10, 17). A fé vem da pregação e a pregação vem da Palavra de Deus (Jesus Cristo). O Desvalido é a *oikia* desta “audição plesiológica”, que se assume na esplanofania como *éthos* de um Samaritano.

Esta audição (*fides*) vem da doutrina (pregação), que se justifica pelos gestos e pelas palavras de Cristo, como “desvalido” na parábola, sendo o argumento d’Esta pessoa.

A humanização caminha como “liturgia”, que da etimologia vem como uma atividade (*épvov*) assumida em interesse do povo (*λαός*). Assim, a humanização em saúde apresenta-se como um “serviço público” (*λαός*) a bem do paciente.¹

¹ O termo grego *λιτურγια* refere-se desde os gregos, até aos romanos, como preparação de uma festa, segundo a mitologia. Para o direito, reveste-se como um serviço público.

Entendem-se sob o nome de liturgia, as formas externas do “culto” ou o conjunto de prevenções que as regulam.

Neste culto poderá acentuar-se, segundo a teologia dos mistérios de O. Casel, a obra salvífica na qual se faz presente ² ou a operação santificante de Deus (J. Vagaggini; E. J. Lengeling).

A humanização vive e alimenta-se de ritos (ritual), tal como se afirma no “colere” do doente. A medicina mágica e sacerdotal das clássicas culturas adensou-se em formas “rituais” (ein bestimmter Gegenstand) pelos amuletos e pelo “fetiche”. ³ Por isso a Medicina vive de “liturgia” e tem um “culto” próprio que se inscreve na humanização. O Samaritano exerceu uma “liturgia” ao Desvalido, porque este é o testemunho (*martyria*) de Deus-Pai no caminho da celebração. A humanização é um “dom litúrgico” que se desvela em “cultos/ritos”, ora semológicos, ora semiópticos do clínico para com o doente. A parábola do Bom Samaritano (Lc 10, 25-37) é o “paradigma litúrgico” do Desvalido a caminho do Calvário. Aqui estudaremos as variadas liturgias que se revelam na parábola do Desvalido no Caminho (Lc 10, 25 – 37).

┌ - A liturgia seria o ressuscitar de uma criança dentro de nós, de abertura para a ainda ausente grandeza, certamente ainda não cumprida com a vida adulta. Ela seria uma forma moldada da esperança, que já neste momento desempenha a vida real como se fosse exemplo, sendo um ensaio para a vida verdadeira – a da liberdade, da proximidade de Deus e de abertura pura entre nós. No dizer do Cardeal J. Ratzinger, ela iria conferir à vida, aparentemente verdadeira, um sentido de liberdade, romper as obrigações, deixando entrar a luz do céu na terra. ⁴

Assim, se passa com a humanização que tem muito de litúrgico desde ser representação de “cultos de personalidade”, (que poderá conduzir à desumanização) até ser um “ritual clínico”, onde se manifesta a saúde.

A história do “bezerro de ouro” (Ex. 32, 1-10) alerta para um “culto autocrático e egoísta” em que, no fundo, não aparece Deus (e desaparece o *homo dolens*) mas antes em criar um pequeno mundo alternativo por conta própria. Aqui, então, é que a Liturgia se torna em mera brincadeira. Ela significa o abandono de Deus (e do homem) verdadeiro, disfarçado debaixo de um tempo sacro. Já não se faz sentir aquela experiência de liberdade, que acontece em todo o lado, onde haja encontro com Deus vivo. ⁵ Aquele que é “desvalido no caminho” e que na “liturgia” (trabalho público e privado) do doente. A humanização, em saúde, tem tanto de litúrgico, quanto a desumanização se aprecia como idolatria, no simbólico de “Bezerro de Ouro”.

O Culto (desde o teológico ao clínico) compreendido como levantar os olhos para o que precede todo o ser e se encontra por cima de todo o ser é, pela sua natureza,

2 Cf. J. A. Jungmann. “Liturgia” in: *Sacramentum Mundi*, tomo quarto, edición castelhana, Barcelona: Editorial Herder, 1973, 325-326.

3 *Ibid.*, p. 28.

4 Cf. J. Kardinal Ratzinger (Benedikt XVI). *Der Geist der Liturgie*, Freiburg: Herder-Verlag, 2000, 12.

5 Cf. *Ibid.*, p. 19.

percepção, movimento, regresso para casa *reditus* e salvação (*salutis ab imis instauratio*).⁶ A parábola refere vários cultos, desde os referentes ao Samaritano, até aos referentes ao Levita e ao Sacerdote.

A humanização é um “regresso a casa”, porque salvação do doente (alta domiciliária). A humanização está, entre o *exitus et reditus*, no Samaritano que encontra o *Deus-exitus* no caminho e o *reditus* da estalagem. Entre um e outro encontramos o “culto/ritual” que foi exercido pelo Bom Samaritano, paradigma de humanização, em saúde, num ser vulnerável, Desvalido Caminho pela doença. O sentido litúrgico da no humanização poderá ser resumido nas palavras do Cardeal Ratzinger (Papa Bento XVI) : “Com efeito, o *exitus*, ou seja, o livre acto da Criação de Deus visa o *reditus*, mas isto não significa retirar o ser que foi criado, mas antes aquilo que descrevemos em cima: é a autocontemplação da criatura, que se encontra no próprio íntimo dela e que responde livremente ao amor de Deus, assumindo a criação como um mandamento e dom do amor divino, a fim de dar origem a um diálogo de amor, unidade essa toda nova, que só pode ser gerada pelo amor. Nela, o ser do outro não será absorvido nem dissolvido, porque é precisamente pela auto-entrega, que ele se torna inteiramente nele próprio.”⁷ A natureza do culto, na humanização, em saúde, permanece igual. Mas, agora esta natureza integra o momento da “cura”.

É o desejo do doente, como “fonte escondida” da vida clínica e da vida espiritual na sua humanização.

A dialéctica do tempo e dos momentos reaparece na qualidade do espaço, onde se desenrola a liturgia. Esta, na ordem teológica e na ordem médica, será entre a “celebrada e a vivida”.

Na vida, as sinergias do Espírito-Santo (pessoa-dom) e da Igreja parecem ser mais as do “paráclito” e de cada um de nós, ainda que, profundamente, sejam as do Corpo de Cristo. A humanização sanitária, pela liturgia, possui idêntica sinergia, que vem de uma “anamnese” clínica na analogia da anamnese celebrativa da liturgia cristã. As celebrações terminam com uma bênção e um envio: vamos e comuniquemos.⁸

Na ascensão para o sentido do agir livre e responsável, a parábola do Bom Samaritano, também, termina na “kenose”, como irradiar o Desvalido pela sua misericórdia. Vai e age de modo semelhante. Este é um mandamento litúrgico que reflecte todo o comportamento humanizador na saúde. A humanização não deverá ter presente a regra, enunciada de forma negativa, por filósofos e escolares: não faças aos outros, o que não queres que te façam a ti (Mt., 7: 12).⁹ A humanização, como liturgia viva, é uma “kenose” (Fl. 2, 7) porque é a maneira divina de amar pela “misericórdia” do Pai de todos (parábola do Pai: tornar-se homem até ao fim, sem se impor nem forçar).

⁶ Cf. *Ibid.*, p. 26.

⁷ Cf. *Ibid.*, p. 28.

⁸ Cf. J. Corbon. *A fonte da liturgia*, tradução do francês, Lisboa: Paulinas, 1993, pp.151-152.

⁹ Cf. W. Osswald. *Um Fio de Ética*, Coimbra: Instituto de Investigação e Formação Cardiovascular, 2001, p. 42.

O mistério da Aliança está por de baixo do sinal da “kenose”, que quanto mais profunda for, mais total será a união. A nova aliança introduz-nos para além da separação entre o culto e a vida moral.¹⁰ Esse “para além”, é a liturgia “em espírito e verdade” (Jo 4, 24).

A nossa divinização (e humanização) será o encontro da “kenose” de Deus com a do homem, que traz consigo a exigência fundamental do Evangelho: seremos um com Cristo, na medida em que nos “perdemos” por causa d’Ele.

A criação é “puro dom”, mas ainda à espera do acolhimento.¹¹ Nesse princípio, o Deus-vivo experimenta a primeira “kenose”, o seu amor revela-se aí. Aparece o “aniquilamento”, na narrativa de Lucas, pelo Bom Samaritano, no “Semi-vivo”. Aqui temos um segundo “culto”, que se irá manifestar na Cruz, em Jerusalém.

Na humanização da saúde há um “aniquilamento” desta pela doença, metaforicamente expressa no Desvalido no caminho (para a Cruz). Mas, também, surgirá a “kenose” clínica desde a conduta técnica até à moral. Desde o mundo grego, representadas as relações médico-doente na Escola de Cós, que se desenrolavam num clima de “philantropia” ou de autêntica amizade, sob influxo do cristianismo, segundo leitura de Laín-Entralgo, as relações do médico com o paciente serão informadas pela genuína caridade.¹²

Também, na humanização, primeiro o “culto”, porque estamos diante do “acontecimento da palavra” (G. Ebeling), onde Deus fala (*verbum incarnatum*). E o “culto” ensina o homem a escutar (médico) e a lembrar-se (doente) pela “anamnese”.

São os gestos soteriológicos do deus vivo, “como semi-vivo” da parábola (pela misericórdia), que fundamentam esta memória do coração e é a eles que as acções rituais se referem. Logo, o culto adquire valor de “testemunho” (martirium) – Glaubenzeugnis –, até mesmo de “memorial” absolutamente novo (anamnese).

Um coração “que se lembra”, como faz o doente, com a ajuda do médico, torna-se, então, um coração, que adora e que dá graças, “porque é eterno o seu amor”.

Com efeito, os acontecimentos salvadores, fundamento da memória do coração e do “memorial” do culto, são, também, os “guias da acção” para, por um lado, cumprirem as promessas da Aliança veterotestamentária na lei e nos profetas e, por outro, serem a “anáfora” (erguer para o alto).

Esta é o movimento central da Eucaristia (acção de graças), que une a “anamnese”, a “epiclesse”. Aqui realiza-se a poderosa sinergia de Deus e do homem, quer na “liturgia celebrativa”, quer na “liturgia vivida”.¹³ Na parábola, o Desvalido no Caminho é a “anáfora” dos Pai das Misericórdias.

10 Cf. José Cardeal Ratzinger (Bento XVI). *A fonte da liturgia*, tradução do alemão, Lisboa: Paulinas, 1999, pp.154-155.

11 Cf. P. Laín-Entralgo. *El médico y el enfermo*, Madrid: Guadarama, 1969, pp.159-160.

12 Cf. J. Cardeal Ratzinger (Bento XVI). *A fonte da liturgia*, trad. do alemão, Lisboa: Paulinas, 1999, p. 153.

13 Qualquer liturgia celebrativa é “anáfora”, dado que participa do movimento actual da ascensão do Senhor.

2 - O Sacerdote e o Levita não estavam faltosos de amor a Deus. A dedicação à sua tarefa foi um testemunho fascinante, porém quando se pôs à prova o seu amor ao próximo encontram-se num profundo vazio, enquanto que o Samaritano brilhou em todo o seu esplendor.

A narrativa faz referência a um Sacerdote que tinha estado de serviço no Templo de Jerusalém e que, ao concluir os dias de seu turno, voltava tranquilamente a casa, porque Jericó era uma cidade onde residiam alguns sacerdotes do Templo de Jerusalém, dado que era uma cidade dormitório.¹⁴

Lucas emprega um verbo pouco comum, composto por dupla proposição: anti-par-erchesthai, querendo significar, que passou para o outro lado. Assim, se significa que o Sacerdote evita qualquer espécie de contaminação ritual, por contacto, mesmo por mera proximidade, com um cadáver (Nm 5, 2c; 19, 25-27). Um Sacerdote só poderia contaminar-se, se fosse a enterrar algum dos seus parentes mais próximos (Ez 44, 25-27), tendo sempre em atenção as prescrições do Levítico (5, 3; 21, 1-3) Nm 6, 6-8 e da tradição rabínica posterior.

No Antigo Testamento, usava-se o termo Levita para os descendentes de Levi, uma vez que não tinham nascido do ramo de Aarão. Ao seu cargo estavam certas funções secundárias, relacionadas com o culto e com o serviço ritual no Templo. Poucos foram os Levitas que regressaram do exílio da babilónia (Esd 2, 36-43), conseguindo posição social perante o Templo, que lhes outorgava direito a cobrar o dízimo pelos serviços sacerdotais.¹⁵

O Sacerdote e o Levita representam a qualidade de vida litúrgica. Trata-se de uma qualidade de vida formal, que está centrada na prática do culto. Este é o centro desta qualidade de vida. É uma vida intermédia, que tem um espaço, que se chama o Templo de Jerusalém. Tudo gira em torno deste espaço. Naturalmente é uma qualidade de vida jurídica, que filosoficamente se referencia à praxis e não à plesiologia poética.

A qualidade de vida litúrgica radica num serviço formal e extrínseco, que não vem *ab imo corde* e tem um modelo de responsabilidade identitária.

O paradigma da responsabilidade de identidade, em que me comprometo só pelos sucessos e interesses, apresenta a sua pauta de comportamento revelada, metaforicamente, no Sacerdote e no Levita, que não se detêm e seguem o seu caminho.

O “desvalido no caminho” é considerado um ser sem categoria, sem dignidade, sem posição, como um estranho, não pertencendo ao seu “in group” e/ou “out-group” e ao ciclo de amigos.

Isto quer dizer que aquelas duas personagens do Templo de Jerusalém representam o amor de identidade, que compromete pela qualidade agápica.

14 Cf. R. de Vaux., *Instituciones del Antiguo Testamento*, tradução do francês, Barcelona: Editorial Herder, 1992, pp. 423-431.

15 Cf. J. Milgrom. “Studies in the Temple Scroll”, in: *Journal of Biblical Literature*, 97 (1978), pp. 501-523.

Trata-se, pois, de um amor que deseja o Outro, se pertencer ao seu mundo, enquanto ignora o “desvalido”: viu, desviou-se e passou ao lado (Lc 10, 31-32).

O Sacerdote e o Levita amam aqueles que já estão dentro do seu mundo afectivo pelo sangue, pelo parentesco ou pelo interesse, mostrando-se desinteressados e desconhecedores dos demais.¹⁶

A qualidade de vida cultural é formatada pelos rituais litúrgicos e caracteriza-se pelo amor de identidade e não pela alteridade, como a do Samaritano.

A qualidade de vida litúrgica será decifrada num amor de identidade, como sendo um amor paradoxal, tanto para o Eu, que, em vez de se realizar, fica perdido na Lei e nos Profetas, bem como no ritual, quanto para o Outro que, no momento em que é possuído ou incorporado, em vez de estar próximo se revela inacessivelmente distante. Este é inexoravelmente um não dar-se. Trata-se, pois, de uma qualidade de vida identitária.

O discurso de Jesus, não admoestando o Sacerdote e o Levita, descreve a conduta ética de identidade, não contém palavras piedosas, parecendo criticar as posições religiosas do seu tempo e do seu povo, dado que um Sacerdote e um Levita, servidores do Templo, como símbolos da *Torah* (Lei de Moisés), esqueceram a profecia pelas palavras de Oseias: pois, o que eu quero é o amor e não os sacrifícios.

O Sacerdote e o Levita estavam eticamente preocupados com a norma objectiva da moralidade (*recta ratio*), expressa pela *Torah*, mas pouco interessados na consciência do fazer ou na consciência plesiológica.¹⁷

Tratou-se de viver segundo uma qualidade de vida prática e não poiética como a do Samaritano.

Segundo a Lei de Israel, o sacerdócio proíbe o contacto com um cadáver, sendo a única excepção os parentes. O cumprimento da Lei era considerado como melhor caminho para evitar o pecado e para alcançar a santidade. Bailey descreve o ritual que um Sacerdote, se violasse as leis da pureza, deveria submeter-se para voltar a exercer o seu magistério. O Sacerdote aparece como vítima de um sistema. Não é um homem sem coração, é, antes, um escrupuloso cumpridor da Lei.¹⁸

A qualidade de vida religiosa e cultural vai na linha de uma concepção religiosa, sendo Jesus Cristo crítico na parábola. O Sacerdote e o Levita são prisioneiros do próprio sistema legal e teológico.¹⁹

Para manter o respeito pela *Torah*, o Sacerdote passou para o outro lado da estrada. Deste lado do caminho, estava a necessidade do cuidado amoroso do meio morto.

16 Cf. R.D. Borges de Meneses. *O Desvalido no Caminho: o Bom Samaritano como paradigma de humanização em saúde*, Santa Maria da Feira : Edições Passionistas, pp. 41-47.

17 Cf. *Ibid.* , pp. 156-157.

18 Cf. K.H. Regensdorf. *Il Vangelo secondo Luca*, tradução do alemão, Brescia: Paideia, 1963, pp. 273-280.

19 Cf. J. Blinzler. “Die literarische Eigenart des sogenannten Reiseberichts im Lukasevangelium”, in: *Synoptische Studium*, (1953), pp. 28-30.

Esta qualidade de vida não é axiológica, mas tem algo de ético pelo cumprimento da *Torah*. Esta era a instrução de Israel, sendo esta nação uma sociedade teocrática, marcada pela vida litúrgica do Templo de Jerusalém. Toda a qualidade de vida, neste tempo, era marcada pelo compasso do Templo. Era uma qualidade de vida litúrgica ou ritual, marcada pelas dimensões sociológicas. Na parábola há o prólogo duma celebração litúrgica, que tem o seu início cairológico na Cruz do Desvalido no Caminho do Gólgota.

3 - A Qualidade de Vida professada e afirmada pelo Desvalido da Parábola é uma qualidade soteriológica, porque é o caminho da Cruz. Trata-se, pois, de uma qualidade de vida que salva e que redime toda a humanidade. Mas, tem uma leitura litúrgica nesta parábola exclusiva de Lucas.

Pela carta apostólica *Salvifici Doloris*, João Paulo II diz-nos que *Boni Samaritani parabola, ad doloris evangelium pertinet* no sentido de que nos aproxima da dor e do sofrimento *ad doloris evangelium*. De forma nova e segundo a “qualidade de vida” soteriológica propomos: *Boni Samaritani parabola, in doloris evangelium*. Encontramos na narrativa exemplar uma boa notícia soteriológica, como uma Outra Qualidade de Vida, dado que a parábola está dentro (*in*) do sofrimento de Cristo e de todos os desvalidos (doentes, presos, nus, famintos, etc.). stas qualidades de vida soteriológica, segundo a parábola, supõe naturalmente a qualidade de vida litúrgica do Samaritano, nos cuidados prestados ao Desvalido no caminho. Trata-se, pois, de uma narrativa-conto eminentemente litúrgica.

Deste o facto de esta parábola, exclusiva de Lucas, estar integrada na última viagem de Cristo, para Jerusalém, até ser o protoevangelho e a propedêutica das narrativas da Paixão e Morte de Cristo, a narrativa – conto do Bom Samaritano revela, dialecticamente, o sofrimento de Deus-Pai, na flagelação e crucificação, perante Pôncio Pilatos, como Servo Sofredor. Este Servo é a qualidade de vida soteriológica, como Desvalido pelo Caminho da dor e do sofrimento, como *logos* e síntese do sofrimento de Deus na Cruz.²⁰

A qualidade de vida soteriológica, retratada no *Homo Viator* (Lc 10, 25-37), será a “casa da salvação”, como morada da conduta humana e pertencente a uma cultura ética e a uma civilização axiológica, segundo o pensamento do Romano Pontífice. Encontramos, no Servo de YHWH, o homem das dores, que vivencia tudo quanto a narrativa do sofrimento prefigura e mostra pela teodramática de Deus, que está na Cruz.

A parábola do *Homo Viator* (Lc 10, 25-37), como expressão cristológica, inicia-se, logo, no *quidam homo*, que é a recitação (síntese) de Deus-Pai (o Pai das Misericórdias), que faz a audição (tese) da Palavra e a Palavra é Jesus Cristo (Desvalido no Caminho). Esta audição (*fides*) vem da pregação, sendo o seu argumento: Jesus Cristo. Aqui temos o primeiro momento da qualidade de vida soteriológica. A audição, que sente o Samaritano, vem do “ver” (escuta da voz sem voz, do poder sem

²⁰ Cf. R.D. Borges de Meneses. *O Desvalido no Caminho: o Bom Samaritano como paradigma de humanização em saúde*, p. 107

poder do Desvalido). O sentido apologético da parábola do Bom Samaritano (Lc 10, 25-37) justifica-se nesta audição.

No segundo momento da qualidade de vida soteriológica do Desvalido no Caminho, quando ao Samaritano se “comoveram as vísceras” (Lc 10, 33) toma-se a decisão (antítese) que é o amor visceral, que o leva a prestar cuidados. Será a decisão justificada pela dimensão agápica. A qualidade de vida soteriológica em Cristo é agápica. Daqui se aufere que também é litúrgica, porque se trata de um “serviço comunitário pelo culto de alteridade”.

Na parábola do Bom Samaritano (Lc 10, 25-37), o Desvalido no Caminho é a recitação do Pai das Misericórdias, que determinará a missão do Samaritano pela “comção das vísceras”. Todavia, interpretamos que o contexto missionário da parábola se descreve, no caminho de Jerusalém para Jericó, e depois, em sentido inverso, para o Gólgota, como ser e estar *in statu viatoris*, que é a *spes*.²¹

A justificação da “recitação”, último momento da qualidade de vida soteriológica, como centro da parábola do *Homo Viator*, far-se-á pela apologética da missão do Samaritano. Toda a parábola é a evocação apologética de uma qualidade de vida soteriológica em virtude da “quenose” de Cristo na Cruz. A liturgia da parábola encontra-se representada na conduta do Sacerdote, do Levita e do Samaritano.

O Samaritano representa, pelo seu fazer ao Desvalido, a “liturgia plesiológica”, dado que é um culto agápico do Samaritano, Porém, as actuações do Sacerdote e do Levita referem-se numa “liturgia de eros”, visto que re salientam numa liturgia de identidades. O verdadeiro sentido litúrgico da parábola do Bom Samaritano está na liturgia de alteridade pelo *abdad ao Desvalido*.

Naturalmente, a parábola do Bom Samaritano é uma narrativa plesiológica sobre o sentido soteriológico da proximidade ao próximo. Daqui se aufere que a narrativa do comportamento exemplar é um apelo e vivência da “conduta plesiológica”.²² Há uma conduta litúrgica do Samaritano pelo culto agápico da nova liturgia plesiológica ou de alteridade.

A grande novidade desta parábola de Lucas está no sentido plesiológico, dado por Jesus Cristo, ao ponto de se poder dizer que surge, uma nova qualidade de vida soteriológica, que será a propedêutica para a Outra Qualidade de Vida, chamada de “qualidade de vida” escatológica, que é uma conversão ao que há-de vir (*Zu-Kunft*).

Como refere Moltmann, citando Marcus: “*Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam; qui autem perdiderit animam suam propter me et evangelium, salvam eam faciet*” (Mc 8, 35), assim se motiva o chamamento ao seguimento de Jesus escatologicamente. Trata-se de uma vocação plesiológica ao *Zu-Kunft des Gotes* que irrompe no “agora soteriológico” com Jesus Cristo e que, por esse futuro, não somente poderá deixar as vinculações do mundo, que agora passa e as solitudes, pela própria vida, que se devem deixar. A vocação para seguir Jesus é

²¹ Cf. *Ibid.*, p. 71.

²² Cf. *Ibid.*, p. 72

o mandamento da hora escatológica: *Vade et fac tu similiter* (Lc 10, 37). Este futuro de Deus, o seu Reino, conquista-se mediante a inserção em Cristo.²³

A Cruz é acontecimento escatológico, que começa na parábola do *Homo Viator* (Jesus Cristo), porque não é algo do passado, a que se lança a vista, mas é o acontecimento escatológico, no além do tempo, enquanto pela audição (*fides*) é sempre actualidade.²⁴ A Cruz é o grande acontecimento litúrgico do Desvalido a caminho do Gólgota.

A outra qualidade de vida, na parábola do Bom Samaritano, implica, *per naturam suam*, o caminho *in statu viatoris* do amor a Deus, ao próximo, por outro, a via do amor ao próximo para chegar ao amor a Deus. Estas duas vias fundamentais da qualidade de “vida agápica” referem o duplo mandamento do amor (Dt 6, 5; Lv 19, 18).²⁵

4 - A parábola do Bom Samaritano vive desta *trilogia*, onde se encontra o fundamento da aretologia teológica, dada nas virtudes teológicas, que estão presentes na parábola do Bom Samaritano, sob o nome de: fé, esperança e caridade.²⁶ A parábola do Bom Samaritano sintetiza-se numa “liturgia pesiológica”, pela “celebração da audição da Palavra” e esta é Jesus Cristo, como Desvalido no Caminho. A parábola do Bom Samaritano, através do anúncio da misericórdia, como dom, refere o verdadeiro sentido das virtudes, que são dons de Deus-Pai, desde a fé à caridade. A recitação que a parábola professa é uma recitação escatológica, dado que o seu sentido último se encontra na narrativa do Juízo Final, onde se afirma o novo mandamento plesiológico (Mt 25, 24).

A parábola do Bom Samaritano descreve a forma particular de encarnação do amor ao próximo. Tal como, na narrativa do Juízo Final, que valoriza qualquer copo d’água dado ao menor de todos, ela consiste no socorro concreto prestado a pessoas em necessidade. O que se narra na parábola, terá significado litúrgico no dia do Juízo Final.

Dar de comer, dar de beber, cuidar, visitar, vestir o Outro (desvalido no caminho), que está aí diante de mim, em necessidade.

Talvez sejamos levados a depreciar, se não o valor, pelo menos a eficácia e a oportunidade dessa forma de amor.²⁷

O que esta narrativa propõe é o amor ao próximo, seja ele qual for. Mas, por se tratar de uma narrativa parabólica, não é preciso restringir o “*rosto do amor*” ao que foi descrito simbolicamente, na liturgia de Cristo no Gólgota. Aqui, a parábola é o prefácio desta liturgia..

23 Cf. J. Moltmann. *El Dios Crucificado*, tradução do alemão, Salamanca: Editorial Sígueme, 1975, p. 83.

24 Cf. *Ibid.*, p. 92

25 Cf. R. D. Borges de Meneses. “Na Parábola do Bom Samaritano: o sentido da fruição pela humanização”, in: *Acção Médica*, LXIX, 4 (2005), p. 229.

26 Cf. R. D. Borges de Meneses. “Humanização Hospitalar: pela excelência da solidariedade”, in: *Eborensia*, (2006), pp. 108-112.

27 Cf. R. D. Borges de Meneses. “Humanização em Saúde: sentidos éticos”, in: *Enfermagem Oncológica*, 27 (2003), pp. 45-47.

Além disso, a realidade e a experiência humanas são feitas de tal modo que sejam quais forem os esforços realizados ao nível das causas, ficará sempre uma margem ampla e inevitável de infortúnios (doenças, acidentes, solidões, inaptações, discriminações, incompreensões, irresponsabilidades, etc.) que em nada derivam das lacunas de um sistema social, económico ou outro.

Em função desses infortúnios o modelo do Samaritano, mesmo lido da maneira mais literal, permanece inteiramente pertinente e inspirador.

E, em função desses infortúnios, o modelo do Bom Samaritano, é uma *audição*, *recitação* e uma *decisão* esplancofânicos.²⁸

O conceito de narrativa adverte contra o “risco”, mesmo quando se está interessado no próximo, de ficar ao nível abstracto. Enquanto nas escolas dos escribas se podia agitar, sem fim, a bandeira da identidade do próximo, nada se tinha ainda realizado por ele. Não existia um risco análogo de perder-se em especulações abstractas e deslocadas sobre as transformações de ordem estrutural ou sistémica, enquanto os indivíduos sofrem concretamente de miséria e de injustiça.

Será esta uma das riquezas mais notáveis desta narrativa: operar essa espécie de democratização do amor ao próximo, assim chamado a tomar, no quotidiano, como no extraordinário, formas e rostos tão diversificados, como os dons, as aptidões, os recursos, a clarividência e a generosidade de cada um.²⁹

A parábola do Bom Samaritano é um anúncio de esperança, de fé e de caridade, tal como se expressam na audição, recitação e decisão ao serviço de um Desvalido no Caminho.

5 - A parábola sintetiza duas formas recitativas, ora pelo aspecto xenofóbico (monikos, Sacerdote e Levita), ora pela dimensão xenofílica, representada no Samaritano.

Quer a xenologia teológica, quer a xenofilia, como a encontramos na parábola, revela-se na “responsabilidade poiética” e aparece fundamentada na “responsabilidade agápica”, que tem uma pergunta, antes de ser enunciado o “conto exemplar” (Lc. 10, 27).

A responsabilidade da identidade é o discurso xenofóbico e plural, que nos é dado pelo “fazer” do “monikós”, do Sacerdote e do Levita. Segundo a parábola do Bom Samaritano, existem duas outras formas de liturgia. A liturgia xenofílica, dado pelas atitudes plesiológicas de um Samaritano e, finalmente, uma liturgia xenofóbica representada pelas condutas plesiológicas de um Sacerdote e de um Levita.

Com efeito, a responsabilidade de alteridade é a resposta xenofílica do Samaritano e do Desvalido no Caminho

28 Cf. R. D. Borges de Meneses. “Do Desvalido ao Samaritano: paradigma de humanização em saúde”, in: *Enfermagem Oncológica*, 33 (2005), pp. 29-32.

29 Cf. R. Parent. “Teologia de la praxis de solidaridad”, in: *Moralia*, 14 (1992), pp. 324-326.

Esta vivência plesiológica, que nos aponta a parábola, permanece representada, quer pela dimensão xenofílica, quer pela xenofóbica. As duas formas fazem uma “recitação xenológica”. A humanização, segundo este paradigma, é uma experiência de xenologia clínica, cuja subjectividade se enquadra na estranheza da relação médico-doente, como “recitação plesiológica”

A humanização é uma vivência plesiológica, segundo o nosso paradigma pelo Bom Samaritano, na qual se descrevem as manifestações concretas do “fazer” pelo amor entranhado, como resposta à pergunta: de quem sou próximo? A humanização, como “fenomenologia plesiológica”, revela-se nas vivências da parábola. A desumanização faz a pergunta de quem sou distante? Esta distância revela-se na conduta do “estranho”, no caminho de Jerusalém a Jericó.

A parábola do Bom Samaritano inspira uma nova morada de conduta humana, como “ética de alteridade”, assente na vocação plesiológica do Samaritano, através de uma experiência xenofílica, que por sua natureza era xenofóbica. A experiência xenofóbica, que está na desumanização, é a singularidade do “fazer plesiológico”, que se traduz numa responsabilidade de identidade. Surge, segundo a antropologia bíblica, uma “ética poética” ou uma ética do próprio ou de alteridade.

A ética xenológica encontra-se representada numa moral, onde as personagens são a identidade de si. Com efeito, a humanização vive e alimenta-se do “fazer plesiológico” entre um Bom Samaritano e um Desvalido no Caminho. Se a desumanização se descreve como uma “vocação xenofóbica”, a humanização, em saúde, experiencia-se como “vocação plesiológica xenofílica”, não pela distância, entre dois sujeitos: Desvalido no caminho da doença e um Samaritano que cuida. O verdadeiro sentido da humanização “faz-se” em nova metodologia plesiológica, porque se revela noutra virtude humana xenofílica. Esta poderá traduzir-se, no “amor ao inimigo”, como regra de ouro de humanização (Mt. 7, 12).

CONCLUSÃO

A parábola do Bom Samaritano (Lc 10, 25-37) refere-se como um “conto” exemplar e provocante. Primeiramente, refere uma conduta exemplar do Samaritano, em detrimento da conduta do Sacerdote e do Levita. A conduta do Samaritano foi puramente agápica, marcada pelo desinteresse ao Desvalido no Caminho da vida.

Este Desvalido, para sobreviver, necessitou da ajuda plesiológica de um Samaritano bom, que se tornou Bom Samaritano, ao serviço da vida.

O grande sentido da parábola está na “deliberação esplancofânica”, sendo esta, o verdadeiro *leitmotiv* do agir plesiológico de um Samaritano a um Desvalido no Caminho.

Este “fazer plesiológico” vem “de fora”, surge do Pai das Misericórdias, que através do desvalido “faz” um movimento esplancofânico, que determina a realização do “apelo poético” do Desvalido no Caminho pelo Samaritano.

A esplancofania deliberativa do Samaritano é um dom, que se transformará em tarefa plesiológica a bem do “semi-morto” da parábola.

A vida nova da parábola tem um objectivo plesiológico, que tem um personagem principal o Samaritano.

A aretologia plesiológica possui uma teologia, que denomina de audição, recitação e decisão, onde se encontra o verdadeiro valor da parábola, no aspecto teológico do agir e das condutas humanas.

A *audição* exprime-se pela fé, a *decisão* está na caridade e a *recitação* aparece como elemento elpidofânico, onde o Samaritano, aguarda o apelo: eis-me aqui e cuida de mim!... Estes são os momentos da grande Liturgia do Juízo Final.

A parábola do Bom Samaritano apresenta-nos dois graus analógicos de liturgia : a primeira, representada no Sacerdote e no Levita, que estava unicamente solícitos pela “liturgia de identidade” (o culto e o rito do Templo de Jerusalém), com, o objectivo de celebrar a formalidade da *Torah* ; a segunda, refere uma fenomenologia de alteridade, representada num “fazer” de um Samaritano bom, vivenciada numa “liturgia de alteridade” (a comoção das vísceras perante um semimorto – Desvalido no Caminho – Jesus Cristo na Cruz). Um dos temas centrais desta parábola, segundo o *Sacramentum*, pela revolução esplancofânica do Samaritano, sirtua-se numa “liturgia agápica”, para determinar uma liturgia poética, orientada para a “celebração plesiológica”, operada não metaforicamente, como na parábola, no Juízo Final, no dia do verdadeiro exercício da “esplancofania divina” do Pai das Misericórdias. O Juízo Final, pela leitura plesiológica desta parábola, será a “liturgia poética de alteridade”, como perfeição elpidofânica e como finalidade do agir misericordioso de um Samaritano.

Esta prestação será um elemento fundamental na “vida plesiológica” do Samaritano, dado que antes já tinha experimentado o sentido plesiológico da conduta poética, que vem do Desvalido.

Todos os personagens da parábola experimentam formas de audição, de recitação e de decisão, como forma de encontrarem o valor plesiológico do Desvalido, ora na ausência poética (Sacerdote e Levita), ora na presença poética (Samaritano).

Mas o Outro (Desvalido no Caminho) metafisicamente desejado não é outro como o pão que como; como o país que habito; como a paisagem que contemplo, como, por vezes, eu para mim próprio, este eu, esse Outro. Dessas realidades posso alimentar-me e, em grande medida, satisfazer-me, como se tivesse faltado a qualidade de vida telúrica. Daqui que a sua alteridade (qualidade de vida soteriológica) incorpora-se na minha identidade de pensante ou de possuidor. O desejo metafísico tende para uma coisa inteiramente diversa, para o absolutamente Outro, esse Outro é o *Homo Viator*, o protagonista da parábola. A parábola do Bom Samaritano é uma narrativa sobre a qualidade de vida que equaciona permanentemente o Dom e a Tarefa, como fundamentação segura para um viver

com outra Qualidade de Vida, para uma vida com qualidade, em ordem a uma vida nova em qualidade.

A humanização em saúde é uma liturgia entre um doente e um técnico de saúde. Esta relação clínica é um serviço público e privado, marcado pela conduta de alteridade de ambos os lados. Assim, a humanização tem cultos e rituais, que vão das atitudes de identidade (Sacerdote e Levita), até às atitudes de alteridade (Samaritano). No centro da liturgia está o pobre, o nu, o doente, o marginalizado, etc., que tem a sua expressão litúrgica no Desvalido da parábola. O mandamento litúrgico da parábola será o grito da voz, sem voz, que dizer no silêncio: cuida de mim ! ...

Tal como no “Gottesdienst”, a humanização em saúde, como se revela na leitura do Bom Samaritano aparece da seguinte forma dialéctica:

A liturgia é, segundo o Concílio Vaticano II, “der Höhepunkt” da obra da igreja. É um fundamento para a característica fundamental da Liturgia entre o “Martyria” e a “Diakonia” repousa no seu “character” como “Feier”. Tem o seu ponto alto na parábola do Bom Samaritano. O Samaritano é a *diaconia* e o Desvalido será o *martyria* (testemunha) do Pai das Misericórdias. Na parábola, a relação agápica entre o Desvalido e o Samaritano caracteriza-se pela celebração ritual de alteridade nos “fazer”. Trat-se, assim, de uma celebração plesiológica, referindo-se, desta feita, a humanização em saúde, pela leitura da parábola, numa plesiológica litúrgica.

A parábola do Bom Samaritano (Lc 10, 25 – 37) é o prólogo da liturgia celebrativa, que terá o seu epílogo na narrativa do Juízo Final, como forma de prestar um serviço agápico, pela plesiológica litúrgica, que se traduz na expressão “Glaubensfeier” (celebração da fé). A parábola, assim, redigida liturgicamente aparece como uma “Hoffnungsfeier”, dada no Juízo Final, na relação agápica de um Samaritano com um Desvalido no Caminho.

A recitação instituída cria, para aquele que anuncia, presente e futuro. A recitação está entre a decisão (caridade) e a audição (fé).

A recitação refere o caminho elpidofânico do Samaritano, um caminho que vai da audição à decisão, como uma forma nova de apresentar a missão dos cuidados ao Desvalido no Caminho.

O centro elpidofânico encontra-se na misericórdia. A mesma visão é sugerida por Lucas (10, 37), em que o legista designa o Samaritano como aquele que usou de misericórdia (*ho poiesas to eleos*). Ora, o termo *eleos*, em Lucas, só é usado noutros lugares a propósito de Deus e o *Benedictus* proclama expressamente, que ele interveio a fim de “fazer misericórdia” (*poiesai eleos*) com nossos pais (Lc 1, 72).

O Desvalido no Caminho “espera” pela ajuda “desinteressada” de um Samaritano. Há na parábola um desejo elpidofânico, que irá terminar no encontro de Jesus Cristo com Marta e Maria, em Betânia (Lc 10, 38-42), onde a hospedagem aparece como “desejo do outro”. Este “desejo” encontra-se em Jesus Cristo. Primeiro na

parábola é anunciado o amor ao próximo; no encontro de Betânia surge o amor a Deus anunciado. O amor ao próximo será a *recitação* do amor a Deus. Trata-se, pois, de uma “recitação plesiológica”, que mostra uma recitação esplancofânica do Samaritano. A misericórdia de um Samaritano é a “recitação soteriológica” de um Desvalido, a qual terá a sua liturgia final no dia do Juízo. A parábola aponta-nos para a “*Hoffnungsfeier*”, como a celebração da Esperança. Assim, a parábola do Bom Samaritano referencia-se numa “liturgia recitativa”, por se tratar, segundo os gestos e as palavras do Desvalido no Caminho (Jesus Cristo), de uma “celebração elpídica”, que terá a sua expressão suprema na misericórdia de Deus-Pai, no dia do Juízo Final. Será o dia da nobre e eficaz liturgia, através do seu proémio, a parábola do *HOMO VIATOR* (L 10, 25 – 37).

Assim, a parábola refere-se estologicamente como a “anáfora” do Juízo Final. Como a plena celebração da misericórdia de Deus-Pai encarnada plesiológicamente no Desvalido do Caminho (Jesus Cristo).

REFERÊNCIAS BIBLIOGRÁFICAS

1. Blinzler, J. “Die literarische Eigenart des sogenannten Reiseberichts im Lukasevangelium”, in: *Synoptische Studium*, (1953), pp. 28-30.
2. Borges de Meneses, R.D. “Humanização em Saúde: sentidos éticos”, in: *Enfermagem Oncológica*, 27 (2003) 45-47.
3. Borges de Meneses, R.D. “Do Desvalido ao Samaritano: paradigma de humanização em saúde”, in: *Enfermagem Oncológica*, 33 (2005) 29-32.
4. Borges de Meneses R. D. “Na Parábola do Bom Samaritano: o sentido da fruição pela humanização”, in: *Ação Médica*, LXIX, 4 (2005), p. 229.
5. Borges de Meneses, R.D. – “Humanização Hospitalar: pela excelência da solidariedade”, in: *Eborensia*, (2006) 108-112.
6. Borges de Meneses, R.D. *O Desvalido no Caminho: o Bom Samaritano como paradigma de humanização em saúde*, Santa Maria da Feira : edições Passionistas , 2008.
7. Corbon. J. *A fonte da liturgia*, tradução do francês, Lisboa: Paulinas, 1993.
8. De Vaux , R. *Instituciones del Antiguo Testamento*, tradução do francês, Barcelona: Editorial Herder,
9. 1992.
10. Jungmann, J.A. “Liturgia” in: *Sacramentum Mundi*, tomo quarto, edición castellana, Barcelona: Editorial Herder, 1973.
11. Laín-Entralgo, P. *El médico y el enfermo*, Madrid: Guadarama, 1969.
12. Milgrom, J. “Studies in the Temple Scroll”, in: *Journal of Biblical Literature*, 97 (1978), pp. 501-523.
13. Moltmann, J. *El Dios Crucificado*, tradução do alemão, Salamanca: Editorial Sígueme, 1975.
14. Osswald, W. *Um Fio de Ética*, Coimbra: Instituto de Investigação e Formação Cardiovascular, 2001.
15. Parent ,R. “Teología de la praxis de solidaridad”, in: *Moralia*, 14 (1992) 324-326.
16. Ratzinger, J. (Benedikt XVI). *Der Geist der Liturgie*, Freiburg: Herder-Verlag, 2000.
17. Regensdorf , K. *Il Vangelo secondo Luca*, tradulão do alemão, Brescia: Paideia, 1963.

Magda Borysławska

Warsaw, Poland

Zapomniane ofiary nazizmu / *The forgotten victims of Nazism*

Abstract

The forgotten victims of Nazism are those, whose suffering was not acknowledged in the collective memory of a nation. The abovementioned category describes individuals persecuted on the ground of sexual orientation, both during the period of Third Reich and many years after its downfall. The research problem of the article is the approach towards the subject of gay persecution in the Polish historical narrative. The author performs an analysis of the reception of homosexual Nazism victims' testimonies, taking into consideration political and ideological aspects of text refraction. The Polish memory discourse rejects the issue of non-heteronormativity in the context of World War II history. It is demonstrated by, inter alia, lack of memorial sites and marginalization of the subject in historical education.

Keywords: Nazism, non-heteronormativity, gay persecution, memory discourse.

Ofiary nazizmu, które przeżyły II wojnę światową zwykle się we współczesnym dyskursie pamięci nazywać ocalałymi. Klaus Müller, badacz zajmujący się kategorią homoseksualnych ofiar nazizmu, definiuje jednostkę z grupy ocalałych jako taką, której doświadczenia prześladowań zostały społecznie uznane, a wspomnienia o nich sklasyfikowane jako jeden z głosów generacji świadków zbrodni. Ocalali to ci, których opowieść została wysłuchana i włączona do kultury pamięci XX wieku, a krzywdy zadośćuczynione. Müller zwraca uwagę, że określenie „ocalali” nie jest odpowiednie dla badanej przez niego grupy ofiar. Jak pisze, prześladowani geje i lesbijki, nawet jeśli przeżyli okres III Rzeszy, do końca lat 60. nadal doświadczały represji, musieli się maskować, byli piętnowani przez państwo i społeczeństwo. Nie było mowy o uzyskaniu przez nich statusu ofiary.¹

¹ Cf. Klaus Müller: *Totgeschlagen, totgeschwiegen? Das autobiographische Zeugnis homosexueller Überlebender*. [w:] *Nationalsozialistischer Terror gegen Homosexuelle. Verdrängt und ungesühnt*. red. Burkhard Jellonnek, Rüdiger Lautmann, Ferdinand Schöningh, Paderborn 2002, s. 403.

To rozróżnienie Müllera na ocalałych i tych, którzy przeżyli, ale nigdy nie stali się ocalałymi przytacza Joanna Ostrowska w posłowie książki *Mężczyźni z różowym trójkątem*². Tekst ten to pierwsza opublikowana relacja byłego więźnia obozu koncentracyjnego, Josefa Kohouta, z lat 1939-1945, skazanego za homoseksualność na mocy paragrafu 175 nazistowskiego kodeksu karnego. Paragraf ten przewidywał karę więzienia, a także odebranie praw obywatelskich za dopuszczenie się „nierządu przeciw naturze”, tj. za odbycie wspólnego stosunku seksualnego przez osoby płci męskiej bądź przez człowieka ze zwierzęciem.³ W 1935 roku prawo zostało zaostrzone w taki sposób, że wystarczyło podejrzenie o homoseksualizm, żeby być sądzonym na podstawie paragrafu 175.⁴

Świadectwo „Mężczyźni z różowym trójkątem” ukazało się pod pseudonimem Heinz Heger w 1972 roku - prawie trzydzieści lat po upadku III Rzeszy i kilka lat po tym, jak homoseksualizm przestał być, najpierw w NRD, potem w RFN, penalizowany. Od momentu jego ukazania się mężczyźni z różowym trójkątem nie byli już dłużej bezimienną grupą.

Musiało minąć niemal pół wieku, żeby głos homoseksualnego więźnia obozu wybrzmiał także w przestrzeni polskiej narracji historycznej. Upamiętnianie polityki pamięci dotyczącej ofiar II wojny światowej przy pomocy wszelkich dostępnych narzędzi, takich jak lekcje historii, muzea, wystawy, publikacje, miejsca pamięci, czy w końcu badania historyczne z pominięciem osób nieheteronormatywnych miało się świetnie przez lata. Do dziś zresztą nie ma w Polsce żadnego pomnika upamiętniającego represje osób LGBT w czasach narodowego socjalizmu. A jeśli chodzi o polskie muzea utworzone w miejscach byłych obozów nazistowskich, jedynym, które w ramach stałej wystawy uwzględnia tę grupę ofiar jest Muzeum Stutthof w Gdańsku. Na główny plan utylitarnie traktowanej historii wysuwano inne prototypy ofiar nazizmu, które utrwały się w pamięci zbiorowej jako jeden z oczywistych, uniwersalnych i powszechnie uznawanych obrazów wojny skutecznie zaspokajających potrzebę wspólnej, jasnej wizji przeszłości narodu.

To właśnie selekcję, interpretację i zniekształcanie zdarzeń z przeszłości wymienia Maurice Halbwachs jako składowe procesu powstawania pamięci zbiorowej, którą ów badacz traktował jako konstrukt społeczny⁵. W wyniku tych trzech etapów konstruowania pożądanej wersji zdarzeń historycznych w wyobrażeniu Polek i Polaków ofiarami nazizmu byli przede wszystkim heteroseksualni Żydzi i Polacy, a może raczej w obliczu tendencji do unarodowiania Polacy i Żydzi, w biografii których zwykle starano się wpisać pierwiastek bohaterstwa. Wymienianie wśród nich Romów, świadków Jehowy, niepełnosprawnych psychicznie i fizycznie, prostytutek, kobiet, które miały wielu partnerów seksualnych oraz takich, które poddały się aborcji, bezdomnych, alkoholików, narkomanów, żebraków, „trudną młodzież”, nudystów, czy wreszcie gejów i lesbijek postrzegane było na poziomie tworzenia narracji o przeszłości jako historiograficzna hiperpo-

2 V. Heinz Heger: *Mężczyźni z różowym trójkątem*. Warszawa 2016.

3 V. Christian Schäfer: „Widernatürliche Unzucht“ (§§ 175, 175a, 175b, 182 a.F. StGB): *Reformdiskussion und Gesetzgebung seit 1945*. Berlin 2006, s. 316.

4 V. Hans-Georg Stümke/Rudi Finkler: *Rosa Winkel, Rosa Listen*. Hamburg 1981, s. 216.

5 Cf. Maurice Halbwachs: *Společne ramy paměti*. Warszawa 1969.

prawność, zbędne rozwarstwianie tożsamości ofiar sprzeczne z mechanizmami pamięci zbiorowej dążącymi przecież do jej ujednoczenia. Również Lech Nijakowski podkreśla wymóg homogeniczności grup upamiętnianych w kontekście polityki pamięci pisząc, że „ciało narodu jest niepodzielne” (Cyt.: Nijakowski, Polska, 2008, str. 224), a odbiorcy ustalonych wizji historii, którzy jednocześnie ją wytwarzają, reprodukują i podtrzymują, oczekują jednolitego, spójnego obrazu swojej wspólnoty z przeszłości, z którym w sposób oczywisty będzie można się identyfikować. Fakty, świadczące o wewnętrznych nierównościach bądź utrudniające nadawanie grupom statusu kata i ofiary oraz ich jednoznaczną ocenę moralną, obciążają pamięć i są z niej wypierane.

Tego typu wypieranie, czy też zapominanie ma charakter strategiczny i służy pomijaniu faktów niewygodnych, zakłócających dobre samopoczucie prosumentów pamięci, bo świadczących o obecności zła i niehumanitarnych zachowaniach we wspólnocie, z którą naród jako odbiorca i współtwórca narracji się utożsamia.⁶ A poznając losy homoseksualnych ofiar nazizmu, chociażby świadectwo Heinza Hegera, czytelnik/czytelniczka dowiadyuje się, że zła w jednostkach penitencjarnych było wiele, a doświadczano go nie tylko ze strony SS-manów, ale też ze strony współwięźniów. Zarówno ci pierwsi, jak i drudzy, poniżali i traktowali osoby z różowym trójkątem jak podludzi.

Pogardliwy stosunek do osób nieheteronormatywnych w III Rzeszy widoczny jest w relacji Stefana Kosińskiego, Polaka urodzonego w 1925 roku w Toruniu. W październiku 1941 roku poznał on Williego Götze'a, austriackiego żołnierza Wehrmachtu, z którym wszedł w intymny związek. Niespełna rok później Kosiński został zamknięty w obozie karnym, po tym jak Gestapo przechwyciło list, który posłał swojemu chłopakowi Williemu, walczącemu na froncie wschodnim⁷. Podczas pobytu w hitlerowskim więzieniu Kronow w 1943 roku Kosiński siedział w jednej celi z najgroźniejszymi przestępcami, którzy, jak wspominał, traktowali gejów jak podludzi i szykanowali⁸. Na temat złego traktowania przez współwięźniów Kosiński mówił: „(...) nazywali mnie pedałem i dlatego źle mnie traktowali. Gdybym był złodziejem albo mordercą, mogliby mnie zaakceptować, ale tego nie” (Cyt.: Dijk, erfüllttes, 1992, str. 69). Historia Stefana Kosińskiego została opowiedziana w książce *Verdammt starke Liebe. Die wahre Geschichte von Stefan K. und Willi Götz*, która została wydana w 1991 roku w Niemczech, a następnie w USA, Bułgarii, Japonii i na Węgrzech. Sam Kosiński brał udział w jej promocji, uczestniczył w spotkaniach z czytelnikami i czytelniczkami, udzielił wielu wywiadów, ponadto współpracował z Fundacją Shoah oraz z United States Holocaust Memorial Museum⁹. Nigdy jednak nie odważył się na publiczny coming out w Polsce.¹⁰

6 Cf. Marek Ziolkowski: *Pamięć i zapominanie*. [w:] „Kultura i społeczeństwo”, nr 3-4/2003, s. 5.

7 19 września 1942 roku do zakładu pracy Stefana Kosińskiego przyszedł wydany przez Gestapo nakaz natychmiastowego wysłania go do centrali tej instytucji. Po brutalnym przesłuchaniu opierającym się na przemocy fizycznej i psychicznej mężczyzna został zamknięty w areszcie. W późniejszym czasie przenoszono go kilkakrotnie z jednego więzienia do innego.

8 Cf. Lutz van Dijk: *Ein erfülltes Leben – trotzdem...*. Hamburg 1992, s. 131.

9 Ponad sześciogodzinna opowieść Stefana Kosińskiego dostępna jest w archiwum historii mówionej United States Holocaust Memorial Museum, a jej przekładu na język polski podjęła się Katarzyna Remin.

10 Cf. *ibid.*, s. 80.

Podobnie jak Kosiński, tak i Heger mówi o obelżywym stosunku do homoseksualistów wspominając, że według społeczności obozowej osoby te były „brudnymi świniami” (Cyt.: Heger, *Mężczyźni*, 2016, str. 58). W dalszej części jego relacji mowa jest o tym, że do 1942 roku ze względu na szybko rosnącą liczbę więźniów i więźniarek raz na jakiś czas wydawano nakaz sporządzenia około stuosobowej listy nazwisk osób przeznaczonych do likwidacji. Lista taka powstawała w kancelarii obozowej, a decyzję o tym, czyje nazwiska się na niej pojawią należała do starszego obozu. Więźniowie z różowym trójkątem uchodzili wśród społeczności obozowej za najniższą kastę obozową, dlatego to oni w przeważającej części wchodzili w skład grupy do likwidacji.¹¹

Jako uzupełnienie wątku negatywnego odnoszenia się do osób orientacji homoseksualnej warto przytoczyć jeszcze jedno źródło - anonimowy list do generała Wilhelma Keitela z 1935 roku zredagowany przez trzech homoseksualistów, którzy proszą w nim o zaniechanie okrutnych tortur w obozach koncentracyjnych Columbia-Haus w Berlinie i Lichtenburg pod miasteczkiem Pettin. Z listu wynika, że jego autorzy byli żołnierzami, których bez przeprowadzenia procesu zamknięto w obozach, gdzie doświadczali „niesprawiedliwości poprzez sadystyczne instynkty” (Cyt.: Grau, *Hidden*, 1995, str. 58).

W wielu przypadkach nawet najbliżsi wstydzili się prawdy o swoich homoseksualnych członkach rodziny. Karl B. przeżył obóz między innymi dzięki temu, że podmienił swój różowy trójkąt na czerwony.¹² O prawdziwym powodzie aresztowania mężczyzny w jego rodzinie wiedziała tylko matka. Po wyzwoleniu z obozu dowiedział się, że mówiła wszystkim osobom z najbliższego otoczenia, iż jej syn walczy na froncie. W 1951 roku Karl B. został przymuszony do małżeństwa z dziesięć lat starszą od siebie kobietą¹³. Podobne reakcje nie należały do rzadkości. Jak wspomina Jakob K., również sądzony na podstawie paragrafu 175, jego rodzice byli jednocześnie wściekli i przerażeni na wieść o nieheteronormatywnej orientacji syna. Ojciec ostrzegał go : „Nie rób nam wstydu!” (Cyt.: Dijk, *erfülltes*, 1992, str. 70).

Uwzględnienie takich opowieści komplikuje komunikaty generowane przez system pamięci kolektywnej, demaskuje egoizm, pogardę, nienawistne, homofobiczne tendencje i rujnuje pozytywny autostereotyp wspólnoty. Być może między innymi z tego powodu głosy homoseksualnych ofiar nazizmu tak długo pozostawały niewyartykułowane. W tym miejscu słuszna wydaje się uwaga Halbwachsa, że „społeczeństwo dąży do usunięcia ze swojej pamięci wszystkiego, co mogłoby dzielić jednostki, oddalać grupy od siebie i w każdej epoce zmienia ono swoje wspomnienia w ten sposób, by były zgodne ze zmiennymi warunkami społecznej równowagi” (Cyt.: Halbwachs, *Społeczne*, 1969, str. 422).

11 Cf. *ibid.*, s. 111.

12 V. Lutz van Dijk: *Vergessene Opfer. Eine Gruppe Homosexueller unternahm eine Gedenkreise nach Auschwitz*. [w:] „Die Zeit“ z dn. 27.10.1989; tekst dostępny online pod adresem <http://www.zeit.de/1989/44/vergessene-opfer> (dostęp 28.06.2016).

13 V. Lutz van Dijk, *Ein erfülltes...*, op. cit., s. 65.

Widać zatem, że społeczny konstrukt pamięci zbiorowej ma charakter świadomie selektywny, manipulacyjny¹⁴, wyuczony, narzucony¹⁵, posiadający publiczną legitymację władz, a więc zgodny z jej założeniami politycznymi i potencjalnie propagandowy¹⁶. To, jakie czynniki wpływają na kształt narracji pamięci na przestrzeni długoletniego jej powstawania jest warunkowane złożonym aparatem działań i wzajemnych zależności w sektorach politycznym, badawczym, instytucjonalnym, oświatowym, medialnym w skali globalnej i lokalnej.

Joachim Neander doszukując się przyczyn przemilczenia obecności gejów i lesbijek w obozie koncentracyjnym Auschwitz w polskim dyskursie pamięci w pierwszej kolejności zwraca uwagę na społeczne tabuizowanie seksualności, a zwłaszcza homoseksualności. Zagadnienia te nierzadko obciążone są wstydem i lękami społecznymi. Jak przypuszcza Neander zestawianie ich z Holocaustem mogłoby zostać odebrane jako coś gorszego. Drugą przyczyną przemilczenia miałyby być niepodjęcie aktywności seksualnych przez więźniów i więźniarki powodowane dysfunkcjami fizjologicznymi.¹⁷ Założenie to nie jest trafne, ponieważ tezie o braku życia płciowego w obozie przeczą liczne przypadki, m.in. te opisane w *Mężczyznach z różowym trójkątem*.

W świadectwie Hegera poruszony został wątek domu publicznego funkcjonującego w obozie. Przytoczony poniżej fragment traktuje o tym, kto korzystał z usług tej instytucji. „Wśród tych więźniów, którzy roześmiani i radośni maszerowali „na baby” widziało się nie tylko mężczyzn zdrowych i w pełni sił – przeważnie byli to kapo lub Vorarbeiterzy – ale także wielu półżywych nieszczęśników, wychudzone, wyniszczone ludzkie wraki, zawieszane gdzieś między życiem a śmiercią, sprawiające wrażenie, jakby w każdej chwili mogli wyzionąć ducha” (Cyt.: Heger, *Mężczyźni*, 2016, str. 106).

Inny przypadek, na podstawie którego można wnioskować, że w obozie istniało życie seksualne, wiąże się z postacią – Karla B., o którym wzmianka pojawiła się powyżej w tekście. Były więzień udał się do obozu w Auschwitz pięćdziesiąt lat po wyzwoleniu. Podczas wizyty wspominał dwóch młodszych od siebie Polaków, Tadeusza i Zbigniewa, którzy byli wówczas jego kochankami. „Tu miałem swoją własną sztabę jako blokowy... było to właśnie tu... tu spędziłem najszczęśliwszy okres swojego życia, ze Zbigniewem...” (Cyt.: Neander, *dla*). Mówił, że jedyny raz w życiu doświadczył prawdziwej miłości ze strony drugiego mężczyzny: „tu, w obozie, wśród całej nędzy wokół nas, nigdy wcześniej, i nigdy później - nigdy więcej. W Auschwitz miałem swoją największą miłość” (Cyt.: Neander, *dla*).

Ponadto, nawet gdyby założenie Neandra było prawdziwe, nie byłoby znaczące w kwestii widzialności, czy raczej rzekomej niewidzialności gejów wśród społeczności obozowej, chociażby biorąc pod uwagę, że byli oni oznaczani różowym

14 Cf. Marek Ziółkowski, op. cit, s. 5.

15 Cf. Paul Ricoeur: *Pamięć, historia, zapomnienie*. przeł. Janusz Margański, Kraków 2012, s. 113.

16 Cf. Lech Nijakowski: *Politycy, historycy i pamięć zbiorowa*. dostępne online pod adresem <https://histmag.org/Politycy-historycy-i-pamiec-zbiorowa-11576> (dostęp 28.06.2016).

17 Cf. Joachim Neander: *Dla moich towarzyszy – Karl*. dostępne online pod adresem <http://www.auschwitz.org/historia/rozne-grupy-wiezniow/homoseksualisci-odrebna-kategoria-wiezniow/joachim-neander-dla-moich-towarzyszy--karl/> (dostęp 28.06.2016).

trójkątem. W obozie Flossenbürg z zarządzenia Lagerführera Karla Fritzscha wprowadzono trójkąty większe niż oznaczenia pozostałych więźniów. „Żebyście się mogli z daleka rozpoznawać, wy ciepłe kanalie, brudasy zбочzone” (Cyt.: Heğer, Mężczyźni, 2016, str. 68) – uzasadniał SS-man.

Trudno jakkolwiek usprawiedliwiać czy choćby wyjaśniać całkowite zmarginalizowanie kilkunastotysięcznej grupy osób homoseksualnych i olbrzymią lukę powstałą w kulturze pamięci XX wieku, w sytuacji kiedy sama próba racjonalnego wskazania jej przyczyn nie prowadzi do przekonujących wniosków. Łączna liczba osób zamkniętych w obozach koncentracyjnych w latach 1939-1945 na mocy paragrafu 175 szacowana jest przez historyczki i historyków na 10 – 15 tysięcy, z czego większość (około 60%) nie przeżyła.¹⁸

W odróżnieniu od innych kategorii ofiar, prześladowania osób homoseksualnych nie skończyły się wraz z narodowym socjalizmem. Do roku 1967 roku w NRD i 1969 w RFN homoseksualność traktowano jako przestępstwo, co regulował w dalszym ciągu paragraf 175, określony później przez Günther'a Dworka „reliktem z epoki przeddemokratycznej” (Cyt.: Dworek, § 175 StGB, 2012, str. 46). Należy również podkreślić, że legitymizowane prawnie prześladowanie homoseksualistów w niemieckim prawodawstwie nie było wynalazkiem Hitlera. Kilkakrotnie wspomniany przeze mnie paragraf penalizujący „przeciwny naturze nierząd” obowiązywał w Cesarstwie Niemieckim od 1871 roku. Jak piszą autorzy Stümke i Finkler, na początku stulecia, ale również w latach późniejszych wysuwanie podejrzeń o orientację homoseksualną było w Niemczech popularnym sposobem unieszkodliwiania niewygodnych osób przez polityków niemal wszystkich opcji.¹⁹

Wracając do liczb, według badań historycznych w RFN na przestrzeni lat 1950 – 1969 prowadzono ponad sto tysięcy postępowań przeciwko gejom, z których co najmniej pięćdziesiąt tysięcy finalnie skutkowało wyrokami skazującymi. W tym samym czasie w NRD zapadło około pięć tysięcy wyroków skazujących na mocy paragrafu 175.²⁰

Biorąc pod uwagę powyższe szacunki i fakt, że koszmar prześladowań osób neheteronormatywnych nie zakończył się wraz z 1945 rokiem, być może należałoby poddać w wątpliwość trafność terminu „więźniowie z różowym trójkątem.” Sugeruje on bowiem, poprzez odwołanie do obozowych oznaczeń więźniów, ograniczenie czasowe represji do okresu III Rzeszy. Ponadto zostawia w cieniu lesbijki, którym wprawdzie nie przyporządkowano osobnego trójkąta (nosiły zwykle trójkąty czarne jako tzw. więźniowie społeczni), ani osobnego paragrafu, jednak fakt, że ich seksualność nie była traktowana poważnie nie oznacza, że nie były prześladowane, ani, że nie trafiały do obozów ze względu na swoją orientację seksualną. Jak pisze Bohdan Piętka, „Himmler jednak nie widział większego zagrożenia dla zdolności reprodukcyjnych narodu niemieckiego ze strony kobiecego

18 V. Klaus Müller, op. cit., s. 401.

19 Cf. Hans-Georg Stümke/Rudi Finkler, op. cit., s. 16.

20 Cf. Reiner Hoffschildt: *140.000 Verurteilungen nach § 175*. [w:] Fachverband Homosexualität und Geschichte (red.), *Denunziert, verfolgt, ermordet: Homosexuelle Männer und Frauen in der NS-Zeit*. Hamburg 2002, s. 149.

homoseksualizmu. Ten pogląd podzielał również minister sprawiedliwości Rzeszy Otto Thierack i inni prawnicy nazistowscy. Jednak w praktyce dochodziło w nazistowskich Niemczech do represjonowania lesbijek, w tym także do kierowania ich do KL Ravensbrück, gdzie otrzymywały kategorię więźniarek politycznych lub społecznych” (Cyt.: Schoppmann, Zeit, 2002 [za:] Piętka, Więźniowie, 2014, str. 47).

Odwołując się na koniec raz jeszcze do koncepcji pamięci kolektywnej, można posłużyć się spostrzeżeniem Aleidy Assmann, która pisze, że celebrowanie uroczystości utrwalające wydarzenia historyczne, a zatem generujące i konstytuujące pamięć, szczególnie te formalną, narodową, charakteryzują się wysokim poziomem zrytualizowania. Jednak to, co mogłoby mieć przełomowe znaczenie dla polityki pamięci na poziomie tych celebracji, to zabieranie głosu przez osoby z generacji świadków i świadkiń rekonstruowanych wydarzeń.²¹ Jeśli chodzi o gejów, którzy przetrwali represje, milczenie przełamało zaledwie kilkunastu z nich. Jak podaje Joanna Ostrowska w jednym z przypisów w posłowie „Mężczyzn z różowym trójkątem” ostatnim więźniem, który zdecydował się opowiedzieć o swoich doświadczeniach był Rudolf Brazda, nieżyjący od pięciu lat. Świadczenia lesbijek w obozach, które próbowała zgromadzić Schoppmann oscylują wokół podobnej liczby.

Polski sposób zbierania relacji na temat II wojny światowej i rodzaj zadawanych podczas wywiadów pytań, przez ponad pół wieku niezmiennie omijających kontekst nieheteronormatywności, spowodowały, że historie przeważającej części lesbijek, gejów, osób biseksualnych i transseksualnych, które były ofiarami nazizmu, nigdy nie zostaną opowiedziane. Tak długotrwała bierność w znacznym stopniu uniemożliwia rekonstruowanie doświadczeń i pełne przywrócenie pamięci o tych osobach. Być może na gruncie polskim szansą na spóźnione udzielenie im głosu jest właśnie publikowanie przekładów tej namiastki wspomnień, którą udało się zachować.

LITERATURA:

1. Assmann, Aleida: *Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München 2006. Cyt.: Assmann, lange, 2006.
2. Dijk, Lutz van: *Ein erfülltes Leben – trotzdem...*. Hamburg 1992. Cyt.: Dijk, erfülltes, 1992.
3. Dijk, Lutz van: *Vergessene Opfer. Eine Gruppe Homosexueller unternahm eine Gedenkreise nach Auschwitz*, [w:] „Die Zeit” z dn. 27.10.1989, <http://www.zeit.de/1989/44/vergessene-opfer> (dostęp 28.06.2016). Cyt.: Dijk, Vergessene, 1989.
4. Dworek, Günther: § 175 StGB: weggefallen – nach 123 Jahren. [w:] Hirschfeld-Edy-Stiftung (red.), *Vom Verbot zur Gleichberechtigung – Die Rechtsentwicklung zu Homosexualität und Transsexualität in Deutschland. Festschrift für Manfred Bruns*. Berlin 2012, s. 46-57, <http://www.lsvd.de/fileadmin/pics/Dokumente/Recht/Guenter.Dwork-Paragraf175.pdf> (dostęp 02.07.2016). Cyt.: Dworek, § 175 StGB, 2012.
5. Grau, Gunter: *Hidden Holocaust? Gay and lesbian persecution in Germany 1933-45*. Londyn 1995, s. 58-59. Cyt.: Grau, Hidden, 1995.

²¹ Cf. Aleida Assmann: *Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München 2006, s. 183.

6. Halbwachs, Maurice: *Spoleczne ramy pamieci*. Warszawa 1969. Cyt.: Halbwachs, Spoleczne, 1969.
7. Heger, Heinz: *Męczyźni z różowym trójkątem*. Warszawa 2016. Cyt.: Heger, Męczyźni, 2016.
8. Hoffschildt, Reiner: *140.000 Verurteilungen nach § 175*. [w:] Fachverband Homosexualität und Geschichte (red.), *Denunziert, verfolgt, ermordet: Homosexuelle Männer und Frauen in der NS-Zeit*. Hamburg 2002. Cyt.: Hoffschildt, 140.000, 2002.
9. Müller, Klaus: *Totgeschlagen, totgeschwiegen? Das autobiographische Zeugnis homosexueller Überlebender*. [w:] *Nationalsozialistischer Terror gegen Homosexuelle. Verdrängt und ungesühnt*. red. Burkhard Jellonnek, Rüdiger Lautmann, Ferdinand Schöningh, Paderborn 2002. Cyt.: Müller, Totgeschlagen, 2002.
10. Neander, Joachim: *Dla moich towarzyszy – Karl*. <http://www.auschwitz.org/historia/rozne-grupy-wiezniow/homoseksualisci-odrebnakategoria-wiezniow/joachim-neander-dla-moich-towarzyszy-karl/> (dostęp 28.06.2016). Cyt.: Neander, dla.
11. Nijakowski, Lech M.: *Politycy, historycy i pamiec zbiorowa*. <https://histmag.org/Politycy-historycy-i-pamiec-zbiorowa-11576> (dostęp 28.06.2016). Cyt.: Nijakowski, Politycy.
12. Nijakowski, Lech M.: *Polska polityka pamieci: esej socjologiczny*. Warszawa 2008. Cyt.: Nijakowski, Polska, 2008.
13. Remin, Katarzyna: *Różowe trójkąty. Zbrodnie nazistów na osobach homoseksualnych w kontekście edukacji antydyskryminacyjnej*. Warszawa 2012. Cyt.: Remin, Różowe, 2012.
14. Ricoeur, Paul: *Pamiec, historia, zapomnienie*. przeł. Janusz Margański, Kraków 2012. Cyt.: Ricoeur, Pamiec, 2012.
15. Schäfer, Christian.: *„Widernatürliche Unzucht“ (§§ 175, 175a, 175b, 182 a.F. StGB): Reformdiskussion und Gesetzgebung seit 1945*. Berlin 2006. Cyt.: Schäfer, Widernatürliche, 2006.
16. Schoppmann, Claudia.: *Zeit der Maskierung. Zur Situation lesbischer Frauen im Nationalsozialismus*. [w:] *Nationalsozialistischer Terror gegen Homosexuelle. Verdrängt und ungesühnt*. red. Burkhard Jellonnek, Rüdiger Lautmann, Ferdinand Schöningh, Paderborn 2002, [za:] Bohdan Piętka: *Więźniowie z różowym trójkątem w KL Auschwitz*. [w:] „Dzieje Najnowsze”, nr 2/2014, s. 25-53. Cyt.: Schoppmann, Zeit, 2002 [za:] Piętka, Więźniowie, 2014.
17. Stümke, Hans-Georg /Finkler, Rudi: *Rosa Winkel, Rosa Listen*. Hamburg 1981. Cyt.: Stümke, Rosa, 1981.
18. Ziółkowski, Marek: *Pamiec i zapominanie*. [w:] „Kultura i społeczeństwo”, nr 3-4/2003. Cyt.: Ziółkowski, Pamiec, 2003.

Paweł Czarnecki

Ústav letecké dopravy, Fakulta dopravní, České vysoké učení technické v Praze
Prague, Czech Republic

Dilemmas of ethics of advertising- economic, legal and social aspects

Abstract

The primary purpose of advertising is to provide information about a product and the company producing it. Provided the product does not pose any risk to the buyers, this objective should not raise any ethical objections. However, in the modern world, advertising seems to pursue also other goals, thus promoting a form of ideology, according to which human life is meaningful and valuable only when it creates the possibility of unlimited consumption. Instead of helping the clients in their consumer decisions, what the advertising is trying to do is to manipulate them, thus destroying traditional values and replacing them with new ones (or rather quasi-values). Looking at the phenomenon of advertising from a wider perspective, one cannot help but observe that rather than trying to adapt their products to the needs of the customer, global companies transform the customer (i.e. *de facto* human) to become the buyer of their goods. As a result, the influence of advertising is that alongside a new set of customs, new attitudes and views are created or, to be more precise, a new type of human.

Keywords: ethics, morality, dilemmas, advertising.

The primary purpose of advertising is to provide information about a product and the company producing it. Provided the product does not pose any risk to the buyers, this objective should not raise any ethical objections. However, in the modern world, advertising seems to pursue also other goals, thus promoting a form of ideology, according to which human life is meaningful and valuable only when it creates the possibility of unlimited consumption. Instead of helping the clients in their consumer decisions, what the advertising is trying to do is to manipulate them, thus destroying traditional values and replacing them with new ones (or rather quasi-values). Looking at the phenomenon of advertising from a wider perspective, one cannot help but observe that rather than trying to adapt their products to the needs of the customer, global companies transform the customer (i.e. *de facto* human) to become the buyer of their goods. As a result, the influence of advertising is that alongside a new set of customs, new attitudes and views are created or, to be more precise, a new type of human.

One can, however, clearly argue to the contrary, claiming that the influence of advertising on culture is ostensible only. Moreover, one can further point that the conviction about its existence is based on a misunderstanding, because in fact advertising is an integral part of a culture (or more precisely, an area of it called “the visual culture”¹), and so one might as well assume that advertising is a product of a modern culture, and not *vice versa*. Following this way of reasoning, however, one can easily fall into another and, as it seems, even more dangerous extreme, namely to treat culture as an idiopathic being, almost as an absolute, over which one cannot only exert any sort of control, but to which one should rather surrender. Meanwhile, it seems that it is the man who is the object of the culture, and not its subject. And it is for this reason that those behind advertising shall not be released from a form of liability for the consequences of their actions, whereas the advertising itself shall in no way be exempted from the scope of subjects coming under ethical evaluation.

One can also come across certain opinions that the advertising does not appear to be an effective tool to impact the society, as might be usually assumed. According to J. Kalla, advertising is accused of „forcing customers to buy useless products. This is supposedly taking place under the control of all-powerful manipulators (psychologists), who have found the key to the hearts and wallets of the unsuspecting *Kowalskis* (...)”². J. Kall regards these suspicions as unfounded, because if advertising really was that successful, so would be various social campaigns supported by it, whereas it is widely known that the effectiveness of such campaigns is reasonably minute.

A similar objection can be levelled against the ethical criticism of advertising. This plea amounts to saying that any objection to advertising is essentially customary in nature, and not ethical. One shall recall objections which were raised with regard to radio advertising in the first years after its invention. Such a form of broadcasting was essentially criticised, because unlike newspapers, which could be bought or not, a radio was always in the house. Radio broadcasting was therefore seen as a violation of domestic privacy or, sort to say, an intrusion of a street hawker directly into the sanctity of the house³.

However, according to the vast majority of authors, advertising has a significant impact on the culture, and it is not just the case of mass culture. The depth of this impact is debatable, but in the discussion on the ethical impact, what is important seems to be not the spectrum of cultural changes triggered by the advertising, but the mere fact that advertising does cause these changes.

At least four different ethical views on the functions of advertising in the contemporary culture can be distinguished. According to the supporters of the first

1 This term is used also for the whole of contemporary culture, thus emphasizing the importance of the visual message. There is no doubt, however, that in no way can this reduce the notion of the contemporary culture to the visual message, marginalising not only the literature, but most of all, the science and technology.

2 J. Kall, *Reklama*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1994.

3 J. Tischner, *Słowa*, Materials from the conference: „The role of radio in creating culture”, under the edit of T. Leśniaka, Kraków 14-15 February 1997, p. 100 and the following.

one, these changes are generally positive and they contribute to the growth of an individual freedom. They also break down harmful stereotypes and favour the emancipation of hitherto discriminated minorities, etc. Whereas the opposite view is that the impact of advertising on the contemporary culture is essentially negative and harmful. The advertising is alleged to destroy traditional values, and because it is not able to offer anything in return, it contributes to the feeling of existential emptiness and promotes anarchist behaviour. On the other hand, the supporters of the third and intermediate stance believe that, in overall, neither positive nor negative assessment of the impact of advertising on culture is in fact possible, mainly because any such interaction is made up of many aspects that can be evaluated according to various criteria.

The fourth view, on which it is worth spending a little more space, declares that the culture itself is a value as such, and so everything that destroys or threatens such a value deserves a negative rating. In Poland, this view was favoured by Henry Elzenberg. Although he did not speak directly about advertising (neither about the general ethics of business, which simply did not exist at that time), his remarks about the threats to the culture can be possibly applied to advertising. According to Elzenberg, culture is the result of an action aimed at realising certain values (Elzenberg identifies values in both ethical and aesthetic terms⁴). Any action that is based on a cold calculation and which excludes any sort of evaluation is, according to Elzenberg, a threat to the culture. In addition, such valuation cannot be arbitrary, and while issuing value judgments, “we need to protect ourselves from the error and take care of their accuracy not worse than with any other cognitive activities”⁵.

Although Elzenberg’s thoughts refer to science and technology, areas rejecting any form of evaluation, it seems that advertising may also only be categorised into a field in which the only recognized “value” is the practical effectiveness. The fact that those behind advertising handle words and images, which on their own might be subject to aesthetics evaluation, does not change anything, because “aesthetics” of advertising is entirely subordinate to the requirement of effectiveness. It is also not a coincidence that the advertising itself avails to the use of scientific knowledge.

However, the impact of advertising on culture - taken as the total of work of a man, does not exhaust the discussion of the ethics of advertising. Indeed, if we talk about the overall global impact on the culture, then we should remember that this interaction is generally not direct and takes effect thanks to the fact that under the influence of advertising people’s mentality changes. And it is the way the advertising impacts on an individual that is the second and parallel area of ethical reflection on advertising.

4 Compare with H. Elzenberg, *Pojęcie wartości perfekcyjnej in Wartość i człowiek*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2005, p. 15 and the following.

5 Compare H. Elzenberg, *Nauka i barbarzyństwo in Wartość i człowiek...*, p. 232 and the following.

The most serious charge brought forward against advertising is the claim that in order to strengthen its impact on the recipient, it avails to lies and manipulation. It should be noted here that not every sort of manipulation is a lie, and the boundary between a lie and manipulation can be blurred sometimes. It is particularly difficult to distinguish manipulation from an ordinary fabrication in television commercials. Because in such advertisements the dominant role is taken by a message intended to play on emotions, their content may be made to look like a truly reliable information. "You have to admit, as D. Maison points out, that much of the information presented in television commercials pose more like pseudo-information, although they really are not"⁶.

Secondly, advertising does not inform of an objective reality, rather it creates its own, autonomous world, asking the recipient to perceive it as a more real and original in relation to the one preceding it. According to M. Kowalski, it is not true⁷ that advertising "confronts us with the reality. It actually confronts us with some sort of pseudo-reality, that is reality created by the vision of a creator of the advertisement, and therefore also falsified (...)"⁸. It is not the real world that is the point of reference for advertising, but on the contrary, the advertising itself becomes a form of guidance with the use of which we try to move around in the real world.

There are, however, certain forms of manipulation which cannot be considered as lies. Factors such as the colour, the shape of subtitles or the background music are all kinds of manipulation. Music is actually sometimes used instead of advertising. "Music in a room, as noticed by A. Falkowski and T. Tyszka, is an inexpensive but very suggestive element of the decor. Its valuable character can be most apparent in shops and restaurants. Music can urge people to do certain things. It can urge consumers to purchase products in a faster manner just as in the case of diners in restaurants"⁹. Advertisers also too often resort to manipulation based on psychological knowledge. For example, texts and images are arranged in such a way so as to attract the maximum attention¹⁰.

Defending moral legitimacy of the use of the so-called advertising gimmicks, one can put forward a thoughtful argument. Namely, it can be claimed that although advertising uses manipulation as a method of increasing sales, manipulation in advertising is in overall morally permissible. Any supporter of this assertion could provide at least two important reasons.

First, one can only speak of a morally reprehensible act (at least according to a popular belief, it seems, however, that this statement can be justified on the basis

6 D. Maison, *Przez serce czy przez rozum – drogi oddziaływania przekazu reklamowe* in *Percepcja reklamy*, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1998.

7 The author is an employee of an advertising department in the publishing house.

8 M. A. Kowalski, *Reklama dźwignią fałszu*, Inicjatywa Wydawnicza «ad astra», Warszawa 2000, p. 93.

9 A. Falkowski, T. Tyszka, *Psychologia zachowań konsumenckich*, GWP, Gdańsk 2001.

10 B. Schmitt, A. Simon, *Estetyka w marketingu – strategia zarządzania markami, tożsamością i wizerunkiem firmy*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 1999, p. 139 and the following. Also compare A. Falkowski, *Poznawcze i emocjonalne aspekty reklamy* in *Percepcja reklamy, zagadnienia psychologiczne*, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1998.

of virtually every ethical theory), if someone else's legitimate interests are violated. Manipulation in advertising infringes certain economic interests, because by awakening artificial needs it leads consumers to buy unnecessary items, yet these items are produced by another entity which can eventually earn its livelihood. The minimum financial loss of the buyers is therefore compensated by incomparably greater benefits of the manufacturers. If in the social context this phenomenon is wide enough, then the buyer is also the producer and, the other way round, the manufacturer is the buyer.

The second justification basically expands on the first one: since the foundation of modern culture is the economy, and economic growth would not be possible without effective advertising of the manufactured goods, then using in advertising certain measures to enhance its effectiveness, provided they do not involve obvious damage, is morally justified. In other words, we have to choose between economic growth and the observance of rigid rules in the economy, and if we choose the free-market economy, then it would be inconsistent if we were to oppose the "free-market" advertising.

The division into informative advertising (morally correct) and advertising channelled at emotions (objectionable due to its manipulative elements) is artificial and as such it does not take into account the realities of the advertising market¹¹. This division is not a theoretical construct only, because in practice it is forced by the very nature of the medium through which the message reaches the recipient. Hence, press advertising is inherently more "informative" and its recipients have an unlimited amount of time to familiarise themselves with the advertising message. On the other hand, advertising in the electronic media is necessarily "emotional", which is due to the fact that recipients of such messages do not pay any attention to the content that does not interest them. The advertising blocks can be certainly included in this category. Moreover, any such recipient has no possibility of a detailed "study" of the advertising before them. Advertisers in the electronic media do therefore resort to methods that can motivate their potential customers to buy certain products, while at the same time withholding certain information which might be necessary to make rational choices.

There also exist advertisements which are almost completely devoid of the information layer, usually due to the nature of the product being advertised. TV advertisements of financial services, insurance and loans, for example, do not include any information. Commercials of this sort feature people known to the public who enjoy certain trust among the recipients, whereby advertisers take it for granted that since giving full information about a specific type of product would require the recipients to focus their attention and often possess a minimum knowledge of the given industry, a more effective way of advertising can be based on a simple combination: if a trusted person buys a particular product, it means that the product can live up to the trust. It does not seem reasonable to

11 Some definitions of advertising completely ignore its informative functions. For example, according to the definition by P. Kotler, "advertising is a public presentation, and at the same time a persuasive, varied and expressive influence." P. Kotler, *Marketing, Management, Analysis, Implementation and Control*, Prentice Hall, New York 1988.

burden such advertisers with the responsibility for reckless, because based solely on the advertising itself, decisions of the customers. The reference here is, obviously, to the information-free advertising and not advertising that deliberately withholds certain information in order to mislead the customer (e.g. as regards the real, full cost of a transaction).

Another form of manipulation is also advertising directed at children. The point here is about advertising which is *literally* aimed at children, and so one through which children will encourage their parents to buy certain products, rather than the advertising of products merely intended for children. Opinions in this regard are divided. According to some theorists, advertising aimed at children is unethical in itself, while according to others, unethical are only some of its elements, such as the impact on subconsciousness or the use of a child's trust with regard to certain people (such as teachers or athletes, etc.). According to the proponents of the second approach, advertising aimed at children should be restricted to providing pure information only.

While the first view is not objectionable and any advertising directed at children shall be treated as an attempt to manipulate people, who, in this case, by virtue of their immaturity are not able to defend themselves, the view allowing for certain forms of this advertising requires further analysis. The argument that advertising aimed at children is not manipulation if it does not appeal to emotions is sometimes invoked by the supporters of liberalisation of the advertising market, so by the representatives of the advertising agencies themselves. It should be remarked that those entities apprehend better than anyone else that in practice the principle requiring separation of information from manipulation is extremely difficult. It is because every content is at the same time information, and any information that one can consciously understand affects their subconscious mind. Moreover, the very distinction between emotions and intellect, although it has a long philosophical tradition, is purely speculative and artificial. Indeed, the real person is but a psychophysical unity and it is impossible to determine on which "parts" of this unity specific content might impact. This is particularly applicable to younger children, who are not yet able to think abstractly.

Certain ethical doubts can be also raised with regard to advertising directed at young people. In such advertising, youth is sometimes juxtaposed with the old age and presented as a value in itself, but which can be sustained only if one buys products of a given company. This way such product becomes associated with youth, while any resignation from its use with the old age (or the anti-value). One can imagine that this kind of advertising may only lead to situations where young people start believing that the elderly does not deserve respect, but on the contrary, showing them disrespect would be rather cool. This is the way the relationship between generations is represented in advertisements nowadays.

This is obviously just an example of the harmful effects that advertising might have on children and the youth. Although lurid as it seems, it does not give the full essence of this sort of interaction, which can in no way be discovered by

analysing individual advertisements or even advertising campaigns. The harmful impact of advertising on youth development is the sum result of all advertising messages directed at adolescents. The typical message is that a youngster is identified with what he or she consumes, hence depriving them of these products would be tantamount to taking their personality away. Such personality is very easy to lose, but on the other hand, it is also easily recoverable by a simple decision to purchase a product.

Much of the controversy in advertising is caused by references to eroticism. That the presence of erotic elements in advertising increases its effectiveness is supported by a simple fact that these elements appear in advertisements for products, which in fact have nothing in common with eroticism, such as detergents, household appliances and even confections. Some of these advertisements (e.g. car commercials) tend to even balance on the border of a sheer pornography. No wonder therefore, that the same argument is pulled against them as in the cases of pornography. It is thus said that portraying eroticism in an isolation from the emotional sphere of a human being leads to objectification of relationships between men and women and their depletion into a way of discharging the sex drive only. This is in turn said to lead to the breakdown of a traditional family model, developed by a long history and therefore more in line with the human nature, as opposed to the lack of closeness and intimacy promoted in advertising. According to the already quoted M. Kowalski, advertisers become “unconscious minions of those who break families as well as existing interpersonal and social systems that have been developed by men for centuries in the process of creating the civilization”¹².

Against those voices accusing advertising of bringing destruction to “traditional” values, one can certainly put forward a spectrum of enlightenment arguments aimed at ethics that refers to religious beliefs. These arguments are rather well-known and it does not seem expedient to repeat them here. It can be noted, however, that claims about the sustainability of family as an ethical value, just like arguments against the promotion of a consumerism lifestyle at the expense of spiritual development, are only an outward expression of a deeper and, as it seems, invincible contradiction. It is the contradiction between a liberal (or, since it is the same thing in practice, enlightenment) and a religious point of view. This contradiction manifests itself, obviously, on many different levels, with advertising and free market representing just one of them.

This statement is by no means ethically useless, because the contradiction between the enlightenment and pre-enlightenment (religious) worldview provides for an immanent conflict ground, defining the very specific character of the contemporary culture. That cultural conflict is the reason why anyone taking upon public service responsibilities is faced with a choice¹³. This applies not only to the creators of advertisements, but also their broadcasters. In other words, we should

¹² Compare M. A. Kowalski, *Reklama...*, p. 61.

¹³ On the subject of the “fight with God” in the enlightenment philosophy compare P. Hazard, *Myśl europejska w XVIII w. Od Monteskjusza do Lessinga*, tłum. H. Suwała, Warszawa 1972, p. 59 and the following.

consider whether the accountability for the content and type of those broadcasts shall not only be born by their creators, but also their broadcasters¹⁴.

The elementary distinction that needs to be drawn in connection with the ethical evaluation of the right (or the duty) of the broadcaster to interfere with the content of the advertisement in question is the distinction between private and public broadcasters. Private broadcasters (e.g. a private television, newspaper or an owner of a private building, etc.) are inherently and primarily interested in their own profits. Any attempt to interfere with the content of their advertisements would risk affecting their profits, what in cases of private media that earn their livelihood predominantly by advertising would be tantamount to bankruptcy. What appears unreasonable, therefore, is the expectation that private broadcasters refuse to publish advertisements which, in their opinion, do not meet certain ethical standards.

Such a statement can be directed at public broadcasters, however. The term “public broadcaster” should be understood as including any media entity which is able to function only through either direct or indirect state interference. State intervention can take many forms, ranging from passing the laws allowing for the financing of public media to granting direct budgetary subsidies. However, in these situations it is the state (in the sense of a political organisation and not a specific government) that determines the way in which such media may function. Therefore, what shall not be omitted here is that all claims, and in particular those claims of an ethical character, which are made against public media are in fact claims made against the state, with all the applicable consequences. Those who insist on respecting “traditional” (or any other) values in public media broadcasts should bear this contention in mind.

14 The terms “sender” is used by me in a broad sense here. It shall include any entity which has at its disposal a medium allowing for the transmission of an advertising message. In this sense a “sender” is therefore a television or radio station, a newspaper house or finally an owner of the land or building on which advertising boards are exhibited.

Josef Dolista

katedra filozofie Trnavské univerzity v Trnave
katedra filozofie HTF UK v Praze
Ústav humanitních studií pro lékařství 1. lékařské fakulty UK v Praze
Slovakia, Czech Republic

Smysl lidského utrpení a víry v myšlení Bohuslava Rynka / *The purpose of human suffering and faith in thinking Bohuslav Reynek*

Abstract

The text highlights the little-known Czech poet and graphic artist in the Czech Republic. The author presents his life in connection with the communist regime and its strong Christian faith. The text highlights the continuing risk of a communist totalitarian ideology.

Keywords: Reynek, religion, faith, suffering, hope, totalitarianism, communism.

Reflexe člověka ve slovanském filozofickém prostředí je téma nekončící a vždy obohacující. Zejména když se obohacují mezi sebou jednotlivé slovanské země a slovanské kultury. Český spisovatel a básník Bohuslav Reynek není příliš známou postavou v českém prostředí, tím spíše pak v zahraničí. O reflexi člověka se z filozofického hlediska pokusili známí čeští filosofové 19. a 20. století Tomáš G. Masaryk a Jan Patočka. Jejich jména jsou známa v zahraničí. Ale nelze očekávat znalost osoby a díla Bohuslava Reynka mimo území České republiky kromě odborníků, kteří se zajímají českou prózou a poezií.

Bohuslav Reynek¹ se narodil 28.9.1971 v Petrkově u Havlíčkova Brodu na Vysočině. Zesnul také v Petrkově ve věku 79 let dne 28.9.1971. Jistě uvítal v r. 1968 možnost svobody slova, která byla umlčena vpádem vojsk Varšavské smlouvy do Československa a nezažil radost z osvobození od komunistické diktatury na konci roku 1989. Jeho propojení s tvorbou Josefa Floriána ze Staré Říše bylo velmi přínosné. S Josefem Florianem se seznámil v r. 1914 a vzájemné přátelství jim pomohlo v jejich tvorbě, v kulturní angažovanosti a nesení těžkého životního údělu v době komunistické totality, když celá Reynkova rodina byla vyhnána z domova. Jeho poslední sbírka *Odlet vlaštovek* byla za tzv. normalizace zakázána a mohla být vydána až po r. 1989. Poprvé však byla vydána v Mnichově v r. 1978. Jeho významné básnické sbírky jsou následující:

¹ Sov. Reynek, B., *Svěcení*, Euromedia Group k. s. - Odeon, Praha 2001

Žízně – sbírka básní z r. 1921.

Rybí šupiny – sbírka básní v próze z r. 1922.

Smutek země – sbírka básní z r. 1924.

Had na sněhu – sbírka básní v próze z r. 1924.

Rty a zuby – sbírka básní z r. 1925.

Setba samoty – sbírka básní z r. 1936.

Pieta – sbírka básní z r. 1940.

Podzimní motýli – sbírka básní z r. 1946.

Mráz v okně – sbírka básní z r. 1969.

Sníh na zápraží – sbírka básní z r. 1969.

Bohuslav Reynek byl znalec francouzského jazyka. To dosvědčuje i jeho cesta v r. 1923 do Grenoblu, kde se potkal s autorkou a básnířkou Suzanne Renaudovou, kterou si později vzal v r. 1926 za manželku. Měli spolu dva syny Daniela a Jiřího a žili střídavě ve Francii a v Čechách. Suzanne se věnovala v Grenoblu i sborové hudbě a zpěvu, milovala zejména angličtinu a severskou literaturu. Bohuslav Reynek překládal díla katolických francouzských básníků, také však německých. Kromě děl své ženy překládal díla G. Bernanose, L. Bloy, J. de La Fontaineho a dalších. Jeho překlady měly vliv na tvorbu např. F. Halase a J. Zahradníčka. Jeho synové vzpomínají na osobnosti, se kterými se jeho rodiče setkávali, např. Georges Bernanos, Otakar Březina, Josef Čapek, Jan Čep, Jakub Deml, Josef Florian, František Halas, Vladimír Holan, Anastaz Opasek, Jan Zahradníček a Jan Zrzavý.

Kromě poezie a překladů se Bohuslav Reynek věnoval grafice, olejomalbě a věnoval se expresionistickým linoritům. Jeho dílo bylo velmi oceňováno ve Francii, kde pořádal výstavy. Grafiky *Job* z let 1948/49 a *Don Quijote* z let 1955/60 vypovídají o jeho duši, utrpení, politické situaci v Československu. Také grafiky *Sníh*, *Pastorále* a *Dobrý pastýř* našly širokou odezvu. Ve Francii měly dokonce několik výstav.

Motivem jeho tvorby byly často biblické pasáže a výjevy. Z jeho díla je zřejmé jeho křesťanské přesvědčení a křesťanská víra. Ta pak byla umělecky ztvárněna do poetických reflexí.

V r. 2004 vyšla kniha od Daniela Reynka, Jiřího Reynka a Aleše Palána kniha „Kdo chodí tmami“ s předmluvou Jaroslava Meda.² Místo narození a pobytu Bohuslava Reynka se stává známou skutečností a není zapomenuté. Kniha je psána ve formě rozhovoru se syny B. Reynka. Rozhovory uvádějí čtenáře do historie

2 Srov. D. Reynek, J. Reynek, A. Palána, *Kdo chodí tmami*, Praha, Torst 2004.

Reynkovy rodiny a dalších vzácných temat, které obohatí čtenáře v pohledu na málo známého umělce a básníka Bohuslava Reynka.

Karel Čapek vystihnul básnické dílo B. Reynka, když napsal: „Reynek nejen opěvuje Boží stvoření, nýbrž hledá Boha v palčivé trýzni a krutém sebemučení. Píše skladby hrozného nepokoje a těžce vykupuje své odevzdání Bohu.“³ B. Reynek byl v té době neznámým básníkem a K. Čapek mu pomohl k prezentaci ve společnosti, podobně i jeho bratr Josef. Pochmurnost, která proniká verši B. Reynka do té doby, měla své opodstatnění. Jeho vize se naplnila hrůznými událostmi Druhé světové války, které si mohl obtížně představit soudný člověk. Nelze se podívat nad jeho pochmurnými verši, vzhledem k tomu, že po r. 1948, kdy moc uchvátila komunistická totalita. Ta připravila o svobodu velké množství lidí a přes 200 lidí přišlo o život popravami z politických důvodů. Je nutno vzpomenout na osobu a básnické dílo Jana Zahradníčka, který se stal dlouholetým vězněm svědomí v padesátých letech minulého století. Jan Zahradníček kromě jiných textů zhodnotil Reynkovo dílo Podzimní motýly takto: „Myslím si však, že na básně je vždycky času dost, na dobré a silné básně, jako jsou ve Vaší sbírce. Překvapila mě ta jejich sevřenost a světelnost. Tak málo slov a tolik toho říkají! Z hrůz času zůstává na nich jen krvavý pot úzkosti: tím lépe!“⁴

Bohuslav Reynek obdivoval přírodu a miloval ji. V přírodě nacházel fascinující zákonitosti, které pro něj znamenaly více než jen pojetí rozlišování na hezké a ošklivé. Vše v přírodě bylo pro něj zajímavé a inspirativní k zamyšlení. Proto možná existuje trvalý zájem o zhudebnění jeho veršů i v současnosti. Hudebníci vnímají ve verších duchovnost, věrohodnost a neotřelost.

Křesťanství Bohuslav Reynek se snažil pochopit bez vnějších okázalostí a bez zvykovosti a často vázaného folklóru na typické křesťanské svátky, jako jsou např. Vánoce. Zbožnost B. Reynka byla nadčasová. Jeho synové dosvědčují: „Co se týče víry samotné, byl bez kompromisů. O ničem nechtěl pochybovat, kdežto maminka určité pochybnosti živila, a zdála se tím vlažnější. Naopak dokázala dát zbožnost najevo, byť naprosto ne nevkusně. Dokázala si sednout a modlit se růženec, což by tatínek nikdy neudělal. Ranní a večerní modlitbu s námi si vzal na starost tatínek, celé mládí jsme se modlili výhradně s ním.“⁵

Bohuslav Reynek měl velký respekt vůči mši sv. a nerad viděl lidské příměsy během ní. Neměl rád zbytečná protahování mše sv., dlouhá kázání a nadbytečné úvahy sloužícího kněze. Církevní příkázání nedělní bohoslužby respektoval, měl sebekázeň, i když jeho účast na bohoslužbě mu v době stáří nepřinášela radost.⁶ V pozdním stáří již nevycházel z domu a provázely ho úzkostné stavy. Přestal chodit do kostela. „Jen jednou za rok požádal faráře, aby mu přinesl přijímání a vyzpovídal ho.“⁷ Po kněžích chtěl, aby nemluvili hloupě a B. Reynek nepotřeboval, aby ho chápali, protože o poezii vlastně nic nevěděli. B. Reynek odmítal evolucionismus. Vnímá sdělení knihy Genezi doslova a protože chtěl T. de Chardin

3 Tamtéž, s. 43.

4 Tamtéž, s. 47.

5 Tamtéž, s. 130.

6 Srov. tamtéž, s. 132.

7 Tamtéž, s. 132.

propojit křesťanskou víru s evolucionismem, ani Teilharddovo učení mu nebylo sympatické. Podle sdělení jeho synů četl často Bibli a čítával si v misálu. „Bible na něj měla velký vliv jako na spisovatele.“⁸

Odkaz II. vatikánského koncilu bylo také ekumenické hnutí a liturgická obnova spojená s lidovým jazykem. Ačkoli měl B. Reynek přátele mezi evangelíky, měl značné výhrady ke Kalvínovi a strohému puritánskému protestantismu. K liturgické reformě měl jazykové výhrady, protože překlad z latiny do českého jazyka měl za neobratný a nezajímavý.

Bohuslav Reynek si oblíbil Kateřinu Sienskou, Terezii z Avily a Jana od Kříže. Tito světci jsou mystikové a přibližovali se tak chápání křesťanství B. Rynka.

Po roce 1948 ubývalo věřících v kostelích, ubývalo příjemců svátostí. B. Reynek se tím netrápil. Dobře to vyjádřil slovy: „Ti, kteří s vírou praštili hned, nevěřili vlastně ani předtím.“⁹ Byl si jist svou vírou.

Bohuslav Reynek se bránil výkladům svých básní a grafik. Jeho syn říká: „Nechtěl být mudrcem, který zodpovídá dotazy. Neteorizoval, nebyl moc ochotný ani schopný analyzovat, co píše. Mluví to samo za sebe, a když tomu nerozumíš, tak to nečti, nedívej se.“¹⁰

Bohuslav Reynek měl bohatý vnitřní život a samota byla pro něj žádoucí. Necítil se osaměle a samoty se nebál, protože ho neohrožovala. V samotě prožíval radost jako *modus vivendi*.¹¹ Je dobře, že v Havlíčkově Brodě byla po něm pojmenována jedna ulice.

Bohuslav Reynek prožil svůj život v jisté formě usebranosti a velké skromnosti. Je zcela jiného způsobu přemýšlení než je u většiny současníků. Nechtěl na sebe upozorňovat a poučovat druhé. Žil autenticky svůj život. Výmluvný je následující verš v básni *Jíní*:

„Žampion loupám,
ruka jím voní;
srdce mám těžší,
než jsem měl loni,
láskou.“

Lásku můžeme objevit v jeho celém díle. To je asi jeho skromná odpověď po dotazech spíše filosofických, jaký že je smysl života, utrpení a víry. Měl silné náboženské přesvědčení a žil ho, aniž by ho více filozoficky a teologicky zkoumal. Proto tíhnul k Tridentkému katechismu, který mu nabízel jistotu víry. Nechtěl

8 Tamtéž, s. 137.

9 Tamtéž, s. 216.

10 Tamtéž, s. 189.

11 Srov. tamtéž, s. 296.

naukové a morální zásady relativizovat. Filosofii a teologii nechával jiným, on chtěl žít a hledat sílu v křesťanském odkazu.

K jakým další úvahám nás může dílo B. Reynka vést?

Je to téma bolesti, utrpení, smrti. Dílo B. Reynka si neklade za cíl na tato témata odpovídat. Ale jeho dílo může pouze inspirovat k tomu, co lze dále rozvíjet cestou filozofie i teologie.

B. Reynek se nebál komunistického totalitního režimu. Věděl, že komunisté mu nemohou ukrást vnitřní svobodu. Téma vnitřní svobody s omezením vnější svobody a odolnosti tlaku vůči silné ideologii je pozoruhodné ke zkoumání. B. Reynek vnímal, že lidé kolem něho měli strach. Strach je tématem i dnešní doby. Lidé se bojí o práci, o životní prostředí, bojí se nemoci, o životy svých drahých, o zachování míru a ekonomické rovnováhy, bojí se imigrantů a ztráty sociálních jistot. V duchu odkazu B. Reynka bychom se měli tázat, zda jsme spokojenější a šťastnější než lidé minulých generací. Nežijeme v novém otroctví vypcházející z koncentrace na hmotné požitky? Nejsme novými otroky systémů, které považujeme za důležité, ale nakonec ničí naši lidskou důstojnost? Jako příklad bych chtěl uvést, že ženy z důvodů materiálního blaha rodiny odkládají své děti již ve věku 2 let do školky. Není to projev vzestupu, ale úpadku péče matky o své dítě. Diagnózy doby mohou být velké, kde sledujeme patologii našeho způsobu života. Hospodářský pokrok dnes propagovaný nemusí být skutečným hospodářským pokrokem a svoboda, které se nám dopřává, nemusí být svobodou, která je v harmonii se svobodou ducha ve filozofickém i teologickém pojetí. Lze se jen domnívat, že B. Reynek by se snažil proměňovat téma strachu a nejrozmanitějších projevů bolesti na téma probouzení k lásce. V současné době stojí lidé v často anonymní společnosti jako solitéři. Necítí se být milovaní a ani nemají koho milovat. Jsou prostě bez lásky. Utrpení vede některé k nenávisti, jinou skupinu lidí k lásce. Právem řekl 17.10. Dalajláma v Praze, že je třeba rozvíjet soucit. Vypěstovat si cit pro cítění s druhými, které postihla bolest a utrpení. Bez soucítění s trpícími lidmi nemá žádná společnost budoucnost. Rodina a soucítění s trpícími, které dokáže pak proměnit cit v konkrétní pomoc, to je symptom humanitní společnosti. Realita utrpení se může stát podnětem k probouzení vztahů k druhým a k lásce. Člověk pak nachází sám sebe ve službě pro druhé, nalézá smysl života a naplňuje ho to vše vědomím, že svůj život nežije nadarmo.

Teologický aspekt, který nelze přehlédnout ani v životě B. Reynka spočívá v tom, že utrpení je nástrojem vykoupení, Utrpení Ježíše Krista se stalo vítězstvím nad hříchem a utrpení každého člověka se může připojit k utrpení Božího Syna. Z tohoto důvodu přítomnost B. Reynka na bohoslužbách není pro nás překvapením.

Marta Gluchmanova

Technical University in Kosice, Faculty of Manufacturing Technologies
with the seat in Presov, Department of Humanities
Slovakia

Understanding and comparison of East and West Philosophies

Abstract

The author stressed and emphasized some of the most interesting papers which were presented during the 11th East-West Philosophers' Conference: "Place."

Keywords: place, philosophy, political power, exploration.

The 11th East-West Philosophers' Conference: "Place" took place at the University of Hawaii from May 25 to May 31, 2016. It was stated that humanity is no different from other species. Humanity also purposefully transforms space, but is not unique in doing so. Other species also reshape the spaces they occupy to serve their purposes. What seemed to be uniquely human is the disposition to qualitatively transform spaces into places that are charged with distinctive kinds of significance.

Banka Rafal (Poland) presented "*Confucian Meditations: Localising the Philosophising Mind*" He stated that the most philosophers agree in that the ideas they convey possess objective, or at least, intersubjective status. The strength of the conviction is based on the assumption that a philosophising subject is located in the most neutral, culturally insensitive place, where a quasi-God's-eye perspective can be assumed and universal judgements can be passed. One of the most famous exemplifications can be found in *Meditations on First Philosophy*, where the 'perfect vacuum' of suspended reality enables Descartes to answer most fundamental questions. This metaphilosophical condition can be challenged by an alternative offered by Confucianism, where the subject is specifically located in a multiple-level context and presents a holistic (not universal) perspective. In his paper, he argued for the Confucian localised-concrete subject as a legitimate departure point of philosophical investigations. His main argument consisted in showing that the subject contextualisation is an indispensable propensity in

cognitive processes. He constructed it by referring to enactivism, which concurrently provides a linkage to viewing the Confucian conception of subject from the perspective of empirical sciences.

Buben Adam (The Netherlands) was the author of the paper *“Finding a Place for Transhumanist Immortality in Ancient Indian Philosophy”* According to him transhumanism has much in common with religion as traditionally conceived. Most notably, the range of technologically optimistic views held by transhumanists shares with many religions a longing for transcendence of our presently frail and limited situation. In contrast to the doctrines of many traditional religions, however, transhumanist salvation did not come from divine intervention, but solely from our own ingenuity. Nonetheless, there is a growing number of voices arguing that shared interests in the elimination of suffering, the immersion of individual minds in a universal intelligence, or the remaking of the universe itself, indicate that certain construals of transhumanism might actually be continuous with certain religious traditions. He focused on one common transhumanist goal - personal immortality - that seems inherently opposed to the core philosophical foundations of at least two major religions. Ancient Hindu and Buddhist philosophy suggests that any yearning for extension of individual personalities will ultimately be problematic. On the more superficial understandings of these traditions it may be possible to accept even this transhumanist goal, but at their most philosophical, they teach detachment from the ordinary sense of selfhood.

Budin Gerhard (Austria) discussed his issues in the paper *“Place Metaphors in E-learning and E-science – Empirical Transcultural Explorations and Their Critical Socio-epistemic Reflections”* He explained that space metaphors in general and place metaphors in particular play a crucial role in the conceptualization, design and the discourses of the Internet and the World Wide Web. McLuhan put spatial metaphors at the center of his conceptualization of new media. Based on and inspired by his pioneering work and the resulting and widely adopted conceptual-metaphorical framework, the WWW further developed more productive spatial metaphors, and more precisely place metaphors for various user scenarios. In E-Learning and E-Science, for instance, we nowadays use “platforms”, “repositories”, virtual learning “rooms”, digital “libraries”, work “environments”, collaborative “laboratories” (or more concisely in the blending “collaboratories”, etc. as “places” where teachers and students, as well as scientists “meet” and work together.

For the last 10 years we (at the University of Vienna) have been carrying out a number of research projects co-financed by the European Union in the areas of collaborative E-Learning and E-Science. The empirical case study we are currently carrying out focus on the following research questions: how do students, teachers and researchers from different cultures (at the Center for Translation Studies we teach in 14 different languages covering major language communities in all continents world-wide) react to and behave in such virtual “class rooms” and virtual work “environments” and collaborative “platforms”? How do the spatial conceptualizations of E-Learning and E-Science shape, influence, and change their

learning and researching processes? The approach in this investigation included a socio-epistemic perspective looking at the “communities of practice”, i.e. learning communities and research communities in their joint and interactive work.

One of these projects they have participated in is called “Open Discovery Space” (ODS) (see: <http://opendiscoveryspace.eu/consortium> for the list of project partners). It is directed towards schools all over Europe and beyond and is thus of a trans-cultural orientation. Yet the project is multi-lingual and multi-cultural, taking into account different learning and teaching cultures in schools in different countries.

Chennoufi Ridha A. (Tunisia) presented “*Territory, Tribe, and Political Power: A Different View on Political Space in the Maghreb*” The object of her paper was to determine on the basis of Ibn Khaldun’s writings the role territorial stakes played in the formation of the modern state. Indeed, to this day, the theory of political power as applied on Islamic lands is essentially centered on the notions of clan-based ‘solidarity’ (*asabiyya*) and “community” (*umma*). As a result, the territorial factor has been occultated under the pretense that Kabyle, Arab, or Muslim societies, other than Western societies, do not define themselves in relation to the City. This allegedly explains and justifies that it is border conflicts which prevented and still prevent the so-called Arabic-Islamic Maghrib (West) and Mashriq (East) to mutually recognize each other as sovereign states. Her paper challenged this view by showing that Ibn Khaldun developed a conception of space, territory, and political power that is diametrically opposed to the Westphalian one, and, more importantly, of great actuality. Suffice it to say, the political conflicts igniting the world incessantly since the end of the cold war seem to converge towards the constitution of large geopolitical spaces defined much more in terms of cultural identity than the fundamental rights of individuals.

Cheng Sinkwan (Sweden) in his paper “*Problematizing the Liberal Notion of ‘Self’ via Aristotle and Confucius*” used the classical Greek and Chinese traditions’ *common incompatibility* with modern liberal notion of “right” to explore the *commonalities* between them, and examine how two civilizations apart from each other could nonetheless share a similar idea of “self” giving rise to similar notions of “right.” This served as the starting point in his search for a new “right” that could better accommodate both Eastern and Western traditions. Note, however, that while exploring the similarities between the ancient Greek and Chinese thoughts - represented in his paper respectively by Aristotle and Confucius - his paper also investigated their critical differences. Both Aristotle and Confucius prioritized the collective before the individual.

Fech Andrej (Germany) stated that in the philosophy of the *Laozi*, location and directionality play an important role and are invested with a wide range of meanings. The main idea of the text in his paper “*Place in the Philosophy and Biography of Laozi*” according to which the ruler should act in accordance with the principles of the Way entails that the former has to emulate the motions/take up the position of the latter. The ensuing moral teaching commanding the ruler to lower

himself in front of his subordinates challenges the traditional understanding of human agency in the world.

Besides showing how the characteristic understanding of the spatial arrangement of the universe and the state influenced the philosophical teaching of the text, including its concept of time, he also would like to address the alleged biographical account of Laozi in this talk. According to it, Laozi left China after having become discouraged with the political decline of the Zhou dynasty. Garrison James (Austria) presented “*Does Cultural Incommensurability Measure Up? A Consideration of Nearness and Distance in Intercultural Philosophy*” There was the need for self-defense, not uncommon when presenting intercultural philosophy to a wider audience, as questions of cultural incommensurability inevitably arise. Is comparative philosophy legitimate? Is intercultural? Is any type of global philosophy possible? Are the cultural, terminological, and perspectival differences simply too great?

What then is to be done? There has to be a way of recognizing real differences without giving into the pernicious logic of presuming separation. How would it then make sense to talk of cultures having conversations if the fallacy of misplaced *cultural* concreteness is taken seriously? How can things be intercultural if there are no cultures as such? How is it possible to rescue basic talk of cultures more generally and avoid somehow implying that all talk about Chinese philosophy, French culture, or American literature is in some way essentialist, racist, and/or nationalist? Answering such questions is no mean task. There needs to be a type of intercultural philosophy which does not lapse into pernicious abstractions of cultures, and which still retains the ability to speak of this culture or that as the case may be. There needs to be a way of talking about world philosophy as a unity while respecting philosophical worldviews as a dynamic manifold where the constituent elements are fluid, yet insistent particulars and not simply so much misplaced concreteness.

The approach here takes up Gilles Deleuze and Félix Guattari’s rhizomatic method, Franz Martin Wimmer’s polylog model, and Roger Ames’ observations on interpretation as negotiation to reconsider place, nearness, and distance in light of the questions that dog intercultural philosophy. Recognizing the sorites paradox, the response here shifts away from the incommensurability question’s underlying notions of objective purity that quantify self-sameness in seemingly monolithic “heaps” of time, place, and culture. Instead, this approach emphasizes self-consciousness of the necessary impurity of *all* perspectives in any multi-point, non-hierarchical conversation that would seek to appreciate the *qualities*, not of abstracted and quantified cultures, but of individual voices *within* dynamic and constitutively pluralistic philosophical cultures.

The issue of the psychophysical integrity of human beings found several interesting articulations in the classical Indian philosophical texts, including those of Sāṃkhya-Yoga tradition as Jakubczak Marzenna (Poland) stated in his paper “*Locating the Self: Between Memory, Attention and Discrimination.*” A highly de-

batable question remained, however: where the self, the subject of perception and volition is located, since the principle of consciousness is said to be embedded neither in body nor in mind. To define the epistemic status of the rudimentary self-representation the author discussed in detail how the memory traces of the past deeds (*saṃskāra*), focused attention (*ekāgratā*), and the ability to distinguish between 'I' and non-'I' (*vivekakhyaṭi*) mutually condition one another according to Sāṃkhya and Yoga thinkers. While doing so, the presenter also referred to some contemporary studies of the cognitive, emotional and volitional functions developed thanks to attention regulation and monitoring meditation.

Kobi Kabalek (Israel) discussed his paper "*The Experience of Movement in Holocaust Testimonies*," where scholars of the Holocaust assigned only limited importance to phenomena that exceed clearly drawn boundaries of ghettos, camps, towns, and shtetls, thus testifying to the lingering focus on bounded locations in this field of study. However, the Holocaust did not only take place within fixed containers of violence, but also beyond them and in the movement between them. The journeys to and from ghettos and camps introduced the Jews to new landscapes and populations, stirred different feelings among the deportees, and changed their understanding of what was taking place. These assessments and expectations, in turn, played a role in the ways in which subsequent occurrences were perceived and influenced the decision making process upon arrival to the sites of persecution. The paper examined depictions of movement as constituting temporary, yet significant, spaces of meaning and point to the functions of these movements in structuring survivors' postwar narrations of the Holocaust.

The paper "*Place of Africa in the Current World Order*" presented by Kelbessa Workineh (Ethiopia) examined the place of Africa in the current world order, and shows the importance of developing more inclusive ethical and epistemological foundations that are required to reconceptualise and remap our current situation and contribute to the emergence of a more prosperous, just and peaceful world in the 21st century. Africa and other 'developing' countries have very little influence and voice in today's global policy-making forums. His paper stressed that the voices of 'developing' countries have important contributions to local, national and international development and environmental agendas, and can help to remap the world in a way that makes sense to 'us'. Thus, what are needed are fundamental changes in the structures of global power such that the 'weaker' countries that represent the vast majority of humanity are no longer weak and the 'powerful' countries that represent a tiny minority of humanity are no longer powerful. The paper suggested that humanity as a whole must develop alternative attitudes towards the current world order. Thus, instead of searching for short-term profits or looking only for immediate gratification, TNCs and other powerful players in the current world order should respect the knowledge, need, aspiration and voice of 'developing' countries.

In the article "*The Wisdom of Place: Lithuanian Philosophical Philotopy of Arvydas Šliogeris*" the phenomenon of Lithuanian philosophical philotopy is presented. Kučinskas Justas and Naglis Kardelis (Lithuania) stated that philotopy,

literally meaning a love of place, is a term first defined by Simone Weil, is also found in Arvydas Šliogeris philosophy, where philotopy acquires a specifically Lithuanian dimension. Philotopy in Arvydas Šliogeris thinking referred to a type of philosophy, which is deeply rooted in individual's unique and finite experience of particular things found in a specially defined and very particular place, usually one's closest environment, where one is born or permanently settled. Philotopy is also a meta-reflection of the way of thinking about and being in the world which is defined by that particular place. Philotopy as a way of noticing the importance which the nearness and particularity of place has to one's thinking and being is itself, as we might say, connected and rooted in a particular place – the landscape and history of Lithuania. Arvydas Šliogeris, the founder and leader of modern Lithuanian philosophy, pointed to philotopical inclinations of Lithuanian culture and foresees philotopy as the probable direction of Lithuanian philosophical thought. Therefore, the philosophical philotopy in Arvydas Šliogeris's sense can be summarized as “the metaphysics of the homeland.”

The authors of this article suggested that Lithuanian philotopy calls for reassessment of meaning and purpose of philosophy as such in the context of the 21st century realities. The question of the very essence and purpose of philosophy is itself asked from specifically defined place. In the authors' opinion, the project of Lithuanian philosophical philotopy might be viewed as a contribution of Lithuanian experience to the global debate on what philosophy is and in what ways is it relevant to the pressing issues of the world today. A way of pursuing a global issue from a deeply rooted local perspective becomes crucially important in the context of globalized science, where the demand for internationalization and diversity paradoxically dilutes the ground of diversity itself – the truly local perspective. Lithuanian philotopy invites philosophers to pursue the mission to draw people's attention to their specific experiences of particular things found in particular places.

Philotopy is not determined to find The Truth, but only to reflect the singular truth of a very specific and defined experience of nearness of non-human reality of things and place. The ability to attach to what is dear, the determination to care and nurture the particular place is also a basis of engaged and courageous thinking, which makes possible a truly authentic agency, authorship and a real meaningful dialogue. The truth of unique experience of particular things and its reflection paradoxically becomes the only way of true inter-human communication. Firstly, it is because every human existence, however different it may be, is always attached to an experience happening in particular places. Secondly, it is the experience of non-human things (however different they may be), rather than the language, that gifts people with the experience of reality. The reality of things is the common ground that any further communication and being together can be built on. The authors of the article suggest that in this sense philotopy allows a possibility of authentic, locally rooted existence and thinking compatible with global awareness. In fact it is even argued that the rootedness in particular place is the necessary condition of true ecology, where the responsibility for a particular place is the only basis of consciousness of the bigger whole.

The authors also note that philotopical approach is not new in the history of philosophy. The birth of philosophy is related to the very particular place and time, which is ancient Greece, and it is also related to a then more general approach that the wisdom of a finite human being in defined circumstances and places, although not equal to the wisdom of gods, has value and is worth pursuing. In terms of the evolution of philotopical thinking Arvydas Šliogeris takes a second step of philotomy by actually allowing us to see that the limits of a human being, especially the experience of the finitude and sacredness of a particular place, are actually the basis of our possibility to face the two biggest challenges of the world today: our inability to live together and the profound disconnectedness from our particular living place, manifesting itself, inter alia, in the global environmental crisis.

For the 11th East-West Philosophers' Conference were invited panel and paper proposals related to the theme of "Place." Of special interest were panels and papers that explored how places emerge through the sustained, shared practices of mutually-responsive and mutually-vulnerable actors. Subthemes included: the place of the personal, including issues of identity-construction and privacy; place and culture, including considerations of how cultures shape and are shaped by relationships with natural and built environments; places of pilgrimage, including places charged with political or cultural, as well as, religious significance; places of memory; places of mediation, including social and mass media; place and the political, including places of justice and places of both conflict and peace; trading places, including the places of entrepreneurship and concerns about the place of equity in economics; and the place of philosophy, addressing issues about the real and ideal roles of philosophy in contemporary society.

Ivica Gulášová

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n. o. Bratislava

Lada Nováková

Vysoká škola polytechnická Jihlava

Nejčastější duševní onemocnění u seniorů a jejich rizika / *The most common mental illness in the senior and their risks*

Abstract

The authors in this contribution deal with the most common mental illness in the elderly and their risks. Mental or psychological disorder is the term for a significant departure from the perceptions and behavior of mentally healthy individuals. In old age are relatively broad spectrum of mental disorders. The most common clinical forms of mental disorders in the elderly are dementia, depression and delirium. Dementias are disorders that arise after formation of the base of cognitive function, i.e. after the fourth to the sixth year of life. The most common form of dementia is Alzheimer's disease. In second place are vascular dementia. Vascular dementia has several clinical forms according to the localization of the brain affected. Depressive disorders are coupled with cognitive impairments most common psychiatric disease the elderly. What is important is the prevention of depression in old age, especially in high-risk groups. It recommends the creation of an appropriate program for seniors with plenty of physical and mental activity and social contacts, timely and proper treatment of somatic illness. Seniors depressive disorders are major psychiatric disorder with a variety of negative consequences. It needs to be thinking, actively seek out and properly treated. Delirium are not part of dementia. However, often occurs as a complicating symptoms of dementia. Addictive disorders in old age are nothing exceptional. In particular, the abuse of alcohol, benzodiazepine, analgesics.

Keywords: Psyche , mental illness, patient, depression, dementia, delirium.

ÚVOD

Je stručně probrána klasifikace duševních poruch u pacientů vyššího věku. Převládají organicky podmíněné poruchy, jako jsou demence nebo deliria. Demencím a jejich třídění je věnována největší pozornost. Ve vyšším věku jsou časté deprese, ať již organického či neorganického původu. I ve vyšším věku je nutno myslet na neorganické poruchy, jako je např. porucha s bludy nebo návykové poruchy. Ve vyšším věku se vyskytuje poměrně široké spektrum duševních poruch. Výrazně roste podíl organických (a symptomatických) faktorů v etiologii těchto poruch. Nejčastější klinické formy duševních poruch ve stáří jsou demence, deprese a deliria.

DEMENCE

Demence jsou poruchy, které vznikají po vytvoření základů kognitivních funkcí, tj. po čtvrtém až šestém roce života. Ve stáří však výskyt demencí kulminuje, věk je hlavní rizikový faktor demencí. Pro demence je příznačné, že dochází k podstatnému úbytku kognitivních funkcí od nemorbidní kapacity, a u některých typů demencí dochází na počátku k úbytku exekutivních (výkonných) funkcí. Druhotně dochází k úpadku dalších, nekognitivních funkcí.

U rozvinutých demencí jsou tyto základní okruhy postižení:

- **Postižení kognitivních funkcí.**
- **Postižení nekognitivních funkcí**
- behaviorální a psychologické příznaky demence (poruchy chování, emotivity, cyklu spánků)
- bdění, výskyt přidružených psychotických příznaků, výskyt přidružených delirií).
- **Poruchy aktivit denního života** (souvislost s poruchou exekutivních funkcí).
- **Druhotně se vyskytuje zdravotní postižení pečovateli o demenční pacienty**, zpravidla nejbližších rodinných příslušníků, u kterých se zvyšuje somatická i psychická nemocnost (Kind, 1997).

Demence lze dělit schematicky na primárně degenerativní (atroficko-degenerativní) choroby a na demence symptomatické (sekundární), u kterých syndrom demence vzniká na podkladě poškození činnosti mozku systémovým onemocněním, infekcí, chronickou intoxikací, traumaty a dalšími noxami. Sekundární demence lze ještě dělit na demence vaskulární a ostatní symptomatické demence.

ALZHEIMEROVA CHOROBA

Nejčastější demencí vůbec je Alzheimerova choroba, jak bylo prokázáno řadou studií, u nichž byla diagnóza postižených post mortem verifikována histologicky.

Alzheimerovských demencí je minimálně 50 %. Alzheimerova choroba je dělena dle doby objevení se prvních příznaků na formu s časným začátkem (do 65 let) a s pozdním začátkem (65 let a výše). Forma s pozdním začátkem převažuje, výskyt alzheimerovských demencí stoupá s věkem.

Pro Alzheimerovu chorobu je typický pomalý začátek, časná ztráta soudnosti, logického uvažování a časoprostorové orientace, postupující globální deteriorace kognitivních i nekognitivních funkcí, průběh plynule progredientní bez větších výkyvů (Cummings, Vinters, Felix, 2003). Postupně se postižení stávají nesoběstační, jsou pak odkázáni na péči okolí. Velmi časté jsou korové výpadkové projevy, jako např. poruchy fatických a gnostických funkcí. Alzheimerova choroba vede ve svých důsledcích k smrti, je považována za čtvrtou až pátou nejčastější základní příčinu smrti.

DEMENCE VASKULÁRNÍ

Na druhém místě jsou demence vaskulární, kterých je dle různých studií 15-30 %. Vaskulární demence má několik klinických forem dle lokalizace postižení mozku – formu s časným začátkem (po větších cévních mozkových příhodách, kde jsou léze v oblastech významných pro kognitivní funkce), **formu multiinfarktovou** (převážně kortikální postižení), formu **subkortikální** (Binswangerovu chorobu) a **smíšenou kortiko-subkortikální formu**. Nutno si však uvědomit, že existuje velké množství smíšených demencí, u kterých se etiologicky podílejí jak alzheimerovské, tak vaskulární změny. **Existují i názory, že čisté formy Alzheimerovy choroby a vaskulární demence jsou krajní extrémy, a většina demencí je smíšených, s převahou jedné či druhé složky.**

DEMENCE S LEWYHOTĚLÍSKY

Demence s Lewyhotělísky (Lewy body disease) je **druhá nejčastější demence atroficko-degenerativního původu**. Vyznačuje se v dlouhodobém časovém horizontu plynulou deteriorací kognitivních i nekognitivních funkcí, v krátkém časovém horizontu (hodiny až dny) je však výrazná fluktuace stavu. Bývají přítomny extrapyramidové poruchy, především **hypertonicko-hypokinetický syndrom**. **Pacienti jsou ohroženi pády**. Mívají halucinace, obzvláště zrakové. Často trpí depresemi. Vyskytují se u nich deliria. Jsou enormně přecitlivělí na podání neuroleptik – zejména neuroleptika 1. generace jim mohou způsobit pády končící smrtí. Tento typ demence zatím nemá svůj kód v mezinárodní statistické klasifikaci nemocí, proto se demence většinou diagnostikuje jako atypická Alzheimerova choroba (Cummings, Vinters, Felix, 2003).

DEMENCE PŘI PARKINSONOVĚ CHOROBĚ

Demence při Parkinsonově chorobě se vyskytuje v pokročilých stádiích Parkinsonovy choroby a postihuje asi 20% parkinsoniků. Jeto demence podkorového typu, **v popředí je celková zpomalenost, poruchy exekutivních funkcí, obtížné zapamatování a výbavnost** (Gulášová, 2006). Nebývají však typické korové projevy jako např. poruchy fatických funkcí.

DEMENCE TYPU PARKINSON

- jsou vzácné, projevují se podkorovou demencí, extrapyramidovou symptomatikou a další neurologickou symptomatikou. Patří mezíně např. **progresivní supranukleární obrna, kortikobazální degenerace, multisystémová atrofie** (Baštecký et al., 1994).

DEMENCE U HUNTINGTONOVY CHOREY

Demence u Huntingtonovy chorey je také podkorová, **jsou u ní výrazné neurologické příznaky (choreatické pohyby, poruchy chůze a řeči)**, někdy poruchy

chování. Je to autozomálně dominantně geneticky přenosná nemoc. Začíná spíše v presenilním věku než v seniu.

FRONTOTEMPORÁLNÍ DEMENCE

Frontotemporální demence jsou atroficko-degenerativní demence s predilekčním postižením frontálního a/nebo temporálního kortexu. **Patří mezi ně Pickova choroba**, charakterizovaná neuropatologicky výskytem Pickových tělísek v neuronech, a demence s podobnými klinickými projevy bez Pickových tělísek. Tyto demence **začínají zpravidla poruchami chování a nálady a teprve později se přidávají poruchy kognitivních funkcí**. K frontotemporálním demencím patří také progresivní fluentní a nonfluentní afázie – tyto poruchy se **vyznačují především výraznou poruchou fatických funkcí** (Bldwin et al., 2002).

Deliria nejsou součástí syndromu demence. Přesto však se často vyskytují jako komplikující příznak demencí. Je to zejména tehdy, když u pacienta dojde k somatickým komplikacím, nebo tam, kde je použita polypragmatická farmakoterapie. Některé demence však mají přidružená deliria častěji. Je to zejména demence s Lewyho tělísky.

KONVENČNĚ SE DELIRIA DĚLÍ NA: DELIRIA NENASEDAJÍCÍ NA DEMENCI A DELIRIA NASEDAJÍCÍ NA DEMENCI.

K základním charakteristikám delirií náleží:

- Snížení schopnosti udržet pozornost k vnějším podnětům.
- **Dezorganizované myšlení (inkoherece, roztěkanost, irelevantní projevy v řeči).**

Musí být přítomny alespoň dva z následujících projevů:

- Snížená úroveň vědomí (kvalitativní porucha vědomí)
- Percepční poruchy – halucinace, iluze, misinterpretace (**Capgrassův syndrom**)
- Poruchy cyklu spánek – bdění
- Zvýšené nebo snížené psychomotorické tempo (Gulášová, 2006)
- Dezorientace v čase, místě nebo osobou
- Poruchy paměti (Cummings, Vinters, Felix, 2003).

Klinický obraz se rozvíjí rychle, během hodiny až dne, a má tendenci k fluktuaci.

Musí být podán důkaz specifického organického vyvolávajícího faktoru nebo takový faktor předpokládán.

Nesmí být přítomna psychóza nebo jiná psychická porucha, která by stav vysvětlovala.

DALŠÍ PSYCHICKÉ PORUCHY VE STÁŘÍ

LEHKÁ PORUCHA POZNÁVACÍCH FUNKCÍ

Lehká porucha poznávacích funkcí (mildcognitiveimpairment) je častá porucha, která není vždy diagnostikována. **Pro tuto poruchu je příznačné, že je u ní přítomna porucha paměti jak subjektivní, tak objektivní, měřitelná psychologickými metodami, nedosahuje však stupně demence** (Jirák, 2004). Oproti dementním pacientům jsou pacienti s lehkou poruchou poznávacích funkcí schopni vykonávat běžnou denní rutinu, jsou soběstační, nemají podstatné poruchy aktivit denního života. U části pacientů se postupně rozvine demence, nejčastěji Alzheimerova choroba. U některých však je stav stacionární (benigní stařecká zapomnětlivost).

ORGANICKÁ DISSOCIATIVNÍ PORUCHA

Podobá se neorganické dissociaci, zpravidla však jsou projevy chudší simplexnější (např. neúčelné zmítání se, bizarní pohyby apod.). K organickým psychotickým poruchám náleží organická halucinóza, organická katatonní porucha a organická porucha s bludy.

ORGANICKÁ HALUCINÓZA

- se vyznačuje přítomností halucinací nejčastěji zrakových, ale také sluchových nebo komplexních (halucinace více smyslů).

ORGANICKÁ KATATONNÍ PORUCHA

- se podobá katatonní schizofrenii, vyskytuje se převážně stuporózní forma.

ORGANICKÁ PORUCHA S BLUDY

- se podobá paranoidní schizofrenii, zvláště její parafrenní formě. Někdy jsou bludy nesystematické, jindy mají systém, ale zpravidla nejsou logicky skloubené. Mohou se vyskytnout poruchy vnímání.

Ve stáří se také vyskytují psychózy, které nejsou organicky podmíněné. Z nich častější je porucha s trvalými bludy (porucha s bludy, pozdní parafrenie) a schizofrenie, která do vyššího věku přešla z věku středního. Klinické obrazy bývají zpravidla modifikovány postupující organicitou pacientů (Jirák, 2011).

ZÁVĚR

Deliria nejsou součástí syndromu demence. Přesto však se často vyskytují jako komplikující příznak demencí. Návykové poruchy ve stáří nejsou ničím výjimečným. Zneužíván je především alkohol, benzodiazepiny, analgetika.

SEZNAM POUŽITÝCH LITERÁRNÍCH ZDROJŮ

1. BLASER, A., HEIM, E., RINGER, CH., THOMMEN, M. 1992. Na problém orientovaná psychoterapia. Trenčín, FORTUNA – vydavateľstvo psychiatria, psychoterapia, psychosomatika. 1992, 302s., ISBN 80-967277-0-2
2. BLDWIN, RC et al. 2002. *Guidelines on depression in olderpeople*. Martin Dunitz, London, 2002, 162 s.
3. BAŠTECKÝ, J et al. 1994. *Gerontopsychiatrie*. Grada, Praha, 1994.
4. CUMMINGS, J.L, VINTERS, H, FELIX, J. 2003. *The neuropsychiatry of Alzheimer's disease and related dementias*. London, Martin Dunitz, 2003, 311 s.
5. GULÁŠOVÁ, I. 2006. *Vybrané kapitoly z manažmentu v ošetrovatel'stve I. diel*. Trenčín, TU Alexandra Dubčeka, 2006, 102s., ISBN 80-8075-120-X
6. KIND, H. 1997. *Psychiatrické vyšetrenie*. Trenčín, FORTUNA – vydavateľstvo psychiatria, psychoterapia, psychosomatika, 1997, 156s., ISBN 80-967277-3-7
7. JIRÁK, R, KOUKOLÍK, F. 2004. *Demence*. Galén, Praha, 2004, 335 s.
8. JIRÁK, R. 2004. *Organické duševní poruchy*. In: Psychiatrie, druhé vydání, ed. Höschl C, Libiger J, Švestka J. Tigis, Praha, 2004, 467–492.
9. JIRÁK, R. 2011. *Profil výskytu delirií v nepsychiatrických lůžkových zařízeních*. Česká psychiatrie a svět, ed. Raboch J, Zrzavecká, 2011

Test kognitivních funkcí-Mini Mental State Exam (MMSE)

Oblast hodnocení:	Max. skóre:
1. Orientace: Položte nemocnému 10 otázek. Za každou správnou odpověď započítejte 1 bod. <ul style="list-style-type: none"> - Který je teď rok? - Které je roční období? - Můžete mi říci dnešní datum? - Který je den v týdnu? - Který je teď měsíc? - Ve kterém jsme státě? - Ve které jsme zemi? - Ve kterém jsme městě? - Jak se jmenuje tato nemocnice?(toto oddělení?,tato ordinace?) - Ve kterém jsme poschodí?(pokoji?) 	1 1 1 1 1 1 1 1 1 1
2. Paměť: Vyšetřující jmenuje 3 libovolné předměty(nejlépe z pokoje pacienta-například židle,okno,tužka)a vyzve pacienta,aby je opakoval. Za každou správnou odpověď je dán 1 bod	3
3. Pozornost a počítání: Nemocný je vyzván aby odečítal 7 od čísla 100 a to 5 krát po sobě. Za každou správnou odpověď je 1 bod.	5
4. Krátkodobá paměť (=výbavnost): Úkol zopakovat 3 dříve jmenovaných předmětů (viz bod 2.)	3
5. Reč,komunikace a konstrukční schopnosti: (správná odpověď nebo splnění úkolů = 1 bod) Ukažte nemocnému dva předměty (př.tužka,hodinky) a vyzvěte ho aby je pojmenoval. Vyzvěte nemocného aby po vás opakoval: <ul style="list-style-type: none"> - Žádná ale - Jestliže - Kdyby Dejte nemocnému třístupňový příkaz: „Vezměte papír do pravé ruky,přeložte ho na půl a položte jej na podlahu.“ Dejte nemocnému přečíst papír s nápisem „Zavřete oči“. Vyzvěte nemocného,aby napsal smysluplnou větu (obsahující podmět a přísudek, která dává smysl) Vyzvěte nemocného,aby na zvláštní papír nakreslil obrazec podle předlohy.1 bod jsou li zachovány všechny úhly a protnutí vytváří čtyřúhelník.	2 1 1 1 1 1
	
Hodnocení: 00 – 10 bodů těžká kognitivní porucha 11 – 20 bodů středně těžká kognitivní porucha 21 – 23 bodů lehká kognitivní porucha 24 – 30 bodů pásmo normálu	

Martin Jurašek

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Detašované pracovisko bl. Metóda Dominika Trčku, Michalovce, Slovakia
E-mail: jurasek888@gmail.com

Peter Vansač

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Detašované pracovisko bl. Metóda Dominika Trčku, Michalovce, Slovakia
E-mail: pvansac@sinet.sk

Fenomén (ne)legálnej migrácie / *The phenomenon of (il)legal migration*

Abstract

Contribution of deals with basic concepts related to migration, typology of migration as well as migration theories. It further describes the “pull” and “push “ factors of migration, its causes and effects on the host country. It also deals with illegal migration as well as measures against illegal migration and refugees as a specific group of migrants.

Keywords: Migration. Migration theory. Illegal migration. Causes and impacts of migration.

ÚVOD

V o svete je dnes oveľa viac migrantov ako tomu bolo v minulosti. V 20. storočí migrácia zmenila rozvinuté západné krajiny a priniesla nebyvalú kultúrnu diverzitu, bez ktorej by už dnes moderné spoločnosti nemohli existovať. Po druhej svetovej vojne práve migranti dopomohli k rastu vyspelých ekonomík a k zvyšovaniu životnej úrovne domáceho obyvateľstva, či už prišli ako vysokokvalifikovaná, alebo nekvalifikovaná lacná pracovná sila, ktorá obsadzovala nízko kvalifikované a nízko platené pracovné posty. Odhad počtu migrantov na celom svete podľa Organizácie Svetových národov je asi 200 miliónov (ľudia, ktorí sú mimo miesta svojho bydliska dlhšie ako jeden rok). Pre všetkých migrantov sú hnacím motorom migrácie neustále sa prehľbujúce rozdiely v životnej úrovni medzi rozvojovými krajinami a ostatným svetom.

Dňa 17. januára 2016, vo Svetový deň migrantov a utečencov Vatikán v rámci Svätého roka milosrdenstva slávil tzv. „Jubileum migrantov“. Svetový deň migrantov a utečencov 2016 bol venovaný téme: *Migranti a utečenci sú pre nás výzvou*. Na

poludňajšom stretnutí so Svätým Otcom pri modlitbe Anjel Pána na Námestí sv. Petra boli v tento deň osobitne prítomní migranti, utečenci a tiež cudzinci z rozličných národov, ktorí žijú a pracujú v Ríme a jeho okolí. Osobitne sa im prihovoril pápež František. Povzbudil ich, aby si „*nenechali ukradnúť nádej a radosť zo života*“, ktoré, ako povedal, „*pramenia zo zakúsenia Božieho milosrdenstva, aj vďaka ľuďom, ktorí vás prijímajú a pomáhajú vám.*“

Pápež František pre medzinárodné spoločenstvo adresoval tieto slová: „*Migranti sú naši bratia a sestry, ktorí hľadajú lepší život ďaleko od chudoby, hladu, vykoisťovania a nespravodlivého rozdelenia zdrojov planéty, ku ktorým by mali mať všetci rovnaký prístup. Preto je dôležité hľadať na migrantov nielen z hľadiska legálnosti alebo ilegálnosti ich stavu, ale predovšetkým ako na osoby, ktoré môžu prispieť k dobru a pokroku všetkých, ak sa chráni ich dôstojnosť, a zvlášť, ak zodpovedne preberú povinnosti voči tým, čo ich prijímajú, s úctou rešpektujú materiálne i duchovné dedičstvo hostujúcej krajiny, dodržia jej zákony a pomáhajú jej niesť bremená.*“

ZÁKLADNÉ POJMY

Migrácia existovala na svete od jeho samotného počiatku, národy od nepamätati migrovali za lepšími životnými podmienkami, úrodnejšími poliami a lepšími pastvinami pre dobytok. Ale mali aj iné dôvody – hladomor, vojny či prírodné katastrofy. Ako aj v minulosti tak aj dnes migrácia bola a je dôsledkom konfliktov a chudoby.

Migrácia je interdisciplinárnym pojmom, politológovia ju spájajú s tvorbou medzinárodnej politiky, sociológovia a ekonómovia ju spájajú s pohybom sociálneho a ľudského kapitálu a antropológovia ju vnímajú ako pohyb medzinárodných spoločenstiev.

O migrácii vravíme pri zmene miesta trvalého pobytu, premiestnení, ktoré je spojené so zmenou bydliska. Hlavným motívom migrácie je stále zlepšenie osobnej situácie, a to nie len po ekonomickej, ale aj po sociálnej stránke.

Podľa Touška et. al. (2008) je migrácia jednorazový pohyb človeka, ktorý je spojený so zmenou jeho bydliska. Existuje veľa rôznych definícií, ale aj typológií migrácie. Migrácia v sebe zahŕňa prisťahovanie – imigráciu, aj emigráciu – vysťahovanie. Taktiež v súvislosti s migráciou sa používa pojem reemigrácia, čo je spätný návrat do krajiny pôvodu. Ďalším pojmom súvisiacim s migráciou je repatriácia, čo znamená spätný návrat do pôvodného priestoru, ktorý je organizovaný štátnou mocou (môžeme ho vysvetliť ako navrátenie obyvateľstva do tej krajiny, z ktorej bolo predtým násilne alebo dobrovoľne vysťahované).

K rozhodnutiu človeka opustiť svoju krajinu prispievajú viaceré faktory – politické, náboženské, etnické, ale v poslednej dobe hlavne aj ekonomické. Hlavným faktorom celej migrácie je zlepšenie svojej situácie, ako aj situácie celej svojej rodiny.

Utečencom označujeme cudzinca, ktorému bola priznaná na základe jeho žiadosti medzinárodná ochrana v rámci Ženevskej konvencie. Podľa Šiškovéj et. al. (2001) sa odhaduje, že na svete je asi 30 miliónov utečencov a sú to väčšinou ekonomicky aktívni ľudia.

TYPOLÓGIA MIGRÁCIE

Existuje množstvo typológií migrácie, najčastejšie delenie je na:

- dočasných pracovných migrantov,
- vysoko vzdelaných pracovných migrantov,
- ilegálnych migrantov,
- nútených migrantov.

Dočasní pracovní migranti migrujú len na určitý čas za účelom zárobku, teda zlepšenia svojej finančnej situácie. Medzi ilegálnych migrantov radíme cudzincov, ktorí na územie pricestovali alebo sa na ňom zdržiavajú bez platných cestovných dokladov, povolenia na pobyt alebo víz. Medzi nútených migrantov môžeme zaradiť aj utečencov a ostatných migrantov, ktorí sú nútení odísť zo svojej krajiny z rôznych dôvodov.

Ďalším delením migrácie je delenie na vnútroštátnu a zahraničnú. Vnútroštátna migrácia je pohybom obyvateľstva v rámci jedného štátu. Divínsky (2005) označuje ako zahraničnú migráciu druh priestorovej mobility obyvateľov cez hranicu štátu. Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM) definuje zahraničnú migráciu ako „*pohyb osoby alebo skupiny osôb z jednej geografickej jednotky do druhej cez administratívnu, či politickú hranicu s cieľom usadiť sa definitívne alebo prechodne na miesto inom, ako je miesto pôvodu osoby*“ (IOM, 2016).

Podľa motívov migrácie ju môžeme rozdeliť na dobrovoľnú a nútenú, kde dobrovoľná je napr. migrácia za účelom štúdia, zamestnania, ale aj zlúčenia rodiny. Dobrovoľná migrácia nastáva vtedy, ak osoba svojim odchodom neporušuje žiadne právne normy a nie je vo svojom domovskom štáte prenasledovaná. K dobrovoľnej migrácii taktiež zaraďujeme aj dobrovoľné návraty, t.j. návrat do domovskej krajiny, ak zanikla príčina migrácie alebo migrant sa rozhodol dobrovoľne vrátiť do krajiny pôvodu.

Nedobrovoľnou migráciou označujeme migráciu, ktorá je prevažne z ekonomických dôvodov, ale aj z dôvodov prenasledovania v domovskej krajine, ozbrojených nepokojov alebo nepriaznivej politickej situácie. Migrantov, ktorí nedobrovoľne migrujú zo svojej domovskej krajiny kvôli prenasledovaniu, politickému presvedčeniu, náboženskej príslušnosti alebo ozbrojeným nepokojom medzinárodné právo označuje ako utečencov.

Matoušek (2003) delí migráciu na vnútroštátnu a medzinárodnú a migráciu chápe ako sťahovanie obyvateľov z jedného regiónu do iného regiónu. Medzinárodná migrácia je sťahovanie v rámci dvoch štátov, vnútroštátna migrácia je sťahovanie v rámci administratívnej jednotky, teda v rámci jedného štátu.

MIGRAČNÉ TEÓRIE

Migračné teórie vysvetľujú migráciu na základe príčin jej vzniku a dopadu a rôzne vedné odbory vytvorili niekoľko migračných teórií. Baršová a Barša (2005) uvádzajú nasledovné základné migračné teórie:

- push – pull teória,
- neoklasická teória migrácie,
- nová ekonomická teória,
- teória ľudského kapitálu,
- teória duálneho pracovného trhu,
- svetová systémová teória,
- teória inštitúcií,
- teória sietí.

Najznámejšia a najviac diskutovaná z uvedených teórií je push – pull teória. Táto teória doslova v preklade znamená „push“ faktory, ktoré „vyháňajú“ migrantov z domovskej krajiny a „pull“ faktory, ktoré do hostiteľskej krajiny migrantov „priťahujú“.

„Push“ faktory sú negatíva, ktoré ovplyvnia človeka v rozhodovaní o odchode z domovskej krajiny, ako napr. zlá ekonomická situácia, ozbrojená nepokoje, zlá politická situácia, diskriminácia, vojny, prenasledovanie, chudoba, choroby a iné. „Pull“ faktory sú naopak pozitíva, ktoré človeka motivujú k migrácii do hostiteľskej krajiny ako napr. pracovné príležitosti, vyspelá ekonomika, sociálny systém, migračná sieť a iné. „Push“ faktorom sú podmienky v domovskej krajine, ktoré „vytláčajú“ migrantov za lepším životom do zahraničia a „pull“ faktory, ktoré znamenajú lepšie podmienky v cieľových krajinách ako napr. lepšia mzda, sloboda, demokracia, priaznivé životné podmienky, dostupné vzdelanie, dodržiavanie ľudských práv, bezpečnosť a pod.

Podľa Šiškovéj et. al. (2001) na push – pull teóriu má vplyv nerovnomerné rozdelenie bohatých a chudobných krajín na svete. Problémom vyspelých krajín je starnutie obyvateľstva zapríčinené nízkou pôrodnosťou, v rozvojových krajinách je zase vysoká miera pôrodnosti a nárast populácie. Aj tieto rozdiely medzi počtom obyvateľstva môžu vytvoriť tlak na migračné toky.

Neoklasická teória migrácie sa zameriava na rozdiely v zamestnanosti a v mzdách v jednotlivých štátoch, je založená na tom, že človek sa usiluje o maximalizáciu svojho úžitku. Rozdiely v mzdách spôsobujú migráciu obyvateľstva do krajín, kde je mzda vyššia. Táto teória vznikla ako reakcia na aktuálne rozdiely v mzdovej politike medzi jednotlivými štátmi.

Nová ekonomická teória vyrovnáva rozdiely medzi štátmi, migrant prichádza do krajiny, ktorá má vyspelú ekonomiku. Teória ľudského kapitálu určuje za dôvody migrácie rozdielne mzdy, migrant v domovskom štáte za svoju prácu dostáva oveľa nižšiu mzdu ako vo vyspelých krajinách.

Teória duálneho pracovného trhu sa zaoberá stálym dopytom vyspelých štátov po nekvalifikovanej a lacnej pracovnej sile a z toho dôvodu zamestnávateľia ponúkajú zamestnanie zahraničnému pracovníkovi, ktorý je ochotný pracovať aj za nižšie mzdy. Svetová systémová teória je dôsledkom narušenia systému, ktorého zmena bola nevyhnutná kvôli vývoju kapitalizmu. Rozširovaním kapitalizmu aj do najzaostalejších krajín sveta sa stále viac krajín zapojovalo do trhovej ekonomiky. Teória inštitúcií popisuje vznik inštitúcií a rôznych organizácií zaoberajúcich sa migráciou.

Významnou teóriou je teória sietí. Migračná sieť je komunita ľudí v cieľovej krajine a tvoria ju migranti z určitej krajiny pôvodu, ktorí sa usadili v hostiteľskej krajine. Migračná sieť sa rozširuje príchodom nových migrantov do hostiteľskej krajiny a uľahčuje novým migrantom príchod do cieľovej krajiny.

Teória sietí predstavuje tzv. neekonomický prístup, nakoľko prezentuje sociálne faktory a medziľudské vzťahy. Migranti, ktorí už dlhšie žijú v hostiteľskej krajine pomáhajú svojim krajanom - novým migrantom - nájsť si prácu, ubytovanie, zaradiť sa so spoločenského života, ide o pokračovanie už začatého migračného toku. Veľkosť migračnej siete v tej ktorej krajine môže ovplyvniť migranta pri výbere cieľovej krajiny.

PRÍČINY A DOPADY MIGRÁCIE

Príčin, alebo dôvodov k migrácii je niekoľko, väčšinou ide o viac faktorov, ktoré sa vzájomne ovplyvňujú a tým podporujú rozhodnutie jednotlivca migrovať. Tieto faktory môžu pôsobiť na viacerých úrovniach: mikro, mezo a makro úrovni. Na mikro úrovni jednotlivec alebo domácnosť rozhodujú o migrácii, na mezo úrovni je to veľkosť migračnej siete a na makro úrovni politické, sociálne a ekonomické zabezpečenie v cieľovej krajine.

Najčastejšie uvádzaný dôvod migrácie je snaha migranta o zvýšenie životnej úrovne, ktorú zabezpečí premiestnením z domovskej krajiny do bohatšej časti sveta. Práve pri výbere cieľovej krajiny zaváži pri rozhodovaní ekonomická vyspelosť cieľovej krajiny, migračná politika, politický režim aj veľkosť migračnej siete. Z toho dôvodu najčastejším cieľom migrantov je Európa, konkrétne západné štáty Európy, v ktorých je ekonomika na vyššej úrovni než v krajinách strednej a východnej Európy.

Ďalším dôvodom k migrácii môžu byť rôzne konflikty a nepokoje z dôvodov národnostných, náboženských, etnických ako aj politický režim. Osoby, ktoré migrujú z týchto uvedených dôvodov označujeme ako utečencov. Ochrana utečencov je zakotvená v medzinárodnom práve a je záväzná pre všetky členské štáty Európskej únie. Podľa Ženevskej konvencie je utečencom osoba, ktorá opustila svoju domovskú krajinu z dôvodu obavy o svoj život kvôli jeho náboženskému presvedčeniu, rasy, národnosti, politického presvedčenia alebo členstva v určitej politickej alebo sociálnej skupine.

Nielen vyššie uvedené dôvody sú príčinami migrácie, ale môžu nimi byť aj rôzne prírodné katastrofy a v neposlednom rade aj vojnové konflikty. Veľmi aktuálnym problémom v poslednej dobe je práve vojenský konflikt v Sýrii, ktorý zapríčinil hromadný odchod štátnych príslušníkov Sýrie do Európy.

Dopady migrácie na hostiteľské krajiny môžeme vo všeobecnosti rozdeliť na pozitívne a negatívne. Medzi pozitívny dopad môžeme zaradiť prisťahovalectvo, ktoré má veľmi priaznivý dopad na cieľové krajiny, v ktorých sa neustále znižujú počty obyvateľstva a vzniká tak nedostatok pracovných síl v nekvalifikovaných a menej platených profesiách. Medzi záporný dopad môžeme zaradiť zhoršenú situáciu na trhu práce, nakoľko v dnešnej dobe je vysoká nezamestnanosť a migranti sa stávajú veľkou konkurenciou domácejmu obyvateľstvu. Takýto negatívny dopad môže mať za následok nevráživosť domáceho obyvateľstva voči migrantom, ktoré v najhorších prípadoch môže vyústiť do určitých foriem diskriminácie, xenofóbie a prejavov rasizmu.

Dopady migrácie, či už pozitívne alebo negatívne sa odrážajú vo viacerých oblastiach, a to v sociálnej, demografickej, kultúrnej, ekonomickej a politickej. Dôsledky v sociálnej sfére sú poväčšine pozitívne a môžeme ich pozorovať najmä v oblasti dôchodkového zabezpečenia. Ak v hostiteľskej krajine starne populácia, migranti v produktívnom veku sú potrební na udržanie sociálneho zabezpečenia krajiny. Zvýšenie počtu migrantov v produktívnom veku má tiež za následok viac platieľov daní a príspevkov do sociálnych fondov.

K demografickým dôsledkom migrácie môžeme zaradiť vek, pohlavie, počet, kvalifikáciu migrantov a iné. Demografické dôsledky musíme pozorovať v širšom časovom priestore, nakoľko migranti sú poväčšine ľudia v produktívnom veku zvyšujú počet mladšieho obyvateľstva, zvyšuje sa pôrodnosť a klesá mortalita. Z dlhodobého hľadiska taktiež migrácia môže ovplyvniť demografické zloženie obyvateľstva, náboženskú, etnickú a rasovú štruktúru.

Zaujímavými z pohľadu bežného života obyvateľstva sú kultúrne dôsledky migrácie, kde môžeme hovoriť o kultúrnej rôznorodosti a vzniku multikultúrnych národov. Každá z etníc si zachováva svoju kultúru a niekedy môže dôjsť až k takým situáciám, že kultúra pôvodného obyvateľstva je potlačená kultúrou etníc.

Ekonomické dôsledky migrácie sú odlišné podľa toho, či migranti prinášajú nekvalifikovanú alebo vysokokvalifikovanú pracovnú silu. Vysokokvalifikované pracovné sily sú prínosom pre hostiteľskú krajinu a naopak, nekvalifikované pracovné sily môžu byť záťažou pre systém sociálneho zabezpečenia krajiny a môžu mať za následok zníženie mzdy v nekvalifikovaných profesiách.

Politické dôsledky migrácie taktiež môžu mať rôzne následky, od tlaku komúní migrantov na politické strany a hnutia na zmiernenie migračnej politiky až po problémy štátnej moci s prílívom migrantov, nárastom xenofóbie a extrémizmom.

NELEGÁLNA MIGRÁCIA

Pojem nelegálna migrácia sa začal po prvýkrát vyskytovať v 80. rokoch 20. storočia a je veľmi obtiažne ho presne definovať. Vznikol ako reakcia na svetovú situáciu, keď sa zintenzívnili medzinárodný pohyb na území Európy. Jednoznačné a výstižné vymedzenie nelegálnej migrácie nie je možné, ale môžeme ju charakterizovať ako presun osôb za hranice štátu za nedodržania podmienok stanovených v medzinárodných zmluvách. Na nelegálnu migráciu sú napojené ďalšie nelegálne aktivity ako je obchodovanie s ľuďmi, nelegálne zamestnávanie, nárast xenofóbie a rasizmu v spoločnosti.

Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM) nelegálnu migráciu definuje ako „*neoprávnené prekročenie hranice krajiny bez platných cestovných dokladov, víz a povolenia na pobyt alebo neoprávnené zotrvávanie na území krajiny po skončení platnosti dokladov, víz alebo povolenia na pobyt*“ (IOM, 2016).

Podľa Balgy (2003, str. 49) „*medzinárodnou migráciou rozumieme vstup alebo pobyt cudzincov na územie štátu pobytu, ktorí nespĺňajú alebo prestali spĺňať podmienky pre vstup alebo pobyt, stanovený právnymi normami alebo medzinárodnými dohodami, ktorými je hostiteľský štát viazaný a v rámci tejto právnej skutočnosti svojimi štátnymi orgánmi aplikuje systém sankcií voči takýmto cudzincom*“.

Nelegálna migrácia môže nastať neoprávneným prekročením štátnej hranice, kedy cudzinec prekročí štátnu hranicu mimo hraničný priechod, alebo prekročí štátnu hranicu na falošné alebo pozmenené doklady, alebo ju môže prekročiť v úkryte dopravného prostriedku. Medzi nelegálnu migráciu radíme taktiež aj vykonávanie neoprávnenej činnosti cudzincom, akou je napr. nelegálna práca. Ďalším prípadom nelegálnej migrácie je neoprávnený pobyt cudzinca, ktorý sa zdržiava v krajine po uplynutí doby pobytu alebo bez dokladov umožňujúcich pobyt na území danej krajiny.

Ako uvádza Drbohlav (2008) nelegálni migranti vykonávajú neoprávnené ekonomické aktivity v hostiteľskej krajine a tak narúšajú podstatu demokratického systému krajiny (nelegálnym zamestnávaním, neodvádzaním daní alebo odvodov, sprostredkovaním práce za úplatu a inými nelegálnymi aktivitami).

Opatrenia proti nelegálnej migrácii delíme do dvoch skupín – preventívne a represívne. Medzi preventívne zaraďujeme právne dokumenty zamerané na zníženie vysokého počtu prekročení štátnych hraníc a neoprávneného pobytu cudzincov na území štátu. Represívne opatrenia už podľa svojho názvu vychádzajú z porušenia povinností, ktoré sú spojené s nelegálnou migráciou, či už voči dopravcom, zamestnávateľom, ale i samotným migrantom.

Podľa zákona č. 404/2011 Z.z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, ak sa cudzinec neoprávnene zdržiava na území Slovenskej republiky, alebo na územie Slovenskej republiky neoprávnene vstúpil dopustí sa priestupku podľa ustanovenia § 118 citovaného zákona. Za uvedený priestupok mu môže byť udelená pokuta až do výšky 1600 Eur, ale

v odôvodnených prípadoch za takýto priestupok môže byť cudzinec administratívne vyhostený z územia Slovenskej republiky s uloženým zákazom vstupu na jeden roka až do päť rokov (§ 82 ods. 3, citovaného zákona). Toto je príklad represívneho opatrenia podľa platnej právnej úpravy v Slovenskej republike proti nelegálnej migrácii a nelegálnym migrantom.

V nasledovnej tabuľke a grafe uvádzam prehľad nelegálnej migrácie na území Slovenskej republiky v rokoch 1993 až 2015, nelegálna migrácie je tvorená počtom cudzincov, ktorí neoprávnene prekročili štátnu hranicu na územie Slovenskej republiky a cudzincami, ktorí mali na území Slovenskej republiky neoprávnený pobyt. Toto rozdelenie nelegálnej migrácie je však v štatistickom prehľade až od roku 2004, preto sú v tabuľke aj v grafe pre lepšie porovnanie uvádzané súčty počtov nelegálnych migrantov na neoprávnenom pobyte aj tých, ktorí neoprávnene prekročili štátnu hranicu. Ďalej v tabuľke uvádzam pre porovnanie počty žiadostí o udelenie azylu za rovnaké obdobie. Najviac nelegálnych migrantov na území Slovenskej republiky bolo zaznamenaných v rokoch 2000 až 2004, teda pred vstupom Slovenskej republiky do Európskej únie. Od roku 2004 klesá počet nelegálnych migrantov, ktorí neoprávnene prekročili štátnu hranicu a zvyšuje sa podiel migrantov, ktorí majú na území Slovenskej republiky neoprávnený pobyt. Ento klesajúci trend môžeme pripísať rôznym faktorom ako zlepšenie ochrany vonkajšej schengenskej hranice a v neposlednej rade aj novým migračným trasám, ktoré obchádzajú územie Slovenskej republiky.

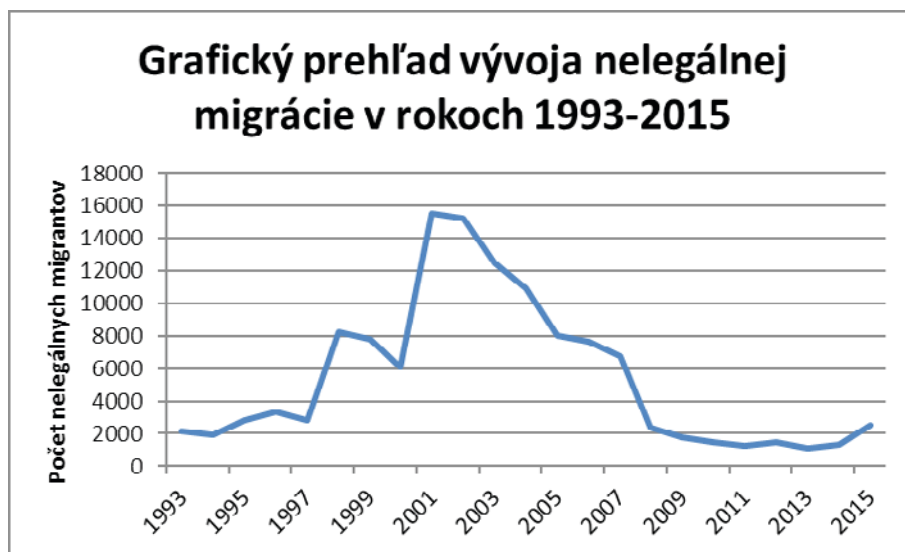
Tabuľka č. 1 – Počet nelegálnych migrantov

ROK	Neoprávnené prekročenie štátnej hranice	Neoprávnený pobyt	Nelegálna migrácia – spolu (NPŠH + NP)	Počet žiadostí o udelenie azylu	Udelený azyl	Neudelený azyl
1993			2182	96	41	20
1994			1891	140	58	32
1995			2786	359	80	57
1996			3329	415	72	62
1997			2821	645	69	84
1998			8236	506	53	36
1999			7801	1320	26	176
2000			6059	1556	11	123
2001			15548	8151	18	130
2002			15235	9743	20	309
2003			12493	10358	11	531
2004	8334	2612	10946	11395	15	1592
2005	5178	2871	8049	3549	25	827
2006	4129	3491	7620	2642	8	861
2007	3405	3356	6761	2642	14	1177
2008	1034	1321	2355	909	22	416
2009	611	1172	1783	822	14	330

2010	516	961	1477	541	15	180
2011	390	829	1219	491	12	186
2012	659	821	1480	731	32	334
2013	398	693	1091	441	15	124
2014	240	1064	1304	331	14	197
2015	222	2313	2535	330	8	70
SPOLU			125001	58321	653	7908

Zdroj: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky

Graf č. 1: Grafický prehľad vývoja nelegálnej migrácie v rokoch 1993-2015

Zdroj: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky

UTEČENCI AKO ŠPECIFICKÁ SKUPINA MIGRANTOV

Ako sme už vyššie uviedli, utečencom je cudzinec, migrant, ktorému bola podľa Ženevskej konvencie poskytnutá medzinárodná ochrana. Právne postavenie utečencov podľa medzinárodného práva zaručuje Dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1951, tzv. Ženevská konvencia a Protokol týkajúci sa právneho postavenia utečencov z roku 1967. Dôležitou súčasťou Ženevskej konvencie je právna úprava zákazu vyhodenia alebo vrátenia (non-refoulement), ktorá zakazuje príslušnej krajine vyhostiť utečenca ani ho vrátiť na územie, kde by bol ohrozený jeho život alebo sloboda.

Utečenci sú špecifická skupina migrantov, ktorá opúšťa svoju krajinu z donútenia, sú ohrození na živote, prenasledovaní pre svoje politické, náboženské názory či etnickú príslušnosť. Aj keď odchádzajú dobrovoľne zo svojej krajiny jedno majú spoločné s ostatnými migrantmi – chcú si zlepšiť svoju životnú úroveň, ako aj životnú úroveň celej svojej rodiny, s ktorou poväčšine migrujú.

Cieľovou krajinou utečencov je akákoľvek slobodná krajina, krajina Európskej únie, kde by sa cítili bezpečne a mohli spokojne žiť. Aj u utečencov sa riadi výber cieľovej krajiny podľa úrovne ekonomickej situácie v krajine a preto skôr preferujú krajiny západnej Európy ako východnú alebo strednú Európu. Z toho dôvodu pre väčšinu utečencov je Slovenská republika len tranzitnou krajinou.

Členské štáty Európskej únie od svojho vzniku sa snažili zharmonizovať svoje azylové politiky a aj Slovenská republika svojim vstupom do Európskej únie sa musela podriaďiť tomuto trendu. Už v prípravách na vstup do Európskej únie v roku 2002 bol schválený nový zákon o azyle, do ktorého boli pretransformované všetky medzinárodné ako aj európske právne dokumenty týkajúce sa utečencov. Azylová procedúra na území Slovenskej republiky prebieha v súlade s ustanoveniami zákona č. 480/2002 Z.z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, začína podaním vyhlásenia cudzinca o tom, že žiada o udelenie azylu lebo poskytnutie doplnkovej ochrany a končí rozhodnutím o žiadosti o udelenie azylu alebo poskytnutie doplnkovej ochrany.

Utečenecká kríza, ktorá nastala po ozbrojených úrokoch v Sýrii bola v posledných mesiacoch veľmi diskutovanou témou v médiách ale aj medzi predstaviteľmi štátnej moci na celoeurópskej úrovni. Aj Slovenská republika sa zapojila do pomoci utečencom a poskytla humanitárny azyl zatiaľ 149 utečencom – asýrskym kresťanom, ktorí prišli na naše územie v decembri 2015 a v súčasnej dobe prebieha ich integrácia do našej spoločnosti.

Kazuistika č. 1

Meno: Abdullah A.

Vek: 32

Pohlavie: muž

Štátna príslušnosť: Sýrska arabská republika

Bydlisko: Nitra

Vzdelanie: vysokoškolské

1. etapa – získavanie anamnestických údajov bola realizovaná formou rozhovoru.

Rodinná anamnéza: Rodičia a súrodenci žijú v Sýrii, momentálne nemá o nich správy, na Slovensko pricestoval pred piatimi rokmi.

Osobná anamnéza: Žil v meste Raqa v Sýrii, kde aj vyštudoval strednú školu a začal študovať na vysokej škole ekonomiku a manažment. Je slobodný, momentálne nemá žiadnu priateľku.

Zdravotná anamnéza: Udáva len bežné detské ochorenia v súčasnej dobe sa subjektívne cíti veľmi dobre.

Profesijná anamnéza: V domovskom štáte nepracoval, len študoval, v štúdiách pokračuje na vysokej škole na území Slovenska.

Sociálna anamnéza: Abdullah je študentom doktoranského štúdia na vysokej škole na území Slovenskej republiky v odbore ekonomika a manažment. Žije v Nitre, predtým žil aj v Bratislave. Je moslimského vierovyznania, ale veľmi nedodržiava moslimské zvyky, nakoľko je už päť rokov na Slovensku. Nepracuje, finančne ho podporuje jeho rodina, od ktorej dostáva pravidelnú finančnú pomoc. Slovenský jazyk sa naučil veľmi rýchlo a komunikuje na veľmi dobrej úrovni. Okrem slovenského jazyka ovláda ešte anglický a čiastočne aj nemecký jazyk. Po ukončení štúdia by rád zostal pracovať na akademickej pôde, rád by odovzdával svoje skúsenosti študentom. Podľa jeho názoru sa celkom dobre integroval do spoločnosti, zatiaľ nepracuje, ale po ukončení štúdia by veľmi rád zostal pracovať na Slovensku. Abdullah pred piatimi rokmi vycestoval letecky z Damašku do Viedne a potom na Slovensko, kde už mal zabezpečené štúdium na vysokej škole. Odvtedy sa neprestajne zdržiava na Slovensku, v Sýrii od tej doby nebol. Počas jeho pobytu na Slovensku sa v Sýrii zmenila politická situácia a teraz už nie je možné, aby sa tam vrátil alebo čo len vycestoval na návštevu. V roku 2013 požiadal o udelenie azylu na území Slovenskej republiky, avšak ten mu nebol udelený. Bola mu poskytnutá len doplnková ochrana, takže v súčasnej dobe sa zdržiava na území Slovenskej republiky ako cudzinec s poskytnutou doplnkovou ochranou.

Status praesens: Nové životné podmienky ako aj nový jazyk prijal veľmi rýchlo, adaptoval sa, nakoľko v budúcnosti plánuje zostať na Slovensku. Chcel by sa oženiť a založiť si rodinu.

Prognóza: Abdullah sa snaží adaptovať sa v novom prostredí, ale popritom zachovávať svoje náboženstvo, tradície aj kultúru. Po ukončení štúdia by rád zostal žiť a pracovať na Slovensku a založiť si tu rodinu.

Katamnéza: Pre krátkosť času nebola realizovaná, u klienta sa nezmenili žiadne z udaných podmienok.

Riadený rozhovor:

Kedy ste sa prvýkrát stretli so sociálnym pracovníkom?

So sociálnym pracovníkom som sa prvýkrát stretol v záchytnom tábore, kam ma umiestnili v roku 2013 po tom, čo som požiadal o udelenie azylu. Dozvedel som sa, aký je postup pri žiadosti o azyl a čo všetko bude nasledovať. Komunikoval som s nimi po slovensky, nakoľko som už vtedy vedel celkom dobre komunikovať v slovenskom jazyku.

Aké negatíva a aké pozitíva vo Vás zanechal sociálny pracovník zo záchytného tábora?

Páčil sa mi prístup ľudí v záchytnom tábore, boli veľmi milí a prívetiví, rád som s nimi komunikoval. Nemôžem povedať, že by som mal s nimi nejakú negatívnu skúsenosť.

Ako by ste zhodnotili sociálnu prácu v záchytnom tábore?

Veľmi som bol spokojný s tým, ako bolo všetko v záchytnom tábore organizované, myslím, že môžem sociálnu prácu zhodnotiť len a len pozitívne.

Bola nejaká zmena ohľadom sociálnych pracovníkov a sociálnej práce v pobytovom tábore oproti záchytnému táboru?

Všetci boli veľmi milí a pomáhali mi, boli veľmi ústretoví, v pobytovom tábore som nebol dlho, nakoľko som mal zabezpečené ubytovanie dostal som hneď dlhodobú priepustku.

Kto Vám pomáhal v Integračnom stredisku s hľadaním ubytovania a zamestnania?

V integračnom stredisku som nebol, nakoľko mi hneď bola poskytnutá doplnková ochrana a ako som už uviedol, mal som zabezpečené ubytovanie a študoval som na vysokej škole. ***Pomohla Vám sociálna práca (sociálny pracovník) v integrácii do spoločnosti? Ako by ste zhodnotili z Vášho pohľadu sociálnu prácu s utečencami, uveďte pozitíva aj negatíva.***

Pri integrácii mi veľmi sociálni pracovníci nepomáhali, nakoľko som pricestoval na Slovensko ako študent s cieľom študovať. Na škole som sa so sociálnym pracovníkom nestretol, ale tých sociálnych pracovníkov, ktorých som stretol v záchytnom aj v pobytovom tábore môžem hodnotiť len a len kladne.

ZÁVER

Rozdiel medzi migrantom a utečencom je v tom, že utečenec potrebuje humanitárnu a medzinárodnú ochranu. Utečenec nemá možnosť uplatniť v plnej miere ochranu svojich základných práv vo svojom domovskom štáte a dôvodom na odchod je násilie a nepokoje, ktoré ohrozujú jeho život.

Aj napriek tomu, že niektorí migranti sa snažia vydávať za utečencov, zneužívajú azylovú procedúru na legalizáciu svojho pobytu a potom následne migrujú do ďalších krajín najmä západnej Európy, snažme sa utečencom vytvoriť priaznivé podmienky na ich zotavenie sa po dlhej ceste a na následnú integráciu do majoritnej spoločnosti. Aj pomoc čo i len jednému človeku je malou „pomocou“, ktorá zmení celý ďalší život.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

1. BALGA, J. 2003. *Teória služby cudzineckej polície*. Bratislava : Akadémia PZ, 2003. 76 s. ISBN 80-8054-278-3.
2. BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. 2005. *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno : Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005. 308 s. ISBN 80-210-3875-6.
3. DIVÍNSKY, B. 2005. *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – stav, trendy, spoločenské súvislosti*. Bratislava : Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2005. 216 s. ISBN 80-89149-04-9.

4. *Dohovor týkajúci sa právneho postavenia utečencov* zo dňa 28. júla 1951, tzv. Ženevská konvencia v znení Protokolu týkajúceho sa právneho postavenia utečencov z roku 1967.
5. DRBOHLAV, D. 2008. *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Praha : Karolinum, 2008. 311 s. ISBN 9788024615523.
6. IOM, 2016. [o n l i n e], 2016. Dostupné na internete: <http://www.iom.sk>.
7. MATOUŠEK, O. 2003. *Slovník sociální práce*. 1. vyd. Praha : Portál, 2003. 380 s. ISBN 80-7178-549-0.
8. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, 2016. [o n l i n e], 2016. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk>.
9. ŠIŠKOVÁ, T. et al. 2001. *Menšiny a migranti v České republice*. 1. vyd. Praha : Portál. 2001. 188 s. ISBN 80-7178-348-9.
10. TOUŠEK, V. et al. 2008. *Ekonomická a sociální geografie*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. 411 s. ISBN 978-807-3801-144.
11. zákon č. 480/2002 Z.z. o azyle a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.
12. zákon č. 404/2011 Z.z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Krzysztof Kawęcki

Katedra Stosunków Międzynarodowych, Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie
E-mail: k_kawecki@interia.pl

Geneza akcji wyborczej solidarność / *The genesis of the Solidarity Electoral Action*

Abstract

In June 1996, the Polish right-wing parties, which had hitherto been broken up, united thanks to the efforts of Independent Self-governing Trade Union "Solidarity" and formed a political party coalition named Solidarity Electoral Action (AWS). About forty political formations entered the coalition. The AWS platform was based on a social economy market model. The coalition declared to carry out reforms of healthcare and education systems, improve the functioning of courts and initiate a non-political civil service. There were two main goals announced in its foreign policy: obtaining the membership in NATO and the accession to the European Union understood as 'Europe of Fatherlands'. AWS won the elections in 1997 with the result of 34 per cent of the vote.

Keywords: Right-wing parties; Solidarity Electoral Action; Independent Self-governing Trade Union "Solidarity"; the Holy See's Charter of the Rights of the Family; political platform of Solidarity Electoral Action, the program teams of the Solidarity Electoral Action.

WPROWADZENIE

W czerwcu 1996 roku rozbite dotychczas partie prawicowe dzięki działaniom podjętym przez Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” zjednoczyły się tworząc Akcję Wyborczą Solidarność. Do AWS przystąpiło około 40 ugrupowań. Program AWS mieścił się w modelu socjalnej gospodarki rynkowej. Deklarowano przeprowadzenie reformy służby zdrowia i edukacji, usprawnienie działalności sądów, wprowadzenie apolitycznej służby cywilnej. W zakresie polityki zagranicznej zapowiadano uzyskanie przez Polskę członkostwa w NATO i integrację z Unią Europejską, rozumianą jako „Europa Ojczyzn”. W wyborach 1997 roku AWS odniosła zwycięstwo zdobywając prawie 34% głosów.

27 października 1991 roku odbyły się pierwsze w powojennej Polsce wolne wybory. W 37 okręgach wyborczych wybierano 391 posłów, zaś 69 mandatów było obsadzonych z tzw. partyjnych list krajowych. Spośród 111 zarejestrowanych komitetów wyborczych mandaty uzyskało 29. W wyborach obowiązywała ordynacja proporcjonalna. Mandaty mogły uzyskać komitety, które uzyskały co najmniej 5% głosów w skali kraju. Poszczególne komitety uzyskały następujące wyniki: Unia Demokratyczna (12,32%), Sojusz Lewicy Demokratycznej (11,99%), Wyborcza Akcja Katolicka, której trzon stanowiło Zjednoczenie Chrześcijańsko – Narodowe (8,74%), Porozumienie Obywatelskie Centrum (8,71%), Polskie Stronictwo Ludowe – Sojusz Programowy (8,67%), Konfederacja Polski Niepodległej (7,50%), Kongres Liberalno – Demokratyczny (7,49%), Porozumienie Ludowe (5,47%), Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” (5,05%), Polska Partia Przyjaciół Piwa (3,27%), Chrześcijańska Demokracja (2,36%), Unia Polityki Realnej (2,26%), Solidarność Pracy (2,06%).

Po wyborach w 1991 roku w parlamencie reprezentowanych było dwadzieścia dziewięć ugrupowań. W Sejmie powstało 12 klubów parlamentarnych: SLD, UD, PSL, Polskiego Programu Liberalnego, Polskiej Partii Przyjaciół Piwa, KPN, ZChN, Konwencji Polskiej, NSZZ „S”, Porozumienia Centrum, Porozumienia Ludowego, Ruchu dla Rzeczypospolitej oraz sześć kół poselskich.

Wybory przyniosły układ partyjny skrajnie spolaryzowany, który charakteryzuje wysoka liczba relewantnych partii politycznych uczestniczących w rywalizacji politycznej, wielobiegunowość rywalizacji, wysoki poziom polaryzacji ideowej między partiami, szczególnie pozostającymi na tzw. skrajnej lewicy i prawicy. Układ ten oznacza stosunkowo wysokie poparcie dla partii nie mieszczących się w centrum przestrzeni politycznej, bilateralną opozycję wobec rządu (z „prawa” i „lewa”) oraz wykluczenie z procesu rządzenia partii uzyskujących liczące się poparcie wyborców. (Antoszewski, 1999: 259-260).

W gabinecie premiera Jana Olszewskiego (6 grudnia 1991 roku – 5 kwietnia 1992 roku) partycypowały cztery partie: Porozumienie Centrum, Zjednoczenie Chrześcijańsko – Narodowe, Partia Chrześcijańskich Demokratów i Porozumienie Ludowe.

Kolejne wybory parlamentarne odbyły się 19 września 1993 roku. Spośród 35 komitetów wyborczych mandaty do Sejmu uzyskało 6 komitetów: SLD (20,41%), PSL (15,40%), UD (10,59%), Unia Pracy (7,28%), KPN (5,77%), Bezpartyjny Blok Wspierania Reform (5,41%).

Reprezentacji parlamentarnej nie uzyskała koalicja Katolickiego Komitetu Wyborczego „Ojczyzna” (ZCh-N, Stronictwo Ludowo – Chrześcijańskie, Partia Chrześcijańskich Demokratów, Partia Konserwatywna, Federacja Polskiej Przedsiębiorczości), która zdobyła 6,37% głosów w skali kraju. Poza parlamentem znalazły się również m.in. NSZZ „S” (4,90%), PC (4,42%), Kongres Liberalno – Demokratyczny (3,99%), UPS (3,18%), RdR (2,70%), Polskie Stronictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe (2,37%).

W wyborach na zjednoczoną listę lewicy, którą stanowił SLD oddano ponad 2,8 mln głosów. Na ugrupowania centro – prawicowe padło około 3 mln głosów, z których połowa została zmarnowana, ponieważ listy partyjne nie przekroczyły wymaganego progu wyborczego – 5% dla partii i 8% dla koalicji wyborczych.

Wkrótce po wyborach w środowiskach prawicowych pojawiły się różne pomysły na przewyższenie klęski wyborczej. Jednym z nich była koncepcja sojuszu takich ugrupowań jak PC, ZCh-N, PL, RdR i mniejszych jak Partia Chrześcijańskich Demokratów czy Stronnictwo Ludowo – Chrześcijańskie. W zamysle autorów tego przedsięwzięcia byłyby to blok antykomunistyczny, który według lidera PC Jarosława Kaczyńskiego mógłby skupić organizacje wokół dwóch haseł: walki o lepszy, uczciwszy model kapitalizmu, (w przeciwieństwie do realizowanej koncepcji „republiki bananowej”) i obronę wartości chrześcijańskich. Wydaje się, że hasło to w programie lidera Porozumienia Centrum miało charakter przede wszystkim socjotechniczny. W konstruowanym sojuszu przewidywano także miejsce dla UPR i innych małych ugrupowań konserwatywnych. Pojawił się też pogląd, że jedyną strukturą, która może realnie przeciwstawić się rządzącemu, postkomunistycznemu układowi SLD – PSL jest „Solidarność”. Zwolennikami współpracy z NSZZ „S” byli Jarosław Kaczyński, Jan Olszewski i Zbigniew Romaszewski.

W kręgach partii centroprawicowych scenariusz ten był przez wielu działaczy odbierany jako „ucieczka do przodu” liderów, którzy – mając świadomość odpowiedzialności za wyborczą klęskę – ratują swoją pozycję polityczną próbując dogadać się między sobą, zanim wykrystalizują się konkurencyjne, oddalone inicjatywy. Stąd też w tym wyścigu do zjednoczenia prawicy, pojawiły się pomysły połączenia bez liderów, budowy prawicy wolnej od „klerykalizmu, antykomunizmu, skrajności”, połączonej z przekonaniem, że czas samodzielnych partii, takich jak PC, ZCh-N czy Partia Konserwatywna skończył się. Realną alternatywę dla lewicy upatrywano w stworzeniu dużego bloku prawicy. (Zalewski, Zaremba, 1993).

Pierwszą inicjatywą integracji ugrupowań prawicowych po przegranej prawicy w wyborach parlamentarnych 1993 roku było powstanie 14 października Sekretariatu Ugrupowań Centroprawicowych, w skład którego weszło kilka małych partii chrześcijańsko – demokratycznych, ludowych, konserwatywnych, niepodległościowych (piłsudczykowski). Z kolei 11 listopada zawiązane zostało Porozumienie 11 Listopada, które tworzyły Partia Chrześcijańskich Demokratów, Partia Konserwatywna, Stronnictwo Ludowo – Chrześcijańskie, Unia Polityki Realnej i Stronnictwo Narodowo – Demokratyczne. 9 maja 1994 roku pięć większych partii: Porozumienie Centrum, Zjednoczenie Chrześcijańsko – Narodowe, Koalicja Konserwatywna, Ruch dla Rzeczypospolitej i Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe zawiązało Przymierze dla Polski. PdP miało być konfederacją, w której każda z partii zachowuje swoją tożsamość organizacyjną, polityczną i programową. (Paszkiwicz, 2004: 236-240).

Możliwości konsolidacji ugrupowań centrowych i prawicowych ograniczyły ambicje liderów i rywalizacja poszczególnych partii o uzyskanie dominacji. Konserwatywno – liberalna i antyzwiązkowa UPR skierowała nawet ofertę współpracy do „Solidarności” w ramach dużego stronnictwa na wzór amerykańskiej Partii Republikańskiej. UPR chciała w ten sposób przejąć inicjatywę polityczną i wyeliminować swojego najgroźniejszego konkurenta – Porozumienie Centrum. Zdaniem jednego z liderów UPR, Rafała Ziemkiewicza, „Solidarność” mogłaby odgrywać podobną rolę jak Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych w Sojuszu Lewicy Demokratycznej. (Zalewski, 1994)

W styczniu 1995 roku Przymierze dla Polski i Porozumienie 11 Listopada zawarły porozumienie o współpracy, a dwa miesiące wcześniej zawiązane zostało – pod honorowym patronatem biskupa Warszawy – forum dyskusyjne z udziałem kilkunastu partii i NSZZ „Solidarność”, w tym niektórych ugrupowań z dwóch bloków integracyjnych prawicy. Od miejsca spotkania (plebania Kościoła św. Katarzyny) zwane było Konwentem św. Katarzyny. Wkrótce jednak w środowisku tym doszło do dekompozycji w związku z wyborami prezydenckimi. Poszczególnych liderów dzieliła kandydatura Lecha Wałęsy. Konwent św. Katarzyny nie był w stanie uzgodnić wspólnego kandydata na prezydenta. Ostatecznie, w kompromitującym stylu dwie rywalizujące grupy ogłosiły zwycięstwo w głosowaniu sondażowym swoich kandydatów: Jana Olszewskiego i Hanny Gronkiewicz – Waltz. Konwent św. Katarzyny, Przymierze dla Polski i Porozumienie 11 Listopada rozpadły się, kończąc swoją działalność. (Paszkiwicz, 2004: 233-234)

Skłócona prawica zjednoczyła się dzięki działaniom podjętym przez NSZZ „Solidarność”. Z inicjatywy związku doszło 8 czerwca 1996 roku w Warszawie do spotkania liderów ponad dwudziestu ugrupowań politycznych i społecznych, podczas którego wyrażono wolę powołania Akcji Wyborczej „Solidarność”. Wkrótce inicjatywa ta została usankcjonowana uchwałą Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „S”, w której zapowiedziano udział „Solidarności” w najbliższych wyborach do Sejmu i Senatu.

W uchwale podkreślano, że celem Związku jest zapewnić należne Polsce miejsce w świecie oraz godne życie obywateli. Wymaga to uchwalenia w przyszłym Sejmie nowej Konstytucji opartej na projekcie NSZZ „S”, przeprowadzenia uwłaszczenia obywateli i zreformowania systemu ubezpieczeń społecznych.

Formalnie Akcja Wyborcza Solidarność powstała 11 lipca 1996 roku, gdy jej sygnatariuszami stały się ugrupowania, które ratyfikowały Deklarację z 8 czerwca oraz te, które przystąpiły do Akcji po tym terminie. Ostatecznie do AWS przystąpiło trzydzieści dziewięć ugrupowań. Były to: Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe, Ruch dla Rzeczypospolitej, Konfederacja Polski Niepodległej, Koalicja Ludowo-Niepodległościowa, Chrześcijańska Demokracja – Stronnictwo Pracy, PSL Mikołajczykowski, Bezpartyjny Blok Wspierania Reform – „Solidarni w Wyborach”, Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne, Partia Chrześcijańskich Demokratów, Stronnictwo polityki Realnej, Ruch dla Rzeczypospolitej – Obóz Patriotyczny, Nowa Polska, Ruch Stu, Prawica Narodowa, Inicjatywa Integracyjna,

Niezależne Zrzeszenie Studentów, Partia Konserwatywna, Stronnictwo Demokracji Polskiej, Zjednoczenie Polskie, Porozumienie Centrum, Instytut Lecha Wałęsy, NSZZ „Solidarność”.

Kluczowym dokumentem nowej koalicji była Karta Akcji Wyborczej Solidarność. Zapowiadano w niej, że celem Akcji jest stworzenie programu dla Polski, udział w najbliższych wyborach parlamentarnych, a po wygraniu wyborów stworzenie rządu, powołanie jednego klubu parlamentarnego, przygotowanie i udział w wyborach samorządowych. W Karcie AWS znalazła się deklaracja podjęcia zadania budowy szerokiej, nowoczesnej formacji politycznej służącej obronie interesu narodowego a także tradycjom narodowym, chrześcijańskim i niepodległościowym. Punkt wyjścia do tworzenia programu stanowić miały ustalenia programowe zawarte w przygotowanych przez NSZZ „Solidarność” projektach aktów prawnych: projekcie konstytucji, uwłaszczenia powszechnego obywateli, ubezpieczeń społecznych, projektach ustawy o ubezpieczeniach zdrowotnych i o jawności życia publicznego, prorodzinnych rozwiązaniach ustrojowych, w tym prorodzinnym systemie podatkowym, reformy państwa w kierunku decentralizacji kompetencji finansów publicznych oraz rozwoju samorządów. Karta określała m.in. zasady organizacji AWS, Krajowego Komitetu Wyborczego, zasady wyłaniania kandydatów, regulamin tworzenia listy kandydatów AWS do Sejmu RP a także kwestie finansowe.

Podstawową, centralną strukturą organizacyjną AWS była Rada Krajowa. W jej skład wchodziło pięciu przedstawicieli NSZZ „Solidarność” i po jednym spośród pozostałych członków Akcji. Przewodniczącym Akcji został Przewodniczący Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”- Marian Krzaklewski. Przyjęta została zasada głosowania udziałami: połowa udziałów należała do przedstawicieli NSZZ „Solidarność”, a druga – do pozostałych członków Akcji. Zasada parytetu miała gwarantować skuteczność działania. Zgodnie z Kartą Rada Krajowa podejmowała decyzje większością 3/4 udziałów przy obecności dysponentów 2/3 udziałów. Rada Krajowa powołała Zespół Koordynacyjny jako władzę wykonawczą AWS. W jego skład weszło sześciu przedstawicieli NSZZ „Solidarność” i sześciu wyłonionych spośród pozostałych członków Akcji. Przewodniczącym Zespołu Koordynacyjnego został Marian Krzaklewski (NSZZ „Solidarność”), a wiceprzewodniczącymi Marian Piłka (ZChN), Adam Słomka (KPN-Obóz Patriotyczny), Janusz Tomaszewski (NSZZ „Solidarność”). Strukturę terenową tworzyły Oddziały Regionalne AWS.¹ (Anusz, et al., 1997: 11-24).

W zamyśle liderów „Solidarności” AWS miał być formacją zbudowaną na zasadach programu chrześcijańsko – społecznego. Dlatego 31 sierpnia 1996 roku, podczas uroczystej Mszy św. w kościele św. Stanisława Kostki na Żoliborzu w Warszawie, gdzie posługę duszpasterską pełnił ksiądz Jerzy Popiełuszko, liderzy ugrupowań współtworzących Akcję podpisali Kartę Praw Rodziny Stolicy Apostolskiej.

¹ Sprawozdanie z prac Tymczasowego Zespołu Koordynacyjnego AWS (Grudzień 1996 – luty 1997), s. 6-8, 1 III 1997 (w posiadaniu autora); A. Anusz, et al., ABC Akcji Wyborczej Solidarność, Warszawa 1997op.cit. s. 11-24

W celu wypracowania programu AWS powołane zostały Zespoły Programowe:

- ds. Zagadnień Ustrojowych i Prawnych, któremu przewodniczył prof. Witold Kulesza,
- ds. Rodziny (senator Alicja Grześkowiak),
- ds. Polityki Gospodarczej (prof. Jerzy Buzek),
- ds. Rolnictwa, Mieszkańców Wsi i Małych Miast (Janusz Byliński),
- ds. Zabezpieczenia Społecznego (Kazimierz Kapera),
- ds. Bezpieczeństwa Obywateli, Przeciwdziałania Przemocności i Patologiom Społecznym (Janusz Pałubicki),
- ds. Polityki Międzynarodowej (prof. Paweł Łączkowski),
- ds. Bezpieczeństwa Narodowego (Romuald Szeremietiew),
- ds. Edukacji i Wychowania (Stefan Kubowicz),
- ds. Kultury Narodowej (Jacek Weiss),
- ds. Ochrony Środowiska (prof. Jan Szyszko),
- ds. Mediów (Bogusław Kowalski).

W pierwszym plenarnym spotkaniu programowym na Politechnice wzięło udział około 400 ekspertów zgłoszonych przez NSZZ „Solidarność” i ugrupowania AWS.

W lutym 1997 roku przyjęte zostało logo AWS, które występowało we wszystkich dokumentach Akcji. Praktycznie każde posiedzenie Zespołu Koordynacyjnego kończyło się konferencją prasową przewodniczącego AWS. Zespół powołał (na bazie solidarnościowego „Tygodnika Małopolska”) „Tygodnik AWS”, którego numer zerowy ukazał się w grudniu 1996 roku. Nakład tygodnika wynosił około 100 tysięcy egzemplarzy.

W marcu nastąpiło ostateczne zamknięcie budowy struktur terenowych (do poziomu pełnomocników gminnych) i wstępne zakończenie prac nad programem. 27 maja 1997 roku Rada Krajowa przyjęła „Program Akcji Wyborczej Solidarność”.² (Anusz, et al., 1997: 153-154). Zapowiadano w nim stworzenie nowoczesnego, sprawiedliwego i suwerennego państwa zbudowanego na patriotycznych i chrześcijańskich wartościach – „*Prawej Polski silnych rodzin i solidarnych pokoleń*”. Na pierwszym miejscu znalazły się kwestie poświęcone rodzinie – prorodzinna polityka podatkowa i zwiększenie pomocy dla matek wychowujących małe dzieci. Szczególną opieką miały zostać otoczone rodziny wielodzietne. W „Programie AWS” deklarowano głębokie zreformowanie służby zdrowia i radykalną reformę edukacji, która dostosuje szkoły podstawowe, zawodowe i średnie do potrzeb współczesności. Następnie, w programie, znalazły się zapisy o wprowadzeniu nowoczesnej gospodarki. Mieściły się one w modelu socjalnej gospodarki rynkowej. Utrzymywano, że podstawą gospodarki będzie własność prywatna i mechanizmy rynkowe. Funkcja państwa jako właściciela i centralnego regulatora gospodarki miała zostać ograniczona. Jednym z priorytetów polityki gospodarczej miało

2 Sprawozdanie z prac Tymczasowego Zespołu ..., s. 3-5.

być upowszechnienie własności prywatnej przez uwłaszczenie społeczeństwa. Środki z przeprowadzonej reprivatyzacji trafić miały w pierwszej kolejności do przyszłych funduszy emerytalnych. Jednym ze sztandarowych haseł AWS było silne, bezpieczne państwo. W tym celu w programie znalazły się m.in. deklaracje wprowadzenia apolitycznej służby cywilnej, usprawnienia działania sądów, poszerzenia jawności życia publicznego i podjęcia działań na rzecz przywrócenia pluralizmu w mediach. Ostatnim obszarem zapisanym w „Programie AWS” było uzyskanie przez Polskę pełnoprawnego członkostwa w NATO i integracja z Unią Europejską.³

Program wyborczy AWS, w tym niewielki objętościowo rozdział poświęcony integracji z NATO i UE, był efektem kompromisu pomiędzy różnymi podmiotami Akcji. Idea integracji opisana została jako „*Europa wolnych narodów, Europa Ojczyzn*”. Trafna jest opinia, że język sformułowań w dokumentach Akcji Wyborczej Solidarność o „*Europie wspólnych wartości*” to język, w którym nie sposób usłyszeć o konkretnych rozwiązaniach instytucjonalnych UE. Znamienne, że w przedstawionym na krótko przed wyborami parlamentarnymi 1997 roku przez lidera AWS Mariana Krzaklewskiego 21-punktowym programie nowego ugrupowania pod nazwą „Plan dla Polski XXI wieku”, który otwierała obietnica prorodzinnej polityki państwa zamykała zapowiedź nowelizacji Konstytucji zgodnie z ideałami „Solidarność” nie znalazła się kwestia integracji europejskiej. W wymiarze polityczno – instytucjonalnym Europę XXI wieku liderzy AWS nazywali najczęściej Europą Ojczyzn, choć nie wszyscy z nich potrafili zdefiniować to pojęcie. (Madera A, 2003: 172-192).

Zdaniem przywódców NSZZ „Solidarność” Akcja Wyborcza Solidarność swój program opierała na solidarnościowym projekcie Konstytucji kształtującym wizję państwa obywatelskiego. Drugim dokumentem była Karta AWS, w której podkreśla się konieczność uwłaszczenia obywateli, reformy systemów ubezpieczeniowych, decentralizacji państwa, rozliczenie peerelowskiej przeszłości, akcentowanie szczególnego miejsca rodziny w systemie ekonomicznym i społecznym. (Rybicki, 1996:49) Postulaty te były zbieżne z oczekiwaniami kierownictwa, największej partii prawicowej AWS, Zjednoczenia Chrześcijańsko – Narodowego, które oczekiwało, że AWS w pierwszej kolejności zajmie się polityką prorodziną, po drugie walką z przestępczością (doprowadzi do zaostrzenia polityki karnej). Trzecia kwestia to polityka gospodarcza – obniżenie podatków. W następnej kolejności liderzy ZCh-N oczekiwali realizacji polityki rolnej, uwłaszczenia, ubezpieczeń społecznych i polityki handlowej. (Piłka, 1996: 34)

Program wyborczy AWS uzyskał poparcie wielu znaczących osobistości. Socjolog Jadwiga Staniszkis zadeklarowała głosowanie na ten program, którego osią konstrukcyjną jest - jej zdaniem - walka o otwarte, solidarne i dynamiczne społeczeństwo. Podobnie wybitny poeta Zbigniew Herbert uważał projekt AWS „*w całości za dobry, we fragmentach za bardzo dobry*” (Anusz, et al., 1997: 76-79).

³ Program Akcji Wyborczej Solidarność, (bez daty i miejsca wydania), Wydawnictwo Krajowy Komitet Wyborczy Akcji Wyborczej Solidarność (w posiadaniu autora).

Akcja Wyborcza Solidarność skupiła zdecydowaną większość ugrupowań prawicowych, poza Ruchem Obrony Państwa Jana Olszewskiego i Unią Polityki Realnej Janusza Korwina – Mikke. O ile UPR nie była dla NSZZ „S” ważnym partnerem koalicyjnym to Ruch Odbudowy Polski traktowany był jako główny partner przyszłej koalicji. Podstawą współpracy miał być Obywatelski Projekt Konstytucji RP przygotowany wspólnie przez NSZZ „Solidarność” i Ruch dla Rzeczypospolitej. Pertraktacje rozpoczęte w marcu 1996 roku zakończyły się niepowodzeniem. ROP odrzucił koncepcję NSZZ „S” budowania szerokiego bloku postsolidarnościowego ze środowiskami, które obarczał odpowiedzialnością za doprowadzenie do upadku rządu Jana Olszewskiego. Z kolei Komisja Krajowa NSZZ „S” nie zaakceptowała pomysłu ROP wystawienia listy wyborczej, na której byłiby wyłącznie kandydaci ROP i NSZZ „S”. Później ROP chciał trójpodziału na listach wyborczych: 1/3 dla niego, 1/3 dla „Solidarności” i reszta dla pozostałych partii AWS. (Krzaklewski 1996:26-27)

W kręgach kierowniczych AWS zdawano sobie sprawę, że aby naprawdę wygrać trzeba zdobyć co najmniej 307 mandatów. Zwykła większość pozwoli jedynie na stworzenie rządu, który nie będzie w stanie rządzić. Lider KPN Leszek Moczulski alarmował, żeby otrzymać 307 mandatów trzeba dostać 50% głosów. W tym celu konieczne jest stworzenie wspólnego bloku z Unią Wolności i Ruchem Odbudowy Polski. Dlatego, podkreślał, należy zawrzeć porozumienie, które miałyby tylko dwa cele: zdobycie jak największej liczby mandatów i przyjęcie ustalenia, że w przyszłym sejmie możliwe będzie odrzucenie każdego weta prezydenta. (Moczulski 1996:39-41). Także prezes Porozumienia Centrum, mimo konfliktu z Janem Olszewskim, był zwolennikiem podjęcia negocjacji z ROP. Kaczyński doceniał siłę ROP i uznawał, że wyeliminowanie lub marginalizacja tego ugrupowania jest nierealne (Kaczyński 1996:42)

W AWS nie było (oficjalnie) zwolenników współpracy z Unią Wolności. Marian Krzaklewski wyliczał błędy UW: atakowanie programu uwłaszczeniowego, współpracę w samorządach z komunistami, głosowanie za sprzedażą ziemi i przeciwko ustawie o ochronie życia poczętego. Zdaniem lidera „Solidarności” Związek zgadza się z antykomunizmem ROP, ale występowanie przez tę partię przeciw Lechowi Wałęsie wytwarza pole konfliktu między członkami Solidarności. (Krzaklewski 1996:25).

Jacek Rybicki, przewodniczący Regionu Gdańskiego NSZZ „Solidarność” zwracał uwagę, że jednym z zasadniczych błędów popełnionych na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych przez elity dawnej opozycji demokratycznej była próba marginalizacji roli NSZZ „S”. Środowiska liberalne, a także w części konserwatywne, przeniosły na grunt polski wzorce amerykańskie i angielskie, gdzie rola związków jest mocno ograniczona. Również „Solidarność” nie potrafiła określić swojego miejsca na scenie politycznej. Zawiodły próby samodzielnego startu w wyborach parlamentarnych 1991 i 1993 roku. W „Solidarności” nie było zgody na powołanie nowej partii związkowej. W NSZZ „S” zwyciężyło przekonanie, że „Solidarność”, obok postulatów czysto związkowych tj. doprowadzenia do zmian w zakresie prawa pracy, zawierania układów zbiorowych musi sformu-

mułować postulaty ustrojowe. Decyzję o udziale związku w wyborach w ramach koalicji Akcji Wyborczej Solidarność podjął Zjazd Krajowej NSZZ „S”. Zdaniem przewodniczącego Regionu Gdańskiego NSZZ „S” Jacka Rybickiego inna decyzja doprowadziłaby do działań skrajnie rewindykacyjnych, powodujących spadek poparcia społecznego. (Rybicki 1996:47-49)

W przeprowadzonych badaniach opinii społecznej (Ośrodek Badania Opinii Publicznej) z lipca 1996 roku Sojusz Lewicy Demokratycznej uzyskał 24 procentowe poparcie. Kolejne lokaty zajęły Akcja Wyborcza „Solidarność” z 15 proc. poparciem, Ruch Odbudowy Polski – 13 proc., Polskie Stronnictwo Ludowe – 10 proc., Unia Wolności – 6 proc. poparcia. Jednak już w sierpniu faworytami opinii publicznej okazały się AWS i SLD uzyskując po 21 procent głosów osób zamierzających wziąć udział w wyborach. Kolejne miejsca uzyskały: ROP (14 proc.), PSL (10 proc.) oraz Unia Wolności (6 proc.). We wrześniu pierwsze miejsce w przedwyborczym rankingu OBOP zajęła AWS z 23 proc. poparcia, wyprzedzając SLD z 19 proc. poparciem. Trzecie miejsce zajmowało Polskie Stronnictwo Ludowe – 12 proc. poparcia. ROP uzyskało 11 proc. poparcia, Unia Wolności 9 proc., Unia Pracy 5 proc. a Unia Polityki Realnej 3 proc. poparcie. W październiku pozycję lidera przedwyborczego rankingu OBOP utrzymała AWS uzyskując 21 proc. poparcie, wyprzedzając SLD z 19 proc. poparciem. W listopadzie OBOP przewidywał nikiłe zwycięstwo SLD z 20 proc. poparciem. AWS popierało 19 proc. zwolenników. Z kolei w innym badaniu, przeprowadzonym w lipcu przez Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) AWS uzyskała 26 proc. poparcie. SLD – 22 proc., PSL – 14 proc., ROP – 13 proc. i UW – 8 proc. poparcia. Listopadowy ranking CBOS przyniósł zdecydowane zwycięstwo AWS, która uzyskała 26 proc. poparcia. SLD uzyskał 22 proc., PSL – 11 proc., ROP – 8 proc., Unia Pracy 7 proc. i UW – 7 proc. poparcia.⁴

29 czerwca 1997 roku w Radomiu odbyła się Krajowa Konwencja AWS, formalnie rozpoczynająca kampanię wyborczą. Przyjęto hasło wyborcze AWS: „zAWSze Polska, Wolność, Rodzina.” Na Konwencji Marian Krzaklewski podkreślał, że system polityczny w Polsce jest w fazie przejściowej. Partie centroprawicy nie zdały egzaminu w walce z postkomuną. Wyraził przekonanie, że po wyborach AWS może stać się początkiem silnej, wrażliwej społecznie formacji centroprawicowej. Jednocześnie lider AWS odrzucał możliwość, zostania premierem - w przypadku zwycięstwa Akcji. Deklarował natomiast gotowość zostania do końca kadencji NSZZ „S”, przewodniczącym Związku. Krzaklewski odrzucił również możliwość, aby premierem przyszłego rządu został kandydat UW. (Krzaklewski 1996: 28-29)

Liderami AWS do Sejmu w poszczególnych okręgach zostali:

Warszawa – Zakrzewski Andrzej – (Instytut Lecha Wałęsy), województwo warszawskie – Smirnow Andrzej (NSZZ „S”), Biała Podlaska – Rębek Jerzy (Stronnictwo Konserwatywno – Ludowe), Białystok – Mozolewski Józef (NSZZ „S”), Bielsko – Biała – Szwed Stanisław (NSZZ „S”), Bydgoszcz – Brejza Ryszard (Liga

4 Badania opinii społecznej, ibidem, s. 52-59.

Miejska), Chełm – Denysiuk Zdzisław (NSZZ „S”), Ciechanów – Pietrasik Andrzej (Porozumienie Samorządowe), Częstochowa – Wojak Marek (NSZZ „S”), Elbląg – Cymański Tadeusz (PC), Gdańsk – Rybicki Jacek (NSZZ „S”), Gorzów Wielkopolski – Rawa Mieczysław (działacz samorządowy), Jelenia Góra – Matusiak Ryszard (NSZZ „S”), Kalisz – Mosiński Jan (NSZZ „S”), Sosnowiec – Laga Krzysztof (KPN – Obóz Patriotyczny), Katowice – Krzaklewski Marian (NSZZ „S”), Gliwice – Łuzniak Karol (NSZZ „S”), Kielce – Bartosz Waldemar (NSZZ „S”), Konin- Tyczka Antoni (Stowarzyszenie Rodzin Katolickich), Koszalin – Goliński Marian (Liga Miejska Szczecinek), Kraków – Kielian Władysław (NSZZ „S”), Krosno – Zajac Stanisław (ZCh-N), Legnica – Swakoń Jacek (NSZZ „S”), Leszno – Barys Elżbieta (NSZZ „S”), Lublin – Szczygieł Mieczysław (NSZZ „S”), Łomża – Janiszewski Marian (NSZZ „S”), Łódź – Krenc Władysław (NSZZ „S”), Nowy Sącz – Szkaradek Andrzej (NSZZ „S”), Olsztyn – Smoliński Andrzej (NSZZ „S”), Opole – Szelwicki Franciszek (NSZZ „S”), Ostrołęka – Krawczyk Rafał (Krajowy Zespół Elekcyjny – ekspert), Piła – Gawroch Antoni (NSZZ „S”), Piotrków Trybunalski – Kraus Janina (KPN-OP), Płock – Żółtowska Maria (NSZZ „S”), Poznań – Pałubicki Janusz (NSZZ „S”), Przemyśl – Kłak Krzysztof (NSZZ „S”), Radom – Belina Andrzej (NSZZ „S”), Rzeszów – Sieczkoś Zbigniew (NSZZ „S”), Siedlce – Janowski Gabriel (PSL-PL), Sieradz – Kubiak Dariusz (NSZZ „S”), Skierniewice – Miodowicz Konstanty (Instytut Lecha Wałęsy), Słupsk – Giedrojc Roman (ZCh-N), Suwałki – Goryszewski Henryk (ZCh-N), Szczecin – Komolowski Longin (NSZZ „S”), Tarnobrzeg – Gargas Andrzej (NSZZ „S”), Tarnów – Cygonik Grzegorz (KPN), Toruń – Wojtczak Michał (NSZZ „S”), Wałbrzych – Szewc Leszek (NSZZ „S”), Włocławek – Dębczyński Janusz (Stowarzyszenie Samorządowe), Wrocław – Wójcik Tomasz (NSZZ „S”), Zamość – Biela Adam (Obywatelskie Stowarzyszenie Uwłaszczeniowe), Zielona Góra – Jankowski Maciej (NSZZ „S”). (Anusz et al., 1997: 119-147)

Pierwszą dziesiątkę krajowej listy kandydatów Akcji Wyborczej Solidarność do Sejmu stanowili:

Marian Krzaklewski, Marian Piłka, Kazimierz Kapera, Paweł Łączkowski, Jacek Janiszewski, Krzysztof Tchorzewski, Czesław Bielecki, Kazimierz Janiak, Stanisław Iwanicki, Romuald Szeremietiew.⁵

W wyborach 1997 roku Akcja Wyborcza Solidarność zdobyła 33,83 % głosów (201 mandatów), stając się największym klubem parlamentarnym. AWS wraz z Unią Wolności sformułowała gabinet. Obsadziła 17 tek ministerialnych, w tym fotel premiera, którym został Jerzy Buzek. Marszałkiem Sejmu został Maciej Płażyński, a marszałkiem Senatu – Alicja Grzeškowiak. (Jednaka 1999: 10-11)

⁵ Krajowa lista kandydatów Akcji Wyborczej Solidarność do Sejmu, „Tygodnik AWS”, nr 36, 14 IX 1997.

LITERATURA:

1. Antoszewski A., System partyjny ekstremalnie spolaryzowany, w: M. Żmigrodzki (red.), Encyklopedia politologii, t. 3 Partie i systemy partyjne, Zakamycze 1999.
2. Anusz A., et al., Mossakowski R., Ołdak P., Siczek P., ABC Akcji Wyborczej Solidarność, Warszawa 1997op.cit. s. 11-24
3. Czas na Akcję. Wywiad z Marianem Krzaklewskim – przewodniczącym Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”, w: Biuletyn Informacyjny Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”. Numer specjalny, Gdańsk 1996.
4. Jednaka W., Akcja Wyborcza Solidarność, w: Marek Żmigrodzki (red.), Encyklopedia politologii, t III, Partie i systemy partyjne, Zakamycze 1999.
5. Kaczyński J., Zbudować Nowe Państwo, wywiad z prezesem PC Jarosławem Kaczyńskim, w: Akcja Wyborcza Solidarność. Biuletyn Informacyjny Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”. Numer specjalny, Gdańsk 1996.
6. Madera A., Unia Europejska jako Europa Ojczyzn w retoryce Akcji Wyborczej Solidarność, w: Juchnowski J., Tomaszewski J. (red), Europa i integracja europejska w polskiej myśli politycznej XX wieku, Wrocław 2003.
7. Moczulski L., Siła w jedności. Wywiad z przewodniczącym KPN. W: Akcja Wyborcza Solidarność. Biuletyn Informacyjny Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”. Numer specjalny, Gdańsk 1996.
8. Paszkiewicz K., Partie i Koalicje polityczne III Rzeczypospolitej, Wrocław 2004.
9. Piłka M., Odpowiedzialność za Państwo. Wywiad z prezesem ZChN Marianem Piłką, w: Akcja Wyborcza Solidarność. Biuletyn Informacyjny Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”. Numer specjalny, Gdańsk 1996.
10. Program Akcji Wyborczej Solidarność, (bez daty i miejsca wydania), Wydawnictwo Krajowy Komitet Wyborczy Akcji Wyborczej Solidarność (w posiadaniu autora).
11. Rybicki J., Akcja Wyborcza Solidarność – Sojusz związkokratów z kanapami?, w: Akcja Wyborcza Solidarność. Biuletyn Informacyjny Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność”. Numer specjalny, XII Gdańsk 1996.
12. Sprawozdanie z prac Tymczasowego Zespołu Koordynacyjnego AWS (Grudzień 1996 – luty 1997) 1 III 1997 (w posiadaniu autora).
13. Zalewski I., UPR w koalicji z „Solidarnością”, „Życie Warszawy” z 8 X 1994.
14. Zalewski I, Zaremba P, Prawica szuka siebie. Wielu liderów, wiele pomysłów, wiele pretensji, „Życie” z 8 X 1993.

Mariola Krakowczykóv

FJAK, Kravina, Czech Republic

Proces hodnocení zaměstnanců moderní organizace / *Employee evaluation process MODERN ORGANIZATION*

Abstract

One of the key elements of human resources management process in every organization's staff evaluation, which is considered the most common activity in organizations. Employees evaluate themselves and others, they are evaluated immediate supervisor, management or any other team. Employee assessment is closely related to the performance of management functions, hence seniors assess and seek effective tools for managing people. Ratings are expressed at different levels of management, from job seeker to employees in an organizational unit, in relation to which they relate personnel decisions, such as: change of job involvement in the preparation and use of appropriate motivational tools or dismissal.

Keywords: employee, work.

ÚVOD

Jedním z klíčových prvků procesu řízení lidských zdrojů v každé organizaci je hodnocení zaměstnanců, který je považován za nejběžnější činnost v praxi organizace. Zaměstnanci hodnotí sami sebe a druhé, jsou hodnoceni bezprostředním nadřízeným, managementem nebo jiným týmem.

Hodnocení zaměstnanců úzce souvisí s výkonem řídicích funkcí, z tohoto důvodů nadřízení posuzují a hledají účinný nástroje pro řízení lidí.

Hodnocení se projevuje na různých úrovních řízení, od žadatele o práci po zaměstnance v organizační jednotce, ve vztahu k nimž se vztahují personální rozhodnutí, jako: změna pracovního místa, zapojení do přípravy a použití vhodných motivačních nástrojů, nebo propuštění.

1. POVAHA A CÍLE HODNOCENÍ ZAMĚŠTNANCŮ

Hodnocení je tedy hodnotou úsudku, která se používá v procesu řízení, který vzniká jako důsledek překonání rysů chování ani účinků na provoz konkrétního zaměstnance ve vztahu k ostatním zaměstnancům nebo nastaveného vzoru¹.

Vyhodnocení jako komplexní nástroj - zaujímá ústřední místo v systému řízení lidských zdrojů, slouží mnoha účelům a nejdůležitějším prostředkům:

- administrativní účely, tj. použít výsledky hodnocení personální politiky, vnitřní odměňování;
- informativní charakter, tj. poskytování informací manažerům, jak fungují podřízení, a zaměstnancům informace o jejich silných a slabých stránkách;
- motivační cíle, tj. poskytování zpětné vazby pro zaměstnance, která by měla motivovat k osobnímu rozvoji a zlepšit efektivitu práce².

Hodnocení může účinně plnit své cíle, pokud se nebude konat náhodně, ale bude systematickým procesem.

Hodnocení je uceleným souborem vzájemně provázaných prvků, které tvoří: cíl hodnocení, zásady hodnocení, hodnotící kritéria, subjekty hodnocení, předmět, hodnotící technologie, frekvence hodnocení, postup hodnocení³.

Systém hodnocení zaměstnanců, které je formální metodou evaluace práce a účasti, je realizován pomocí několika fází:

- identifikace cíle hodnocení,
- analýza práce,
- tvorba procedury hodnocení,
- určení zásad hodnocení,
- hodnocení pracovního výsledku,
- hodnocení zaměstnance,
- diskuse výsledků hodnocení se zaměstnancem,
- formulace plánu rozvoje zaměstnance,
- rozhodnutí týkající se odměn.

Rozsah hodnocení zaměstnance závisí především na obsahu současné nebo budoucí profesní role, kterou hraje zaměstnanec. Existují dva typy hodnocení: průběžné a periodické. Průběžné hodnocení provádí přímý nadřízený, a je kontinuální a situační, například jmenováním zaměstnance projektového týmu, jehož členové by měli mít různorodé znalosti, dovednosti, a týmovou práci. Periodické hodnocení je formalizovaným občasným výsledkem, a využívá vhodné postupy, pravidla, předpisy. Průběžné hodnocení se vztahuje na celý výkon hodnocení

1 H. Król, A. Ludwicyński *Zarządzanie Zasobami Ludzkimi. Tworzenie kapitału ludzkiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 2006.

2 A. Pocztowski *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Strategie – procesy – metody* Wydanie II zmienione Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne Warszawa 2007.

3 A. Pocztowski *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Strategie – procesy – metody* Wydanie II zmienione Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne Warszawa 2007.

zaměstnance a obsahuje zhodnocení schopností, a také postoje k práci. Průběžné hodnocení umožňuje vyhodnocení práce v rámci určitého časového období, stejně jako umožní zadat úkoly pro budoucnost, jakož i potřebu rozvoje zaměstnanců. Hodnocení jsou založená na určitých pravidlech, zásadách, kritériích, metodách, prověřených a vyhodnocovaných, což umožňuje objektivní posouzení a srovnatelnost v čase. Propojení těchto prvků vytváří systém hodnocení výkonu.

Hodnocení výkonu je nastaveno záměrně na cílené a vzájemně souvisejících prvky, jejichž cílem je zvýšení účinnosti stávajícího a strategického řízení lidských zdrojů v kontextu poslání a cílů organizace. Na klasifikační systém se obvykle skládá z vědomé a logicky vybraných funkcí, jako například: cíle, principy, kritéria, metody a postupy pro hodnocení zaměstnanců⁴.

Zavedení pravidelného hodnocení zaměstnanců vyžaduje specifickou práci ve třech vzájemně propojených fázích:

- projektování,
- zapojování,
- využití systému.

Všechny fáze by měly být považovány za stejně důležité, protože chyba kteréhokoliv z nich má vliv na fungování celého systému.

Účinný systém hodnocení by měly být charakterizován následujícími vlastnostmi:

- jasně formulován cíl hodnocení tzn. před hodnocením, které je třeba vyřešit, které bude použito pro vyhodnocení výsledků;
- kritéria a faktory pečlivě vybrány a pro dosažení předem stanovených cílů a jednoduchosti použití;
- vztahuje se na všechny zaměstnance v organizaci;
- systém znají a potvrdili zaměstnanci;
- obsahuje strukturu a velikost instituce.

Hodnocení by měl provádět přímý nadřízený hodnoceného zaměstnance, speciální tým odborníků, zákazníci, ostatních zaměstnanců, s nimiž konkrétní osoba spolupracuje. Vyhodnocení lze také provést individuálním hodnocením, pak je to sebehodnocení.

Frekvence hodnocení závisí na mnoha faktorech, jako jsou⁵:

- praxe organizace v oblasti různých aspektů řízení lidských zdrojů vztahující se k procesu hodnocení, např. růstu mezd;
- lhůty zastřešující organizaci a další instituce, např. finančních úřadů;
- možnost změny k ověření pomocí systému pravidelného hodnocení;

4 H. Król, A. Ludwiczynski *Zarządzanie zasobami ludzkimi – Tworzenie kapitału ludzkiego* Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 2006.

5 Kolektiv autorů. *Narzędzia i praktyka zarządzania zasobami ludzkimi* Warszawa 2003.

- zvolené metody / posuzování provádění časově náročného procesu pro všechny účastníky systému atd.

Nejčastěji používané termíny hodnocení, jsou: šest měsíců, rok nebo jednou za dva roky.

Nástroje systému pravidelných hodnocení zaměstnanců jsou následující:

- periodický dotazník hodnotící zaměstnance;
- pokyny pro hodnotitele a hodnoceného;
- informace o termínu hodnocení;
- postupy pro používání závěrů hodnocení;
- odvolací postupy;
- program a školicí materiály pro účastníky tohoto procesu.

2. PRAVIDLA A KRITÉRIA HODNOCENÍ

Postupy hodnocení jsou základem systému hodnocení, uvádějí to plány a pravidla, podle nichž systém hodnocení by měl fungovat v rámci organizace.

Základní principy při budování efektivního systému hodnocení, jsou:

- princip systémovosti, podle kterého jednotlivé prvky systému hodnocení by měly být v souladu se sebou navzájem, a celý systém posuzování je začleněn do procesu řízení lidských zdrojů;
- princip pravidelnosti, podle kterého by mělo mít hodnocení trvalý charakter;
- princip univerzality, což znamená, že posouzení se vztahuje na zaměstnané všechny osoby;
- princip flexibility, který pojednává o úpravě kritérií a techniky hodnocení s konkrétními účely, situací hodnocení;
- princip konkrétnosti, myšlenky by měly používat jasné, měřitelné a související kritéria mezi pracovním a soukromým posuzováním;
- princip transparentnosti, podle něhož hodnocení zaměstnanci by měli být obeznámeni s cíli, kritérii a hodnotícími postupy;
- princip jednoduchosti, který by měly být srozumitelné pro všechny subjekty zapojené do procesu hodnocení⁶.

Hodnotící kritéria do značné míry závisí na cílech hodnocení. Poskytují zaměstnancům v procesu vyhodnocování informace, podle kterých jsou kritéria vyhodnoceny, a zaznamenávají hodnoty a standardy, které jsou v organizaci důležité. Tímto způsobem budeme nahrávat nové nebo staré prvky organizační kultury. Proto výběr a význam přijatých kritérií je obzvláště důležitou podmínkou, pro další práce na budování hodnotícího systému⁷.

6 A. Pocztownski *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Strategie – procesy – metody* Wydanie II zmienione Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne Warszawa 2007.

7 H. Król, A. Ludwicyński *Zarządzanie zasobami ludzkimi – Tworzenie kapitału ludzkiego* Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 2006.

Hodnotící kritéria nejčastěji rozděleny do čtyř skupin⁸:

- kritérium přijatelnosti - znalosti, dovednosti, zkušenosti, zdravotní stav - zaměstnanec nebo žadatele o práci. Jsou nezbytné pro řádné plnění úkolů v zaměstnání. Mezi těmito kritérii jsou: vzdělání, pracovní zkušenosti, počítačová gramotnost, cizí jazyky, schopnost navázat kontakt s lidmi atp.⁹. Toto kritérium je užitečné při posuzování při přemístění zaměstnanců, např.: propagace, personální rezervy nebo degradace nebo zřizování tréninkových plánů;
- kritérium efektivity - se vztahuje k jednotlivým zaměstnancům nebo celému týmu pracovníků. Máte-li odkazovat na organizaci jako celek, mohou být použity k vyhodnocení výkonným ředitelem. Stanovení těchto kritérií vyžaduje dobrou znalost specifík konkrétní pozice. Mnohé problémy se objevily při určování účinnosti měření. Nejběžněji používané kritéria účinnosti zahrnují: množství, kvalita a aktuálnost práce. Uplatňování kritérií účinnosti v procesu hodnocení je stanovení vhodnosti zaměstnance a následně rozhodnutí o poskytnutí prémie, ocenění, zvýšení mzdy nebo propuštění;
- behaviorální kritérium - týká se chování zaměstnanců nebo skupin zaměstnanců. Hodnocení, které používají behaviorální kritéria, se spoléhají na srovnání charakteristiky chování pracovníků pozorovaných v pracovním procesu s požadovaným chováním v týmu a v organizaci. Kritéria mohou zahrnovat následující charakteristiky chování zaměstnanců: systematickou práci, vytrvalost a píle úkolů, loajalitu, dodržování kázně, postoj ke klientům, nadřizným, kolegům, dostupnosti, integrity;
- osobnostní kritéria, která jsou definována jako ty, které se týkají relativně konstantních psychických vlastností daným zaměstnancem, stanovení stability jeho chování a postojů v pracovním procesu, vyvolávají diskuse. Spory týkající se kritérií osobnosti, mají nejméně dva problémy. Za prvé, že existující vztah mezi lidskou osobností, a výsledky její práce. Za druhé, se osobnostní rysy projevuje v chování pracovníka. Proto při periodickém posuzování zaměstnanců, se zdá dostačující použít behaviorální kritéria, doplněné o kritéria efektivity a způsobilost. Osobní kritéria mohou zahrnovat kritéria, jako například: odpovědnost, kreativitu, odolnost vůči stresu, představitost, kontrolu a rovnováhu.

Při navrhování hodnotícího systém rozlišujeme mezi zaměstnanci homogenních skupin, jejichž práce může být hodnocena pomocí stejného souboru kritérií, jako jsou: skupiny manažerů, odborníků, výkonných pracovníků. Znalost souboru kritérií pro organizaci uvědomí zaměstnance, o postojích a chováních od nich očekávaných a jaké chování budou hodnoceny kladně.

8 H. Król, A. Ludwicyński *Zarządzanie zasobami ludzkimi – Tworzenie kapitału ludzkiego* Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 2006.

9 M. Rybak *Zarządzanie kapitałem ludzkim w przedsiębiorstwie* pod redakcją, Szkoła Główna Handlowa Warszawa 2000.

3. METODY HODNOCENÍ

Způsob provádění hodnocení zaměstnanců v organizaci je chápán jako systematický postup, který by měl vzít v úvahu dříve přijaté cíle, principy a hodnotící kritéria, která jsou součástí referenčního systému, který je nezbytný pro racionální volbu způsobu hodnocení¹⁰.

Způsob hodnocení nebo technologie rozhoduje, mimo jiné o shromážděných informacích potřebných k hodnocení; v jaké podobě bude předložena shromážděná informace, v porovnání s výsledky hodnocení, a jak tyto výsledky budou interpretovány.

Hodnotící metody lze rozdělit na:

- absolutní metody spočívající v porovnání výsledků dosažených zaměstnancem s předem stanovenými standardy;
- relativní metody, porovnávají jednotlivé zaměstnance mezi sebou.

Mezi nejčastější absolutní metody lze zahrnout:

- prostý zápis (deskriptivní vyhodnocení);
- metoda kritických událostí;
- metoda porovnávání norem;
- kontrolní listy;
- stupnice;
- výběrové testy;
- Assessment Center;
- hodnocení vymezením cílů (řízení podle cílů);
- způsob 360.

Prostý zápis (deskriptivní hodnocení) je charakteristické pro jednotlivé osobnosti hodnocených, vyjádřený v písemné podobě, která dává velkou flexibilitu hodnotiteli, připravuje popis práce, kterou zaměstnanec vykonává.

Tento typ hodnocení může být použit přímým nadřízeným v pravidelných intervalech ve vhodnou dobu a formou, kterou uzná za vhodnou. Podmínkou správnosti hodnocení je dodržení nezbytných znalostí o posuzování a trochu praxe při přípravě popisu.

Výhodou této metody je její jednoduchost a možnost komplexního posouzení zaměstnance, stejně jako i odůvodnění. Naproti tomu nevýhodou této metody je absence srovnání, úsilí a časová náročnost.

Metoda kritických událostí je také popisná metoda a je založena na systematické přípravě hodnotitele zaznamenávat klíčové (kritické) události, které ovlivňu-

¹⁰ H. Król, A. Ludwicyński *Zarządzanie zasobami ludzkimi – Tworzenie kapitału ludzkiego* Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 2006.

jí chování zaměstnanců, jeho úspěchy či neúspěchy. Při použití této metody, se musí přihlídnout k úspěchům a neúspěchům zaměstnanců.

Pracovníci jsou vystaveni nepřetržitému monitorování. Záznamy pozorování jsou připraveny podle nejlepšího svědomí a právě z tohoto důvodu jsou základem pro důkladné a přesné hodnocení zaměstnance. Výhodou této metody je získat přesné informace o specifickém chování zaměstnanců během období, které je základem hodnocení. Tato informace umožňuje zaměstnancům, aby změnili, zlepšili a posílili své chování.

Nevýhodou této metody je, že vyžaduje konstantní monitoring zaměstnanců a psaní poznámek. Tato metoda je časově náročná. Může se také stát, že hodnotitel zaznamená především horší hodnocení, a nevšimne si jeho úspěchů, což oslabuje posouzení motivačních funkcí.

Metoda porovnávání norem spočívá v tom, že se srovnává výsledky pracovníka s předdefinovanými normami týkajícími se kvantitativní a kvality práce, pracovní doby a včasné plnění zadaných úkolů.

Postup posuzování způsobu se skládá z kroků, jako je například:

- identifikace normy;
- měření výsledků a předávání zpětné vazby zaměstnanců na dosažených výsledcích;
- analyzovat dopady a případné rozdíly mezi určenými normami a získanými výsledky.

Výhodou této metody je možnost objektivního hodnocení, protože má předem přiřazené určité vzory. Je charakterizována vysokou jasností hodnotících kritérií, a je docela snadné její použití.

Nevýhodou této metody je možnost použít pouze u pracovníků, jejichž výsledky mohou být standardizované. Kromě toho, tato metoda neposkytuje informace o potenciálních odbornostech hodnotitele.

Kontrolní listy tvoří metodu, která spočívá v tom, že osoba nebo osoby hodnotí množství popisů možného chování, musí zvolit chování, které nejlépe odpovídají na chování osoby, která je hodnocena.

Tato metoda je sekundární metodou při hodnocení zaměstnanců. Stává se, že popisům chování je přidělen určitý počet bodů, který umožňuje posuzovat pomocí kontrolních seznamů pro posuzování bodové stupnice.

Výhodou této metody je snadnost a pružnost jejího použití a velkými objekty. Nevýhodou kontrolních listů je snaha a obtížnost vypracování seznamu popisů chování.

Stupnice patří mezi nejčastější hodnotící metody a měří intenzitu faktorů, jako jsou znalosti, dovednosti a chování zaměstnance, jsou považovány za velmi cenné.

Takže tato metoda umožňuje stanovit stupeň hodnotících kritérií zaměstnanců přijatých v souvislosti s hodnoceného zaměstnance.

Stupnice mohou mít mnoho podob. Nicméně, z nichž nejčastějšími jsou následující stupnice:

- bodové stupnice;
- grafické stupnice;
- adjektivní stupnice;
- stupnice chování;
- smíšené stupnice.

Výběrové testy jsou navrženy s několika málo otázek takovým způsobem, že ke každému z nich je přiřazena sada odpovědí na výběr.

Účelem tohoto hodnocení je vybrat odpověď, která nejlépe popisuje názor chování.

Assessment Center je komplexní metoda hodnocení, která je založena na výkonosti zaměstnanců pomocí stanovených úkolů, cvičení a testování v reálných podmínkách, charakteristických pro budoucí práci. Tato metoda se používá k vyhodnocení zaměstnanců pro rozvoj individuálních kariérních drah. Jejím cílem je zhodnotit schopnosti, osobnostních rysů a chování vybrané skupiny zaměstnanců.

Hodnocení vymezením cílů souvisí přímo se známou metodou v řízení podle cílů (vedení objektivními - MBO) jedná se o běžné stanovování cílů pro jednotlivé pracoviště nadřízeným a podřízeným, a pak, po určitém čase, společným posouzení míry jejich realizace.

Metoda 360° je komplexní, řádný způsob, jak shromažďovat a používat informace o kompetencích chování posuzovaných zaměstnanců.

Podstatou této metody je poskytnout zaměstnanci a jeho hodnotiteli zpětnou vazbu pozorovat chování zaměstnance, které se hodnotí pomocí řady subjektů, jako jsou: přímý nadřízený, ostatní orgány dohledu, kolegové, klienti, vnější a vnitřní subjekty, a podřízení. Tato metoda může být použita pro určení školicích potřeb, protože umožňuje posoudit frekvenci požadované chování v hodnocení zaměstnance a vytvářet rozvíjející se organizace, poskytuje informace o dovednostech, které charakterizují celek hodnocených zaměstnanců.

Vzhledem k metodám hodnocení patří:

- ranking;
- způsob porovnávání ve dvojicích;
- způsob nucené degradace;
- personální portfolio.

Ranking je jednoduchá metoda hodnocení, založena na pořadí zaměstnanců, v souladu s přijatými kritérii, od nejlepšího k nejhoršímu.

Je to pracná metoda a slouží pouze k vyhodnocení malých pracovních týmů, protože neexistuje žádná možnost srovnání mezi různými zaměstnaneckými týmy.

Způsob porovnávání ve dvojicích souvisí s vyhodnocením na základě předem stanoveného kritéria, porovnání každého zaměstnance s druhým zaměstnancem. Jsou hodnoceny dvojice a každý z nich je hodnocen, jako lepší nebo horší zaměstnanec.

Tato metoda závisí na dvou zaměstnancích, kdy ten který fungoval lépe, dostane bod, zatímco zaměstnanec, který se nepřekonával, dostane nulu.

Způsob nucené degradace, také nazývaný metodou běžné degradace, se odkazuje na rozdělení pravděpodobnosti funkci, která je ovlivněna mnoha faktory, organizačním, psychosociálním nebo kulturním.

Metoda personálního portfolia, nazývaná také metodou portfolia, odkazuje na bostonskou metodu, založenou na analýze podnikové strategie (BCG) a zahrnuje posouzení zaměstnance pomocí dvou vzájemně propojených kritérií: účinnost a rozvojový potenciál zaměstnance.

Využití efektivnosti práce a potenciálu zaměstnance umožňuje zaměstnancům rozdělit se do čtyř kategorií:

Umístění hodnoceného zaměstnance v jednom ze čtyř polí přijímá vhodnou personální strategii, například: investice do jeho rozvoje, stabilizace nebo propuštění.

4. POSTUP HODNOCENÍ

Ve fázi návrhu systému hodnocení výkonu zaměstnanců je velmi důležitým krokem, určení postupů hodnocení.

Postup pro hodnocení zajišťuje celý systém, a proto je nutné znát¹¹:

- předmětem hodnocení;
- subjekt (subjekty) hodnocení;
- četnost hodnocení;
- termín provádění hodnocení;
- režim odvolání.

Předmětem hodnocení musí být všichni zaměstnanci v organizaci, s výjimkou těch, kteří nepracovali po dobu delší než šest měsíců v organizaci. Předmětem hodnocení zaměstnanců je bezprostřední nadřízeného. Vyhodnocení může také provést i zaměstnanec, pak můžeme hovořit o sebehodnocení. Přímý nadřízený,

¹¹ H. Król, A. Ludwiczyski *Zarządzanie zasobami ludzkimi – Tworzenie kapitału ludzkiego* Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 2006.

který má znalosti týkající se kvalifikace, chování a plnění úkolů svých podřízených. Výsledky hodnocení jsou předmětem dalšího schválení supervizora, a pak jsou předány hodnocenému zaměstnanci.

Četnost posouzení závisí na mnoha faktorech mj., záleží na tom, jaké pracovní skupiny jsou hodnoceny. Nejběžnějším obdobím hodnocení je: každých šest měsíců nebo jednou za rok, a v některých organizacích každé dva roky.

Lhůta, ve které bude provedené hodnocení, by měla být stanovena pravidelně v dostatečném předstihu, aby se hodnocení a hodnotitelé mohli připravit. V organizacích, kde je průběžné hodnocení zaměstnanců prováděných jednou za rok, obvykle se uskutečňuje v prvním čtvrtletí tohoto roku.

Ne každý zaměstnanec je spokojen s hodnocením, měl by tedy mít možnost se odvolat. Postup při odvolání by měl obsahovat informace, například kdy se může odvolat a jaké má pravomoci, v jakém termínu je lhůta odvolání. Hodnocení, které obdrží zaměstnanec po odvolání by mělo být konečné posouzení.

ZÁVĚR

Každá organizace, zejména efektivní, opírá svou činnost na efektivních zaměstnancích. V důsledku toho správného motivačního přístupu ke svým úkolům, je vždy vysoká a na pozitivní úrovni. Je však třeba poznamenat, že se stane, že ne vždy organizace udržuje motivaci zaměstnanců na nejvyšší úrovni. To je vzhledem k jejich zaměstnaneckým dovednostem. Vše poukazuje na nutnost hodnotit práci zaměstnanců.

LITERATURA:

1. H. Król, A. Ludwicyński *Zarządzanie zasobami ludzkimi – Tworzenie kapitału ludzkiego* Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 2006.
2. M. Rybak *Zarządzanie kapitałem ludzkim w przedsiębiorstwie* pod redakcją, Szkoła Główna Handlowa Warszawa 2000.
3. Kolektiv autorů. *Narzędzia i praktyka zarządzania zasobami ludzkimi* Warszawa 2003.
4. A. Pocztowski *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Strategie – procesy – metody* Wydanie II zmienione Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne Warszawa 2007.

Kamil M. Kuśmider

University of Łódź, Poland
E-mail: ka-mix@wp.pl

Rola mediów w Polskiej Prezydencji w Unii Europejskiej / *The role of the media in the Polish Presidency of the European Union*

Abstract

The article presents the role of the media in an important historical event. It shows the course of the Polish Presidency of the European Union, the interpretation of reality and linking intermedia agenda of politics. It presents Presidency as a media success.

Keywords: The Presidency; European Union; media; policy; success.

1. WŁADZA I „RESZTA”, CZYLI INTERPRETACJA RZECZY- WISTOŚCI.

Europa XXI wieku ma ważną misję do spełnienia, a jej nadrzędnym celem jest pokonanie podziałów istniejących na kontynencie europejskim i stworzenie odpowiednich warunków, aby narody mogły żyć w poczuciu bezpieczeństwa i pokoju oraz zapewnienie im stabilizacji i dobrobytu. Warto zatem odpowiedzieć na pytanie czym była prezydencja? Co sześć miesięcy kolejne państwo członkowskie Unii Europejskiej sprawowało prezydencję, czyli przewodniczyło pracom Rady Unii Europejskiej. Innymi słowy stało się gospodarzem większości unijnych wydarzeń i grało kluczową rolę na wszystkich polach aktywności Unii Europejskiej, a tym samym było odpowiedzialne za organizację spotkań, nadawało kierunek polityczny, dbało o rozwój i integrację oraz bezpieczeństwo Unii.

Prezydencja w Radzie Unii Europejskiej spełniała zadania: organizatorsko-zarządzające, inicjująco-programowe, koordynacyjne, mediacyjne i reprezentacyjne (Węc, 2009:31-56). Przewodniczenie Radzie UE było nieodzownym atrybutem członkostwa w Unii Europejskiej. Prezydencja odgrywała istotną rolę w organizowaniu pracy instytucji, a zwłaszcza nadawała impuls procesowi podejmowania decyzji prawotwórczych i politycznych. Do kompetencji prezydencji należało po pierwsze koordynowanie prac Rady poprzez przewodniczenie jej zebraniom,

określanie zakresu spraw jakimi zajmuje się Rada UE i zwracanie uwagi na sprawy szczególnej wagi, działania na rzecz wypracowywania wspólnych stanowisk wobec danych problemów (Barcik i Bentkowska 2008:67-68). Wraz z dniem 1 lipca 2011, po raz pierwszy, prezydencję w Radzie objęła Polska, która będzie „rządziła” do 31 grudnia 2011 roku. Prezydencja była połączeniem ambicji narodowych, siły i interesów z poszukiwaniem kompromisu i proceduralnością. Warto zwrócić uwagę, że w tym momencie dany nam był wpływ na politykę całej Unii. W tym momencie otworzyła się przed nami szansa na wykazanie się własnymi inicjatywami, co było równoznaczne z wyjątkowymi możliwościami ustalania nowych wątków w porządku europejskich debat, jednakże skłaniała do refleksji nie tylko nad przygotowaniem, ale też znaczeniem prezydencji w rozszerzonej Unii Europejskiej. Prezydencja miała spełnić rolę reprezentacyjną, zarządzającą, mediacyjną i przywódczą (Jaskulski 2009: 50-56). Nasza wspólna sprawa miała poprzez swoje działania, odciskać piętno na unijnej strategii.

Przewodnictwo to miało mieć wymiar potrójny - nasz polski, regionalny, czyli środkowoeuropejskiego lidera, no i oczywiście światowy (Pawlicki 2011a:86). Nasz projekt od początku zakładał, że projekty jednostronne nie będą realizowane. Rząd polski dokonał wyboru modelu, w którym prezydencja nie próbuje forsować własnych koncepcji wbrew obawom i oczekiwaniom krajów Unii. W dokumentach podkreślano, iż Polska będzie przestrzegać zasady neutralności i dbania o interes wspólnoty. W założeniu rząd chciał, aby skoncentrować się reformie wewnętrznego rynku i wzmacnianiu partnerstwa wschodniego (Halicki 2011:22-23). Głównymi priorytetami były wzrost gospodarczy, bezpieczeństwo i stabilne sąsiedztwo Unii.

Prezydencja nie miała być wyłącznie dobrem narodowym, ale elementem wspólnego dobra europejskiego. I te wartości musiała ona upowszechniać (Halicki 2011:5).

To był wyjątkowo trudny czas dla naszego kraju, bowiem prócz kryzysu w strefie euro dołączyły też zamieszki i wojny domowe, między innymi w Egipcie, Tunezji, Libii i Arabii Saudyjskiej. „Gazeta Wyborcza” informowała, że Polska ma trzy priorytety do zrealizowania, a więc integrację europejską jako źródło wzrostu gospodarczego, bezpieczeństwo Europy i stabilne sąsiedztwo. Profesor Alan Mayhew z Uniwersytetu of Sussex w wywiadzie dla „Gazety” zaznaczył dodatkową trudność dla Polski, którą jest pozostawanie poza strefą euro. Pod pojęciem bezpiecznej Europy kryło się bezpieczeństwo granic, ale również bezpieczeństwo żywnościowe, energetyczne i obrony. Stabilne sąsiedztwo miało budować nowe relacje z południowymi sąsiadami, jak również pogłębiać wschodnie partnerstwo, mające na celu zaangażowanie Ukrainy, Białorusi, Mołdawii, Azerbejdżanu, Armenii i Gruzji w sprawy Unii (Pawlicki 2011b:3). Należy wymienić również czynniki subiektywne, a więc siłę autorytetów politycznych decydentów, jakość kadr administracji i dyplomacji, doświadczenia i zdolności negocjacyjne, konkretnie sprecyzowane interesy negocjacyjne oraz siłę lobbingu, dzięki którym mieliśmy odnieść sukces (Czachór 2010a:26-27). Zbigniew Czachór określił prezydencję jako instytucję będącą „sztuką wyrażania interesów własnych kraju

prezydencji poprzez interes wspólny całej UE” (Czachór 2010b:78). Nasza prezydencja zbiegła się w czasie, kiedy to w sytuacji Polski zasadniczym czynnikiem destabilizującym była konieczność przeprowadzenia wyborów parlamentarnych i utworzenia nowego rządu pod koniec 2011 roku. Praca administracji odpowiedzialnej za przygotowanie prezydencji była w zasadzie niezależna od zmian politycznych. Jednak w przypadku zmiany rządu dochodziło także do zmian na wyższych stanowiskach urzędniczych. Ponadto partie polityczne były wcześniej zajęte prowadzeniem kampanii wyborczej. Krytycznie oceniany był ówczesny charakter debaty między głównymi polskimi partiami politycznymi. Prezydencja mogła mieć tymczasem duże znaczenie dla rywalizacji partyjnej wewnątrz Polski, bowiem konflikt polityczny prowadzi do wykorzystywania w wewnętrznej debacie spraw europejskich. Nie bez znaczenia pozostawał styl uprawiania polityki i wizerunek medialny liderów politycznych.

Oprócz projektu polityczno - gospodarczego, przygotowaliśmy program imprez, głównie edukacyjnych i kulturalnych, które w założeniu miały odbywać się zarówno w kraju, jak i za granicą. Zamierzeniem Polski było udowodnienie, że jesteśmy krajem wartym poznania, zobaczenia i godnym współpracy z innymi państwami (Halicki 2011:7). Tak więc miało to być wydarzenie społeczne i kulturalne, docierające do masowego odbiorcy, dzięki zaangażowaniu bezpośrednio artystów polskich i międzynarodowych (Niklewicz 2011:58).

Są również minusy sprawowania omawianej funkcji, które przede wszystkim wynikają z półrocznej rotacyjności urzędu, a więc zbyt krótkiego czasu przewodniczenia UE. W związku z tym brak jest ciągłości oraz spójności w reprezentacji zewnętrznej. Zresztą częste zmiany państw sprawujących prezydencję mogą skutkować odrzuceniem wcześniej proponowanych rozwiązań, pakietów negocjacyjnych. Warto również dodać, że sprawowanie prezydencji pochłania dużo energii i czasu oraz pieniędzy państwa sprawującego ten urząd (Jesień 2011:241-243).

Mimo, iż Traktat Lizboński uszczuplił kompetencje rotacyjnej prezydencji w dziedzinie unijnej polityki zagranicznej, to nie zwalniało jednak prezydencji z obowiązku merytorycznego przygotowania się do wszystkich dających się przewidzieć wydarzeń o znaczeniu światowym. Polski rząd takie działania podjął i w trakcie przewodnictwa w Unii będzie w pełni przygotowany do dyskusji w takich sprawach, jak m.in. polityka klimatyczna, międzynarodowe negocjacje handlowe.

Polski rząd, przygotowując się do prezydencji, czerpał z doświadczeń państw, które wcześniej przewodniczyły UE. Czynnikiem, który mógł przesadzić, że prezydencja polska była udana, jest euroentuzjizm Polaków, bowiem wyniki przeprowadzonych sondaży wskazują, iż jesteśmy jednym z najbardziej „pronijnych” społeczeństw Europy (Jesień 2011:241-243).

Ocena subiektywna, czy prezydencja zakończyła się sukcesem, czy porażką, zależy od tego, jak prezydencja jest postrzegana. Decydujący wpływ ma tutaj przekaz medialny. Trzeba też pamiętać o obiektywnej, merytorycznej analizie, bowiem

warunkiem sukcesu prezydencji jest efektywność w zarządzaniu sprawami UE i umiejętność rozwiązywania konfliktów. Wybory parlamentarne, które odbywały się w trakcie prezydencji nie skazują jej na automatyczną porażkę w odbiorze medialnym, jednak mogły spowodować wizerunkowe straty, zwłaszcza, gdy wyniki wyborów są niekorzystne dla partii rządzącej i organizującej prezydencję. Sukcesu prezydencji należy zatem upatrywać w spełnieniu trzech warunków: będzie przygotowana merytorycznie i logistycznie, włączając w to umiejętność mediacji i rozwiązywania sporów, przedstawi ważne i interesujące dla innych krajów tematy do dyskusji, które mogą stać się podstawą do reform w Unii Europejskiej oraz nie będzie wywoływać kontrowersji, emocji, być może i zdziwienia unijnych partnerów, będących pochodną wydarzeń na krajowej scenie politycznej.

Jesteśmy już po prezydencji. Jawi się zatem pytanie: czy Polska wykorzystała tę bezprecedensową szansę wzmocnienia swojej pozycji w stosunkach międzynarodowych? Okazuje się, że prezydencja jest sukcesem głównie w sferze medialnej. Należy zaznaczyć, że po wejściu w życie Traktatu z Lizbony, prezydencja danego państwa członkowskiego ma jedynie wymiar symboliczny i nie służy realizacji wielkich założeń politycznych. Zresztą w przypadku polskiego przewodnictwa udało się zrealizować raptem pięć z wszystkich założonych celów. Trudno zatem uznać to za szczyt możliwości decyzyjnych polskiego rządu, zwłaszcza, jeśli wziąć po uwagę, że minister tego samego rządu został wyproszony ze spotkania Eurogrupy w sprawie ratowania strefy euro i uchwalenia pakietu pomocowego dla najbardziej dotkniętych kryzysem krajów. Prezydencja okazała się zatem sukcesem marketingowym rządu Donalda Tuska, który obok ministrów Sikorskiego i Rostowskiego, był najczęściej wymienianą postacią w artykułach prasowych, dotyczących polskiej prezydencji, ze szczególnym uwzględnieniem prasy elektronicznej.

2. AGENDA INTERMEDIALNA A POLITYKA.

Problematykę wpływu, jaki media masowe wywierają na opinię publiczną tłumaczy teoria ustanawiania agend (ang. *Agenda Setting Theory*). Agenda setting, czyli porządek dzienny, to wpływ środków masowego przekazu na opinie ludzkie, a dokładniej na kierunki ich myślenia. Innymi słowy to nadawanie przez media ważności ludziom i sprawom, o których mówią lub też piszą (Goban-Klas 2001:267). Wiadomym jest, że indywidualne postawy ludzi kształtowane są przez szereg czynników, takich jak osobiste doświadczenie, kontakty z innymi ludźmi, wychowanie, czy kulturę. Jednakże nie wszystkie kwestie mogą zostać bezpośrednio doświadczone i wtedy relacje medialne zyskują kluczowe znaczenie.

Według Maxwella Mc Combsa agenda jest opinią publiczną dotyczącą kandydatów politycznych, głównie ich społecznego wizerunku, a także postaci politycznych i wkład mass mediów w kształtowanie tego wizerunku (Mc Combs 2009:25). Maxwell Mc Combs i Donald Shaw uznali, że media mają bardzo istotny wpływ na kształtowanie opinii publicznej, ponieważ skupiają uwagę odbiorców na określonych wydarzeniach (Mc Combs 2009:43). W tym momencie zaznacza się tworzenie hierarchii ważności tematów tak zwanej agendy, czyli zbioru kwestii,

a więc wydarzeń i problemów, uznanych za najważniejsze w danym czasie (Mc Combs 2009:27). Prasa i telewizja odgrywają tutaj ogromną rolę.

Ważność danych tematów, w szczególności, akcentuje prasa, zamieszczając je na pierwszej stronie z odpowiednio dobraną czcionką, a nawet rozmiarem artykułu. Ta zdolność ustanawiania ważności tematu dnia przez media została określona mianem roli ustanawiania agendy przez media (Mc Combs 2009:24). Pojawiło się wiele artykułów na temat przygotowań do polskiej Prezydencji. „Gazeta Wyborcza” pisała o tym, że dla Donalda Tuska Prezydencja może być zarówno szansą na udowodnienie, że jest mężem stanu, jak i gwoździem do jego politycznej trumny (Pawlicki 2011c:50). „Rzeczpospolita” wskazywała, dlaczego Kościół może być „mecenase” przewodnictwa naszego kraju w Radzie Unii Europejskiej, gdyż „Pogrążona w kryzysach Unia ma prawo oczekiwać, że w ojczyźnie Jana Pawła II, „Solidarności”, Norwida, Kiesłowskiego i Kołakowskiego znajdzie świeży głos dotyczący jej przyszłości i zagubionej nieco tożsamości” (Sowiński 2011: 15). Z programem prezydencji powiązana jest ściśle jej agenda, a dokładnie elementy takie, jak zamiar, projekt i harmonogram oraz środowisko. Agenda pojawia się w kontekście funkcji operacjonalizacji prezydencji, która dzieli się na agendę *in spe*, spodziewaną, oczekiwaną; agendę *ex ante*, zaprogramowaną, ale niezrealizowaną oraz agendę *ex post*, podsumowaną, ocenioną z punktu widzenia przydatności i skuteczności podejmowanych działań (Czachór 2010b:79). Istotny wpływ na skuteczność i efekty prezydencji miała agenda medialna, stając się najważniejszym elementem jej „kalendarza politycznego”.

Trzeba koniecznie podkreślić, że Polska jako pierwszy z krajów UE uruchomiła specjalną stronę internetową, mająca na celu informowanie społeczeństwa o stanie przygotowań do przewodnictwa w UE (Czachór 2010b:105). I tak na przykład w sierpniu 2009 r. przyjęto główne założenia kulturalnego programu prezydencji, który realizowany był przez Narodowy Instytut Audiowizualny oraz Instytut Adama Mickiewicza pod kierownictwem Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, zaś w październiku tego samego roku, ogłoszono konkurs na logo polskiej prezydencji. Uruchomienie strony nastąpiło na początku czerwca 2011 r., a oficjalny adres strony internetowej podczas sprawowania przewodnictwa w Radzie Unii Europejskiej brzmiał <http://www.pl2011.eu/>. Rząd polski w promowaniu prezydencji w Internecie wykorzystał tzw. nowe media, a więc portale społecznościowe, blogi, portal YouTube oraz uruchomiony od połowy grudnia 2009 roku profil na Facebook’u i od połowy lutego 2010 roku grupę tematyczną na portalu Goldenline.pl. (Czachór 2010b:105). Na stan kreowania agendy oraz dyskurs publiczny dotyczący istoty polskiej prezydencji w Unii Europejskiej miały niezmiennie wpływ między innymi stopień i jakość informowania przez mass media o Unii Europejskiej i integracji europejskiej, jak również sondaże opinii publicznej potwierdzające stopień poparcia polskiego społeczeństwa dla UE, przy ciągle utrzymującym się niskim poziomie wiedzy w Polsce na temat integracji europejskiej, Unii Europejskiej i jej prezydencji (Czachór 2010b:106). Media były bardzo mocno zaangażowane w proces polskiej prezydencji w UE tak, że programy były przygotowane specjalnie pod tym kątem. Głównym forum była oczywiście telewizja. Jej ramówka decydowała o programie. Konferencje prasowe

prowadzono w większości przed emisją głównych wiadomości. Emitowano także kampanie reklamowe. Przedstawiciele rządu mieli uprzywilejowany dostęp do mediów, dostarczali tematy newsów. Większość badań opinii publicznej na temat naszej prezydencji przeprowadzały również media.

O naszej prezydencji pisały też gazety zagraniczne. W „Die Welt” (01.07.2011.) podkreślono polskie zainteresowanie polityką wschodnią oraz wzmacnianie się antydemokratycznych tendencji w części krajów objętych projektem partnerstwa wschodniego. „Die Zeit” (30.06.2011.) zaś pisał: „ Ulice Warszawy nawiedzają koszmary prezydencji czeskiej, a w szczególności dobiegającej końca węgierskie. Polska musi teraz zrobić to lepiej, ale perspektywy nie wydają się złe.” Niemiecka stacja Deutsche Welle, natomiast nazwała polskiego premiera „ostatnim Europejczykiem”: „po serii obojętnych prezydencji stanął przed parlamentem znowu człowiek obiecujący entuzjazm i przekonanie dla Europy” (Götz 2011:4-5). Rzeczywiście wpływ mediów na politykę był wyraźnie widoczny w trakcie kampanii prezydencji, a potem w trakcie jej trwania. Podczas przemówienia w Parlamencie Europejskim, zauważona została aktywność ministra Rostowskiego, jednakże doniesienia w „Die Welt” z dnia 02 lipca 2011 roku, były marginalne względem głównego nurtu debaty (Götz 2011:5). Relacje medialne miały zdolność formowania postaw i wpływania na zachowania polityczne obywateli. Polska prezydencja była oceniana już na półmetku. Europoseł Rafał Trzaskowski podkreślił, iż

„Jest mnóstwo rzeczy, których nie widać, ale widzą je specjaliści, którzy obserwują prezydencję i to właśnie będzie świadczyło o naszej pozycji. ...Zmiana podejścia Polski do tworzenia polityk europejskich, kompetentni ludzie, powodują, że w UE zaczynamy być traktowani inaczej. Powoli zaczęliśmy wchodzić do pierwszej ligi w UE”¹.

Patrząc na efekty polityczne podczas funkcjonowania mediów, trzeba brać pod uwagę czynnik agendy świata zewnętrznego (real word agenda), co pozwala uniknąć wysuwania fałszywych wniosków w związku z oddziaływaniem mediów na politykę (Nowak 2011:58). Jacek Pawlicki w artykule „Donald Tusk dla Europy” podkreślił, iż polski premier wzmocnił swoją pozycję nie tylko w kraju, ale też i poza granicami, ale jednocześnie musi udowodnić, że jesteśmy w niej na dobre i na złe. Pawlicki zwrócił też uwagę na artykuł, który pojawił się w jednym z wpływowych tygodników „The Economist”, mówiący o interesowności naszego kraju podczas prezydencji: „Polska nie może równocześnie prawić UE kazań i przedkładać jej błagalnych próśb o pomoc w formie wysokich funduszy spójnościowych”. Autor dostrzegł jednak pozytywy naszej prezydencji: „Tusk ma wielką kartę przetargową- za jego kadencji Unia przyjmie nowy budżet UE, który zapewni źródło dopływu unijnych funduszy do Polski” (Pawlicki 2011d:23).

Poczynione w wyniku analiz ustalenia, dotyczące zakresu i sposobu wzajemnych powiązań pomiędzy agendą medialną a polityką, wskazują, że agenda medialna, przy spełnieniu określonych warunków może wywierać istotny wpływ na politykę rządową, jak również na proces podejmowania decyzji politycznych w obrębie

¹ <http://www.euractiv.pl/prezydencja/artukul/polska-prezydencja-na-pometku-002998>, 07.10.2011.

poszczególnych polityk. Zatem nasuwa się tutaj jeden podstawowy wniosek - media coraz bardziej wykorzystywane są w życiu politycznym, bowiem stanowią szeroki wachlarz możliwości marketingu politycznego.

3. MEDIALNY SUKCES.

Trwająca 6 miesięcy, pierwsza w historii polska prezydencja w Radzie Unii Europejskiej zakończyła się 31 grudnia 2011 roku. Potem nadszedł czas na podsumowania.

Mówiono, że Polska odniosła wielki sukces, że spotkał nas olbrzymi zaszczyt, ponieważ oto nasz kraj obejmuje prezydencję Unii Europejskiej. Dziś już wiemy, że przez pół roku Polska była centrum konferencyjnym i w tym czasie administrowaliśmy ogromną ilością spotkań, zebrań oraz negocjacji. Mieliliśmy wiele pracy biurowej i merytorycznej, ale z faktycznym rządzeniem nie miało to wiele wspólnego. Przewodnictwo w Radzie UE nie zakończyło się spektakularnym sukcesem. Efektem polskiej prezydencji była jedynie częściowa realizacja priorytetów, którymi były integracja europejska jako źródło wzrostu, bezpieczna Europa oraz Europa korzystająca na otwartości. Kampania parlamentarna oddziaływała jednak negatywnie na przewodnictwo w Radzie UE – tematyka unijna została zepchnięta na drugi plan, co niestety nie pozwoliło wykorzystać edukacyjnej funkcji Prezydencji wobec polskiego społeczeństwa. Rząd polski na poziomie unijnym zachowywał się tak, jakby bardziej zależało mu na interesach Berlina czy Paryża, niż własnych obywateli. Polska nie wyszła z żadną oryginalną inicjatywą, zrezygnowała ponadto z praktyki narzucania podczas prezydencji własnych interesów i ograniczyła się do wcześniej przyjętej agendy UE.

Skoro umocnienie pozycji naszego kraju w Unii, nie odniosło wielkiego sukcesu, to co zatem stanowiło sukces tej prezydencji? Prezydowanie naszego kraju w Radzie UE było silnie nagłośnione i wzmocnione licznymi kampaniami. Telewizja Polska i Polskie Radio otrzymały wyłączność na relacjonowanie wydarzeń związanych z polską prezydencją w Unii Europejskiej. Zdaniem wiceministra Mikołaja Dowgielewicza ze strony Polskiego Radia i TVP miała być to realizacja misji nadawców publicznych: „Pierwsza polska prezydencja w Radzie Unii Europejskiej to dla państwa polskiego bardzo ważne wydarzenie. (...) media publiczne w tych ważnych okolicznościach będą realizowały swoją misję publiczną”. W tym czasie rozpoczął także swoją działalność Klub Przyjaciół Prezydencji, powstały dzięki porozumieniu rozgłośni Polskiego Radia dla Zagranicy z Ministerstwem Spraw Zagranicznych. Celem klubu było przekazywanie informacji w różnych językach, m.in. niemieckim, angielskim, rosyjskim, białoruskim, ukraińskim i hebrajskim, z przebiegu polskiej prezydencji, zarówno w audycjach, jak również na stronach internetowych².

W lipcu 2011 roku, a więc wraz z początkiem prezydencji Polski w UE, każdy rodak miał szansę zetknąć się z informacją na ten temat. Opinię Polaków na temat

² <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/327440,Polskie-Radio-i-TVP-z-wylacznoscia-na-obsluge-wydarzen-polskiej-prezydencji,24.04.2012>.

prezydencji kształtowały głównie materiały, jak podała agencja informacyjna „PRESS-SERVICE Monitoring Mediów”, które ukazały się w pierwszym tygodniu lipca. Jak przecież pamiętamy, informacji na ten temat było w tym czasie bardzo dużo i pojawiały się w niezbyt odległym odstępie czasowym. Okazało się też, że zdecydowanie największy udział miały wówczas portale internetowe, które aż w 70% budowały wizerunek polskiej prezydencji, natomiast RTV w 21% i prasa w niespełna 9%. Najmniejszą aktywnością w owym czasie wykazali się dziennikarze prasowi³. Radio i telewizja były aktywne podobnie. Patrząc na okres prezydencji z punktu jej medialności, nie sposób zauważyć roli mediów internetowych. Portale internetowe były mocno zaangażowane w publikowanie materiałów.

Opierając się na danych przekazanych przez Radio ZET należy szczególnie zwrócić uwagę korzystanie przez użytkowników Internetu z informacji zawartych na stronie internetowej prezydencji, która miała ich 470 tysięcy. Niewiele mniej, bo 328 tysięcy odsłon z tego zakresu było na kanale YouTube, zaś profil prezydencji na Facebooku odnotował 31 tysięcy fanów⁴. Treści traktujące o polskiej prezydencji pojawiły się na najpopularniejszych portalach internetowych takich, jak: wp.pl, onet.pl, gazeta.pl, wyborcza.pl, nasze miasto.pl, tvn24.pl oraz pl2011.eu czy culture.pl.⁵ Swój udział, i to nie mały, w przekazie dotyczącym przewodnictwa w UE mieli nasi politycy, którzy bardzo często gościli w doniesieniach radiowych i telewizyjnych oraz w Internecie. Najbardziej zaangażowanym politykiem i obecnym w wielu publikacjach medialnych, w kontekście polskiej prezydencji, był Donald Tusk. Rządziej pojawiali się w doniesieniach prezydent Polski, Bronisław Komorowski oraz lider opozycji, Jarosław Kaczyński.

Telewizja Polska, podobnie jak i Polskie Radio, będąc narodowym nadawcą polskiej prezydencji nadawała najważniejsze wydarzenia jej trwania. Prócz tego były również publicystyczne i kulturalne programy, przygotowywane przez TVP. Transmitowano uroczystości przekazania Polsce prezydencji oraz wybrane imprezy towarzyszące między innymi koncert z okazji inauguracji polskiej prezydencji w Unii Europejskiej czy magazyn kulturalno – społeczny, zajmujący się przybliżeniem najważniejszych wydarzeń kulturalnych. Były też różnego spotkania i wystąpienia polityków, konferencje premiera Donalda Tuska, debaty polityczne czy spoty reklamowe. Informacje o prezydencji Polski mogliśmy śledzić w programach informacyjnych cyklicznych, takich jak: „Minęła 20-ta”, „Raport z Polski” czy „Info dziennik”. Kulturalna prezydencja zagościła w TVP Kulturze, ze specjalnie przygotowanym pasmem „Festiwal kultury europejskiej” oraz w nowo powstałym programie telewizyjnym, „EUforia. Uwaga na kulturę!”. W TVP Polonia nadawano o tej tematyce programy: „Polska 24 informacje” oraz „Polska 24 opinie”. Prasa ogólnopolska pisała na temat sprawowania przez Polskę Prezydencji w Radzie Unii Europejskiej. W momencie objęcia przewod-

3 http://www.press-service.com.pl/gfx/pressservice/files/polska_prezydencja_w_ue_-_raport_medialny_lipiec_2011.pdf, 25.04.2012.

4 <http://wiadomosci.radiozet.pl/Polska/Wiadomosci/Sukces-polskiej-prezydencji>, 25.04.2012.

5 http://www.mediamon.pl/raporty/MediaMon_Polska_Prezydencja_Raport.pdf#report1.10-31.12.11, 25.04.2012.

nictwa Polski w Radzie Unii Europejskiej, tj. miesiącu lipcu 2011 roku, pojawiły się liczne materiały związane z tą tematyką. Najczęściej, spośród gazet, zabierały głos w tej sprawie dwa dzienniki: „Gazeta Wyborcza” i „Rzeczpospolita”. Ukazały się między innymi dokładny plan zajęć czy kalendarz najważniejszych spotkań przewidzianych na najbliższe pół roku. Gazety przypomniały jednocześnie listę zadań, które rząd miał zrealizować przez kolejne sześć miesięcy. W pozostałych ogólnopolskich dziennikach również pojawiło się wiele artykułów odnoszących się do polskiego przywództwa w UE.

Nasze media dokonały również podsumowania czasu prezydencji. Zbigniew Parafinowicz, w „Dzienniku Gazecie Prawnej” podkreślił, iż rząd od początku tworzył sztuczną atmosferę wokół prezydencji, co zresztą według niego, nie przyniosło wielkich rezultatów i wcale nie byliśmy w centrum zainteresowań innych państw Unii (Parafinowicz 2011:15). „Wprost” zaś opublikował chwalebny dla Polski artykuł „Prezydencja. Zdany egzamin, Przewodnictwo bez kompleksów, Doświadczenie dla polskiej administracji, Do czterech razy sztuka, Więcej Europy w Europie”(Dowgielewicz, Kucharczyk, Mielnik i Pawlicki 2012:85-92). Ten czas określono jako czas sukcesów, odważny bez kompleksów dla Polski (Skrzydłowska 2011:11). Radio ZET/PAP informowało nas, że Niemcy również wyrazili się pozytywnie o naszej prezydencji. Podkreślono, że bilans minionego półrocza wypadł pozytywnie, zwracając szczególną uwagę na fakt, ich zdaniem najważniejszy, jakim było pogłębianie jedności Unii. Polska została wręcz określona mianem „strażniczki jedności”⁶. Ta sama stacja radiowa w Wiadomościach z Polski, wyemitowała przemówienie ministra Mikołaja Dowgielewicza, pełnomocnika rządu ds. polskiej prezydencji w UE, który docenił działania podczas naszej prezydencji, mówiąc że: „Polska pokazała się jako kraj, któremu zależy na unijnej jedności i który mimo kryzysu otwiera drzwi do Unii dla innych krajów”⁷. Skoro mowa jest o polskiej prezydencji jako medialnej, należy zwrócić również uwagę na powstałe i wydane na ten temat książki. Z tej okazji wydano komiks „Tymczasem”, który jest zaproszeniem do podróży po kulturach państw członkowskich Unii Europejskiej. Autorzy nie komentują bieżących wydarzeń politycznych, zaś Polska prezydencja w Radzie UE stanowi jedynie tło przedstawionych zdarzeń, gdyż zamysłem było pokazanie jednoczącej się Europy (Truściński i Janusz 2011:1-58). „Prezydencja w Unii Europejskiej. Instytucje, prawo i organizacja” (Nowak 2010: 25) to analiza prawnej regulacji prezydencji oraz jej historyczny rozwój. Przedstawia wnioski operacyjne dla polskiej administracji w kluczowych dziedzinach prowadzenia polityki europejskiej. Analizę dotyczącą roli i zadań kraju przewodniczącego, jak również portrety przebiegu prezydencji zawarto w książce „Prezydencja w Unii Europejskiej. Analizy i doświadczenia” (Szczerski 2009a: 45-56). Podsumowania polskiej prezydencji dokonano także w publikacji „Polska prezydencja a europejski kryzys Monitor polskiej prezydencji 2011. Raport zamknięcia”. Zawiera odpowiedzi na nurtujące każdego Polaka pytania: Polska prezydencja - stracona szansa, Sukces czy porażka polskiej prezy-

6 <http://wiadomosci.radiozet.pl/Swiat/Wiadomosci/Niemcy-pozytywnie-o-polskiej-prezydencji,21.04.2012>.

7 <http://wiadomosci.radiozet.pl/Polska/Wiadomosci/Sukces-polskiej-prezydencji,23.04.2012>.

dencji? (Szczerki 2011b:35). Oceny polskiej prezydencji w różnych jej aspektach oraz ukazanie różnic między nią a sprawowaną wcześniej prezydenturą węgierską dokonano w wydaniu „Polska prezydencja w Radzie Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia w perspektywie politologicznej i medialnej” (Żołądowski 2012:1-17).

Prezydencja za nami, ale trudno mówić o zwycięstwie czy porażce. Owszem, naszemu krajowi nie udało się zbyt wiele zrobić podczas sprawowania prezydencji w Unii Europejskiej, tak by odczuł to indywidualnie nasz rodak. Nie wszystko też przekładało się na nasze życie, bowiem i też nie wszystkie postulaty np. dotyczące ochrony wielorybów przemawiały do naszej wyobraźni. Jednakże te pół roku, to dla Polski było nie tylko wielkie wyzwanie logistyczne, ale zarazem stało się szansą, bo zyskałobyśmy wizerunkowo. Zatem możemy uznać, iż był to sukces medialny.

LITERATURA:

1. Barcik J., Bentkowska A., *Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony*, Warszawa 2008.
2. Dowgiałewicz M., Kucharczyk J., Mielnik J., Pawlicki J., *Prezydencja. Zdany egzamin, Przewodnictwo bez kompleksów, Doświadczenie dla polskiej administracji, Do czterech razy sztuka, Więcej Europy w Europie*, w: *Wprost*, nr 1, 02.01.2012.
3. Czachór Z., *Proces rozwoju i zmian w systemie integracyjnym Unii i Wspólnot Europejskich. Podstawy do rozważań na temat polskiego przewodnictwa w Radzie UE*, w: *Przewodnictwo państwa w Radzie Unii Europejskiej - doświadczenia partnerów, propozycje dla Polski*, red. M. J. Tomaszczyk, Z. Czachór, Poznań 2009a
4. Czachór Z., *Proces kreowania i upowszechniania priorytetów prezydencji na przykładzie Polski*, w: *Prezydencja w Radzie Unii Europejskiej*, red. K.A. Wojtaszczyk, Warszawa 2010b.
5. Goban - Klas T., *Media i komunikowanie masowe*, Warszawa 2001.
6. Götz M.(red.), Cichocki P., Grodzki R., Malinowski K., *Obraz polskiej prezydencji w niemieckim dyskursie publicznym*, Poznań 2011.
7. Halicki A., *Zrzućmy europejskie obowiązki*, w: *Unia po polsku: prezydencja 2011*, red. K. Niklewicz, Warszawa 2011.
8. Jaskulski A., *Co tworzy dobrą prezydencję?*, w: *Przewodnictwo państwa w Radzie Unii Europejskiej – doświadczenia partnerów, propozycje dla Polski*, red. Z. Czachór, M.J. Tomaszczyk, Poznań 2009.
9. Jesień L., *Prezydencja Unii Europejskiej. Zinstytucjonalizowana procedura przywództwa politycznego*, Warszawa 2011.
10. Mc Combs M., *Ustanawianie agendy. Media masowe i opinia publiczna*, przeł. Radwan B., Kraków 2009.
11. *Monitor polskiej prezydencji 2011. Raport zamknięcia*, red. K. Szczerki, Kraków 2011.
12. Niklewicz K., *Unia po polsku: prezydencja 2011*, Warszawa 2011.
13. Nowak E., *Ustanawianie agendy medialnej i politycznej. Interakcje i zależności*, Kraków 2011.
14. Nowak-Far A., *Prezydencja w Unii Europejskiej. Instytucje, prawo i organizacja*, Warszawa 2010.
15. Parafinowicz Z., *Prezydencja, czyli wielkie dickensowskie nadzieje*, w: *Dziennik Gazeta Prawna*, 15.12.2011.
16. Pawlicki J., *Unia po polskiej stronie mocy*, w: *Wprost* nr 29/2011a.
17. Pawlicki J., *Unia po polsku*, w: *Gazeta Wyborcza* nr 61/ 2011b.
18. Pawlicki J., *Arabska prezydencja Polski*, w: *Gazeta Wyborcza* z 11.03.2011c.
19. Pawlicki J., *Donald Tusk dla Europy*, w: *Gazeta Wyborcza* 14.10.2011d.

20. Prezydencja w Unii Europejskiej. Analizy i doświadczenia, red. K. Szczerski, Kraków 2009.
21. Skrzydlewska J., Sukcesy naszego przewodnictwa, Warszawa 2011.
22. Truściński P. i Janusz G., Tymczasem, Warszawa 2011.
23. Węc J.J., Formalne i nieformalne możliwości oddziaływania prezydencji na funkcjonowanie Unii Europejskiej po zmianach przewidywanych w Traktacie Lizbońskim, w: Prezydencja w Unii Europejskiej. Analizy i doświadczenia, red. K. Szczerski, Kraków 2009.
24. Żołędowski C., Polska prezydencja w Radzie Unii Europejskiej. Wybrane zagadnienia w perspektywie politologicznej i medialnej, Warszawa 2012.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE:

1. <http://www.euractiv.pl/prezydencja/artukul/polska-prezydencja-na-pometku-002998>, 07.10.2011.
2. <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/327440,Polskie-Radio-i-TVP-z-wylacznoscia-na-obslugę-wydarzen-polskiej-prezydencji,24.04.2012>.
3. http://www.press-service.com.pl/gfx/pressservice/files/polska_prezydencja_w_ue_-_raport_medialny_lipiec_2011.pdf, 25.04.2012.
4. <http://wiadomosci.radiozet.pl/Polska/Wiadomosci/Sukces-polskiej-prezydencji,25.04.2012>.
5. http://www.mediamon.pl/raporty/MediaMon_Polska_Prezydencja_Raport.pdf#report1.10-31.12.11, 25.04.2012.
6. <http://wiadomosci.radiozet.pl/Swiat/Wiadomosci/Niemcy-pozytywnie-o-polskiej-prezydencji,21.04.2012>.
7. <http://wiadomosci.radiozet.pl/Polska/Wiadomosci/Sukces-polskiej-prezydencji,23.04.2012>.

Peter Lošonczy

The University of Security Management in Košice, Institute of Civil Security,
Department of Cyber Security, Slovakia
E-mail: losonczy@vsbm.sk

Andrej Veľas

University of Žilina, Faculty of Special Engineering, Department of Security
Management, Slovakia
E-mail: Andrej.Velas@fbi.uniza.sk

Ladislav Kručanica

The University of Security Management in Košice, Institute of Humanitarian and
Technological Sciences, Department of Physical Education and Sport, Slovakia
E-mail: ladislav.krucanica@vsbm.sk

An application of suitable methods during risk analysis

Abstract

Risk analysis is an important element for knowing and understanding potential risks in the protection of a protected interest. The number of factors that influence a risk is high and heterogeneous, what gives a width dimension to the risk analysis. Choosing a suitable method of risk analysis is crucial for successful outcomes, for further modification of risks and actions against them.

Keywords: analysis, risk, method, security

1. INTRODUCTION

Risk analysis deals with the development of a risk perception. We can define it as a process of understanding the nature of a risk itself and defining its scale. It is an initial process of a risk assessment and influences decisions to modify the risks and it also states which methods and strategies of modifications are the most suitable. In the same time, it is the entry for deciding the level and category of the risk.

The risk analysis implies considerations about:

- causes and sources of risks,
- positive and negative consequences of risks (profit, harm),
- probability, that such consequences may arise,
- factors influencing consequences and their probability.

Risk analysis is carried out by determining:

- consequences,
- probability,
- other features of a security risk.

You also need to identify those factors, which may influence probability and consequences of an incident, when analysing a risk. In this case, a level of the risk will depend on the suitability, effectivity of previously implemented measures serving for risk modification.

There are several issues to be tackled:

1. What measures are taken to modify the risk?
2. Are the measures sufficiently capable to modify the risk to an acceptable level?
3. Are these measures used in practice correctly and can their effectiveness be demonstrated if necessary.

2. RISK ANALYSIS

Analysis of security environment is a key element in safety management, which allows the competent authorities to start a process of designing a safety system. The goal of the analysis is to ensure current, relevant and reliable information on the status and the situation of the security environment, necessary for the identification of security risks. The process of analysing the security environment is composed of a systematic, cyclical, continuous and purposeful process of acquisition, collection and processing of information on the socio-economic, demographic, police-security, socio-psychological and other oddities of the environment. These factors can be a basis for arise and increase in the security risks and security measures in terms of a protected object.

A subject matter of an environmental analysis in relation with a specific protected object might also be information:

- About urban characteristics of the environment – we assess:
 - size of an area where the object is located,
 - characteristics of the object's location,
 - type of build-up area.
- About characteristics of the protected object (structure, vulnerable places, state of protection).
- About social crime factors, such as:
 - state of employment rate,
 - living standards of the population,
 - quantity of socially dependent and delinquent groups,
 - level of acceptance of social differences,
 - level of social conditions, relationships in the assessed objects.

- Qualitative and quantitative aspects of the crime, and consider:
 - demographic perspective,
 - type of crime,
 - territorial aspect,
 - trends in crime,
 - urban perspective.
- About the state of the protection of property Division:
 - deployment of police-security forces,
 - their integration into the protection of the objects,
 - possible use of special units with respect to time of intervention,

This analysis, together with its results help us to define security risks of social, environmental, technical nature, which might endanger the protected interest.

3. RISK ANALYSIS METHODS AND THEIR APPLICATION SUITABILITY:

The most frequently used methods of analysis to be used for the identification of risk and the detection of their effects are:

- *Safety Review (SR)*
- *Checklist Analysis (CLA)*
- *Relative Ranking (RR)*
- *Preliminary Hazard Analysis (PHA)*
- *What If? (WI)*
- *Hazard and Operability Analysis (HAZOP)*
- *Failure Mode and Effect Analysis – (FMEA)*
- *Fault Tree Analysis (FTA)*
- *Hazard Analysis (HAZAN)*
- *Event Tree Analysis (ETA)*
- *Cause Consequence Analysis (CCA)*
- *Human Reliability Analysis (HRA)*
- *Chemosal Proces Quantitative Risk Analysis (CPQRA)*

The most significant procedure in analysing and assessing risks is defining the sources of the risks. It is necessary to analyse the system during regular conditions as well as for extraordinary conditions, for example operational breakdown, forced outage and so on.

Therefore, to include every potential source of a risk into the analysis, it is suitable to use more methods at once. A selection of the methods is closely related to the complexity of an evaluating system, whether it is a new one or already existing system. The following table presents a summary of the most commonly

used methods and a suitability for their employment in the specific phases in the system's operational life.

Summary of the methods and a suitability for the employment:

	SR	CLA	RR	PHA	WI	HAZOP	FMEA	FTA	ETA	CCA	HRA
Research & Development	x	x	•	•	•	x	x	x	x	x	x
Conceptual design	x	•	•	•	•	x	x	x	x	x	x
Acceptance run	x	•	x	•	•	•	•	•	•	•	•
Detail management	x	•	x	•	•	•	•	•	•	•	•
Frame, Production start	•	•	x	x	•	x	x	x	x	x	x
Regular operation	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Expansion, Modification	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Investigation	x	x	x	x	•	•	•	•	•	•	•
Decommissioning	•	•	x	x	•	x	x	x	x	x	x

Key:

- Regular method.
- x Exceptional method or inappropriate method.

4. CONCLUSION

Ensuring the security of an object means an implementation of effective risk management. Risk management is a systematic process that requires thorough risk identification, quantification and assessment of security risks of a particular analysed system. The most important step is the application of suitable methods for the analysis of security risks.

REFERENCES

4. HOFREITER, L.: *Bezpečnosť, bezpečnostné riziká a ohrozenia*, Žilina, EDIS 2003
5. HOFREITER L., KRIŽOVSKÝ S.: *Manažérstvo bezpečnostných systémov, skriptá*, Multiprint Košice 2007, ISBN 978-80-89282-16-6
6. LOVČEK, T., REITŠPÍS, J.: *Projektovanie a hodnotenie systémov ochrany objektov*, Žilina: EDIS, 2011, ISBN 978-80-554-0457-8
7. REITŠPÍS, J. a kol.: *Manažérstvo bezpečnostných rizík*, Žilina: EDIS, 2004, ISBN 80-8070-328-0

Zuzana Mészárosová-LampI

Katedra politológie a euroázijských štúdií, UKF Nitra
Oddelenie sociologického a demografického výskumu, Fórum inštitút pre výskum
menšín, Šamorín, Slovakia

Príčiny úbytku Maďarov na Slovensku v období 1991-2011 / *Causes loss of Hungarians in Slovakia in the period 1991-2011*

Abstract

Hungarians are the largest autochthonous national minority of the Slovak republic. Their number and proportion is steadily decreasing. The reduction of Hungarian population is caused by interactions between the following four factors : anonyme nationality , hidden migration, natural decline and assimilation. The strongest factor is the assimilation by the author understood as a change of national identity.

Keywords: Slovakia, Hungary.

1. POČET A PODIEL MAĎAROV

Prvým zo základných vymedzujúcich znakov populácie Maďarov na Slovensku, je ich počet stanovený Sčítaním obyvateľov, domov a bytov (ďalej SODB), ktoré sa opakuje každých desať rokov. Podľa SODB 2011 žije na Slovensku 458 467 Maďarov. Tvoria 8,5% populácie Slovenskej republiky. Maďari sú teda najväčšou národnou menšinou v SR. Ak vychádzame z údajov za posledných 45 rokov, platí, že ich počet sa od roku 1970 do roku 1991 zvyšoval, v malej miere, ale priebežne. Od roku 1991, kedy počet Maďarov dosiahol 567 296 osôb, však nastala opačná tendencia: ich počet sa vo veľkej miere a priebežne znižuje. Štatistické údaje zároveň dokazujú (LampI 2013:45), že hoci sa počet Maďarov do roku 1991 zvyšoval, ich podiel na počte obyvateľov Slovenska sa začal znižovať už skôr, a to od roku 1980, a odvtedy sa tento trend nezmenil. V rozmedzí rokov 1991 - 2001 klesol počet Maďarov o 8,2%, v období 2001 - 2011 o 12%. Ich podiel na celkovom počte obyvateľov Slovenska sa znížil z počiatočných 10,8% najskôr na 9,7% a v súčasnosti na 8,5%.

2. PRÍČINY ÚBYTKU MAĎAROV

Podľa demografických výskumov (Gyurgyík 2013:139) môžeme identifikovať nasledujúce štyri faktory úbytku Maďarov: 1. neznáma národnosť, 2. skrytá migrácia, 3. prirodzený úbytok, 4. asimilácia. Čo znamenajú tieto fenomény?

1. NEZNÁMA NÁRODNOSŤ

V SODB 2011 nepriznalo svoju národnosť 382 413 obyvateľov, t. j. 7% populácie. Ich národnosť je teda neznáma. Podiel neznámej národnosti koreluje s nasledujúcimi tromi ukazovateľmi: s veľkosťou obce, s podielom maďarskej a s podielom rómskej populácie. Čím je obec väčšia, tým je vyšší podiel obyvateľov neznámej národnosti. Rovnako platí, že čím je vyšší podiel rómskej populácie v danej obci, tým je vyšší podiel občanov neznámej národnosti (c.d. 146). V prípade maďarskej populácie je korelácia opačná, t.j. čím je v danej obci vyšší podiel Maďarov, tým je nižší podiel občanov neznámej národnosti. Pôvodne sa predpokladalo, že Maďari vo veľkej miere participujú na neznámej národnosti, ale výsledky sociologických a demografických analýz potvrdzujú pravý opak (Lampl 2012:50, Gyurgyík 2013). Nepriznaná maďarská národnosť sa na celkovom úbytku Maďarov spolupodielala 10 percentami.

2. SKRYTÁ MIGRÁCIA

Ide o tých Maďarov, ktorí sa nachádzajú v zahraničí, ale štátne občianstvo majú naďalej slovenské. Keďže nedochádza k úradným zmenám, ich pohyb a počet nie je administratívne, a sčasti ani štatisticky podchytený. Takto vzniknuté štatistické „straty“ sa týkajú všetkých migrantov, ktorí sú občanmi Slovenskej republiky, teda aj migrantov maďarskej národnosti, a odhaduje sa, že zapríčiňujú minimálne 10% úbytku Maďarov.

3. PRIRODZENÝ ÚBYTOK

Štatistiky registrovanej pôrodnosti a úmrtnosti z posledných dvoch desaťročí potvrdzujú, že úmrtnosť Maďarov bola vyššia ako ich pôrodnosť. To znamená, že dochádza k ich prirodzenému úbytku. Tá je zapríčinená nižšou plodnosťou Maďarov. Pri skúmaní plodnosti rozlišujeme demografickú alebo biologickú reprodukciu a etnickú reprodukciu. V prípade maďarskej biologickej reprodukcie ide o počet detí narodených matkám maďarskej národnosti bez ohľadu na národnosť novorodenca. V etnickej reprodukcii je zohľadnená aj národnosť dieťaťa. Maďarská etnická reprodukcia teda znamená novorodencov s maďarskou národnosťou, ktoré sa narodili matkám s maďarskou národnosťou, alebo ináč povedané, podiel novorodencov maďarskej národnosti zo všetkých novorodencov narodeným matkám maďarskej národnosti (Gyurgyík 2013: 141). V prípade slovenských Maďarov sú zjavné reprodukčné straty na oboch dimenziách reprodukcie. Takto vzniknutou stratou sa vysvetľuje 25% úbytku Maďarov.

4. ASIMILÁCIA

Pod týmto pojmom sa v cenových štatistikách rozumie zmena národnej príslušnosti, teda deklarovanej národnosti. Demograficky je vykázateľná jej intergeneračná, aj intrageneračná rovina. Intergeneračná asimilácia sa prejavuje ako rozdiel medzi spomínanou biologickou a etnickou reprodukciou. Biologická reprodukcia je vyššia ako etnická reprodukcia, čo v medzigeneračnej rovine znamená asimiláciu, ku ktorej dochádza tak, že sa maďarským matkám čoraz menej rodia maďarské deti. Intrageneračná asimilácia je uchopiteľná zo štatistických údajov metódou posunu vekových skupín, to znamená, že sa porovnávajú päťročné vekové kohorty za jednotlivé sčítania ľudu a po očistení údajov o vplyvy iných faktorov sa ukazujú tendencie populačnej straty. Úbytok Maďarov síce kopíruje krivku úbytku populácie, ale v porovnaní so Slovákmi je najmä v mladších vekových kohortách vykázateľne vyšší úbytok Maďarov, čo nie je možné vysvetliť ináč, ako zmenou národnej príslušnosti. Od 10 do 34 rokov je tento úbytok v porovnaní s rovnakou vekovou kohortou Slovákov o 5-7 p.b. vyšší (Gyurgyík 2013: 145). Takto chápaná asimilácia sa na úbytku Maďarov podieľa 55 percentami.

Úbytok Maďarov je teda zapríčinený štyrmi faktormi. V poslednej dekáde 20. storočia prirodzený úbytok vysvetľoval 25% prípadov, neznáma národnosť 10%, skrytá migrácia 10% a zvyšok, teda 55% asimilácia. Najzávažnejším faktorom úbytku Maďarov je jednoznačne asimilácia.

3. ASIMILÁCIA

V odbornej literatúre sa rozlišuje zmena národnosti (v zmysle národnej príslušnosti, t.j. deklarovanej národnosti, Lampl 2015) a asimilácia. Zmenu deklarovanej národnosti môžeme sledovať cez cenové štatistiky. Asimiláciu Maďarov ale tieto štatistiky nepodchycujú, preto sa pri jej skúmaní opierame o výsledky empirických sociologických výskumov, realizovaných autorkou od roku 1995.

Čo znamená pojem asimilácia? Vo svete sa medzi prvými zaoberali týmto javom americkí sociológovia, ktorí reagovali na fenomén migrácie z Európy do „Nového sveta“, najmä Robert Ezra Park a W. I. Thomas (Alba – Nee 1997:827). Park a Burgess v roku 1921 definovali asimiláciu nasledovne: „je to proces „preplietania“ (interpenetration) a fúzie, v ktorom si jednotlivci a skupiny osvojujú pamäť, pocity a postoje iných jednotlivcov a skupín, a prostredníctvom toho, že zdieľajú s nimi vlastné skúsenosti a dejiny, spájajú sa s nimi v jednu spoločnú kultúru“ (c. d. 828). Ďalší americký sociológ, M. Gordon v roku 1964 hovorí o troch smeroch asimilácie: fúzia s dominantným etnikom – anglokonformizmus, vznik úplne novej etnicity – melting pot, fúzia s inou nedominantnou skupinou.

Mohli by sme spomenúť aj ďalších amerických autorov, treba však dodať, že pri tvorbe svojich koncepcií vychádzajú z odlišných podmienok, v akých prebieha asimilácia Maďarov na Slovensku. Americké teórie reflektovali a dodnes reflektujú najmä na situáciu menšín-prisťahovalcov, ktoré prichádzali-prichádzajú do

úplne nového prostredia, a predpokladá sa, že prostredníctvom osvojenia si väčšinového jazyka sa postupne asimilujú, t. j. integrujú do „novej vlasti“. V prípade Maďarov na Slovensku je kontext iný, ide o úplne odlišné historicko-spoločenské súvislosti, keďže Maďari nie sú prisťahovalcami, ale autochtónnou menšinou, ktorá dlhodobo žije a spolunažíva v danom geografickom priestore, v súčasnosti predovšetkým na území južného Slovenska.

Preto za výstižnejšie považujeme asimilačné koncepcie pochádzajúce z dielne autorov – či už sociológov alebo historikov – žijúcich v našom regióne, ktorí sa zaoberajú asimiláciou autochtónnych menšín ako procesom úzko spätým s kryštalizáciou národov a národných štátov. Krátkosť tohto príspevku nám dovoľuje spomenúť iba dvoch. Prvým je maďarský historik Péter Hanák, ktorý asimiláciu vníma takto: „V procese vzniku národa voľbu príslušnosti jednotlivcov a skupín patriaciach aj k iným pospolitostiam, neskôr ich splynutie, fúziu, „roztavenie sa“ s vzniknutým národom – lojalitu k novej národnej komunite, stotožnenie sa s ňou spolu s prijatím jej jazyka a národnej identity (podčiarknuté autorkou) môžeme nazvať asimiláciou, a môžeme tento pojem aplikovať na procesy splyvania počnúc od konca 18. storočia“ (Hanák 1974:513). Ďalším je úžasný slovenský učec-polihistor, sociológ, ale aj bibliológ, jazykovedec a prekladateľ Ján Lajčiak. Vo svojom diele *Slovensko a kultúra, vznikajúcom v rokoch 1913 až 1918*, ale vydanom až po smrti autora v roku 1921, veľmi podrobne píše o podobnom „splyvaní“ vtedajších Slovákov v podmienkach Rakúsko-Uhorska. Lajčiak sa nebránil tomu, aby si Slováci osvojili výtvarné umenie cudzích, najmä rozvinutejších kultúr, ba, vyzýval ich k tomu, ale zároveň ich varoval pred asimiláciou, ktorú nazýval odnárodňovaním. Asimilácia je teda aj v jeho ponímaní strata pôvodnej národnej sebatotožnosti, ktorá sa začína odpútaním sa od materinského jazyka.

V súčasnosti stoja Maďari na Slovensku pred podobným problémom. Naučiť sa, ovládať a používať slovenský jazyk je nevyhnutnou podmienkou komunikácie vo všetkých sférach života, s čím väčšina maďarskej populácie súhlasí. Výsledky empirických výskumov dokazujú, že osvojenie si a používanie slovenčiny nie je na úkor maďarskej národnej identity. Dokazujú však aj to, že ak sa súbežne zanedbá materinský jazyk, teda maďarčina, dochádza tým k postupnému narušeniu maďarskej národnej identity, a následne k rôznym stupňom asimilácie až po konečné úplné splynutie s väčšinovým národom, čo sa ozrkadľuje aj v cenových štatistikách.

ZDROJE:

1. Alba, Richard – Nee, Victor 1997: Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration. *International Migration Review*, Vol. 31, No. 4, Special Issue: Immigrant Adaptation and Native-Born Responses in the Making of Americans. (Winter 1997), 826-974. p. http://users.clas.ufl.edu/marilynm/Theorizing_Black_America_Syllabus_files/Rethinking_Assimilation_Theory_for_a_New_Era.pdf Dátum posledného čítania: 2015. január 18.
2. Gordon, Milton 1964: *Assimilation in American life: the role of race, religion, and national origins*. New York, Oxford University Press. 1964.

3. Gyurgyík László, 2013: Egy csökkenés anatómiája – A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai az 1990-es évektől napjainkig. Tóth Károly szerk. Nyelvi jogok I. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 137-149. p.
4. Gyurgyík László 2014: A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet
5. Hanák Péter 1974. Polgárosodás és asszimiláció Magyarországon a XIX. században. Történelmi Szemle, 4. szám, Budapest, MTA, 513-537. p.
6. Lajčiak, Ján 2008: Slovensko a kultúra. Zlatý fond denníka SME. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/295/Lajciak_Slovensko-a-kultura/1
7. Lampl Zsuzsanna 2012: A szlovákiai magyarok szociológiája. I. kötet. Szlovákiai és magyar. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet
8. Lampl, Zuzana 2013: Sociológia Maďarov na Slovensku. I zväzok Slovenský a Maďar. Šamorín: Fórum inštitút pre výskum menšín, 246 s.
9. Lampl Zsuzsanna 2015: A szlovákiai magyarok nemzeti identitásának néhány vetülete korcsoportos megközelítésben. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2015/3, 3-23. p.

Anja Mustagrudič

Filozofická fakulta, Katedra psychológie, Univerzita Komenského v Bratislave, Slovakia

Denis Marko

Inštitút fyzioterapie, balneológie a liečebnej rehabilitácie v Piešťanoch, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Slovakia

Formy a výskyt rizikového správania u adolescentov z nápravno-výchovného zariadenia / *Forms and occurrence of risk behavior in adolescents with a penitentiary equipment*

Abstract

The aim of our study was the most common category of risk behavior occurring in our survey sample and the level of risk behavior category (zone above the norm - abnormal behavior) with respondents in adolescent correctional facilities. The sample consisted of 35 students from correctional facilities aged 14-18 years. The survey, we used a standardized questionnaire Scale range of risky behavior of pupils. We found that our respondents tend to most anti-social, impulsive and maladaptive behavior (PO1). Significant variations in behavior within the category of risky behavior, occurring mainly in anti-social behavior, impulsive and negativistic behavior of our respondents (PO2).

Keywords: adolescence, risk behavior, family, school environment, peer relationships

ÚVOD

V našom príspevku sme sa zaoberali problematikou rizikového správania v adolescencii. Dôvody prečo sa venovať adolescentom v súvislosti s rizikovým správaním sú viaceré. S obdobím adolescencie veľmi súvisí práve problematika rizikového správania. V danom vývinovom období je riziko uvedeneho správania najvyššie zo všetkých vývinových etáp.

V posledných rokoch sa v médiách čoraz častejšie stretávame s prípadmi, v ktorých adolescenti nejakým spôsobom porušujú spoločenské normy. Z tohto dôvodu sa záujem rôznych odborníkov (psychológovia, sociálni pracovníci, psychiatri, lekári, pedagógovia) orientuje na takéto správanie, hľadajú sa jeho najmä možné príčiny a spôsoby, ako jeho výskytu zabrániť.

ADOLESCENCIA A RIZIKOVÉ SPRÁVANIE

Presné vekové ohraňenie vývinového obdobia adolescencie je veľmi nepresné. Mnohé odborné literárne zdroje sú vo vzájomnom nesúlade. Podľa Macka (2003) je obdobie adolescencie vekovo ohraňené od 15. roku života do 20. (22.) roku života. Z poznatkov vývinovej psychológie vieme, že v adolescencii dochádza k prevratným transformačným zmenám vo fyzickej, psychickej, kognitívnej, behaviorálnej, emocionálnej či sociálnej oblasti. „*Adolescencia tak získala zvláštny význam. Ma svoj sociálny, ekonomický, pedagogický, zdravotný i kultúrny rozmer. Ma taktiež svoju sociálnu reprezentáciu a subjektívnu hodnotu*“ (Macek, 2003, str. 12). Napriek tomu, že adolescencia už nie je považovaná za obdobie zvrátov, konfliktov a kríz oproti puberte (Macek, 2003), zostava skutočnosťou, že ide o obdobie citlivé k rozvoju správania, ktoré nejakým spôsobom porušuje spoločenské normy, ohrozuje spoločnosť alebo duševné i telesné zdravie mladého jedinca.

„*Rizikové správanie je možné vymedziť ako správanie, ktorého výsledok nie je jasný, ktoré prináša balansovanie medzi možnosťou negatívnych následkov, strát a pozitívnymi následkami, profitom. Všetky formy rizikového správania spravidla obsahujú kompromis medzi krátkodobým ziskom a potenciálnymi dlhodobými negatívnymi následkami*“ (Orosova, Gajdošova, Madarasova-Geckova, van Dijk, 2007, s. 32-33). Kocourkova a Koutek (2005) považujú za rizikové správanie také správanie jedinca, ktoré „*ohrozí zdravie či život adolescenta, sťažuje alebo znemožni mu separovať sa od rodičov normálnym spôsobom, komplikuje dokončenie jeho profesijnej kvalifikácie, negatívne ovplyvní jeho identifikáciu so sexuálnou rolou, poškodí jeho sebahodnotenie a sebaocenenie v budúcnosti*“. Môžeme zovšeobecniť, že „*rizikové správanie je sociálnym konštruktom, zahŕňajúcim rozmanité formy správania, ktoré nemusia byť nutne taxatívne vymedzené. Sú však identifikované ako tie, ktoré spôsobujú zdravotne, sociálne alebo psychologické ohrozenie jedinca samotného alebo jeho sociálneho okolia, pričom ohrozenie môže byť reálne alebo predpokladané*“ (Širůček, Širůčkova, Macek, 2007, str. 477). Adolescencia je považovaná za kľúčové obdobie pre prevenciu rizikového správania, formovanie postojov a návykov súvisiacich s rizikovým správaním (Krejčová, 2011, s. 145–146). Labath (2001, str. 11) hovorí v súvislosti s rizikovým správaním o rizikovej mládeži, za ktorú považuje „*dospievajúcich, u ktorých je následkom spolupôsobenia viacerých faktorov zvýšená pravdepodobnosť zlyhania v sociálnej a psychickej oblasti*“. V súčasnosti je rizikové správanie v adolescencii mnohými autormi považované za normatívnu súčasť vývoja. „*Tento názor sa opiera o skutočnosť, že rizikové správanie v adolescencii je veľmi rozšírené – až 50 % adolescentov sa v priebehu dospievania zapojí aspoň do jednej z foriem rizikového správania*“ (Dryfoos, 1990; Smart et al., 2004). Rizikové správanie je, rovnako ako každé iné správanie, podmienené komplexne. Na jeho vzniku sa podieľajú mnohé faktory najrôznejšej povahy (individuálne, kultúrne, sociálne, atď.). Medzi faktory rodinného prostredia, ktoré súvisia s rizikovým správaním, zaraďujeme štruktúru rodiny, socioekonomický status, osobnostne charakteristiky členov rodiny, štýl výchovy, vzťahy medzi členmi rodiny a ďalšie (napr. Geckova, 1998; Macek, 2003). V štúdiu Snyder a Pattersona (1987, cit. dľa Matoušek, Kroftova, 1998) opisujú mladi delikventi svoje rodinne prostredie ako chladne, s minimom rodičovského záujmu,

rodičov charakterizujú ako pasívnych, odmietavých, či nezainteresovaných. Ako uvádza Cleveland, Gibbons, Gerrard, Pomery, Brody (2005), viaceré výskumy ukázali, že záujem rodičov o to, ako ich deti žijú, je spojený s nižším výskytom rizikového správania. Podobne vystupuje ako ochranný faktor i vrelosť a podpora do rodičov. U dospelujúcich, ktorí vnímajú svojich rodičov ako podporujúcich, sa menej často vyskytuje delikvencia, problémové správanie v škole a zneužívanie navykových latok. Naopak nízka podpora od rodičov umožňuje väčší vplyv rovesníkov, čo môže viesť k rozvoju rizikového správania (Parker, Benson, 2004). Faktory školského prostredia a ich vplyv na rozvoj rizikového správania boli predmetom viacerých výskumov. Aunola, Stattin a Nurmi (2000) skúmali vzťahy medzi školským prospechom, zvládaním školskej záťaže a prejavmi rizikového správania. Zistili, že žiaci s nízkym sebapoňatím častejšie používajú maladaptívne stratégie zvládania školskej záťaže, čo následné vedie k prejavom rizikového správania. Geckova a van Dijk (2001, cit. dľa Blatny et al., 2005) potvrdili významný vzťah medzi vplyvom rovesníkov a rizikovým správaním. Pravdepodobnosť, že sa u daného jedinca rozvinie rizikové správanie, je tým väčšia, čím viac jeho kamarátov sa takéhoto správania zúčastňuje. Dospelujúci, ktorí produkujú rizikového správania často zlyhávajú v výkony v škole. Väčšinou sa jedná o rodičovský nedostatok, ktorý sa stretáva s odmietnutím obvyklých konvencií. rizikové správanie predstavuje významný výskumný problém z hľadiska etiológie (príčina vývoja), symptomatológie (prejavy), kategorizácia a všeobecné teoretické vymedzenými.

CIEĽ A PRIESKUMNÉ OTÁZKY

Na základe štúdia literárnych prameňov a teoretických úvah sme si stanovili hlavný cieľ našej štúdie. Cieľom nášho prieskumu bolo zistiť:

- najčastejšie kategórie rizikového správania vyskytujúce sa v našej prieskumnej vzorke,
- úroveň kategórii rizikového správania (pásmo nad normou – odchýlka v správaní) v našej prieskumnej vzorke.

Na základe preštudovania teoretických poznatkov danej problematiky a stanovených cieľov sme si sformulovali nasledujúce prieskumné otázky:

PO1: K akým kategóriám rizikového správania najviac inklinujú respondenti nášho prieskumu?

PO2: Aká je úroveň kategórii rizikového správania - pásmo nad normou (odchýlka v správaní) v našej prieskumnej vzorke?

PRIESKUMNÁ VZORKA

Našu prieskumnú vzorku tvorilo 35 respondentov z nápravno-výchovného zariadenia pre mládež. Ide o respondentov s poruchami správania. Priemerný vek respondentov bol 15,5 rokov. Pochádzajú zo sociálno-patologického rodinného prostredia. Najčastejším dôvodom ich umiestnenia do nápravno-výchovného za-

riadenia bolo neplnenie si povinnej školskej dochádzky a rôzne výchovné problémy (úteky z domova, páchanie drobných krádeží, nerešpektovanie autority, drzé a agresívne správanie, predčasné sexuálne skúsenosti).

POUŽITÉ METÓDY A TECHNIKY PRIESKUMU

Vzhľadom na vymedzenie cieľu a prieskumných otázok sme si stanovili prieskumné metódy a metodiku nášho prieskumu. Pre účely zistenia potrebných informácií a zistenia stanovených prieskumných otázok boli zvolené metódy kvantitatívne orientovaného prieskumu. Použili sme jeden prieskumný nástroj. Celkovo sme administrovali jednu metodiku. Na diagnostikovanie cieľovej skupiny a naše prieskumné účely vzhľadom na predmet prieskumu a prieskumnú vzorku sa nám zdá najvhodnejší tento škálový štandardizovaný prieskumný nástroj:

- Škála rizikového správania žiaka (T-184, autor: PhDr. Anton Mezera, MŠMT ČR, Praha, 1998).

Nasledujúci štandardizovaný škálový dotazník má široké využitie, umožňuje včas odhaliť poruchy správania. Je zameraná na diagnostiku výskytu a intenzity mnohých atypických prejavov v oblasti rizikového sociálneho správania, ktoré predisponuje mladistvých k poruchám na úrovni drogovej a nedrogovej závislosti a disociality. Získanie validných diagnostických informácií umožní výchovným pracovníkom, poradcom, psychológom a učiteľom nielen plánovať preventívne opatrenia, ale aj modifikovať ďalšie pedagogické postupy pri riešení aktuálnych problémov žiakov, ako aj zvoliť vhodnú stratégiu primárnej a sekundárnej prevencie v procese výchovy a vzdelávania mladistvých. V postkonzultačnej fáze tieto diagnostické nástroje umožňujú sledovanie sociálneho správania žiaka a objektivizáciu intenzity a závažnosti jeho sociálnych prejavov v prostredí výchovného zariadenia a školy z pohľadu pedagogických pracovníkov. Celkový profil mladistvého v oblasti prejavov jeho sociálneho správania umožní získať adekvátny obraz jeho bežného správania sa v porovnaní s jeho vrstovníkmi a pri periodickom použití poskytne prehľad o zmenách v jeho správaní s indikáciou nevyhnutnej preventívnej starostlivosti. Na posudzovanie jednotlivých prejavov rizikového správania sa v tomto prípade používa 7-bodová Lickertova škála sumovaných odhadov, kde učiteľ mal nasledovnú možnosť odpovede: 7: vždy (stále), 6: takmer vždy, 5: veľmi často, 4: občas (niekedy), 3: výnimočne, 2: zriedka, 1: nikdy. Škála je zameraná na diagnostiku výskytu a intenzity prejavov rizikového správania v nasledovných kategóriách (Mezera et al., 2000, s. 54-57):

1. *Asociálne správanie* a konanie žiaka, ktoré nezodpovedá spoločenským zvyklostiam, pravidlám alebo sociálnym normám spoločnosti, skupiny či triedy, v ktorej sa mladistvý pohybuje. Stále však nedosahuje intenzitu prejavov, ktoré by boli namierené proti tejto skupine ako celku. Žiaka s vysokým počtom výskytu prejavov asociálneho správania môžeme charakterizovať ako jednotlivca, ktorý nie je integrovaný do spoločnosti rovesníkov.

2. *Antisociálne správanie* býva spájané so správaním a konaním jednotlivca, ktoré zámerne alebo vo svojich dôsledkoch poškodzuje spoločnosť a je namierené proti jej hodnotám a pravidlám. Obe uvedené kategórie správania vytvárajú podmienky pre výskyt rôznych stretov a konfliktov medzi jednotlivými žiakmi resp. skupinami v triede, so snahou dosiahnuť určité ciele, moc, role a spoločenský status v triede.
3. *Egocentrické správanie* predstavuje celý komplex prejavov žiaka, v ktorých dominuje uspokojenie vlastných potrieb dominujúcich nad potrebami iného typu. U žiaka máva väčšinou neškodnú formu upútania pozornosti na vlastnú osobu, v extrémnej podobe sa môže prejavovať prehnaným sebavedomím, vyháňaním si rešpektu k vlastnej osobe, vnucovať ostatným žiakom svoje predstavy atď.
4. *Impluzívne správanie* sa u žiaka prejavuje najmä psychomotorickým nepokojom, zvýšenou dráždivosťou, prudkými a neprimeranými reakciami, ktoré môžu byť vyvolané podnetmi intrapsychickej povahy, ako aj vonkajšieho prostredia.
5. *Maladaptívne správanie* býva spravidla dôsledkom nedostatočne vytvorených sociálnych spôsobilostí, kompetencií a návykov žiaka, ktoré následne bývajú zdrojom rôznych konfliktov žiaka, napríklad verbálna agresivita, záškoláctvo a iných.
6. *Negativistické správanie* v užšom slova zmysle označuje odmietavé reakcie žiaka, ktoré sa prejavujú vzdorom a odporom voči činnostiam, ktoré nie sú jeho záujmom, nesúvisia s jeho motiváciou, alebo tiež voči inštrukcii zo strany učiteľa alebo rodiča. Negativistické prejavy v správaní žiaka sú veľmi bohaté od foriem pasívneho odporu, nečinnosti, až po prejavy aktívneho vzdoru, odmietania a únikových reakcií.
7. *Inklinovanie k problémovej skupine* predstavuje orientáciu na skupinu, ktorá sa vyznačuje nielen špecifickými záujmami a postojmi, ale vykazuje i rad vnútorných neformálnych prvkov, s ktorými sa jej členovia viac-menej identifikujú. V mnohých prípadoch má podobu asociatívnej a neorganizovanej skupiny so živelnou štruktúrou. Inklinovanie k takto orientovanej skupine predstavuje významný prediktor rizikového správania žiakov v adolescentnom veku.

VÝSLEDKY

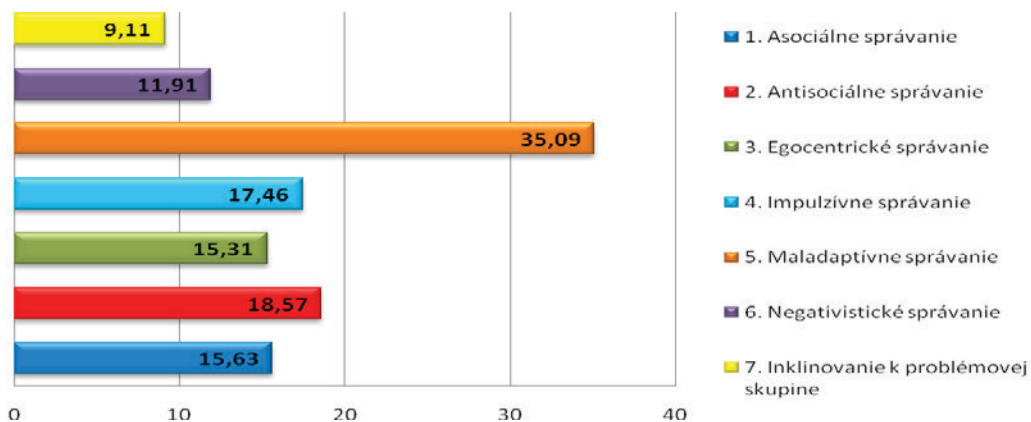
V tejto časti uvádzame výsledky nášho prieskumu. Výsledky sme spracovali pomocou MS Excel – uvádzame deskriptívne spracovanie výsledkov.

Tabuľka 1

Rizikové správanie	N	M	Min.	Max.	SD	Med
1. Asociálne správanie	35	15,63	6	33	6,26	15
2. Antisociálne správanie	35	18,57	8	46	8,74	16
3. Egocentrické správanie	35	15,31	8	36	7,01	14
4. Impulzívne správanie	35	17,46	6	37	6,47	16
5. Maladaptívne správanie	35	35,09	18	60	11,34	32
6. Negativistické správanie	35	11,91	6	21	3,82	11
7. Inklinovanie k problémovej skupine	35	9,11	4	15	2,85	2,85

Vysvetlivky: N – počet respondentov, M – priemer, Min. – minimálna hodnota, Max. – maximálna hodnota, SD – smerodajná odchýlka, Med – medián

Z výsledkov zisťujeme, že naši respondenti z hľadiska kategórie rizikového správania najviac inklinujú k antisociálnemu správaniu (priemerná hodnota 18,57). Správanie pri ktorom jedinec vystupuje zámerne proti pravidlám, hodnotám a sociálnym normám skupiny. Toto správanie vedie k aktívnym konfliktným stretnutiam medzi jednotlivcami aj skupinami. Predznamenáva snahu nositeľa tohto typu správania o moc a prerozdeľovanie sociálnych rolí a statusov v skupine. Ďalej inklinujú k impulzívnemu správaniu (priemerná hodnota 17,46). Správanie manifestujúce sa psychomotorickým nepokojom, zvýšenou dráždivosťou, nepriemeranými reakciami, nedostatkom útlmu, sebakontroly, s vnútorným intrapsychickým napätím, emocionálnou nestálosťou, povrchnosťou v konaní jedinca a neúčelne usmerňovanou a neproduktívnou dynamikou správania. Impulzívna reakcia jedinca je zdrojom intrapsychických a interpsychických konfliktov a neadekvátnych reakcií. V taktiež k maladaptívnemu správaniu (priemerná hodnota 35,09). Ide o správanie často podmienené nedostatkami jedinca v oblasti sociálneho učenia. Jedinec preferuje menej adekvátne formy správania, ktoré síce vedú k cieľu, ale na druhej strane sú zdrojom viacerých konfliktov (verbálna agresivita, fluktuácia, ai.). Jedincovi chýba sociálna kompetencia, používanie vhodných sociálnych zručností a spôsobilostí.

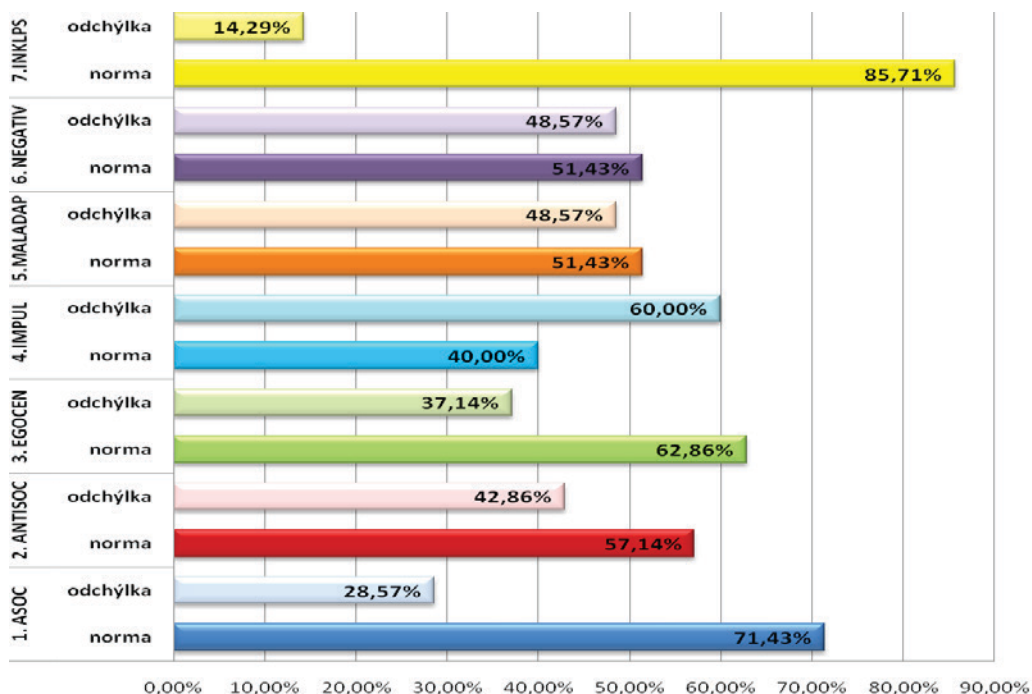
Obrázok 1

Tabuľka 2

Rizikové správanie	norma v správaní / odchýlka v správaní	N	%
Asociálne správanie (ASOC)	norma	25	71,43%
	odchýlka	10	28,57%
	spolu	35	100,00%
Antisociálne správanie (ANTISOC)	norma	20	57,14%
	odchýlka	15	42,86%
	spolu	35	100,00%
Egocentrické správanie (EGOCEN)	norma	22	62,86%
	odchýlka	13	37,14%
	spolu	35	100,00%
Impulzívne správanie (IMPUL)	norma	14	40,00%
	odchýlka	21	60,00%
	spolu	35	100,00%
Maladaptívne správanie (MALADAP)	norma	18	51,43%
	odchýlka	17	48,57%
	spolu	35	100,00%
Negativistické správanie (NEGATIV)	norma	18	51,43%
	odchýlka	17	48,57%
	spolu	35	100,00%
Inklinovanie k problémovej skupine (INKLPS)	norma	30	85,71%
	odchýlka	5	14,29%
	spolu	35	100,00%

Vysvetlivky: N – počet respondentov, % - percentuálne rozloženie

Zistovali sme či v danom správaní dochádza aj k výraznej odchýlke v danej kategórii rizikového správania. Z výsledkov môžeme skonštatovať, že rizikové správanie pohybujúce sa nad normou (v pásme odchýlka v danej kategórii rizikového správania) sme zaznamenali výrazne najmä v antisociálnom správaní, impulzívnom a negativistickom správaní.

Obrázok 2

ZÁVER

Na záver môžeme na základe našich získaných a spracovaných výsledkov skonštatovať, že naši respondenti najviac inklinujú k antisociálnemu, impulzívnemu a maladaptívnemu správaniu (PO1). K výrazným odchýlkam v správaní, v rámci kategórii rizikového správania, dochádza najmä v antisociálnom správaní, impulzívnom a negativistickom správaní u našich respondentov (PO2).

LITERATÚRA

1. MACEK, P. (2003). *Adolescence*. Praha: Portal.
2. OROSOVA, O. - GAJDOŠOVA, B. - MADARASOVA-GECKOVA, A., & VAN DIJK, J. P. (2007). Rizikove faktory užívania drog dospievajucimi. *Československá psychologie*, 51(1), 32-48.
3. KOCOURKOVA, J. & KOUTEK, J. (2005). Spektrum autodestruktivity v adolescenci – rizikove chovani, sebepoškozovani, suicidalita. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 44(4), 374-379.
4. ŠIRŮČEK, J. - ŠIRŮČKOVA, M., & MACEK, P. (2007). Socialni opora rodičů a vrstevníků a její význam pro rozvoj problemového chování v adolescenci. *Československá psychologie*, 51(5), 476-488.
5. LABATH, V. a kol. (2001). *Riziková mládež*. Praha: Slon.
6. DRYFOOS, J.G. (1990) *Adolescents a t Risk: P reva lence a nd P revention*. Oxford, Oxford University Press.
7. MATOUŠEK, O., & KROFTOVA, A. (1998). *Mládež a delikvencia*. Praha: Portal.
8. GECKOVA, A., PUDELSKY, M., VAN DIJK, J. P. (2000). Vplyv rodičov a rovesnikov na správanie adolescentov suvisiace so zdravím. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 35(3), 233-241.

9. PARKER, J. S., & BENSON, M. J. (2004). Parent-adolescent relations and adolescent functioning: self-esteem, substance abuse, and delinquency [Elektronická verzia]. *Adolescence*, 39(155), 519-530.

Michal Oláh

sociálny pracovník a štatutárny zástupca RESOTY
VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave, vedúci Katedry sociálnej práce v Skalici, Slovakia

Sociálna práca s ľuďmi bez domova v útulku Antona Srholca RESOTY / *Social work with homeless people at the shelter Anton Srholca RESOTEL*

Abstract

Homeless people are one of the most endangered groups of social work. They are multiply marginalized, discriminated in living conditions, financial aid, in the labor market and in supportive relationships. They require crisis intervention due to superimposed problems as a result of which they are in danger of health and life (Oláh and coll., 2006). From our experience, we would like to state that there is no way to objectively assess why someone became homeless. Speculation that „it is their fault, they can blame themselves“ and so they must help themselves to get off the streets, we consider very unprofessional. None of the people on the street did not plan to live their lives like this. Those, who has chosen this way of life seemingly freely, responded this way to the uncontrolled living situations such as: divorce, illness (to which belong also addiction), unfavorable social situation and the material need etc.. The causes are fairly well described and well known to the general public. Much less are described obstacles to their return to the intact society.

Keywords: homeless people, intervention, social work, services.

Bezdomovci a bezdomovkyne, ktorých možno vidieť na našich uliciach alebo v zariadeniach sociálnych služieb, sú len viditeľným vrcholom ľadovca, ktorý tvorí dôležitú časť našej ľudskej existencie. Nie každému z nás sa podarí byť v živote úspešný, akceptovaný, uznaný... Vždy boli a sú medzi nami ľudia, ktorým sa život, „akosi“ nevydaril. Smoliari, neúspešní, postihnutí, zlomení, zranení, chorí, oklamaní, naivní, ktorí sedia v „posledných laviciach“ a mnohí sa ani len neopovážia snívať o tom, že by si zasadli ako rovnocenní partneri medzi stolujúcich na hostine života. (Srholec, 2015) Zmenilo sa aj miesto a povedomie bezdomovcov. Ďalší veľmi dobre poznajú svoje práva. Aj oni túžia mať podiel na živote tu a teraz. Živení a nasiaknutí utópiami o raji na tomto svete, o rovnosti všetkých ľudí, o nespravodlivosti bohatých, vytvárajú svoj protestný spôsob života a často sa môžu stať aj hrozbou a nebezpečenstvom pre ostatných občanov. Sú to dokonalí „herci svojej tragédie“, ktorú dokážu tak zahrať, že by ste im poplakali na ra-

mene a podporíte ich, aj keď viete, že nemajú pravdu. Je to len časť tejto nešťastnej vzorky. Tá mlčiaca väčšina pozostáva zo smoliarov, nešťastníkov, chorých, ktorí postupne prepadajú cez všetky záchytné spoločenské, rodinné a ľudské sitá. Aj títo ľudia si zaslúžia úctu a podporu. Väčšinou sú to ľudia, ktorí nežobru pred kostolmi, nenatrčajú ruku, sú hrdí, neprosia o almužnu a len ostýchavo sa zveria so svojou bolesťou. Hlavne veľké mestá generujú ľudí, ktorí pre svoju neopatrnosť, naivitu, či zlobu príbuzných prídu o strechu nad hlavou. Napriek tomu, že žijeme v aglomeráciách miest, sídlisk, dedín a osád dovolíme si upozorniť na rastúce bezdomovectvo aj vo vzťahoch, v rodinách, v Cirkvi, kde ľudia strácajú teplo domova a v potrebe niekam patriť, túžia po srdečnom ľudskom prijatí so všetkým, čo nesú. Ako hovorí Anton Srholec: „*Naša kresťanská existencia sa prejavuje aj v tom, či sme schopní a ochotní ľuďom hľadajúcim a v núdzi poskytnúť teplo domova a podeliť sa s nimi o ten skromný bochník chleba, z ktorého žijeme.*“

Efektívna sociálna práca s ľuďmi bez domova je vyjadrená partnerstvom, rodinnou atmosférou a ústupom od administratívneho prístupu. Profesionálny sociálny pracovník v krízovej pomoci sa angažuje pre druhých formou sociálneho poradenstva, znalosťou sociálnej legislatívy a psychológie, orientáciou na komunitu so schopnosťou transcendentácie do duchovnej sféry.

BEZDOMOVECTVO

Podľa kvalifikovaných odhadov žije v SR 8 - 10 tisíc ľudí bez domova (z toho približne 5 tisíc v hlavnom meste SR Bratislave). Bezdomovci sú v slovenskej spoločnosti jedni z najmarginalizovanejších klientov sociálnej práce. V posledných

Dr.h.c. Anton Srholec, zakladateľ najstaršieho útulku pre ľudí bez domova RESOTY v Bratislave medzi svojimi zverencami pri oslave narodenín. V pozadí stoja úspešne integrovaní migranti z Etiópie a Maroka, dnes sú obaja našimi zamestnancami.

desaťročiach vnímame mnoho pokusov o riešenie tohto pomerne nového sociálneho fenoménu, súbežne s ktorým sa vyvíja aj tzv. sociálna legislatíva (od zákona č. 195/1998 o sociálnej pomoci až po zákon č. 448/2008 o sociálnych službách, prípadne zákon č. 305/2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a zákon č. 417/2013 o pomoci v hmotnej núdzi...). Spoločnosť sa pokúša s týmto problémom vysporiadať rôznym spôsobom, od charitatívneho opatrovníckeho prístupu, ktorý zbavuje človeka osobnej zodpovednosti za svoj život až po materialistický dehumanizujúci prístup, odopierajúci človeku participáciu štátu / verejnosti na riešení jeho sociálnych problémov. Vďaka tejto rozpačitosti v prístupe k ľuďom bez domova vzniklo po páde totalitného režimu v roku 1989 mnoho verejných, neverejných a iných poskytovateľov

sociálnych služieb (pod „inými“ poskytovateľmi máme na mysli neregistrovaných

poskytovateľov charitatívnych služieb, ktorí prevádzkujú najmä kresťanské organizácie na báze charity a filantropie).

Ak sa zamyslíme nad jednotlivými osudmi bezdomovcov, pocítíme ľútosť a možno aj znechutenie a odpor. Množstvo predsudkov, s ktorými je problém bezdomovectva spojený, navodzuje občas v spoločnosti atmosféru strachu s presvedčením „*expertného názoru*“, že si za to aj tak môžu sami a keby chceli, tak pracujú, veď „*ani mne nikto nič zadarmo nedal*“.

Často príde ku nám do zariadenia pre bezdomovcov (*RESOTY – resocializačná komunita pre bezdomovcov Antona Srholca v Bratislave, mužská komunita s kapacitou 40 lôžok*) solventný, napr. advokát alebo podnikateľ s chuťou podporiť ľudí bez domova. Jeho prvá ofenzívna otázka so skrytou výčitkou v pozadí po vzájomnom predstavení sa znie „*dúfam, že títo ľudia pracujú!*“. V duchu sa vždy pousmejem a predstavím si ochabnuté telesné schránky našich klientov, ktorý často po kľukatej životnej ceste sú radi, že vládku ráno vstať a prežiť deň bez toho, aby sme (*s trochou nadnesenosti*) museli volať rýchlu zdravotnú pomoc. Samozrejme vždy donora ubezpečím, že každý, kto vládze, pracuje ako vie a môže. V tomto krátkom opise vidno jeden z najfrekvenovanejších mýtov o ľuďoch bez domova a to, že sú to v podstate leniví ľudia, ktorých treba len nakopnúť a zaradia sa do spoločnosti ako ekonomicky produktívni jedinci. Je potrebné si uvedomiť, že ľudia bez domova sa ocitli v sociálnej pasci a túžia sa vrátiť do spoločnosti, ktorá ich nechce.

Žiaľ podľa nášho názoru, niektoré sociálne služby, prípadne ich poskytovatelia, fixujú týchto ľudí v sociálnom systéme profesionálnych konzumentov sociálnych služieb. Vidíme v posledných desiatkach rokov mnoho tzv. sociálnych turistov, ktorí putujú od jedného sociálneho centra do druhého, z mesta do mesta, od jedného sociálneho pracovníka ku druhému a celkom dobre sa im darí žiť bez toho, aby vynaložili akékoľvek úsilie odstrihnúť pupočnú šnúru od (*na ich pomery*) štedrých sociálnych služieb. V niektorých prípadoch sme sa stretli až s extrémom, kedy odmietali pridelenie bytu s minimálnym nájomným, následkom čoho by skončil ich sociálny turizmus. Takéto prípady sú síce menšinové, domnievame sa však, že sú do istej miery ovocím nesystematickej sociálnej politiky štátu presvedčajúcej svojich obyvateľov o dobrom sociálnom štáte, ktorý vyrieši všetky ich problémy.

Nesmieme sa prikloniť k žiadnemu z týchto extrémov, ani ľútosť spojená s materskou opaterou a rovnako ani ponechanie len samého na seba nie je správnym prístupom ku človeku bez domova. Je potrebné si uvedomiť, že nikto z bezdomovcov si takto svoju budúcnosť nenaplánoval. Mnoho z nich malo určité obdobie života fungujúce manželstvá a rodiny, zamestnanie, kariéru... Medzi bezdomovcami máme klientov bývalých vysokoškolských učiteľov, kňazov, inžinierov, doktorov rôznych vied, ale samozrejme tiež ľudí bez ukončeného základného vzdelania, prípadne absolventov špeciálnych škôl. Špecifickú skupinu dnes za-

čínajú tvoriť migranti, ktorí sú často kvalifikovaní, avšak jazyková bariéra ich posúva na nízke priečky spoločenského rebríčka.

CHARAKTERISTIKA BEZDOMOVECTVA

o. Anton Srhoľec odovzdal svoje sociálne dielo prof. Vladimírovi Krémérymu v ktorom videl svojho pokračovateľa.

Problematika bezdomovectva je diskutovanou témou, musíme však konštatovať, že pojem „*bezdomovec*“ nie je u nás ustálený. Za bezdomovca je najčastejšie považovaný človek bez trvalého pobytu, čo je nepresné, pretože väčšina ľudí bez domova v doklade totožnosti trvalý pobyt má, aj keď len formálny, napr. obec. Sú medzi nimi takmer všetci v hmotnej núdzi (čo tiež nie je pravidlom), nedokážu si vlastnými prostriedkami uspokojiť základnú životnú potrebu – stabilné bývanie. Prakticky medzi nich zaraďujeme žobrákov, predavačov časopisu *Nota Bene*, tulákov, ľudí žijúcich v nelegálnych obydliach a pod. Slovenský Slovník sociálneho pracovníka (*Strieženec, 1996*) považuje za bezdomovcov „*občanov, ktorí sú z najrozličnejších dôvodov v momentálnej situácii bez možnosti trvalého alebo prechodného*

ubytovania, možnosti užívania základných hygienických potrieb a možnosti pravidelného stravovania. Ide prevažne o ľudí nachádzajúcich sa v sociálnych kolíziách, ktorí sú neprispôsobiví spoločenským normám, ľudí vracajúcich sa z výkonu trestu, alkoholikov, narkomanov, ako aj trvale, či prechodne nezamestnaných“. Toto definovanie je pravdivé aj po dvadsiatich rokoch, aj keď súčasná doba už neprikladá dôraz na formu pobytu, prípadne je mnoho ľudí s pravidelným prístupom k hygiene a stravovaniu žijúcich v rôznych formách ubytovania a možno ich zaradiť medzi bezdomovcov. Bezdomovectvo sa môže stať životným štýlom bez ohľadu na materiálne zabezpečenie jedinca (*máme klientov s hotovosťou v hodnote malého bytu v menšom meste, avšak z rôznych dôvodov sa nechcú viazať na miesto, napr. pre strach zo samoty, ďalšieho zlyhania a pod.*).

Na základe uvedeného rozlišujeme **viditeľných - verejných a neviditeľných – skrytých** bezdomovcov. Viditeľní bezdomovci sú samozrejme najväčším trňom v oku väčšinovej spoločnosti. Ide o osoby žijúce na ulici, kde majú nízky životný štandard. Prevažne sú to ľudia, ktorí sa z rôznych dôvodov nechcú alebo nemôžu integrovať do štruktúr sociálnych služieb a stratégiu života na ulici (*osobnej slobody*) považujú za najefektívnejšiu pre svoj život. Neviditeľnými bezdomovcami sú osoby integrované do štruktúr sociálnych služieb formou nocľahární, azylových domov a pod., prípadne osoby, ktoré majú nestabilné ubytovanie v rôznych záhradných chatkách, garážach, opustených domoch často s tichým súhlasom majiteľa. Majú síce strechu nad hlavou, avšak právne sú stále bezdomovcami. Špecifickou skupinou sú tzv. **prechodní bezdomovci**. Ide o ľudí, ktorí sa v dô-

sledku rozvodu, ovdovenia, straty zamestnania, finančnej negramotnosti dostali do situácie, v ktorej si nevedia zabezpečiť stabilné ubytovanie. Zvláštnu skupinu tvoria tzv. **vytesnenci**, ktorí vlastnia byt/dom, ale z rozličných, najmä vzťahových dôvodov sa vo svojom obydlí nezdržujú.

Mimoriadne rizikovými, potencionálnymi bezdomovcami sú osamelo žijúci alkoholicy a narkomani, starobní a invalidní dôchodci s nízkym dôchodkom, dlhodobo nezamestnaní, osamelo žijúci psychicky chorí ľudia, osoby v exekúcii a ďalší jedinci, ktorí si nevedia z vlastných prostriedkov zabezpečiť základné životné potreby. Spoločným menovateľom všetkých skupín je chudoba.

Väčšina ľudí bez domova prechádza niekoľkými **štádiami bezdomovectva**, čo však nie je pravidlom. V prvom štádiu sa človek pokúša znova zaradiť do života, hľadá si prácu, usiluje o nadviazanie kontaktu s rodinou a priateľmi, stará sa o svoj zovňajšok, ešte verí v zlepšenie situácie, má svoje sny o lepšej budúcnosti, postupne naráža na jeden neúspech za druhým. Počas druhého štádia človek nezvláda najjednoduchšie administratívne úkony, nemá vlastnú adresu, postupne stráca sebaúctu, stráca záujem o hygienu a úpravu vlastného zovňajšku, stráca záujem o zamestnanie. V treťom štádiu je človek závislý na iných, začína žobrať, nemá záujem o budúcnosť, v tomto štádiu začína väčšina užívať alkohol, niekedy nastupuje aj agresívne správanie, človek sa stáva tulákom. V štvrtom štádiu rezignuje nad sebou i nad svetom, vzdáva sa svojej minulosti, prestávajú existovať akékoľvek priateľstvá, dochádza ku zmene rebríčku hodnôt, žijú bez dokladov, finančnej pomoci, vzdávajú sa možnosti dostať sa z ulice, nie sú zaregistrovaní, neprijímajú ponúknutú pomoc, nemá pre nich cenu vyzeráť slušne a čisto, žijú jednoducho a primitívne, zo svojho spôsobu života si urobili životný štýl, ktorý im vyhovuje (Tvrdoň, Kasanová, 2004).

Podľa pohlavia je samozrejme rizikovejšou, vzhľadom na svoje telesné dispozície, žena - bezdomovkyňa. Je častejšou obeťou fyzického a sexuálneho násillia a ako potencionálna matka je jej životný štýl potencionálne nebezpečný aj pre nenarodené dieťa. Z týchto a samozrejme mnoho iných dôvodov je bezdomovkyň niekoľkonásobne menej ako bezdomovcov.

Jej výhodou je však užší vzťah s deťmi (pokiaľ má rodinu), ktoré sa usilujú o matku postarať aj v ťažkej životnej situácii. Ženy na ulici sa často uchylujú ku práci v sexbiznise, prípadne zneužívajú partnerský vzťah formou príživníctva. V praxi je žena bezdomovkyňa „nočnou morou“ sociálneho pracovníka, pretože jej pobyt na ulici je niekoľkonásobne rizikovejší ako u mužov a zväčša si nie je úplne istý, ako efektívne riešiť jej sociálnu situáciu.

Charakteristikou bezdomovectva je aj prežívanie záťažových situácií. Podľa povahy a skutkovej podstaty jedinečnosti osobnosti ide o indivi-

Zobrajúca žena s dieťaťom a partnerom pred Jezuitským kostolom v Bratislave. Bezdomovectvo sa v menšinouj miere dotýka aj žien a detí (foto uverejnené s ich súhlasom). Často ide o presídencov v rámci EÚ, napr. Rómov z Rumunska.

duálne zvládanie. Ako uvádza Ručková (2014), človek sa v živote neustále stretáva s rôznymi druhmi záťaže, stresom, frustráciou, konfliktami. Niektoré situácie ho zocelia, iné naopak nezvláda a neraz je nútený siahať na dno svojich psychických i fyzických síl. Mnohokrát sa pri dlho pretrvávajúcej psychickej záťaži, či pri pretrvávajúcich obavách a úzkosti toto problematické a zatažujúce prežívanie môže pretransformovať do osobnostných vlastností – úzkostlivosti, agresivity, apatie... Dlhodobé pôsobenie záťaže a osobnostná predispozícia túto záťaž zvládnuť, môžu ľahko skomplikovať každodenné fungovanie v spoločnosti, kde súčasný vývoj je čoraz rýchlejší, vedie k rýchlemu spôsobu života, k stresu a obavám. Pre bezdomovcov je štartérom známa úzkosť, ktorá vychádza zo strachu z nedostatočnosti, z nesúladu požiadaviek spoločnosti a nárokov ich okolia, či nedostatočného ocenenia. Všeobecne platí, že ten, kto nenapreduje, nemá šancu na uplatnenie. Jednie je hodnotený aj za neúspech, z čoho následne vzniká pocit menejcennosti a neskôr úzkosť. To človeka buď ženie dopredu, k mobilizácii síl, alebo naopak, vyvoláva v ňom veľakrát neadekvátne pocity obáv z nedosiahnutia kladného výsledku a apatiu či opätovnú úzkosť, následne spoločensky neakceptované požiadavky.

Ide o mimoriadne vysoké požiadavky, ktoré človeka významne zatažujú a namáhajú alebo prevyšujú jeho zdroje. Za kľúčové sa považujú postupy a plány (čiže stratégie), ktoré by mali viesť k zníženiu záťaže pôsobiacej na človeka. A pokiaľ jediniec nezvláda, nastupujú iné stratégie, a to:

- Stratégia ľahostajnosti (apatie). Ten, kto sa dostáva do stresovej situácie, neďbá na to, čo sa deje okolo, správa sa apaticky, upadá do pocitu bezmocnosti, depresie a beznádeje.
- Stratégia nevyhnutiu sa pôsobenia škodliviny. Tento postup sa v emocionálnej sfére prejavuje obavami a strachom, ktoré sa kompenzujú návykovými látkami.
- Stratégia napádania útočníka. Ide o útok na pôvodcu stresovej situácie. Fyzické konflikty, ktoré sú konané v afekte, nervozite, bezmocnosti. Ich počinom dochádza k porušeniu zákona, následne vytýčením trestu, jeho odpykávaniu a ťažšiemu zaradeniu sa opäť do bežného života.
- Stratégia posilňovania vlastných zdrojov sily, ktoré môžu mať patologické smerovanie. Nevedomosť, neinformovanosť, či bezmocnosť alebo beznádej dávajú priestor k neadekvátnym rozhodnutiam, ktoré môžu mať pre jedinca fatálne dôsledky.

Po roku 1948 v socialistickej spoločnosti bol problém s ľuďmi bez domova umelo „vyriešený“. Existovali pre nich väznice, psychiatrické nemocnice, domovy rôznych typov a v najoptimálnejšom prípade podnikové ubytovne. Úspešnú socialistickú spoločnosť navonok reprezentoval pracujúci ľud. To sa tiež prejavilo v Krátkom slovníku slovenského jazyka z roku 1987, v ktorom pojem bezdomovec nie je uvedený. Po roku 1989 s príchodom demokracie do spoločnosti ako jeden z nepriamych dôsledkov slobody jedinca sa znova objavujú ľudia, ktorí majú problém so stabilným bývaním. Spoločnosť po roku 1989 akceptovala jav bezdomovectva.

Nová spoločenská situácia sa musela začať vysporadúvať s týmto problémom a vymedziť samotný výraz „bezdomec“.

V legislatíve sa výraz bezdomovec ani osoba bez domova nepoužíva. V Zákone o sociálnych službách č. 448/2008 Z.z. sa hovorí o „fyzickej osobe, ktorá nemá zabezpečené nevyhnutné podmienky na uspokojovanie základných životných potrieb a ktorá nemá zabezpečené ubytovanie alebo nemôže doterajšie bývanie užívať.“

Samotný pojem bezdomovec používame neradi, pretože je stigmatizujúci a v praktickom styku s klientom ponížujúci. Pre zrozumiteľnosť ho však užívame v kombinácii s jemnejším slovným spojením „*ľudia bez domova*“. Výraz bezdomovec je prekladom anglického slova „*homeless*“, označujúceho človeka, ktorý nemá domov. V nemčine nachádzame pre týchto ľudí výraz „*obdachlose*“, čo znamená človek bez prístrešia. S týmto názorom sa stotožňuje známy český autor, O. Matoušek, ktorý poukazuje na to, že pojem bezdomovec je zaťažený negatívnymi stereotypmi, a môže mať preto pejoratívny význam. Sám však tvrdí, že výraz je výstižný a stručný,

a vo svojej podstate neutrálny: „*Bezdomec je ten, kto je bez domova*“ (Matoušek a kol., 2005). Preto si myslí, že je možné ho v odbornej terminológii udržať. V širokej verejnosti sa slovo bezdomovec používa a chápe väčšinou ako niečo hanlivé. „*Za bezdomovcov sa často považujú iba špinaví žobráci z ulice, tuláci (vagabundi z anglického vagabond). Ľudia sa im často vyhýbajú, lebo stretnutie s nimi v nich vyvoláva odpor*“ (Tvrdoň, Kasanova, 2004).

Pri písaní, prednáškach a diskusiách o bezdomovcoch je dôležité si uvedomiť, že sa to môže za určitých okolností stať každému z nás. Ľudia bez domova nás vnímajú cez optiku svojej skúsenosti a neveria, že ich dokážeme pochopiť, keď takúto skúsenosť nemáme (*tento postoj je nakoniec častý aj u ľudí postihnutých iným sociálno-patologickým javom, frekventovaný najmä u ľudí závislých na omamných látkach*).

SOCIÁLNA INTERVENCIA

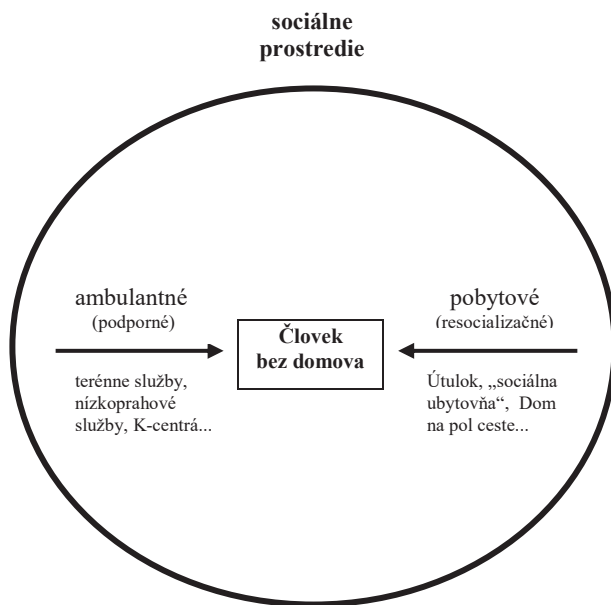
Bezdomovci sú cieľovou skupinou multidisciplinárneho tímu mnohých profesií od sociálnych pracovníkov, lekárov, duchovných, psychológov, andragógov, psychoterapeutov, záchranárov a orgánov činných v trestnom konaní. Strešnou vednou disciplínou manažujúcou ostatné formy pomoci je samozrejme sociálna práca, ktorá sa usiluje terénnymi službami s využitím najmä techniky streetworku, ambulantskými a pobytovými formami pomôcť ľuďom bez domova k podpore a resocializácii v širšom i užšom chápaní tohto slova. Rozdiel medzi jednotlivými formami pomoci je v ciele, ktorý sociálny pracovník sleduje sociálnou interven-

Alojz, 89 rokov – asi najstarší bezdomovec na Slovensku (foto uverejnené s jeho súhlasom). O dom neďaleko Bratislavy prišiel v dôsledku podvodu (širšia rodina mu ho dala zbúrať počas jeho pobytu n liečení a dala mu podpísať fiktívnu kúpno-predajnú zmluvu) pred niekoľkými rokmi.

ciou. Pri terénnej a ambulatnej práci ide najmä o podporu s prístupom „*harm reduction*“, pri pobytovej forme sledujeme resocializáciu, teda zmenu sociálneho fungovania osvojením si efektívnych modelov správania pre fungovanie v spoločnosti.

Rezignovaní bezdomovci nejavia záujem o svoju situáciu, na ktorú si zvykli natoľko, že zmenu svojej situácie už nepredpokladajú a neočakávajú.

Graf 1: Obrázok opisuje rozdiel medzi ambulatnými a pobytovými službami. Pobytové služby sú zamerané viac na kognitívnu stránku – osobnosť človeka a resocializačný proces, ambulatné viac na behaviorálnu – podporu fungovania v sociálnom prostredí. (autor)

Podľa viacerých autorov (Arden, Orme, Vanhegan, 2006; Kováč, 2015; Barát, 2014; Marek, Strnad, Hotovcová, 2012; Tvrdoň, Kasanova, 2004; Hradecký a Hradecká, 1996) je všestranná sociálna pomoc, ktorú poskytujú verejní a neverejní poskytovatelia pre bezdomovcov, nevyhnutná. Žilová (2000) v sociálnych a filozofických východiskách sociálnej práce píše o miere zodpovednosti človeka voči človeku, jednotlivca voči spoločnosti, ale aj naopak, spoločnosť má určitú mieru zodpovednosti za jednotlivca. Cieľom sociálnej intervencie je podľa citovaných autorov prekonať alebo zmierniť núdzu, ktorá nastala, a to tak hmotnú ako aj nepriaznivú životnú situáciu, prípadne obe. V hmotnej núdzi je sociálna pomoc poskytovaná prostredníctvom peňažných dávok, služieb, azylov a v nepriaznivej sociálnej situácii prostredníctvom sociálneho poradenstva.

Sociálnu pomoc pre ľudí bez domova je nevyhnutné kombinovať, nie je možné určiť jednu najvhodnejšiu metódu alebo formu sociálnej intervencie. Kombinácia služieb je v neposlednom rade dôležitá pre rozmanitosť sociálnych problémov ľudí bez domova v závislosti od pohlavia, vzdelania, veku, rodinného a zdravot-

ného stavu, životného štýlu a prostredia, v ktorom žijú. Vzhľadom na množiace sa sociálne služby, ktoré sa stávajú neprehľadné pre laickú verejnosť, je potrebné vytvoriť akýsi marketing a správne nastaviť služby tak, aby si klient vedel nájsť pre neho tú najvhodnejšiu.

Hlavnou časťou sociálnej práce s bezdomovcami zostáva riešenie bývania a stravovania. Na Slovensku sa prejavuje najmä v budovaní útulkov a rozdávaní jedla. Útulky (*najjednoduchšia pobytová forma sociálnej služby pre ľudí bez domova*) však okrem ubytovania a sociálneho poradenstva málokedy ponúkajú bezdomovcom reálnu možnosť na zmenu ich života formou resocializačných programov. Ich cieľom je zväčša udržanie ich pri živote, poskytnutie nevyhnutného bývania, stravy a oblečenia. Ak má ísť o skutočnú integráciu bezdomovcov do spoločnosti, tak by sociálna práca nemala zostať iba na úrovni charity. Samozrejme, uvedomujeme si, že získanie slušného bývania a pravidelnej stravy je základnou potrebou každého bezdomovca (*Tvrdoň, Kasanova, 2004*).

Úlohou sociálneho pracovníka v tomto zložitom procese je sprevádzať klienta a podporovať ho v jeho sociálnom fungovaní. Zameriava sa na oblasť zvyšovania sebaúcty a sebadôvery, či v rozvíjaní sociálnych komunikačných zručností, potrebných na opätovnú integráciu. Poskytuje tak klientovi príležitosť k aktívnej účasti pri hľadaní svojho miesta v živote. Praktizujeme tu prístup charakteristický pre školu *V. E. Frankla, C. R. Rogersa* a ich nasledovníkov, ktorý priznávajú človeku osobnú slobodu, ktorej prežitok najefektívnejšie pomáha rozvoju pozitívnych osobnostných vlastností. *Ručková (2012)* uvádza, že tomu predchádza sprevádzanie po neprijemných a záťažových životných situáciách a v nemalých prípadoch sa klient ocitá v akútnych krízach. Kríza je stav alebo situácia väčšinou s jasným časovým obmedzením, kde kompetencie a možnosti veľakrát nestačia nastoleným požiadavkám, kde sa veci obracajú nepredpokladaným smerom a klientov plánovaný postup sa dostáva do závažného ohrozenia. U sociálneho pracovníka je potrebné reflektovať varovné príznaky, kam patria už aj menšie zdravotné problémy, rôzne konflikty alebo podvedomé tušenia. Je to už rozbiehajúci sa proces možnej sociálnej intervencie, ktorá ak je fundovane indikovaná, vytvára vhodné podmienky pre možnú integráciu. *Ručková a Varečková (2012)* ďalej dopĺňajú, že proces integrácie, ktorá je nevyhnutnou súčasťou sociálnej práce s ľuďmi bez domova, spadá do troch hlavných kategórií, a to:

- A) zmena myslenia,
- B) zmena správania,
- C) zmena životného štýlu.

Dôležitým nástrojom socializácie ľudí bez domova je osobnosť sociálneho pracovníka, jeho etický postoj a etická zodpovednosť k svojej práci, zahrnutá v Etickom kódexe sociálneho pracovníka (*ako hovorí C. R. Rogers, „najdôležitejším nástrojom terapie je osobnosť samotného terapeuta“ v našom prípade sociálneho pracovníka pri sociálnej terapii*), na ktorý v súčasnosti už dohliada Komora sociálnych pracovníkov SR. Jeho podstatou je zodpovednosť a rešpektovanie práva druhých. V práci s ľuďmi bez domova je dôležitou úlohou budovanie profesionál-

neho ľudského vzťahu s klientom. Dôležitou vlastnosťou sociálneho pracovníka je schopnosť efektívne komunikovať. Mal by komunikovať v jazykovej rovine klienta, ktorá je daná jeho vekom, vzdelaním, profesiou, etnikom... Je potrebné získať si dôveru klienta, navodiť atmosféru prijatia a vytvoriť v spolupráci s ním dôveryhodné pracovné prostredie. Klient bez domova má tak možnosť v atmosfére dôveryhodného vzťahu zažiť blízkosť, porozumenie a záujem. Takáto rodinná atmosféra pomáha klientovi oprieť sa o druhého a dáva človeku pocit, že nie je vo svojich problémoch opustený a sám. Pomáha mu mobilizovať vlastné zdroje, vieru v zmenu a návrat do bežného života. Z prístupu sociálneho pracovníka by malo byť jasné, že si svojho klienta váži, verí mu a preukazuje mu patričnú úctu. V prostredí vzájomnej dôvery má klient možnosť sám seba lepšie porozumieť, začína chápať svoju životnú situáciu a problémy. Zmyslom práce sociálneho pracovníka s ľuďmi bez domova je predovšetkým umožniť im normálny rast a rozvoj seba samého, v ponúknutej atmosfére dôvery a podpory. Aby sa naučil odstraňovať vzniknuté prekážky, mohol napredovať a postupne sa efektívnejšie zapájať do bežného života, integrovať sa do procesu spoločnosti. (Ondrušová, 2012) Podstatnou zložkou práce sociálneho pracovníka je klientovi dostatočne porozumieť (*pochopiť „objednávku“ klienta*). Neopomenuteľnou povinnosťou sociálneho pracovníka je vyhnúť sa dehumaizovanému, technokratickému a administratívne prístupu ku klientovi, ktorý ho zbavuje ľudskej dôstojnosti. Dôležitou cestou je uvedomiť si pravú hodnotu. Svoj cieľ realizovať v súlade s vnútorným presvedčením, charakterom osobnosti, temperamentom a motiváciou.

KRÍZOVÁ POMOC

Služby krízovej intervencie pre ľudí bez domova sa v zmysle platnej legislatívy poskytujú pre fyzické osoby na riešenie rôznych nepriaznivých situácií (*napr. ubytovanie, strava, základné ošatenie a obuv a základná osobná hygiena...*), a to hlavne prostredníctvom *terénnej sociálnej služby krízovej intervencie, nízkoprahového denného centra, integračného centra, komunitného centra, nocľahárne, útulku, domova na polceste, nízkoprahovej sociálnej služby pre deti a rodinu a zariadenia núdzového bývania*. (Zákon o sociálnych službách č. 448/2008 Z.z.)

Uvedené sociálne služby a zariadenia sa nelíšia len svojím názvom, ale aj v závislosti od toho, či a akým spôsobom sa rozhodla sama fyzická osoba riešiť svoju situáciu. Možnosť výberu vyššej a kvalitnejšej formy napr. bývania alebo iných aktivít môže pre klienta znamenať významný posun smerom k bežnej integrácii (*napr. z nocľahárne, kde prespáva len sporadicky a väčšinu dní inak trávi na ulici, k výberu útulku, kde môže bývať určitý čas a poberať aj iné formy podpory*). Zrejmý je aj rozdiel medzi útulkom, nocľahárňou a domovom na polceste. Pokiaľ nocľaháreň a útulok poskytujú sociálnu službu klientom, ktorí nemajú zabezpečené nevyhnutné podmienky na uspokojovanie základných životných potrieb, domov na polceste je zameraný na fyzické osoby, ktoré nemajú zabezpečené ubytovanie z dôvodov taxatívne určených zákonom (*napr. po skončení pobytu v detskom domove, zariadení sociálnych služieb alebo po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody*). Zariadenie núdzového bývania poskytuje tiež bývanie, ale inému okruhu

klientov. Ide napr. o fyzickú osobu, na ktorej je páchané násilie, ktorá je obeťou obchodovania s ľuďmi. Ide teda o veľmi špecifické cieľové skupiny **sociálnej intervencie**. Prevenciou a ochranou pred násilníkom alebo inými nebezpečnými osobami je zabezpečenie utajenia miesta ubytovania a zachovanie anonymity fyzickej osoby v zariadení núdzového bývania, ak ide o osoby, na ktorých bolo páchané násilie alebo pre obeť obchodovania. Pre fyzické osoby, ktoré nemajú zabezpečené základné životné potreby (*ako napr. bezdomovci*) je určené aj níz-koprahové denné centrum, v ktorom sa môžu tieto osoby zdržiavať aj počas dňa, nielen v noci (*ako napr. v nocľahárni*). V tomto zariadení je, okrem toho, reálny priestor na poskytovanie pomoci pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov klienta. Zariadenie poskytuje uvedený typ pomoci obligatórne. (www.employment.gov.sk) Obzvlášť v zimnom období včasná pomoc často znamená záchranu života pred zmrznutím, či podchladením.

Za služby **krízovej intervencie** sa považujú služby poskytované v útulku, v nocľahárni, v domove na pol ceste a v zariadení núdzového bývania. Podľa zákona 448/2008 Z.z. o sociálnych službách v znení neskorších predpisov sa v uvedených zariadeniach **poskytuje**:

- ubytovanie na určitý čas (*V praxi to môže znamenať od jedného dňa až po niekoľko rokov v závislosti od typu zariadenia, problému človeka bez domova a pod.*),
- základné a špecializované sociálne poradenstvo (*Základné poradenstvo sa zameriava v bazálnej rovine na všeobecné informácie distribučného a všeobecného informatívneho charakteru. Špecializované má viac terapeutický charakter, je zamerané na riešenie špecifického problému klienta s využitím metód a technik sociálnej práce.*),
- psychologické poradenstvo (*Poskytované často nepravidelne, prípadne zabezpečené externým partnerom zamerané na duševnú podporu, sprevádzanie riešenie psychických problémov ako napr. depresie, úzkostné poruchy, fobie, závislosti a iné.*),
- nevyhnutné ošatenie a obuv (*Je dnes zabezpečené z darov a zbierok /HUMANNA, charity, fyzické a právnické osoby/, cena ošatenia je dnes tak nízka a nepotrebného ošatenia je toľko, že mnoho útulkov pre bezdomovcov šatstvo odmieta, potrebné je častejšie posteľné bielizeň, zimné topánky, termoprádlo.*),
- pracovná / činnostná terapia (*Zameriava sa na nácvik a udržanie sociálnych zručností, vhodná je pracovná terapia s reálnym významom pre komunitu ako napr. pomoc v kuchyni, stavebných prácach, recyklácii odpadu a pod.*).

Klienti majú **vytvorené podmienky** na:

- osobnú hygienu (*Dobrym štandardom je min. jedno WC a jedna sprcha na 10 klientov, zariadenia zvyčajne tiež poskytujú šampóny, mydlá, holiace potreby a pod.*),
- prípravu a úpravu stravy, výdaj teplej stravy (*Pobytové zariadenia sú vybavené kuchyňou/kuchynským kútom s prístupom pre klientov, prípravu stravy zabez-*

pečuje zvyčajne externý pracovník – kuchár, prípadne je strava dovážaná so zmluvnej kuchyne.),

- pranie a žehlenie (*Pobytové a niektoré ambulantly zariadenia umožňujú pranie a menej často žehlenie napr. raz do týždňa, niektoré zariadenia využívajú z hygienických dôvodov práčovne.*),
- záujmovú a voľnočasovú činnosť (*V tejto oblasti nie je jednota ani medzi poskytovateľmi sociálnych služieb pre ľudí bez domova, rozporuplné je umelé aktívne vyplňanie voľného času i vznešenými aktivitami ako napr. bohoslužbami, výletmi, kultúrnymi podujatiami...čím sa vytvára chránené prostredie, ktoré nekorešponduje s reálnym vonkajším životom. Za vhodnejšie považujeme vlastnú aktivitu bezdomovcov maximálne stimulovanú sociálnym pracovníkom.*),
- duševnú a duchovnú pomoc (*Poskytnutá interným, častejšie externým spolupracovníkom, v pobytových zariadeniach je optimálne vytvoriť kaplnku, prípadne modlitebňu.*).

Pobytovou formou sa krízová intervencia pre ľudí bez domova vykonáva najčastejšie v útulkoch, ktoré sú v prevádzke počas celého roka (*v niektorých prípadoch s výnimkou letných mesiacov*). Rozsah ich činnosti zväčša závisí od ľudí, ktorí útulky prevádzkujú, prípadne od ich spolupráce so zriaďovateľom. V tých zariadeniach, ktoré nie sú nasmerované len na pasívnu pomoc bezdomovcom, vzniká potreba resocializačných programov a spolupráce s inými organizáciami. V útulkoch sú umiestnení ľudia, ktorí sa v rôznej miere svojho zavinenia ocitli bez strechy nad hlavou a často je pre nich dočasným východiskom, kým si svoju situáciu sami nevyriešia. Sú tu podchytení aj ľudia, ktorí sú ochotní s pomocou sociálnych pracovníkov riešiť svoju sociálnu situáciu. Pre túto skupinu vzniká potreba kvalitných resocializačných programov a tiež podmienky na ich uskutočnenie. (*Berešková, 2003*) Útulky majú často formu spoločenstva - komunity chudobných ľudí, niekedy bez formálne registrovaných sociálnych služieb. Je potrebné zdôrazniť, že absentujú služby pre osoby po výkone trestu, ktoré sa (*obzvlášť recidivisti*) ocitnú v pasci chudoby pre absenciu stálej práce, ubytovania a komplexnej podpory. Krízovú intervenciu pre ľudí bez domova je tiež možné poskytovať prostredníctvom sociálnej kurately na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny, peňažnou pomocou miestnych a obecných úradov a vecnou pomocou.

Ďalej existujú menej formálne, charitatívne a komunitné sociálne centrá, ktoré predstavujú ambulantly starostlivosť o bezdomovcov zväčša v diecéznych charitách a evanjelických diakoniách na Slovensku. Rozsah a úroveň v jednotlivých centrách závisí od viacerých faktorov. Ľudia žijúci na ulici prichádzajú do týchto centier a vyhľadávajú základnú pomoc. Ide najmä o sociálne poradenstvo, pomoc pri vybavovaní osobných dokladov, jedlo, šatstvo, možnosť osobnej hygieny. Ťažiskom je systematická práca s bezdomovcami zameraná na posilňovanie vôľových vlastností jednotlivca s cieľom opätovného návratu do spoločnosti. (*On-drušová, 2012*)

Medzi najefektívnejšie ambulantly formy krízovej intervencie s bezdomovcami podľa typu poskytovaných služieb môžeme zaradiť **streetwork**, kde ide o vyhľadávanie, kontaktovanie a motivovanie ľudí na okraji spoločnosti priamo v priro-

dzenom prostredí klienta. Cez terénnu sociálnu prácu je možné oslovovať a pôsobiť na ľudí, ktorí pomoc sami nevyhľadávajú. Úlohou streetworkerov je mapovať situáciu na uliciach, zisťovať, kde ľudia, ktorí potrebujú pomoc žijú a poskytovať im prvotné sociálne a zdravotné poradenstvo. Terénna sociálna práca sa delí podľa cieľovej skupiny na:

- špecifický streetwork pre jedinú cieľovú skupinu (*pre drogovu závislých*);
- nešpecifický streetwork pre rôzne cieľové skupiny, do ktorej môžeme zaradiť bezdomovcov a ľudí na okraji spoločnosti.

Prostredníctvom streetworku možno krízovú intervenciu zamerať najmä na poskytnutie:

- základného poradenstva a pomoci pri vybavovaní dokladov (*občiansky preukaz, rodný list*) bývania, práce, trvalého pobytu a pod.,
- ošetrovania – dezinfekcia otvorených rán a menších poranení, prvotná diagnostika a distribúcia klienta,
- motivačného rozhovoru zameraného na zmenu svojej situácie,
- infoletáku o konkrétnej službe,
- ľudského kontaktu - na jednej strane streetworkeri poskytujú odbornú pomoc (*napr. vo forme poradenstva*), na druhej strane poskytujú ľudský kontakt, ktorý u ľudí bez domova dlhodobo absentuje,
- sociálnej asistencie na úradoch, u lekára, na súde a pod.,
- krízovej intervencie pri ohrození života u ľudí bez domova,
- kontaktovania rodiny klienta,
- distribuovania klienta na inú organizáciu,
- transportu v ohrození do nocľahárne, na pohotovosť k lekárovi a pod.,
- výdaja stravy – teplé nápoje a pečivo v teréne, polievka na stacionárnych miestach,
- výdaja šatstva, diek, spacích vakov. (www.petrzalka.sk)

Bezdomovci sú jednou z najrizikovejších skupín sociálnej práce. Sú viacnásobne marginalizovaní, diskriminovaní v bývaní, finančnej pomoci, na trhu práce a v podporných vzťahoch. Vyžadujú si krízovú intervenciu vďaka navrstveným problémom, v dôsledku ktorých sú v ohrození zdravia a života (*Oláh a kol., 2006*).

Z našej praxe si dovoľíme konštatovať, že neexistuje spôsob, ako objektívne posúdiť, prečo sa niekto stal bezdomovcom. Špekulácie o tom, že si za to „*môžu sami*“ a rovnako sami sa majú z ulice dostať, považujeme za neprofesionálne. Nikto z ľudí na ulici si takto svoj život nenaplánoval. Tí, ktorí sa pre tento spôsob života zdanlivo slobodne rozhodli, reagovali týmto spôsobom na nezvládnuté životné situácie, ako napr. rozvod, chorobu (*medzi ktorú radíme aj závislosť*), nepriaznivú sociálnu situáciu, hmotnú núdzu a pod. Príčiny sú pomerne dobre popísané a známe i laickej verejnosti. Podstatne menej sú popísané bariéry brániace návratu do intaktnej spoločnosti. Úlohou sociálnej práce je prostredníctvom sociálnej terapie vplývať na vonkajšie a vnútorné podnety vedúce k zmene sociálne-

ho fungovania. Optimálne je prepojenie sociálnej práce a psychoterapeutického vzdelania. Kognitívno behaviorálna terapia patrí medzi najefektívnejšie terapeutické smery zamerané na nácvik správania a myslenia v resocializačnom procese. (Baštecká a kol., 2013) Vhodnou kombináciou v ďalšej etape resocializácie je Logoterapia, zameraná na existenciálnu analýzu a hľadanie zmyslu života. Ako hovorí V. E. Frankl: „Život sám kladie otázky a pri hľadaní odpovede na ne možno nájsť cestu z bezzmyslovosti utrpenia a bolesti, s ktorou sa ľudia bez domova denne konfrontujú.“

ZÁVER

Na základe uvedeného a z vlastnej praxe možno vysloviť presvedčenie, že správnou cestou v pomoci ľuďom bez domova nie sú široké sociálne služby vymedzené súčasnou legislatívou, ani naliatie množstva peňazí do pomoci týmto ľuďom. Správnou cestou nie je podľa môjho názoru ani priama finančná pomoc, či luxus v podobe zrekonštruovaných zariadení sociálnych služieb či personálne predimenzovanie zariadení vedúce k pozbaveniu osobnej zodpovednosti za svoj život. To, čo každý človek bez domova potrebuje, je skutočný domov v pravom zmysle slova. V praxi to znamená, že prvé čo človeku bez domova dáme po prijatí do rúk, sú kľúče „od domu“, aby sa cítil slobodný a doma. Ďalším krokom je oslobodenie sa od „štátnej“ pomoci, ktorá domotivuje bezdomovcov pri hľadaní si vlastných zdrojov obživy a vytvára závislosť na sociálnych službách a štáte. Naše úsilie by malo, viac ako sofistikovaná sociálna práca, viesť k vytvoreniu rodinného prostredia vzájomnosti a svojpomoci medzi ľuďmi bez domova.

V konečnom dôsledku je potrebné si uvedomiť, že v útulku, či inom zariadení sociálnych služieb, sme my, sociálni pracovníci, len na návšteve a naši klienti sú tam doma.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. BAŠTECKÁ, B. a kol. 2013. Psychosociální krizová spolupráce. Praha. Grada, 2013. 320 s. ISBN 9788024741956.
2. BERESECKÁ, M. 2003. Formy práce s bezdomovcami na Slovensku. Nitra: Diecézna charita. 2003. 22 s.
3. FRANKL, V. E. 1998. Napriek všetkému povedať životu áno. Bratislava. Slovenský spisovateľ, a.s. 1998. 184 s. ISBN 8022009180
4. CHRAPA, P. V. – ZAJAC, M. 2015. Anton Srholec, bezdomovec z povolania. Vyd. 1. Svätý Jur: Limerick, s.r.o. 271 s. ISBN 9788089647262.
5. MAREK, J. – STRNAD, A. – HOTOVCOVÁ, L. 2012. Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb. Vyd. 1. Praha : Portál, 2012 176 s. ISBN 9788026200901
6. MATOUŠEK, O. – KOLÁČKOVÁ, J. – KODYMOVÁ, P. 2005. Sociální práce v praxi. Praha: Portál, 2005. 352. ISBN 80-7367-002-X
7. OLÁH, M. – IGLIAROVÁ, B. (2015) Sociálne služby v legislatíve a praxi. / 2 vyd. – Bratislava : IRIS, 2015. – 146 str. ISBN 978-80-89238-97-2.
8. OLÁH, M. s kol. 2006. Sociálne poradenstvo a komunikácia. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2006.192 s. ISBN 80-8068-487-1

9. ONDRUŠOVÁ, Z. Sociálna práca s ľuďmi bez domova. In: OLÁH, M. a kol. 2012. Metódy sociálnej práce v praxi. Bratislava. VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave, 2012. 317 s. ISBN 9788081320392
10. RUČKOVÁ, G. 2012. Akceptácia náročných životných situácií v pracovnom prostredí s dôrazom na využívanie subjektívneho spektra. In: Trinásta komnata 2.5.2012 : zborník z medzinárodnej konferencie Zvládanie emocionálnej záťaže v sociálnych službách. Trnava. Úrad TTSK, Trnava. S. 40-47 ISBN 978-80-971062-0-1.
11. RUČKOVÁ, G. 2014. Zvládanie záťažových situácií. In: Zvládanie záťažových a konfliktných situácií : nadstavbový modulárny kurz : cvičebnica. Totem, 2014. Trnava. s.35-46. ISBN 978-80-971360-3-1
12. RUČKOVÁ, G. - VAREČKOVÁ, L. 2012. Coping with strenuous life situations and stress elimination in the work environment. In: Humanities across the Borders : collection of papers / editors-in chief: Byessonova, O.L., Panasenko. N.I. Donetsk. Donetsk National University. s. 277-282. ISBN 978-966-639-526-2.
13. STRIEŽENEC, Š. 1996. Slovník sociálneho pracovníka. Trnava: AD, 1996. 255 s. ISBN 80-967589-0-X
14. TVRDOŇ, M. – KASANOVA, A. 2004. Chudoba a bezdomovectvo. Nitra: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre, 2004. 141 s. ISBN 80-8050-776-7
15. ŽILOVÁ, A. 2000. Kapitoly z teórie sociálnej práce I. Žilina: Edis, 2000. 119 s. ISBN 80-7100-783-8
16. Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
17. Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
18. <http://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/po-nuka-socialnych-sluzieb/socialne-sluzby-fyzicke-osoby-ktore-nemaju-zabezpe-cene-nevyhnutne-podmienky-uspokojovanie-zakladnych-zivotnych-potrieb.html> (1.12.2015)
19. <http://www.petrzalka.sk/oblasti/socialne-veci/ako-pomoc-bezdomovcom/> (1.12.2015)

Zlata Ondrušová

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o. Bratislava
E-mail: zlata.ondrusova@vssvalzbety.sk

Zuzana Ondrušová

Univerzitná nemocnica, Bratislava
E-mail: sue.ondrusova@gmail.com

Kultúrno - spoločenské aspekty práce s onkologickým pacientom / *Cultural - social aspects of working with cancer patients*

Abstract

A wide spectrum of cultures, societies and relationships evokes a man to think about the value of social interaction. People are living in the world for thousands of years gathering knowledge about the world, recording them, viewing them and sharing them with other people. The ability to share, record, restore and spread information is closely connected with the development of human communication. The absence of close interpersonal relationships increases the probability of developing various diseases. Oncology disease significantly changes life of a patient and the relatives even though it does not tear the patient out of the reality of life. Life remains the same, only the conditions change. Therefore, in our thesis we focus on common constructs which acquire a different dimension in the context of oncology diagnoses.

Keywords: Communication. Culture. Faith. Forgiveness. Oncology patient. Socio-economic status.

ÚVOD

Choroba, umieranie, smrť. V súčasnosti slová, ktoré sa často používajú a skloňujú vo všetkých pádoch. Slová, ktoré sa priamo, či nepriamo dotýkajú každého jedného z nás, našich rodín, známych i celej spoločnosti. Problém choroby, zomierania a smrti je celospoločenskou záležitosťou. Onkologické ochorenia v 21. storočí patria k najčastejším zdravotným komplikáciam rovnako ako aj k najčastejším príčinám úmrtia. Podľa Svetovej správy o rakovine (World Cancer Report) je na celom svete ročne diagnostikovaných približne 14 miliónov nových onkologických pacientov a 8 miliónov pacientov ročne zomrie na komplikácie spojené s rakovinou (Stewart, Wild, 2014). Na Slovensku zatiaľ najaktuálnejšie údaje z roku 2007 uvádzajú 28 131 nových onkologických pacien-

tov (Diba, et. al, 2012), pričom ročne onkologickým ochoreniam podľahne 11 000 - 12 000 pacientov (Andrášiová, 2007). Na poli medicínskeho výskumu najväčší záujem pomaly ustáva, o to viac sa do popredia dostávajú psychologicko-sociálno-spirituálno-kultúrne aspekty prežívania onkologického ochorenia, ktorých vplyv na priebeh aj vyliečenie rakoviny je považovaný za zásadný.

V predkladanom prehľade ponúkame aktuálny pohľad na prevenciu, vznik, priebeh a liečbu onkologických ochorení, ale aj zomieranie onkologických pacientov z hľadiska vybraných pojmov sociálnej psychológie, ako sú komunikácia, kultúra, odpustenie, socio-ekonomický status a viera. Prehľad vychádza prevažne zo zahraničnej literatúry, nakoľko na Slovensku a v Čechách je dostupných zdrojov pomerne málo.

KOMUNIKÁCIA

Slovo komunikácia pochádza z latinského *communicare*, ktorého význam je robiť niečo spoločným, deliť sa, zverovať sa. Je to každý proces výmeny (prevažne informácií) medzi vysielajúcim a prijímajúcim (ľudské bytosti, živočíchy, stroje, počítače). Pokrýva veľmi širokú oblasť (signály, televízne informácie, spev vtákov, gestá, reč, slovo, a iné). Patrí sem oznam a prijímanie informácií a ich významy v sociálnom správaní a sociálnych vzťahoch, dorozumievanie ľudí. Komunikácia, teda výmena informácií medzi zúčastnenými stranami je proces, ktorý prebieha vo vzťahu a prostredníctvom vzťahu, či už ide o vzťah pacienta k zdravotníckemu personálu, rodinným príslušníkom, pacientom, či k sebe samému. Oblasť komunikácie v spojitosti so vzťahovou oblasťou pacienta je jedna z najvýraznejšie sa meniacich a zároveň z najzásadnejších vo svojom vplyve na priebeh a liečbu ochorenia. Na dôležitosť komunikácie poukazujú aj Frenkel et al. (2010), podľa ktorých kvalita komunikácie v starostlivosti o onkologických pacientov môže mať vplyv nielen na pacientovu spokojnosť, ale aj na jeho rozhodnutia, prežívaný distress a dodržiavanie pravidiel a nariadení lekárov.

V procese liečby akéhokoľvek ochorenia je nevyhnutná komunikácia medzi lekárom (alebo iným zdravotníckym pracovníkom) a pacientom. Napriek tomu, že tento vzťah je asymetrický, obidve jeho strany musia byť prítomné a v záujme vyliečenia pacienta by mali spolu čo najefektívnejšie spolupracovať. V záujme zefektívnenia tejto komunikácie uvádzajú Angenendt et al.(2010) odporúčania:

1. Nie je možné nekomunikovať.
2. Komunikácia sa odohráva v niekoľkých rovinách. Pri zanedbaní niektorej (niektorých) z nich môže komunikácia zlyhať.
3. Informácia od komunikátora sa nemusí zhodovať s tou, ktorú komunikant prijme, resp. s tým, ako jej porozumie.
4. Pri rozhovore s pacientom je dobré používať otázky typu „čo“ a „aký/ktorý“.
5. Pri komunikácii je potrebné zohľadňovať genderové rozdiely.
6. Neverbálnou komunikáciou pacient často poskytuje mnohé zásadné informácie.

7. Ak je pacient inej národnosti, alebo pochádza z iného kultúrneho prostredia, je treba akceptovať interkulturálne rozdiely.

Brown et. al (2010) uvádzajú oblasti komunikácie, ktoré by mali byť pre zdravotnícky personál zásadné a ku ktorým patrí oznamovanie nepriaznivých správ, rozhovory o prognózach, rozhodovanie o postupe liečby, práca s emóciami, rodinné stretnutia, paliatívna starostlivosť na konci života. Dôležitosť komunikácie pri rozhodovaní sa o postupoch liečby zdôrazňujú aj Feng et. al (2013), podľa ktorých ide o proces, kde kvalifikovaný zdravotnícky pracovník poskytne pacientovi množstvo pre pacienta zrozumiteľných informácií, čím mu pomôže zodpovedne sa rozhodnúť v zásadnej otázke postupov v liečbe. Autori ďalej poukazujú na významné rozdiely vo vnímaní komunikačných zručností lekárov. Kým oni sami mali pocit, že pacientom zrozumiteľne poskytujú všetky potrebné informácie a uisťujú sa o ich správnom pochopení (90% lekárov), len 20% pacientov sa nestážovalo na to, že lekári im nedávajú priestor a rozhodujú za nich.

Dôležitosť fungujúcej komunikácie si však uvedomujú pacienti, ich blízki a rovnako aj lekári, ktorí podľa Mazora et. al (2013) podporujú iniciatívu autorov v skúmaní úrovne komunikácie medzi uvedenými stranami. Podľa autorov samotní lekári považujú komunikáciu za základný komponent starostlivosti o onkologického pacienta a vítajú snahu charakterizovať priebeh komunikácie s pacientmi a následne ho zlepšiť, čo by malo znížiť pacientmi pociťovaný distress a podporiť celkový priebeh liečby.

Vzhľadom na elektronizáciu doby sa aj poradenstvo v rámci onkologických ochorení presúva na telefonické linky a internet. Shaw et. al (2013) schvaľujú telefonicke poradenstvo z hľadiska anonymity, okamžitej dostupnosti aj menšieho odporu pacientov rozprávať o nepríjemných veciach, no upozorňujú na absenciu zásadného očného kontaktu, obmedzenie prejavov empatie a zmenšenú možnosť kontrolovať, nakoľko pacient porozumel informácii. Autori tiež poukázali na to, že nie len pacienti, ale aj operátori (väčšinou školené zdravotné sestry) sa za telefón „skrývajú“ v prípadoch, kedy im predmetná téma je nepríjemná.

Shahid et. al (2013) poukazujú na kultúrne prekážky v komunikácii prostredníctvom výskumu komunikácie anglofónnych austrálskych zdravotníckych pracovníkov riadiacich sa západným medicínskym systémom v práci s domorodým austrálskym obyvateľstvom, kde autori identifikovali komunikačné bariéry - *nedostatok porozumenia zdravotníckeho personálu voči potrebám domorodého obyvateľstva, nedostatok porozumenia domorodého obyvateľstva voči západnému medicínskemu systému, marginalizácia domorodého obyvateľstva a ich nedôverčivosť* - a následne aj prekážky v komunikácii – *reč, štýl komunikácie, vnímanie času (domorodé obyvateľstvo sa neriadi hodinkami a kalendárom)*. Autori navrhujú viaceré opatrenia na zlepšenie kvality komunikácie – *viac domorodého personálu, komunikačný tréning personálu, opakované vysvetľovanie a overovanie pochopenia inštrukcií, starostlivosť u jedného lekára namiesto striedania starostlivosti rôznych lekárov, väčšia snaha pozastaviť sa a porozumieť individuálnych potrebám pacienta*. Ako najzaujímavejšie z nich sa javí zriadenie samostatnej pozície sestry – *koordinátorky onkologickej starostlivosti* (Cancer Nurse Coordinator, od

r. 2007), ktorá s domorodým pacientom absolvuje stretnutia s lekárom, aktívne pomáha pacientovi aj lekárovi nájsť vzájomné porozumenie, overiť pochopenie inštrukcií a zaviesť správny liečebný režim a koordinuje starostlivosť, ktorá je pacientovi ponúkaná z rôznych zdrojov. Zavedenie podobnej pozície sa ukazuje ako efektívne, rozšírenie podobnej pozície by mohlo byť prínosom pre kvalitu života pacientom národnostných menšín všade tam, kde kultúra je prekážkou v komunikácii.

Onkologická diagnóza sa však netýka len pacienta a zdravotníckeho personálu, ale aj pacientových blízkych – partnera, detí, rodiny a pod.. Venetis et. al (2014) potvrdzujú, že otvorená komunikácia medzi pacientom a jeho partnerom je jedným z významných faktorov zvyšujúcich kvalitu prežívania pacienta a znižujúcich subjektívne vnímanie ochorenia partnera ako „bremena“. Ako prekážku tu autori poukazujú na vyhýbanie sa niektorým témam v komunikácii, čo slúži ako ochrana vlastnej osobnosti pri zvládaní onkologického ochorenia seba, resp. blízkej osoby, pričom problémom tu je, že témy, o ktorých „sa nerozpráva“ sa u pacienta a jeho partnera môžu líšiť, čo obmedzuje otvorenosť komunikácie. K takýmto témam patria otázky týkajúce sa strachu, bolesti, utrpenia, smrti, intimity a budúcnosti.

Gaber et. al (2013) sa zamerali na komunikáciu onkologicky chorých matiek so svojimi deťmi, pričom zistili, že až 90% matiek skôr či neskôr pristúpi k diskusii o ochorení s upozorneniami, ktoré si pamätá až 84% detí, no napriek tomu len necelých 50% preventívne opatrenia aj vykoná. Tu vidíme, že kým komunikačné tabu spojené s onkologickými ochoreniami pomaly mizne, strach z rakoviny v ľuďoch ostáva a je silnejší ako túžba byť zdravý a prežiť.

Na podporu preventívneho správania mládeže sa sústredili aj Kyle et. al (2013), ktorí referujú o programe „Let’s talk about it“ (Poďme sa o tom rozprávať), ktorý bol prezentovaný 600 adolescentom. V rámci vzdelávania sa počas hodinovej prezentácie odznali témy ako identifikácia varovných znakov pri rakovine, fyzický, emocionálny a sociálny dopad rakoviny, liečba rakoviny, zodpovednosť za vlastné zdravie a kvalitu života. Účasť na prezentácii spôsobila významný nárast príznakov ochorenia, ktoré na sebe adolescenti pozorovali a znížený emocionálny distress pri hľadaní pomoci v diagnostikovaní a liečbe ochorenia.

Z uvedeného je zrejmé, že komunikácia patrí nie len k základným zručnostiam človeka, ale jej správne využívanie je podstatné pri prevencii, diagnostike a liečbe onkologického ochorenia, rovnako tak aj v jeho terminálnej fáze a to nie len voči pacientovi, ale aj pre jeho blízkych a pre zdravotnícky personál.

KULTÚRA

Kde sme sa narodili, ako sme vyrastali, aké hodnoty do nás boli vštepené a aké determinujú náš život v dospelosti, to všetko je odrazom kultúry, v ktorej sme vyrastali. Viacerí autori poukazujú na dva základné pohľady na to, čo možno rozumieť pod pojmom kultúra pre potreby psychológie - jednak ide o zvyky a spôsoby

správania jednotlivca, no rovnako aj o znaky spájajúce určitú skupinu ľudí, napr. národ, odlišujúce ich od ostatných skupín. Z hľadiska psychologického prístupu k vzniku, liečbe, prežitiu aj úmrtiu onkologických pacientov prichádzajú do úvahy oba pohľady. Medzi kultúrne faktory, ktoré vplyvávajú na zdravie, možno zaradiť etnickú príslušnosť, pohlavie, vek, rôzne schopnosti, sexuálnu orientáciu, religiozitu/spiritualitu, ekonomickú situáciu, miesto bydliska, zamestnanosť aj vzdelanie, ktoré je potrebné zohľadniť aj pri starostlivosti o zomierajúcich pacientov. Naopak k aspektom sťažujúcim starostlivosť o zomierajúcich, autori zaradili nižšiu životnú úroveň, nedorozumenia spôsobené jazykovou bariérou a nedostatkom vzájomného porozumenia, či národnostné odlišnosti. Baider (2012) vysvetľuje, že z hľadiska kultúrnych vplyvov pri onkologických pacientoch musíme brať do úvahy ich tradície a presvedčenia, jazykové bariéry, odlišné vnímanie zdravia ako hodnoty, rodinný systém, postoj k „pravde“, pochopenie „západnej“ medicíny s dôrazom na autonómiu a individuálne rozhodovanie sa.

Výskumy, ktoré uvádzame ďalej aj mnohé ďalšie jednoznačne potvrdzujú, že kultúrne aspekty, viac či menej, vplyvávajú na prevenciu, vznik, liečbu, vyličenie aj prijatie infaustnej prognózy onkologického ochorenia.

Ross et. al (2008) vo svojej štúdií sledovali rozdiely v prístupe k prevencii rakoviny kŕčka maternice u vzdelaných žien z rôznych kultúr, pričom zistili, že medzi ženami z európskej („biele ženy“), latinskej (hispankej) a afro-americkéj kultúry významné rozdiely nie sú. Naopak ázijské ženy v porovnaní s európskymi, boli výrazne menej prístupné screeningu rakoviny kŕčka maternice, no v prípade, keď sa v screeningu vyskytli akékoľvek bariéry, na rozdiel od Európaniek, mali výrazne vyššiu tendenciu na tieto bariéry upozorňovať.

Na porovnanie západnej (severná Amerika, Európa) a východnej (Ázia) populácie sa zamerali aj Chen et. al (2011) v kontexte dnes vysoko aktuálneho manažmentu bolesti so zohľadnením prístupu pacienta, ktorý svojim správaním „nechce obťažovať“ zdravotnícky personál. V metaanalýze 22 štúdií autori zistili, že vnímanie bariér v manažmente bolesti bolo výrazne vyššie u východných pacientov v porovnaní so západnými, čo sa prejavuje nielen v neochote informovať lekárov o bolesti, ale aj v následnej nesprávnej liečbe bolesti. Kým u východných pacientov bolo najväčšou prekážkou v manažmente bolesti 1. progres ochorenia, 2. tolerancia liekov a 3. závislosť od liekov, u západnej populácie to bolo 1. závislosť od liekov, 2. vedľajšie účinky liekov, 3. progres ochorenia, čo poukazuje na to, aké veľké v skutočnosti interkulturálne rozdiely sú.

Ešte bližšie na ázijských pacientov sa zamerali Fielding et. al (2013), ktorý skúmali rozdiely v prežívaní onkologických pacientov z Japonska, Taiwanu a Hong-Kongu v oblastiach fyzického a bežného denného života, psychologickéj starostlivosti, starostlivosti a podpory pacienta, informovanosti o ochorení a systéme zdravotnej starostlivosti a sexualite. Každá zo skupín pacientov vykázala iné výsledky, na základe čoho autori usúdili, že viac ako typ rakoviny vplyvávajú na prežívanie onkologického ochorenia kultúrne hodnoty a zázemie pacienta. Kým u Japoncov bola najvýraznejšou potrebou psychologická starostlivosť (na 2. mieste

bola informovanosť o chorobe a systéme zdravotnej starostlivosti), u pacientov z Hong-Kongu bola výrazne na prvom mieste potreba byť informovaný o chorobe a systéme zdravotnej starostlivosti, rovnako ako u pacientov z Taiwanu, pri ktorých však rozdiel medzi prvou a ostatnými potrebami bol najmenší zo všetkých pacientov. Autori vysvetľujú rozdiel prostredníctvom tradícií japonského národa, kde je vzájomná podpora vecou prestíže a reciprocity, kým u čínskych kultúr (Hong-Kong, Taiwan) dominuje udržiavanie rovnováhy a to najmä v rodine, navonok sa choroba zvykne držať v tajnosti.

Papadopoulos a Lees (2004) skúmali mužov – onkologických pacientov z rôznych etnických skupín vo veku nad 50 rokov (Karibik, Bangladéš, Cyprus, Írsko, Jamaika, Anglicko) v rôznych oblastiach komunikácie (komunikácia so zdravotníkmi, komunikácia s rodinou a blízkymi, komunikácia s Bohom/Alláhom, význam komunikácie), rozdiely síce zistili, ale nie výrazné (napr. muži informovali svoje deti o infaustnej prognóze, niektorí sa s nimi o tom rozprávali hlbšie, iní sa o tom hlbšie baviť nechceli). Stojí preto za zamyslenie nie len uvažovať o kultúrnych odlišnostiach, ale aj o rozdieloch v prežívaní z hľadiska pohlavia.

V konečnom dôsledku treba brať do úvahy nie len samotné kultúrne rozdiely, ale aj implikácie, ktoré kultúrna príslušnosť nesie so sebou, ako jazykové bariéry, prístup k informáciám, pochopenie informácií, dostupnosť zdravotnej starostlivosti a pod.

ODPUSTENIE

Liečba onkologických ochorení pôvodne vychádzala len z medicíny. Postupne do nej pribudli ďalšie aspekty a vyzeralo to, že ľudia prechádzajú liečbou a prípadným zomieraním vyrovnane, no až pri práci s odpustením je pacientom skutočne umožnené vnútorné vyrovnanie, nakoľko túto prácu je možné zamerať voči sebe, inému človeku, predmetu či udalosti, no poskytuje úľavu tomu, kto odpúšťa. Práca s odpustením môže a nemusí byť viazaná na náboženské presvedčenia.

Odpustenie, podľa Johnstona (2010), vychádza z biblických podobenstiev, kedy pôsobí liečivo na tých, ktorí odpúšťajú aj na tých, ktorým bolo odpustené. Aj Haas (2011) potvrdzuje, že odpúšťanie je úzko späté s vierou, ktorá nabáda, niekedy až tlačí k odpusteniu. Ramsey (2008) dopĺňa pochopenie odpustenia ako zastavenie snahy niekomu sa pomstiť, ako zmenu z pasívneho postoja obete k aktívnemu posunu vpred v živote, ako riešenie problému pokazených medziľudských vzťahov.

Jednou z ústredných tém pri onkologických pacientoch je smrť a zomieranie. Dôraz na psychosociálnu starostlivosť o onkologických pacientov ako aj súčasná medicína, dovoľujú posúvať v posledných rokoch do popredia otázku „dobrej smrti“ (good death), ktorá predpokladá kontrolu symptómov (najmä bolesti), informovanosť zúčastnených strán o skutočnom stave situácie, otvorenú situáciu a prijatie zomierania pacienta ako ďalšej životnej skúsenosti jeho aj jeho najbližších. Balducci (2012) upozorňuje, že pre zomierajúceho je zásadný aspoň čiastočný pocit kontroly v situácii, ktorú v skutočnosti ovládať nemôže a práve možnosť

odpustenia, ku ktorému nie je potrebný jeho objekt, sa ukazuje ako veľmi účinná možnosť.

K odpusteniu nie je bezprostredne potrebný ten/to, komu odpúšťame. No práve z tohto dôvodu je potrebné prejsť niekoľkými jeho fázami (Howes, 2009):

1. *vyjadrenie emócií* a ich hlboké precítenie;
2. *pochopenie „prečo“*, vytvorenie kognitívnej schémy ublíženia, ktorá nemusí byť zásadne pravdivá (reálna);
3. *znovuvybudovanie bezpečia*, istoty, že sa ublíženie nezopakuje;
4. *odpustenie* („let go“), rozhodnutie, že k ublíženiu už človek necíti zášť, že ustupuje z dominantnej pozície a pripúšťa rovnocennosť vo vzťahu k tomu, kto ublížil.

Wright (2008) považuje odpustenie za ozdravovací proces, ktorým uvoľňujeme seba aj druhých z nutnosti byť „dost dobrý“. Podľa autora u ľudí, ktorí vedia odpustiť je menšie riziko stresu a teda aj vzniku srdcovo-cievnych ochorení a zlyhaní imunitného systému, kde je možné zaradiť aj onkologické ochorenia.

Mickley et. al (2001) skúmali proces odpustenia u pacientov s rakovinou a poukazujú na tieto jeho fázy:

1. *pretrvávanie incidentu* s presvedčením „Neodpustím!“;
2. *stupňovanie tenzie medzi negativizmom a osobnými hodnotami* s presvedčením „Nedokážem odpustiť“;
3. *získavanie nadhľadu*, prevahy rozumového nad emocionálnym s otázkou „Mal by som odpustiť?“;
4. *dosiahnutie rozhodnutia* „Odpustil som“.

Respondenti v ich výskume opisujú odpustenie ako vypustenie negatívnych emócií (horkosti, hnevu, viny, žiarlivosti), upustenie od útočných postojov, niektorí z nich dokonca ako časť širšieho procesu uzdravovania. Autori k benefitom odpustenia priradili pocit psycho-spirituálneho rastu, redukciu negatívnych emócií (smútku, hnevu, úzkosti), schopnosť zanechať minulosť a pohnúť sa v živote dopredu, prerušenie seba/deštruktívneho správania, akceptujúce a pokojné zomieranie, pochopenie zmyslu života a utrpenia.

Menahem et. al (2013) poukazujú na pozitívny vzťah medzi odpustením a celkovým mentálnym zdravím, životnou pohodou, vyššou kvalitou medziľudských vzťahov a pocitovaným šťastím, rovnako ako aj potvrdzujú, že chronické zotrvávanie v neodpustení zvyšuje riziko ku vzniku rôznych ochorení (vrátane rakoviny).

Friedman et. al (2010) sa zamerali na skúmanie seba-obviňovania a seba-odpustenia u pacientok, ktoré sa vylicili z rakoviny prsníka, pričom pod seba-obviňovaním rozumeli správanie, myslenie a emócie, ktoré sú nepríjemné a môžu prispievať k vzniku rakoviny prsníka, pod seba-odpustením rozumeli predispozíciu k vyhýbaniu sa neodôvodneným pocitom viny a hanby z rôznych dôvodov.

U žien, ktoré vykázali vyššiu mieru seba-odpustenia autori zistili viac pozitívne prežívanie, menej porúch nálady a vyššiu prežívanú kvalitu života. Pri otázke odpustenia je potrebné si uvedomiť, že odpustenie nie je znakom slabosti a neznamená ospravedlňovanie zlého správania, ide skôr o morálnu cnosť, o milosrdnosť voči tým, ktorí nie sú milosrdní k nám.

SOCIO-EKONOMICKÝ STATUS

Všeobecne sa očakáva, že socio-ekonomický status predurčuje určité vzorce správania, ktoré môžu prispievať k vzniku onkologických ochorení (napr. menej zeleniny v strave → rakovina hrubého čreva). Potvrdzujú to aj Ekberg-Aronsson et. al (2006), ktorí k vzorcom správania determinovaných socio-ekonomickým statusom radia pracovné návyky, vystavenie sa rozličným environmentálnym vplyvom, či aspekty reprodukcie. Za hlavnú charakteristiku socio-ekonomického statusu považujú zamestnanie, poukazujú na signifikantne zvýšenú mieru výskytu rakoviny pľúc u pacientov s nižším socio-ekonomickým statusom, ktorý mal silnejší vplyv ako samotné fajčenie.

Vo svojej štúdii zameranej na vplyv socio-ekonomického statusu na screening onkologických ochorení v Japonsku vychádzali autori Fukuda et. al (2005) z kategórií príjmu v domácnosti, vzdelania členov domácnosti, rodinného stavu, zdravotného poistenia, oblasti bývania a etnicity. Zistili, že život v manželskom zväzku, zamestnanie a vyšší príjem v domácnosti, viedli k väčšej pravdepodobnosti screeningových aktivít v rámci prevencie onkologických ochorení. Naopak, menej screeningových aktivít vykázali ženy s nižším socio-ekonomickým statusom žijúce v mestských oblastiach, kde by sa mala zvýšiť osвета v tejto oblasti.

Zaujímavé výsledky týkajúce sa rizika vzniku rakoviny prostaty priniesli Nilsen et. al (2000), ktorí sa zamerali na faktory manželstva, vzdelania a zamestnania určujúce socio-ekonomický status a zistili, že vyšší socio-ekonomický status zvyšuje riziko vzniku rakoviny prostaty, riziko je zvýšené u mužov odlúčených alebo rozvedených, s lepším zamestnaním a dlhšie trvajúcim vzdelaním, ktoré dosiahli (môže znamenať VŠ vzdelanie).

Keeney et. al (2009) skúmali preventívne správanie dospeléj populácie z hľadiska vedomosti o ochorení, veku, pohlavia, dosiahnutého vzdelania a socio-ekonomického statusu, z ktorých všetky vykázali významný vplyv na postoj k preventívnemu správaniu. Ukázalo sa, že najmenej preventívnych aktivít je možné predpokladať u mužov s nižším dosiahnutým vzdelaním, menším množstvom informácií o onkologických ochoreniach a s nižším socio-ekonomickým statusom. Autori tiež poukazujú na ľudí žijúcich zaneprázdneným životným štýlom, ktorí na jednej strane počúvajú, ako by mali žiť správne, no na druhej strane sú stále viac hnaní k podávaniu vyššieho a kvalitnejšieho výkonu, ktorému ale zdravie „musia obetovať“.

Z hľadiska doby a kvality prežitia skúmali vplyv socio-ekonomického statusu Sloggett et. al (2007), ktorý ho charakterizovali prostredníctvom 4 kategórií –

spoločenská trieda, lokalita bydliska, automobil v domácnosti, nehnuteľný majetok – z ktorých všetky vykazujú určitý vplyv na prežitie onkologického ochorenia, pričom nižší socio-ekonomický status poukazuje na nižšiu mieru aj kvalitu prežitia. Relatívne najslabší vplyv (z uvedených faktorov) má príslušnosť k spoločenskej triede, naopak významný vplyv ukázala lokalita bydliska. Výsledky sa líšia aj vzhľadom na konkrétny druh ochorenia, na základe čoho autori upozorňujú na opatrnú interpretáciu podobných výsledkov.

Johnson et. al (2010) skúmali incidenciu zhubných nádorov hlavy a krku v závislosti od socio-ekonomického statusu, do ktorého zahrnuli príjem, úroveň vzdelania, príslušnosť k etnickej minorite, zdravotnú starostlivosť, množstvo vyfajčených cigariet za deň a charakteristiku susedstva. Autori potvrdzujú nižšie riziko vzniku ochorenia u dospelých s vyšším príjmom a pravidelnými preventívnymi prehliadkami u zubára, vyššie riziko vzniku ochorenia sa ukázalo u ľudí s nižším vzdelaním (bez maturity), oboje bez ohľadu na množstvo vyfajčených cigariet.

Vliet et. al (2006) sa zamerali na schopnosť rozhodovať o priebehu liečby rakoviny pažeráka a vzťahu k socio-ekonomickému statusu, ktorí autori odvodili od priemerného ročného zárobku. So vzrastajúcim socio-ekonomickým statusom klesla incidencia spinocelulárneho karcinómu (dolná časť pažeráka) a stúpila incidencia adenokarcinómu (horná časť pažeráka), pozitívna korelácia bola zistená pri voľbe liečby medzi socio-ekonomickým statusom a voľbou resekcie a voľbou chemoterapie, čo potvrdzuje, že ľudia s vyššej spoločenskej vrstvy javia viac záujmu o informovanosť v oblasti možností liečby onkologických ochorení.

Kvalitu prežitia po liečbe skúmali Nur et. al (2012) a pri zachovaní rovnakých krokov liečby (predpísaných protokolom) ich výsledky nepoukazujú na žiadne rozdiely v dobe a kvalite prežitia pacientov s rakovinou semenníkov v závislosti od socio-ekonomického statusu. Tu však treba podotknúť, že ide o ochorenie s najlepšimi štatistikami prežitia pacientov a veľmi dobrou dostupnosťou liečebných postupov. Naopak, vplyvom socio-ekonomického statusu na kvalitu života pacientok po liečbe rakoviny prsníka sa zaoberali Sinha et. al (2013) a zistili, že zásadnou voľbou po liečbe je rekonštrukcia prsníkov, na výber ktorej vplýva mimo veku a etnicity aj socio-ekonomický status (čím vyšší, tým väčšia pravdepodobnosť voľby pre rekonštrukciu poprsia).

SPIRITUALITA A VIERA

Pri liečbe onkologického ochorenia je potrebné zväžiť a zakomponovať množstvo rôznych aspektov, spomedzi ktorých, bez ohľadu na preferencie personálu, nie je možné vynechať náboženské presvedčenie pacienta. Najmä v zahraničnej literatúre sa stretávame s dvomi rozličnými pojmami – spiritualita a náboženstvo. Vachon (2008) pod pojmom spiritualita vidí konštrukt zložený z viery a zmyslu, pokus o kontakt, resp. snahu stať sa pozornejším k hlbokému poznaniu bytia a transcencii. Religiozitu chápe ako vyjadrenie spirituality, hodnôt, viery a spôsobov správania, ktoré si človek osvojí v snahe dosiahnuť naplnenie svojich spirituálnych potrieb. Konštatuje, že oba tieto konštrukty výraznou mierou pri-

spievajú k hľadaniu a prežívaniu zmyslu života s ochorením ako aj k vyrovnaníu sa s otázkami vlastnej smrtnosti a podporujú zvládacie mechanizmy.

Spiritualitu je možné považovať za integrujúcu zložku osobnosti, ktorá vystupuje aj vo vzťahu ku kvalite života, celkovému vnímaníu zdravia a zvládaniu ochorenia (Puchalski, 2012). Autor ale upozorňuje, že spiritualita nemá len pozitívne účinky na prežívanie onkologického ochorenia a spomína *spirituálny distress*, ktorý vzniká tlakom viery na človeka, ktorý v danom momente vnútorne necíti správnosť jej požiadaviek, môže cítiť až rozkol medzi nimi a tým zhoršovať svoje už tak negatívnejšie prežívanie.

Z historického pohľadu bola psychosociálna starostlivosť o onkologických pacientov radená k doplnkovým a alternatívnym metódam medicínskej liečby (Complementary and alternative medicine, CAM). V dnešnej dobe hovoríme o samostatnej aplikovanej disciplíne – psychoonkológii, ktorá psychosociálnu starostlivosť a mnohé ďalšie nemedicínske prístupy k pacientom zahŕňa. Neponchybne sem radíme aj prvky nie len duševnej, ale aj duchovnej starostlivosti o pacienta. Spojenie spirituality a CAM podporujú aj Ben-Arye et. al (2012), ktorí poukazujú, že pacienti s vyššou mierou spirituality majú aj väčšiu tendenciu byť prístupní ku CAM a využívať rôzne jej prvky (relaxácia, meditácia, pohybové aktivity apod.).

Underwood a Powell (2006) sledovali rizikové správanie a prístup k screeningovým aktivitám u Afro-američanov, z ktorých vyše 70% sa hlásilo k nejakému vierovyznaniu, pričom zistenia ukazujú, že kým religiozita/spiritualita nemajú významný vplyv na cvičenie, hmotnosť a screeningové aktivity pri onkologických ochoreniach, významný vplyv majú na komunikáciu so zdravotníckym personálom, hodnotenie vlastného zdravia a stravovanie pacientov.

Paiva et. al (2013) sa zamerali na vplyv religiozity na kvalitu života pacientok s rakovinou prsníka počas chemoterapie, pričom zistili, že nižšia miera religiozity znižovala kvalitu života v priebehu liečby a aj to, že akceptácia meniaceho sa obrazu vlastného tela súvisela s náboženskými aktivitami, najmä modlitbami, ktoré zvyšovali prežívaný optimizmus, zlepšovali prispôsobenie, emocionálnu pohodu aj pocity zmyslu a prispievali k lepšej kvalite života. K najdôležitejším poznatkom týkajúcich sa vzťahu medzi religiozitou a prežívaním v období po diagnostikovaní ochorenia autori zaraďujú perspektívu a rámec pre hľadanie zmyslu v bolesti, ktorý viera poskytuje, prístup k sociálnej opore zo strany veriacich v komunite, ktorej je pacient súčasťou, schopnosť hľadať a užívať si pozitívne (príjemné) stránky života napriek ochoreniu, videnie vysokej hodnoty v duchovenstve a nakoniec aj nádej, ktorú viera v pacientovi a aj jeho najbližších posilňuje.

Thuné-Boyle et. al (2006) skúmali náboženské/spirituálne copingové stratégie spojené s onkologickými ochoreniami, pričom využili termín náboženský coping charakterizovaný ako využívanie kognitívnych a behaviorálnych techník, ktoré vychádzajú z viery človeka tvárou v tvár stresujúcim životným udalostiam. Za účinné zvládacie mechanizmy autori považujú napr. návštevu kostola, resp. návštevu kňaza, modlitby a pod.. Autori tiež poukazujú na zistenia niektorých

výskumov, podľa ktorých platí, že kým evanjelické vierovyznanie pôsobilo na pacientov podporujúco, katolícka viera sa ukázala skôr škodlivá (Alferi et. al; Ben-Zur et. al; in Thuné-Boyle et. al, 2006), čo autori vysvetľujú príkazmi a striktnými pravidlami pod hrozbou trestu, ktoré môžu vyvolávať a podporovať pocity viny a prehlbovať distress.

Stefanek et. al (2005) konštatujú, že samotní pacienti, ktorí mali po vyliečení označiť, čo im v procese liečby rakoviny najviac pomohlo, označovali vieru/spirituálne presvedčenie medzi najvýraznejšími prvkami. K témam, ktoré veriacich pacientov zaujímali najviac autori zaradili vzťah s Bohom (k Bohu), životný rast a sociálnu oporu. Z praxe vieme doplniť, že sem patrí aj téma času, posmrtného života, bolesti a utrpenia.

Ladd (2013) sa zamerával na vnímanie zmyslu u dvoch skupín veriacich - schematických (pravidelné návštevy kostola, dodržiavanie všetkých predpísaných sviatkov a tradícií) a neschematických (sú veriaci, ale náboženské tradície nedodržiavajú tak striktné) - v 3 oblastiach - nájdenie zmyslu (schematický veriaci dosahovali vyššie hodnoty v dimenzii zmyslu, no obe skupiny vykázali jeho nedostatok); pocit kontroly (neschematickí pripisovali kontrolu najviac sebe, potom prírode, či Bohu, kým schematickí v tejto oblasti rozlišovali viac, na prvom mieste Boha, potom seba, či prírodu); vzťahy a osobné zvládanie (neschematicky veriaci nevykazovali zlepšenie v medziľudských vzťahoch a mali menšiu mieru dôvery vo vlastné zvládacie mechanizmy ako schematickí veriaci).

Ďalšie výskumy sú zamerané na rozdiely medzi jednotlivými vierovyznaniami pri prežívaní onkologického ochorenia. Käppeli (2000) porovnávala Židov a Kresťanov a nezistila žiadne rozdiely v náboženskom copingu, veriaci využívali rovnaké náboženské motívy a zaujímali ich rovnaké témy (otázky o Bohu, smrteľnosti, hlavných životných hodnotách a pod.). Hoff et. al (2008) sa zamerali na riziko vzniku onkologických ochorení u Cirkvi adventistov siedmeho dňa, Mormónov a Kresťanov, pričom v takomto poradí sa ukázala aj miera rizika vzniku rakoviny, čo, po zohľadnení náboženských motívov, autori pripisujú životnému štýlu, ktorý je u Adventistov najprísnejší (žiadny alkohol, cigarety, káva, mäso, množstvo pohybových aktivít a pod.). Pri porovnávaní Židov a Moslimov Baider (2012) využíva 2 kazuistiky, kde u Moslimskej pacientky je rodina v otázkach ochorenia medzi sebou otvorená a prijíma ho ako Alláhovu vôľu, u Židovskej pacientky je naopak ochorenie považované za hanbu a zlyhanie a drží sa v tajnosti, u oboch je ale výrazne dominantná viera, modlitby, izolovanosť pacienta a dominancia (a uzavretý postoj voči zdravotnej starostlivosti) rodiny, pričom v oboch prípadoch pacient zomiera v bolesti (je to vyššia vôľa, pacient tým rastie, očisťuje svoje telo), tichu a s množstvom otázok, na ktoré mu nesmela byť poskytnutá odpoveď.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. ANDRÁŠIOVÁ, M. Klinická psychológia v onkológii, paliatívnej starostlivosti a tana-
tológii. In: HERETIK, A. - HERETIK, A. jr. a kol. *Klinická psychológia*. Nové Zámky:
Psychoprof, 2007. ISBN 978-80-89322-00-8, s. 554-569.
2. ANGENENDT, G. - SCHÜTZE-KREILKAMP, U. - TSCHUSCHKE, V. *Psychoonkologie v praxi*.
Praha: Portál, 2010. 328 s. ISBN 978-80-7367-781-7.
3. BAIDER, L. Cultural Diversity: Family Path through Terminal Illness. In *Annals of
Oncology*. DOI:10.1093/annonc/mds090, 2012, vol. 23, no. 3, pp. 62 - 65.
4. BALDUCCI, L. Death and Dying: What the Patient Wants. In *Annals of Oncology*.
DOI:10.1093/annonc/mds089, 2012, vol. 23, no. 3, pp. 56 - 61.
5. BEN-AYRE, E. - SCHIFF, E. - VINTAL, H. - AGOUR, O. - PREIS, L. - STEINER, M. Integrating
Complementary Medicine and Supportive Care: Patients' Perspectives Toward
Complementary Medicine and Spirituality. In *The Journal of Alternative and Com-
plementary Medicine*. ISSN 1557-7708, 2012, vol. 18, no. 9. pp. 824 - 831.
6. BROWN, R. F. - BYLUND, C. L. - KISSANE, D. W. Principles of Communication Skills
Training In Cancer Care. In: HOLLAND, J.C. - BREITBART, W.S. - JACOBSEN P.B. - LE-
DERBERG, M.S. - LOSCALZO, M.J. - McCORKLE, R. (Eds.). *Psycho-oncology*. Second
Edition. New York: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0-19-536743-0, pp.
597-604.
7. DIBA, CH., S. - PLEŠKO, I. - HLAVA, P. (Eds.). *Incidencia zhubných nádorov v Sloven-
skej republike 2007*: Edícia analytických publikácií. [online] Bratislava: Národné
centrum zdravotníckych informácií, Národný onkologický register SR, 2012. 135
s. [cit. 2014-05-26]. Dostupné na internete: <[http://www.nczisk.sk/Documents/
publikacie/analyticke/incidencia_zhubnych_nadorov_2007.pdf](http://www.nczisk.sk/Documents/publikacie/analyticke/incidencia_zhubnych_nadorov_2007.pdf)>. ISBN 978-80-
89292-27-1.
8. EKBERG-ARONSSON, M. - NILSSON, P. M. - NILSSON, J. - PEHRSSON, K. - LÖFDAHL, C.
Socio-economic Status and Lung Cancer Risk Including Histologic Subtyping -
A Longitudinal Study. In *Lung Cancer*. ISSN 0169-5002, 2006, vol. 51, no. 1, pp.
21 - 29.
9. FENG, B. - SRINIVASAN, M. - HOFFMAN, J. R. - RAINWATER, J. A. - GRIFFIN, E. - DRAGO-
JEVIC, M. - DAY, C. F. - WILKES, M. S. Physician Communication Regarding Prostate
Cancer Screening: Analysis of Unannounced Standardizes Patient Visit. In *Annals
of Family Medicine*. ISSN 1544-1709, 2013, vol. 11, no. 4, pp. 315 - 323.
10. FRENKEL, M. - BEN-ARYE, E. - COHEN, L. Communication in Cancer Care: Discussing
Complementary and Alternative Medicine. In *Integrative Cancer Therapies*. ISSN
1534-7354, 2010, vol. 9, no. 2, pp. 177-185.
11. FIELDING, R. - LAM, W. W. T. - SHUN, S. C. - OKUYAMA, T. - LAI, Y. H. - WADA, M. -
AKECHI, T. - LI, W. W. Y. Attributing Variance in Supportive Care Needs during Can-
cer: Culture-Service, and Individual Differences, before Clinical Factors. In *PLoS
ONE*. DOI:10.1371/journal.pone.0065099, 2013, vol. 8, no. 5.
12. FRIEDMAN, L. C. - BARBER, C. R. - CHANG, J. - THAM, Y. L. - KALIDAS, M. - RIMAWI, M.
F. - DULAY, M. F. - ELLEDGE, R. Self-blame, Self-forgiveness, and Spirituality in Breast
Cancer Survivors in a Public Sector Setting. In *Journal of Cancer Education*. ISSN
1543-0154, 2010, vol. 25, no. 3, pp. 343 - 348.
13. FUKUDA, Y. - NAKAMURA, K. - TAKANO, T. Reduced Likelihood of Cancer Screening
among Women in Urban Areas and with Low Socio-economic Status: A Multilevel
Analysis in Japan. In *Journal of the Royal Institute of Public Health*. ISSN 0033-
3506, 2005, vol. 119, no. 10, pp. 875 - 884.
14. GABER, R. - DESIA, S. - SMITH, M. - EILERS, S. - BLATT, H. - GUEVARA, Y. - ROBIN-
SON, J. K. Communication by Mothers with Breast Cancer or Melanoma with Their
Children. In *International Journal of Environmental Research of Public Health*. ISSN
1660-4601, 2013, vol. 10, no. 8, pp. 3483 - 3501.
15. HOFF, A. - JOHANNESSEN-HENRY, C. T. - ROSS, L. - HVIDT, N. C. - JOHANSEN, C. Reli-
gion and Reduced Cancer Risk - What is the Explanation? A Review. In *European
Journal of Cancer*. ISSN 0959-8049, 2008, vol. 44, no. 17, pp. 2573 - 2579.
16. HOWES, R. Four Elements of Forgiveness. In *Psychology Today*. ISSN 0033-3107,
2009, Dostupné na: <[http://www.psychologytoday.com/blog/in-therapy/200909/
four-elements-forgiveness](http://www.psychologytoday.com/blog/in-therapy/200909/four-elements-forgiveness)>.

17. CHEN, C. H. – TANG, S. T. – CHEN, C. H. Meta-analyses of Cultural Differences in Western and Asian Patient-Perceived Barriers to Managing Cancer Pain. In *Palliative Medicine*. DOI:10.1177/0269216311402711, 2011, vol. 26, no. 3, pp. 206 - 221.
18. JOHNSON, S. - McDONALD, J. T. - CORSTEN, M. - ROURKE, R. Socio-economic Status and Head and Neck Cancer Incidence in Canada: A Case-control Study. In *Oral Oncology*. ISSN 1368-8375, 2010, vol. 46, no. 3, pp. 200 - 203.
19. JOHNSTON, B. W. Breaching the Sacred Walls of Illness: A Girardian Model of Forgiveness as Healing. In *Journal of Spirituality and Mental Health*. ISSN 1934-9637, 2010, vol. 12, no. 2, pp. 118 - 149.
20. KÄPPELI, S. Between Suffering and Redemption. Religious Motives in Jewish and Christian Cancer Patients' Coping. In *Scandinavian Journal of Caring Sciences*. ISSN 0283-9318, 2000, vol. 14, no. 2, pp. 82 - 88.
21. KEENEY, S. - MCKENNA, H. - FLEMING, P. - MCILFATRICK, S. Attitudes to Cancer and Cancer Prevention: What Do People Aged 35 - 54 Years Think? In *European Journal of Cancer Care*. ISSN 1365-2354, 2010, vol. 19, no. 6, pp. 769 - 777.
22. KYLE, R. G. – MACMILLAN, I. – RAUCHHAUS, P. – O'CARROLL, R. – NEAL, R. D. – FORBAT, L. – HAW, S. – HUBBARD, G. Adolescent Cancer Education (ACE) to Increase Adolescent and Parent Cancer Awareness and Communication: Study Protocol for a Cluster Randomised Controlled Trial. In *Trials*. ISSN 0021-9916, 2014, vol. 14, article no. 286. Dostępne na: <http://www.trialsjournal.com/content/14/1/286>
23. LADD, K. L. Religious Meaning and Control in the Midst of Cancer. In *Studia Psychologica*. ISSN 0039-3320, 2013, vol. 55, no. 3, pp. 169 - 178.
24. MAZOR, K. M. - GAGLIO, B. - NEKHLUDOV, L. - ALEXANDER, G. L. - STARK, A. - HORN BROOK, M. C. - WALSH, K. - BOGGS, J. - LEMAY, C. A. - FIRNENO, C. - BIGGINS, C. - BLOSKY, M. A. - ARORA, N. K. Assessing Patient-Centered Communication in Cancer Care: Stakeholder Perspectives. In *Journal of Oncology Practice*. ISSN 1554-7477, 2013, vol. 9, no. 5, pp. 186 - 193.
25. MENAHEM, S. - LOVE, M. Forgiveness in Psychotherapy: The Key to Healing. In *Journal of Clinical Psychology: In Session*. ISSN 1097-4679, 2013, vol. 69, no. 8, pp. 829 - 835.
26. MICKLEY, J. R. - COWLES, K. Ameliorating the Tension: Use of Forgiveness for Healing. In *Oncology Nursing Forum*. ISSN 1538-0688, 2001, vol. 28, no. 1, pp. 31 - 37.
27. NILSEN, T. L. - JOHNSEN, R. - VATTEN, L. J. Socio-economic and Lifestyle Factors Associated with the Risk of Prostate Cancer. In *British Journal of Cancer*. ISSN 0007-0920, 2000, vol. 82, no. 7, pp. 1358 - 1363.
28. NUR, U. - RACHET, B. - PARMAR, M. K. B. - SYDES, M. R. - COOPER, N. - STENNING, S. - READ, G. - OLIVER, T. - MASON, M. - COLEMAN, M. P. Socio-economic Inequalities in Testicular Cancer Survival within Two Clinical Studies. In *Cancer Epidemiology*. ISSN 1877-7821, 2012, vol. 35, no. 4, pp. 217 - 221.
29. PAIVA, C. E. - PAIVA, B. S. R. - DE CASTRO, R. A. - DE PÁDUA SOUZA, C. - DE PAIVA MAIA, Y. C. - AYRES, J. A. - MICHELIN, O. C. A Pilot Study Addressing the Impact of Religious Practice on Quality of Life of Breast Cancer Patients During Chemotherapy. In *Journal of Religion and Health*. ISSN 1573-6571, 2013, vol. 52, no. 1, pp. 184 - 193.
30. PAPADOPOULOS, I. – LEES, S. Cancer and Communication: Similarities and Differences of Men with Cancer from Six Different Ethnic Groups. In *European Journal of Cancer Care*. ISSN 1365-2354, 2004, vol. 13, no. 2, pp. 154 - 162.
31. PUCHALSKI, C. M. Spirituality in the Cancer Trajectory. In *Annals of Oncology*. DOI:10.1093/annonc/mds088, 2012, vol. 23, no. 3, pp. 49 - 55.
32. RAMSEY, J. L. Forgiveness and Healing in Later Life. In *Generations*. ISSN 0738-7806, 2008, vol. 32, no. 2, pp. 51 - 54.
33. ROSS, J. S. – NUÑEZ-SMITH, M. – FORSYTH, B. A. – ROSENBAUM, J. R. Racial and Ethnic Differences in Personal Cervical Cancer Screening Amongst Post-Graduate Physicians: Results from a Cross-Sectional Survey. In *BMC Public Health*. ISSN 1554-7477, DOI:10.1186/1471-2458-8-378, 2008, vol. 8.
34. SHAOULI, S. – DUREY, A. – BESSARAB, D. – AOUN, S. M. – THOMPSON, S. C. Identifying Barriers and Improving Communication Between Cancer Service Providers and Aboriginal Patients and Their Families: the Perspective of Service Providers.

- In *BMC Health Services Research*. ISSN 1472-6963, 2013, vol. 13, article no. 460. Dostupné na: <http://www.biomedcentral.com/1472-6963/13/460>
35. SHAW, J. - YOUNG, J. - BUTOW, P. - CHAMBERS, S. - O'BRIEN, L. - SOLOMON, M. Delivery of Telephone-based Supportive Care to People with Cancer: An Analysis of Cancer Helpline Operator and Cancer Nurse. In *Patient Education and Counseling*. ISSN 1873-5134, 2013, vol. 93, no. 3, pp. 444 - 450.
 36. SINHA, S. - WEBB, A. - MORRISON, W. Manpower and Economic Issues in Post-mastectomy Breast Reconstruction. In *ANZ Journal of Surgery*. DOI:10.1111/ans.12093, 2013, vol. 83, no. 4, pp. 200 - 201.
 37. SLOGGETT, A. - YOUNG, H. - GRUNDY, E. The Association of Cancer Survival with Four Socioeconomic Indicators: A Longitudinal Study of the Older Population of England and Wales 1981 - 2000. In *BMC Cancer*. DOI:10.1186/1471-2407-7-20, 2007, vol. 20, no. 7.
 38. STEFANEK, M. - McDONALD, P. G. - HESS, S. A. Religion, Spirituality and Cancer: Current Status and Methodological Challenges. In *Psycho-Oncology*. ISSN 1099-1611, 2005, vol. 14, no. 6, pp. 450 - 463.
 39. STEWART, B. W., WILD, CH. P. (Eds.). *World Cancer Report 2014*. International Agency for Research on Cancer, WHO, Lyon. 2004. ISBN 978-92-832-0432-9. pp. 630.
 40. THUNÉ-BOYLE, I. C. - STYGALL, J. A. - KESHTGAR, M. R. - NEWMAN, S. P. Do Religious/Spiritual Coping Strategies Affect Illness Adjustment in Patients with Cancer? A Systematic Review of the Literature. In *Social Science & Medicine*. ISSN 0277-9536, 2006, vol. 63, no. 1. pp. 151 - 164.
 41. UNDERWOOD, S. M. - POWELL, R. L. Religion and Spirituality: Influence on Health/Risk Behavior and Cancer Screening Behavior of African Americans. In *The ABNF Journal*. ISSN 1046-7041, 2006, vol. 17, no. 1. pp. 20 - 31.
 42. VACHON, M. L. S. Meaning, Spirituality, and Wellness in Cancer Survivors. In *Seminars in Oncology Nursing*. ISSN 0749-2081, 2008, vol. 24, no. 3. pp. 218 - 225.
 43. VAN VLIET, E. - EIJKEMANS, M. J. C. - STEYERBERG, E. W. - KUIPERS, E. J. - TILANUS, H. W. - VAN DER GAAS, A. - SIERSEMA, P. D. The Role of Socio-economic Status in the Decision Making on Diagnosis and Treatment of oesophageal Cancer in the Netherlands. In *British Journal of Cancer*. ISSN 0007-0920, 2006, vol. 95, no. 9, pp. 1180 - 1185.
 44. VENETIS, M. K. - MAGSAMEN-CONRAD, K. - CHECTON, M. G. - GREEN, K. Cancer Communication and Partner Burden: An Exploratory Study. In *Journal of Communication*. ISSN 0021-9916, 2014, vol. 64, no. 1, pp. 82-102.
 45. WRIGHT, S. Forgive and Survive. In *Nursing Standard*. ISSN 0029-6570, 2008, vol. 23, no. 12.

Eva Pongrácz

Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: eva.pongracz@euba.sk

A szociális gazdaság mint társadalmi innováció / *The social economy as a social innovation*

Abstract

Nowadays the most serious problems include the increase of unemployment, of poverty and of social exclusion. The social and human moral-ethical crisis has set in motion an economic mechanisms that results a lot of individuals in vulnerable position. A human economic model should be encouraged, which focuses on the people, this kind of model is to serve them, to protect the human life and the dignity. The social and solidarity economy is a people-oriented economy as an alternative to profit-oriented economy.

Keywords: social economy, economy, innovation.

A szociális gazdaság olyan interdiszciplináris tudományág, amely a társadalmi problémák megoldására fókuszál. A magas munkanélküliségi ráta, a növekvő szegénység és kirekesztettség okozta hátrány orvoslása új és innovatív mechanizmusokat igényel. A szociális vállalkozások munkahelyeket teremtenek vagy a rászorultak hátrányos helyzetének enyhítését elősegítő szolgáltatásokat nyújtanak.

Az inkluzív gazdasági növekedés elérése érdekében a nonprofit szektor és a magánszféra képviselőitől is elvárható, hogy tevékenységeik által hozzájáruljanak a gazdasági, területi és társadalmi kohézióhoz. A szociális vállalkozást a szociális gazdaság modern eszközének tekinthetjük. Ide tartoznak az újonnan alakult társaságok vagy a harmadik szektor meglévő szervezetei, amelyek ezt az új vállalkozói szemléletet követik. A szociális vállalat legfőbb célja a társadalmi küldetés teljesítése, megelőzve a haszonszerzést.

A felelősségteljes üzleti magatartás koncepciója nagyon közeli a szociális gazdaság által képviselt értékekhez. Magába foglalja a társadalmi és környezeti szem-

pontok beépítését a mindennapi döntésekbe. Olyan önkéntes elkötelezettséget jelent, amely a társadalom iránti felelősségének is tudatában van. Egyre több vállalat építi be üzleti tevékenységeibe ezt a stratégiát, elősegítve a társaság fenntartható fejlődését, egyúttal támogatva a helyi közösség életminőségének javítását.

A SZOCIÁLIS GAZDASÁG HELYZETE SZLOVÁKIÁBAN

Szlovákiában jelenleg számos olyan kezdeményezés működik, amelyeket a szociális gazdaság hatékony eszközeinek lehet tekinteni. Hátrányt jelent a szociális gazdaság átfogó jogszabályi háttérének hiánya, amely gyakran problémát okoz a szervezeteket hovatartozásának meghatározásában.

A szociális gazdaság fejlődésében fontos szerepet játszott a foglalkoztatási szolgálatról szóló törvény (5/2004) módosítása 2008-ban, amikor a WISE típusú foglalkozási beilleszkedést elősegítő szociális vállalkozások (Work Integration Szociális Enterprises) jogi legitimitást szereztek Szlovákiában és azóta az aktív munkaerő-piaci politika eszközeként működhetnek.

Az ezt megelőző időszakban a szociális gazdaság elvei alapján tevékenykedő kezdeményezések különböző projektek keretein belül juthattak támogatáshoz, Európai Unió, különösen az Európai Szociális Alap pályázataival segítségével.

Az említett törvény értelmében szociális vállalkozásnak lehet tekinteni minden jogi vagy természetes személyt, aki:

- a munkahelyek legalább 30% -át hátrányos helyzetű álláskeresőkkel tölti be,
- segít ezeknek a munkavállalóknak elhelyezkedni a nyílt munkaerőpiacon,
- az üzleti tevékenységgel kapcsolatos valamennyi költség levonása után a bevétel legalább 30 %-át új munkahelyek teremtésére, illetve a munkakörülmények javítására fordítja,
- szerepel a szociális vállalatok nyilvántartásában.

A fenti kritériumok betartását rendszeresen, évente egyszer kell igazolni a Szlovák Munkaügyi, Szociális és Családügyi Központnak. Ez a hivatal kompetens odaítélni a szociális vállalat státuszt, amit követően a vállalat bekerül a nyilvántartásba.

A szociális gazdaság sikeres eszközeként működhetnek olyan szociális vállalkozások is, amelyek a község kezdeményezésére jönnek létre, a helyi önkormányzatok felügyelete és ellenőrzése alatt működnek. A vállalkozás alapítását helyzet-elemzés készítése, helyi források és lehetőségek felmérése, majd a konkrét üzleti terv kidolgozása előzi meg, mindez a kulcsszereplők – helyi önkormányzat, lakosság, hátrányos helyzetűek stb. bevonásával.

Alapvető feltételek közé tartozik, hogy az így létrehozott munkahelyek legalább 30%-át hátrányos helyzetű álláskeresőkkel töltik be és az üzleti tevékenységből származó bevétel legalább 30 %-át új munkahelyek teremtésére vagy munkakörülmények javítására kell fordítani. A fő cél a hátrányos helyzetű munkavállalók

társadalmi beilleszkedése, esetleges átképzése és végül a „nyílt munkaerőpiacon” való elhelyezése.

Az önkormányzat által alapított szociális vállalkozás számos jogi formát ölthet, lehet akár szövetkezet, nonprofit szervezet, gazdasági társaság vagy természetes személy, aki munkavállalókat alkalmaz. A község által létrehozott költségvetési szervezetek és támogatott szervezetek főleg közhasznú tevékenységek elősegítését szorgalmazzák. Ajánlott ezt a jogi formát a vállalkozás kezdeti szakaszában alkalmazni a gazdasági tevékenység beindításához vagy a későbbi működtetéséhez. Önálló vállalkozás esetében a legegyszerűbb megoldás az, ha a vállalkozói engedélyt a község kérvényezi. Ennek a megoldásnak az az előnye, hogy mivel a polgármester a község törvényes képviselője, közvetlenül ő lesz a felelős a vállalat irányításáért és az üzleti tevékenységért. Szélesebb körű gazdasági aktivitás esetében előnyös lehet jogi személy, pl. korlátolt felelősségű társaság létrehozása.

A 2008-as évet megelőző időszakban is számos kezdeményezés működött a szociális gazdaság elvei alapján, mivel az üzleti döntéseiket a gazdasági célkitűzéseik mellett a társadalmi célok is vezérelték. Ide sorolhatjuk a védett műhelyeket és a védett munkahelyeket.

Védett műhelynek vagy védett munkahelynek minősül olyan gazdasági szervezet, ahol az alkalmazottak legalább 50% -a fogyatékkal élő egyén. Ha a munkáltató létrehoz ilyen munkahelyet, ahhoz anyagi hozzájárulást kérvényezhet az illetékes Munkaügyi, Szociális és Családügyi Hivataltól. A támogatás mértéke függ az átlagbér nagyságától és az érintett járás átlagos munkanélküliségi rátájának százalékától.

Ezen kívül az üzemeltetési (bérleti díj, biztosítás, energiaköltségek, az ingatlan javítása és karbantartása stb.) és közlekedési költségekhez is igényelhet pénzügyi segítséget a fogyatékoság mértékének arányában. Ezáltal a munkáltató vállalni tudja a fogyatékkal élő alkalmazottak rendszeres szállítását is a munkahelyre és vissza a lakhelyükre.

Ha a fogyatékkal élő munkanélküli egyéni vállalkozást szeretne működtetni, az szintén védett munkahelynek vagy műhelynek tekinthető. Amennyiben legalább három hónapig álláskeresőként szerepelt a helyi hivatal nyilvántartásában, igényelhet némi támogatást a vállalkozás elindításához. Egyúttal kötelezettséget vállal, hogy azt minimálisan két évig üzemeltetni fogja.

A védett munkahelyek ill. műhelyek közvetett támogatásának tekinthetjük a más vállalkozásoktól származó megrendeléseket. Minden vállalat, amely legalább 20 embert alkalmaz, bizonyos számú fogyatékkal élő munkakeresőt is köteles foglalkoztatni (a munkavállalók 3,2 %-ban). Ha ezt a feltételt nem teljesíti, lehetősége nyílik helyettesítő teljesítési kötelezettségre megrendelés (személyenként a teljes munkaerőköltség 0,8 szerese) vagy büntetési díj (személyenként a teljes munkaerőköltség 0,9 szerese) formájában.

A SZOCIÁLIS GAZDASÁG KEZDEMÉNYEZÉSEI A NON-PROFIT SEKTOR KERETEIN BELÜL

A 2008-ban elfogadott jogszabályi háttér nagy előrelépést jelent a szociális gazdaság fejlődésében, ugyanakkor akadályokat is hozott létre az ide sorolható kezdeményezések azonosításában, mivel a szociális vállalkozások a munkaerő-piaci integráció mellett a társadalmi problémák megoldására ill. enyhítésére is fókuszálnak. Nemcsak munkahelyeket teremtenek, hanem reflektálnak a kielégítetlen helyi szükségletekre, gyakran a harmadik szektor kínálta lehetőségekkel élve.

A harmadik szektort Szlovákiában különböző jogi formájú szervezetek alkotják, amelyek létrehozásának körülményeit és működését külön törvények szabályozzák. Ide tartoznak a polgári társulások, alapítványok, nembefektetési alapok és a közösségi szolgáltatásokat nyújtó non-profit szervezetek. E szektor keretein belül sok olyan polgári kezdeményezés jött létre, amely a szociális gazdaság elveit követi, nem profitorientált és elsőrendű célja a szociális misszió, vagyis valamilyen formában segítséget nyújt a rászorultaknak.

A polgári társulatok vagy civil szervezetek jogi személyek, amelyek intézményszerűt önszerveződéses valamilyen közös érdek vagy cél alapján. A 83/1990-es törvény alapján alakulhatnak társulások, egyletek, társaságok és egyesületek, amelyek közhasznú tevékenységet folytatnak vagy a tagság igényeinek kielégítésére fókuszálnak. Céljaik elérésének érdekében üzleti aktivitást fejthetnek ki.

Az alapítvány vagyoni értékek felajánlását jelenti közérdekű célra, elsősorban szellemi értékek fejlesztésére, emberi jogok és a környezet védelmére, természeti és kulturális értékek megvédésére, továbbá az egészségfejlesztés, az oktatás és a tudomány terén. Az alapítványok létrehozásának feltételeit és működésük alapjait a 34/2002-as jogszabály határozza meg. Természetes vagy jogi személy is lehet alapító, ehhez szükséges fejenkénti minimális hozzájárulás és meghatározott értékű alaptőke. A törvény lehetővé teszi, hogy az alapítvány üzleti tevékenységet végezzen, pl. ingatlan bérbeadása, kulturális, oktatási, szociális vagy sportesemények szervezése.

A nembefektetési alapok törvényes kereteket nyújtanak vagyon vagy pénzösszeg meghatározott célra való gyűjtésére. Az így megszerzett tulajdon jótékony célokra és humanitárius segítségre fordítható; főleg azok részére, akik életveszélybe kerülnek vagy természeti katasztrófa miatt támogatásra van szükségük.

A non-profit szervezetek olyan szükségletek kielégítésére jönnek létre, amely közhasznú érdekeket szolgálnak. Aktívak az egészségügyi, a szociális és a humanitárius ellátás, a szellemi és kulturális értékek fejlesztése és védelme terén, az emberi jogok védelmében, oktatás, képzés, kutatás, fejlesztés területein. Támogatják a környezetvédelmi tevékenységeket, továbbá a regionális fejlesztést és foglalkoztatást, segítséget nyújtanak a lakhatás biztosításában a rászorultaknak. Az esetleges profit nem használható fel az alapítók vagy alkalmazottak javára, mert teljes egészében közhasznú célokra kell fordítani. Az alapító lehet természeti

tes vagy jogi személy, ill. az állam. A non-profit szervezetek nyilvántartást a területileg illetékes hivatal biztosítja.

ÖSSZEGZÉS

Mivel fokozatosan nő azon személyek és csoportok száma, akik társadalmilag hátrányos helyzetük miatt külső segítségre szorulnak, egyre inkább szükség van olyan vállalkozásokra, amelyeket elsősorban nem a profitirányultság ösztönöz, hanem valamilyen szociális probléma megoldását sürgetik.

A piaci elvek alapján működő önkormányzati vállalkozások száma Szlovákiában emelkedő tendenciát mutat. Az önkormányzatok fokozatosan újabb lehetőségeket és forrásokat azonosítanak, amelyek a helyi igények kielégítését segítik elő. Egyúttal hozzájárulnak a lokális problémák megoldásához is és munkahelyeket teremtenek. A szociális céllal szemben a profit háttérbe szorul, a vállalkozás küldetése a pozitív változás elérése és végső soron a helyi lakosság életminőségének javítása.

A szlovák szociális gazdaság szervezetei innovatív megoldásokat kínálnak a magas munkanélküliségen kívül olyan társadalmi kihívásokra is mint a népesség öregedése vagy a marginalizált egyének és csoportok számának növekedése. E téren nagyon aktívak a harmadik szektorban található kezdeményezések, melyek különböző jogi formát ölthetnek és némelyikük a szociális gazdaság elvei szerint működik. A szociális gazdaságot előhívó folyamatok közé tartozik az a tény is, hogy az állam nem tudja teljes mértékben megoldani a társadalmi problémákat, a harmadik szektorban óriási kiaknázatlan források rejlenek, egyre jobban növekszik a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának igénye és fokozatosan új társadalmi problémák kerülnek a felszínre.

Társadalmilag felelősségtudatos emberként vagy vállalkozóként lehetőségünk van úgy élni, termelni, olyan üzleti döntéseket hozni és tudatos vásárlóként fogyasztani, hogy a nyereségszerzés mellett hozzájáruljunk a társadalmi problémák megoldásához is.

HIVATKOZÁSOK

1. DEFOURNY, J. – NYSENS, M. 2008. Social Enterprise in Europe- Recent trends and developments,. In *EMES Working Papers series No. 08/01*.
2. DOHNALOVÁ, M., PRŮŠA, L. 2011. Sociální ekonomika. Praha: Kluwer, 2011. 176 s. ISBN 978-80-7357-573-1
3. PONGRÁCZ, E. a kol: Sociálna ekonomika. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2015. ISBN 978-80-225-4138-1
4. Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Lenka Rovňanová

Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovakia
E-mail: lenka.rovnanova@umb.sk

Patrícia Zólyomiová

Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovakia
E-mail: patricia.zolyomiova@umb.sk

Komparácia názorov učiteľov a študentov* učiteľstva na prácu so žiakmi so špeciálnymi výchovno- vzdelávacími potrebami / *The comparison of views of teachers and teacher trainees to work with pupils with special educational needs*

Abstract

This paper presents partial results of a comparative research aimed at developing professional competencies of teachers with an emphasis on activities with children with special educational needs, including gifted children. The aim was to determine whether there are differences between teachers with different length of teaching experience and students - future teachers in the subjective assessment of their performance in selected professional activities. We also investigated whether there is a correlation between variables (length and difficulty of teaching experience of professional activity). The research instrument was a questionnaire of our own design. The sample included 318 respondents: teachers with different length of teaching experience (n = 160) and master's students of faculties of MBU** (n = 158). The data obtained were processed using descriptive statistics with many variables tools and interpreted at the chosen level of statistical significance (p < 0.05). The results indicate the presence of statistically significant differences between the two groups and the presence of correlations between variables. It provides a firm foundation for the necessary changes in undergraduate teacher training and preparation for the implementation of inclusive education.

Keywords: professional competencies, pedagogical activities, prospective teachers, children and students with special educational needs, difficulty level, students with intellectually gifted, inclusive education.

* Vzhľadom k zaužívanému používaniu pojmov žiak, študent a učiteľ v mužskom rode aj pre označenie žien – učiteľiek, žiak, študent aj pre označenie žiačok a študentiek, nepoužívame v texte rodovo citlivý jazyk.

** MBU – Matej Bel University based in Banská Bystrica (Slovakia)

ÚVOD

Spoločné – integrované vzdelávanie žiakov v slovenských školách prechádzalo od svojich začiatkov rôznymi zmenami, ktoré boli až do roku 2008 sprevádzané často nejasnými pravidlami a nesystematickým prístupom. Až posledné legislatívne úpravy spojené s reformou školského systému (2008) priniesli jasnejšie pravidlá a seriózný záujem o systematický prístup do integrovaného a inkluzívneho¹ vzdelávania. Jeho zmyslom je diferencovaný prístup, rozvíjanie individuality žiaka, jeho pozitívneho sebahodnotenia a nezávislosti, rozhodovacích schopností, ale hlavne uplatňovania jeho práva na edukáciu v súlade s jeho individuálnymi možnosťami a potrebami a jemu primeranými prístupmi, stratégiami a metódami edukácie. Inkluzívne vzdelávanie, podľa Schmidtovej (w: Vančová 2010) súvisí so vznikom filozofie vzdelávania založenej na hodnotách ako sú otvorenosť, participácia, rôznorodosť, ktoré prispeli k formovaniu integratívnej pedagogiky.²“, ktorá sa zaoberá teóriou a praxou špeciálnej edukácie a edukatívnej (re)habilitácie jednotlivcov so ŠVVP, ktorí sú vzdelávaní a vychovávaní spoločne s intaktnými jedincami v podmienkach bežných inštitúcií. Je to filozofia širšieho začlenenia do spoločnosti rešpektujúca rozdiely medzi žiakmi, akceptujúca rôznosť ako normu a zdroj obohatenia pre všetkých. Podľa Lechtu (2010) je heterogénnosť hlavným princípom inkluzívnej pedagogiky. Súhlasíme s Vančíkovou (2013) v tom, že inkluzívna edukácia vylučuje selekciiu a predpokladá jednotný edukačný systém a sociálnu spravodlivosť. V procese inkluzívneho vzdelávania by mali učitelia vystupovať v úlohe facilitátorov aktívneho učenia sa žiakov, uvedomovať si, že každé dieťa s určitým druhom zdravotného či sociálneho postihnutia alebo oslabenia má nejakú schopnosť, nadanie, ktoré môže byť obohatením pre ostatných. Mali by vytvárať bezpečné a priateľské prostredie podporujúce pozitívne sebahodnotenie a sebadôveru detí. Zhodne s Belkovou (2010, 2013) konštatujeme, že pri uplatňovaní školskej integrácie ide neustále o proces hľadania a zmien a ešte stále býva zdrojom napätia nielen v laických, ale aj v odborných kruhoch. Diskutuje sa o výhodách a nevýhodách segregovanej a integrovanej edukácie detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (ŠVVP). V tomto kontexte poukazuje Vančíková (2013) na potrebu redefinície kategórie žiaka so ŠVVP a reorganizáciu školského systému tak, aby špeciálne školy boli určené len pre malé percento detí vyžadujúcich takú komplexnú starostlivosť, ktorú im bežná škola nedokáže zabezpečiť. Uvedené si vyžaduje zásadné systémové zmeny a všeobecnú podporu štátu, adekvátne legislatívne zmeny a systematické rozvíjanie špecifických profesijných kompetencií pedagogických a odborných zamestnancov nielen v procese postgraduálneho kontinuálneho vzdelávania, ale už v pregraduálnej príprave tak, aby dokázali s intenzívnou podporou skúsených kolegov správne diagnostikovať osobnosti žiakov (hlavne úroveň ich intelektového vývinu), ich možnosti a potreby. Je dôležité, aby komunikovali so špeciálnymi pedagógmi, aby poznali a aktívne využívali širokú škálu

1 Inklúzia sa v našich podmienkach chápe ako vyšší stupeň integrácie. Pojmy integrácia a inklúzia (angl.) sa niekedy zamieňajú, chápeme ich v protikladoch: integrácia - segregácia, inklúzia - exklúzia.

2 Integratívna pedagogika – je označovaná ako teoretická báza školskej integrácie, vychádza z praktických skúseností integrácie. Integratívna (inkluzívna) špeciálna pedagogika patrí do širšej oblasti špeciálnej pedagogiky (Schmidtová w: Vančová 2010)

špeciálnych vzdelávacích služieb, ktoré sú v danom regióne dostupné. Efektívna inkluzívna edukácia si vyžaduje úzku spoluprácu rodiny, školy a ďalších subjektov z odbornej verejnosti.

Počet detí a žiakov so ŠVVP v bežných školách na SR stúpa. Údaje v T1 prezentujú sumárny nárast detí a žiakov so ŠVVP individuálne integrovaných od materských škôl po školy stredné (vrátane), na všetkých typoch škôl (štátne, súkromné, cirkevné). Rovnako sa zvyšuje počet žiakov s intelektovým nadaním, ktorí sú individuálne integrovaní do škôl.

T1 Individuálna integrácia detí a žiakov so ŠVVP v MŠ-ZŠ na SR od šk. roku 2010/11-2014/15

Školský rok	Počet individuálne integrovaných detí a žiakov so ŠVVP	Z toho intelektovo nadané deti a žiaci
2010/11	25 470	636
2011/12	26 630	755
2012/13	28 456	845
2013/14	30 802	826
2014/15	31 473	1100

Spracované podľa Štatistickej ročenky ÚIPŠ,
<http://www.uips.sk/prehlady-skol/statisticka-rocenka---specialne-skoly>

1. NADANÍ ŽIACI AKO ŽIACI SO ŠPECIFICKÝMI VÝCHOVNO-VZDELÁVACÍMI POTREBAMI

Ludstvo od svojho počiatku hľadá odpovede na otázku, ako rozpoznať a podporovať jedincov s určitými schopnosťami, ktorými v pozitívnom zmysle slova prevyšujú ostatných. Túto odlišnosť nazývali nadanie alebo talent. Etymologicky to označuje niečo, čo bolo človeku dané, čím bol obdarovaný. Nadanie sa stáročia chápalo ako mimoriadny tvorivý výkon dospelého človeka, ktorý ho zvyčajne preslávil. (Portešová 2014). Až koniec 19. storočia priniesol zmeny v chápaní podstaty nadania a ďalší smer jeho vedeckého bádania bol ovplyvnený najrozsiahljším longitudinálnym vedeckým výskumom mimoriadne nadaných detí profesora L. M. Termana (v roku 1921). Cieľovo bol zameraný na identifikáciu typických charakteristík detí s vysokým IQ. Nadanie bolo definované ako vysoko nadpriemerný intelektový výkon dieťaťa v inteligenčnom teste, najčastejšie chápaný ako IQ=140 a viac (neskôr posunutý na 130). V súčasnosti v hľadaní odpovede na otázku „kto je nadaný žiak“ neexistuje jednoznačná odpoveď. Poukážeme na fakt, že **konzervatívny prístup** vymedzenie nadania spája len s vysokou hodnotou IQ a **liberálny prístup** posudzuje nadanie z viacerých hľadísk, ktoré sa nedajú vystihnúť len testovaním IQ. Existujú rôzne teoretické modely a prístupy usilujúce sa o objasnenie podstaty formujúcej a ovplyvňujúcej nadanie. Portešová (2014: 128–142) charakterizuje dva modely blízke pedagogickej praxi: trojkružovú koncepciu nadania amerického pedagogického psychológa Renzulliho z roku 1978 a diferencovaný model talentu a nadania kanadského psychológa Gagného

a podrobný prehľad všetkých prístupov prináša vo svojej monografii Hříbková (2009).

Nadaní žiaci sa na Slovensku považujú za žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami. Podľa zákona NR SR č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) sa za žiaka so ŠVVP považuje žiak, ktorý má zariadením výchovného poradenstva a prevencie diagnostikované špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby. Môže sa vzdelávať segregovane v sieti špeciálnych škôl alebo integrovane v bežných školách. Už nie sú vytvárané špeciálne triedy v podmienkach bežných škôl. Pri individuálnej integrácii edukácia žiaka prebieha v školskej inštitúcii, kde sa s ním zaobchádza ako s intaktnými žiakmi; má rovnaké práva, povinnosti ako všetci, dostáva sa mu primeraná individuálna pomoc a podpora). Do kategórie žiakov so ŠVVP v dikkii uvedeného zákona patria: žiaci **so zdravotným znevýhodnením**, žiaci **zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia** a žiaci **s nadaním**.

V našom príspevku venujeme zvýšenú pozornosť práve nadaným a talentovaným deťom, ktoré sú schopné vzhľadom na svoj výnimočný potenciál dosahovať vysoké výkony. Školský zákon ich vymedzuje ako žiakov s nadpriemernými schopnosťami v intelektovej oblasti, v oblasti umenia, športu a dosahuje v týchto oblastiach v porovnaní s rovesníkmi mimoriadne výkony a prostredníctvom efektívnej edukácie sa jeho nadanie môže cielene rozvíjať. Podľa Kalhousa a Obshta (2009) je nadaný žiak ten, kto vedomosťami prevyšuje stanovené požiadavky, odpovedá veľmi rýchlo a s istotou, ľahko a rýchlo chápe nové učivo, podáva aj tvorivé odpovede, žiak sa sám spontánne zaujíma o nové ďalšie informácie, má potrebu svoje vedomosti ale aj zručnosti uplatňovať. Deti s nadaním sa vyznačujú typickými znakmi: majú netypické záujmy už od útleho detstva; naučia sa čítať, písať a počítať už v predškolskom veku; sú veľmi aktívne, zvedavé, veľa sa pýtajú, majú bohatú slovnú zásobu, používajú odbornú terminológiu, zaujímajú sa o otázky morálky a etiky a globálne problémy; uprednostňujú komunikáciu s dospelými alebo staršími deťmi; majú problém s rešpektovaním autority. Lechta (2010: 368–369) a Škarabánková (2012: 23–27) uvádzajú Bettsovu a Neihartovu klasifikáciu nadaných detí, podľa ktorej rozlišujeme medzi nadanými deťmi:

- **Úspešné deti** – najväčšia skupina medzi nadanými; majú výborný prospech a správanie. Záleží im na tom, aby boli v priazni učiteľov, sú konformní, vyhýbajú sa riziku.
- **Vyzývavé deti** – sú nadané divergentne v určitých oblastiach. Tvoria, bývajú tvrdohlavé, netaktne až sarkastické. radi provokujú starších a autority. Majú silnú vnútornú motiváciu, veľa energie, znížené sebaovládanie.
- **Skryté utajené deti** – najčastejšie sú to dievčatá na stredných školách, potláčajúce svoj talent v záujme zaradenia sa do spoločenstva.
- **Stratené deti** – hnevajú sa na seba a na dospelých a celý systém, ktorý dlhodobo nesaturoval ich potreby, neprejavoval potrebné porozumenie a podporu ich talentu. Svoje nadanie realizujú mimo školy alebo ho ani nechce využívať.
- **Deti s dvojitou nálepkou** – nadané deti s nejakým zmyslovým alebo telesným hendikepom alebo poruchou učenia. Keďže ich prejavy nie sú totožné

s typickými prejavmi nadaných, zostávajú často neidentifikované. Majú nízke sebavedomie, sociálne a emocionálne problémy, problémové správanie. V porovnaní s ostatnými typmi sú nezrelé.³

- **Autonómne nadané deti** – sú podobné úspešným deťom a dokážu efektívne fungovať v školskom systéme. Sú nezávislé, vytrvalé, majú dobré sebaovládanie, dokážu sa vyrovať so sklamaním a neúspechom.
- **Antisociálne nadané deti** rozlišujeme v tejto skupine dve podskupiny: väčšiu prosociálnu a menšiu skupinu s kriminálnymi sklonmi. Vytvárajú krízové situácie, pôsobia rušivo, majú problémy so správaním, nerealistické očakávania od seba samého. Sú ovplyvniteľní rovesníkmi, kamarátmi a rodinou.

V slovenskom prostredí je problematika edukácie nadaných detí rozpracovaná na dobrej úrovni. Za pionierku považujeme Laznibátovú (2001), zásluhou ktorej vznikli na Slovensku prvé triedy aj škola pre edukáciu nadaných detí (APRO-GEN = alternatívny program edukácie nadaných). Výsledky jej práce ovplyvnili legislatívne úpravy, hlavne proces tvorby štátneho vzdelávacieho programu pre školy pre deti a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, ktoré vstúpili do platnosti 1. septembra 2009. Od tohto dňa majú podľa § 161 ods. 27 školského zákona pracovať aj školy pre deti alebo žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami podľa vzdelávacích programov.

Školský systém Slovenskej republiky je budovaný na základe participatívneho demokratického princípu ako model dvojúrovňového programu vzdelávania. Na štátny vzdelávací program nadväzuje na každej škole jej vlastný školský vzdelávací program, pre vypracovanie ktorého je štátny vzdelávací program záväzný. Predstavuje minimum, ktoré sa v školskom vzdelávacom programe musí objaviť; konkrétnej škole však dáva priestor, aby prostredníctvom vlastného školského vzdelávacieho programu dotvorila obsah vzdelávania podľa špecifických regionálnych a lokálnych podmienok a požiadaviek, pričom stavia na všeobecných spoločenských cieľoch. Podľa § 103 školského zákona, ods. 1 sa výchova a vzdelávanie žiakov s nadaním uskutočňuje v školách so zameraním na rozvoj: intelektového nadania detí a žiakov (všeobecného intelektového nadania a špecifického intelektového nadania), umeleckého nadania detí alebo žiakov a športového nadania detí alebo žiakov.

Každý druh nadania si zároveň vyžaduje špecifický prístup zo strany učiteľov v edukácii žiakov. Dieťa s nadaním v spomínaných oblastiach môže mať špecifické prejavy vzhľadom k svojmu nadaniu, ale aj osobitému vývinu. Snáď najnáročnejšia práca je práca so žiakmi intelektovo nadanými. V mnohom, ako uvádzajú Laznibátová a Ostatníková (2010), podliehame predsudkom voči nim – ako napr., že žiak s intelektovým nadaním musí zvládnuť dvojnásobné množstvo učiva v porovnaní s inými žiakmi, že má rovnaké nadanie na všetky vyučovacie predmety, že nemá výchovné problémy. Prípadne, že snáď dieťa s intelektovým nadaním úskalia jednotlivých vývinových období zvláda lepšie a skôr ako dospelý, než ako dieťa (keďže je rozumnejšie ako jeho vrstovníci).

³ Identifikácia uvedeného typu je v súčasnosti kritizovaná kvôli teoretickým aj psychologickým nedostatkom

Štátny vzdelávací program je určený pre školy (resp. triedy) podľa § 103 ods. 1 písm. a) bod 1. školského zákona, konkrétne pre školy (triedy) pre žiakov so všeobecným intelektovým nadaním na úrovni ISCED 2. Tu môžu žiaci s nadaním získať pomocou modifikovaných edukačných metód, zodpovedajúcich ich špeciálnym výchovno-vzdelávacím potrebám, hlbšie vedomosti a spôsobilosti, lepšie chápať fakty v rôznych kontextoch, osvojiť si spôsoby práce s informáciami vrátane ich samostatného vyhľadávania, kombinovania, využívania i tvorby nových poznatkov. Kľúčové kompetencie, ktoré si majú osvojiť, sú zhodné s tými, ktoré si osvojujú ostatní žiaci. Princípy štátneho vzdelávacieho programu pre žiakov so všeobecným intelektovým nadaním sú teda totožné s tými, ktoré možno nájsť v Štátnom vzdelávacom programe pre ISCED 2 v Slovenskej republike. Rozdiel je v tom, že vo výchovno-vzdelávacom procese sa odporúča zohľadňovať špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby nadaných žiakov.

V priebehu nižšieho sekundárneho vzdelávania je rovnako ako v predchádzajúcom období potrebné akceptovať vývinové osobitosti intelektovo nadaných žiakov a pri formovaní ich osobnosti zohľadňovať všetky špecifiká emocionálneho a sociálneho vývinu v období predpuberty a puberty. Nadané deti sa vo všeobecnosti prejavujú znakmi ako napr. veľká životná energia, silné ego, veľká zvedavosť, vysoká angažovanosť, výrazné zameranie na cieľ, suverenita, sebavedomie. Niektoré prejavy nadaných v období dospievania môžu byť problémové tak pre samotného žiaka, ako i pre jeho okolie. Okolie vníma nadané deti ako deti, ktoré sú iné ako priemerné deti, sú to deti, ktoré všetko vedia, sú hyperaktívne až agresívne, sú neprispôsobivé, nekonformné, majú problém s autoritami, vždy musia mať pravdu, sú dominantné a sebaapresadzujúce sa, „nejdú cestou ako všetci ostatní“, sú vnímané tiež ako deti zvláštne, uzavreté, introvertné, necitlivé. Vyznačujú sa aj ďalšími vlastnosťami ako individualizmus a egoizmus, ambicióznosť, perfekcionizmus, zvýšená senzitivita, afektivita a hyperaktivita (verbálna i neverbálna). Preto je potrebné v edukačnej praxi rozumne aplikovať aj psychologické a výchovné prístupy v práci so žiakmi s nadaním.

Vedenie školy by malo vytvárať podporné mechanizmy, aby vývin intelektovo nadaných žiakov prebiehal optimálne, bez väčších komplikácií. Je možné uplatňovať celé programy, ktoré sú zamerané nielen na rozvoj nadania, ale aj kompenzácie v rozvoji ostatných stránok osobnosti žiaka v snahe optimálneho naplnenia všeobecného cieľa výchovy – rozvoja plnohodnotnej osobnosti. Uvedené však kladie vysoké nároky na kompetenčnú výbavu všetkých učiteľov. Očakáva sa od nich uplatňovanie efektívnych a adekvátnych prístupov, diagnostické kompetencie, uplatňovanie individuálnej vzťahovej normy, dostatočná úroveň ich osobnostných a odborných profesijných kompetencií nielen pre prácu s nadanými deťmi, ale aj s deťmi, ktoré neprospievajú, sú iné a možno by sme ich vedeli po dôslednej analýze a diagnostike zaradiť do niektorého z typov nadaných detí, ktoré sme opísali vyššie. Žiaci so ŠVVP sa vzdelávajú v bežných školách podľa individuálnych výchovno-vzdelávacích plánov (IVVP), ktoré rozpracúvajú odborní zamestnanci v spolupráci so všetkými vyučujúcimi žiakmi.

2. PRÁCA SO ŽIAKMI SO ŠVVP V KONTEXTE VÝSKUMNÝCH ZISTENÍ – METODOLÓGIA VÝSKUMU

V súčasnosti sa príprava budúcich učiteľov a ich následné vzdelávanie v systéme kontinuálneho vzdelávania učiteľov viac orientuje na rozvíjanie rozvíjateľných predpokladov učiteľa, reálnych spôsobilostí - profesijných pedagogických činností viazaných na konkrétny kontext pedagogických situácií tak, aby dokázali flexibilne, tvorivo riešiť nové, neštandardné pedagogické situácie. Konkrétne špecifické pedagogické činnosti boli predmetom nášho komparatívneho výskumu zameraného na identifikáciu špecifických pedagogických činností v podmienkach školskej reality u učiteľov s rôznou dĺžkou pedagogickej praxe a u študentov učiteľstva súvisiacich s oblasťou práce so žiakmi so ŠVVP (Rovňanová: 2015).

2.1 METODOLÓGIA VÝSKUMU

Výskumný súbor tvorilo 318 respondentov: študenti učiteľstva (N=158; 72 mužov a 86 žien) a učители v praxi (N=160; 31 mužov a 129 žien). Študentský súbor tvorili študenti učiteľstva 2. ročníka magisterského štúdia bez praxe (rôzne druhy praxí absolvovali len počas profesijnej prípravy počas štúdia) z rôznych študijných odborov troch učiteľských fakúlt Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici: Pedagogická fakulta (n=66), Filozofická fakulta (n=57) a Fakulta prírodných vied (n=35). Ich priemerný vek bol 24 rokov; najmenej 23 a najviac 26 rokov. Učiteľský súbor tvorili učители sekundárneho vzdelávania z viacerých regiónov Slovenska s priemerným vekom 44,7 rokov; najmenej 26 a najviac 62 rokov. Priemerná dĺžka praxe predstavovala 20,6 rokov; najmenej 1 rok a najviac 41 rokov. Podľa kariérneho stupňa bol v tomto súbore len 1 začínajúci učiteľ (0,6%), 37 samostatných učiteľov (23,1%), 115 s prvou atestáciou (71,9%) a len 7 s druhou atestáciou (4,4%). Vzhľadom k veku učiteľov je nízky počet druhoatestovaných, pričom 5 z nich s praxou nad 30 rokov.

Z odborného hľadiska sa učители s dĺžkou pedagogickej praxe od 13 do 20 rokov považujú za ustálených samostatných (*established teachers*) učiteľov a nad 21 rokov za expertov (*expert teachers*). V našom výskumnom súbore učiteľov z praxe je v týchto dvoch kategóriách 109 (68,1%) respondentov. Väčšinu tohto výskumného súboru formálne tvorili skúsení učители. Študijné aprobácie respondentov sme nezistovali. Výskumný súbor (N=318) nebol reprezentatívnym výberom, preto získané výsledky nie je možné zovšeobecňovať na základný súbor a to zohľadňujeme pri interpretácii údajov.

Výskumným nástrojom boli dva dotazníky vlastnej konštrukcie (jeden určený študentom, druhý učiteľom). Pri ich tvorbe sme zohľadňovali výsledky predvýskumu (N=40). Pri tvorbe hlavnej dotazníkovej položky sme vychádzali zo starších českých výskumov Šimoníka (1994), Bendla (1997) a Urbánka (1997) a prvého návrhu profesijného štandardu začínajúceho učiteľa uverejneného na stránkach odborného-metodického časopisu Pedagogické rozhľady (2009).

Pre náš výskum sme vybrali 31 profesijných pedagogických činností. V príspevku prezentujeme len časť výsledkov (limitovaný rozsah) v 5 vybraných činnostiach týkajúcich sa práce so žiakmi so ŠVVP. Na kvantitatívnu analýzu údajov sme použili nástroje deskriptívnej a viacrozmernej štatistiky. Uvádzame stredné hodnoty – priemer, medián, modus, rozptyl a štandardnú odchýlku. Na zisťovanie štatistickej významnosti rozdielov centrálnych mier v porovnávaných skupinách respondentov a zisťovanie korelácií medzi premennými sme použili neparametrické testy: Mann-Whitney test (hodnota p) a Spearmanove korelácie (hodnoty r_s) z balíka softvéru *STATISTICA*. Za kontrolovanú premennú sme zvolili dĺžku pedagogickej praxe. Vzhľadom k štruktúre výskumného súboru sme pre interpretáciu výsledkov zvolili hladinu štatistickej významnosti $\alpha=0,05$. S klesajúcou p hodnotou signifikantne vzrastá štatistická významnosť rozdielov ($p \leq 0,05$ – nízka hladina významnosti; $p \leq 0,01$ – stredná hladina významnosti a $p \leq 0,001$ – vysoká hladina významnosti). Výsledky prezentujeme v komparačných histogramoch a tabuľkách

2.2 VÝSLEDKY VÝSKUMU

Respondentom sme v dotazníkoch predložili 31 činností s cieľom identifikovať ich mieru subjektívnej náročnosti pravidelného vykonávania konkrétnych pedagogických činností v edukačnej praxi na škále od 0 – 6, pričom: 0 – vykonávam vždy bez ťažkostí, 1 – ťažkosti mám len výnimočne, 2 – občas, 3 – často, 4 – veľmi často, 5 – vykonávam vždy s ťažkosťami, 6 – vykonávam s ťažkosťami a potrebujem pomoc.

Na základe ich názorov sme identifikovali konkrétne pedagogické činnosti (Pgč), s ktorými sa vyrovnávajú v praxi bez ťažkostí a v ktorých, naopak, ťažkosti majú a potrebujú podporu v ich rozvíjaní. Väčšina identifikovaných ťažkostí sa týkala práve činností súvisiacich so správnym diagnostikovaním žiakov, ich správania a učiteľovho prístupu k nim (T2).

V T3 uvádzame výsledky pre 5 vybraných Pgč súvisiacich s prácou so žiakmi so ŠVVP aj s údajmi popisnej štatistiky. Pre lepšiu orientáciu v nich uvádzame vo všetkých príslušnú legendu k pedagogickým činnostiam.

T2 Náročnosť pedagogických činností – pôvodný výskum (Rovňanová, 2015)

	Učitelia (N = 160)	Študenti (N = 158)
poradie	1 práca so žiakmi so ŠVVP	práca so žiakmi so ŠVVP *
	2 práca s neprospievajúcimi žiakmi	rozvrhnutie učiva na celý školský rok *
	3 riešenie disciplinárnych priestupkov	individuálna komunikácia s rodičmi*
	4 nielen vyučovať, ale cez obsah aj vychovávať, rozvíjať osobnosť	vedenie pedagogickej dokumentácie*
	5 udržanie disciplíny na vyučovaní	riešenie disciplinárnych priestupkov*
	6 výber výchovných metód	práca s neprospievajúcimi žiakmi*
	7 udržanie pozornosti žiakov	vykonávanie pedagogického dozoru*
	8 aktivizácia žiakov	diagnostikovanie osobností žiaka
	9 diagnostikovanie osobnosti žiaka	nielen vyučovať, ale cez obsah aj vychovávať, rozvíjať osobnosť
	10 uplatňovanie ind. prístupu k žiakom	výber výchovných metód

* Študenti v uvedených činnostiach majú **minimálnu alebo žiadnu skúsenosť**: s riešením disciplinárnych priestupkov nemalo skúsenosť 10,76% študentov a s vykonávaním pedagogického dozoru až 40,51%!

T3 Náročnosť činností súvisiacich s prácou so žiakmi so ŠVVP– popisná štatistika

PG činnosti	Učitelia N=160							Študenti N=158						Mann-Whitney U test p	Spearman korelácia r_s	
	priemer	medián	modus	počet. modusu	rozptyl	sm.odch.	pív. poradie	priemer	medián	modus	počet. modusu	rozptyl	sm.odch.			pív.poradie
1	1,48	1	1	70	0,717	0,847	16	2,01	2	2	52	1,410	1,187	18	0,0000	-0,2138
2	1,43	1	1	62	0,913	0,956	17	2,31	2	2	32	2,216	1,489	11	0,0000	-0,2755
3	2,89	3	3	57	1,409	1,187	2	3,10	3	3	54	1,455	1,206	6	0,2064	-0,0576
4	4,40	5	5	47	1,738	1,318	1	4,95	5	6	53	1,342	1,158	1	0,0002	-0,1961
5	1,93	2	2	73	0,945	0,972	9	2,63	3	2	57	1,191	1,091	8	0,0000	-0,2185

1 – uplatňovanie individuálneho prístupu k žiakom, 2 – práca s nadanými a talentovanými žiakmi, 3 – práca s neprospievajúcimi žiakmi, 4 – práca so žiakmi so ŠVVP a 5 – diagnostikovanie osobnosti žiakov.

Vo väčšine tu porovnávaných činností v (4 z 5) sa respondenti štatisticky signifikantne odlišujú na zvolenej hladine významnosti ($p \leq 0,05$ – nízka hladina významnosti; $p \leq 0,01$ – stredná hladina významnosti a $p \leq 0,001$ – vysoká hladina významnosti). Štatisticky významný rozdiel nie je v Pgč 3 – práca s neprospievajúcimi deťmi ($p=0,2064$), ani sa v nej nepotvrdila súvislosť náročnosti výkonu s meniacou sa dĺžkou pedagogickej praxe ($r_s=-0,0576$). V ostatných činnostiach sa potvrdilo, že čím dlhšia pedagogická prax, tým menej ťažkosť vo výkone danej činnosti.

Podľa hodnôt mediánov a modusov v T3 sú **uplatňovanie individuálneho prístupu** (Pgč1) a **práca s nadanými žiakmi** ⁴(Pgč2) pre respondentov nie veľmi

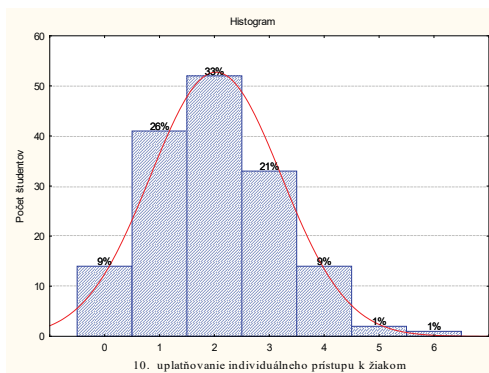
4 Vo výskume sme vymedzili túto činnosť samostatne, pretože v praxi si ešte často učitelia a tiež študenti neuvedomujú, že nadaní žiaci patria do skupiny žiakov so ŠVVP.

náročnými činnosťami. Učitelia s praxou sú istejší v porovnaní so študentmi, ktorým naopak, chýba často praktická skúsenosť a svoje schopnosti v teoretickej rovine preceňujú. Medzi porovnávanými skupinami existujú štatisticky významné rozdiely na vysokej hladine významnosti (p) a hodnoty Spearmanovej korelácie (r_s) poukazujú na súvislosť medzi dĺžkou pedagogickej praxe a náročnosťou výkonu v tejto činnosti. S narastajúcou dĺžkou praxe ťažkosti vo výkone činností klesajú. Grafické porovnanie uvádzame v histogramoch G1 a G2.

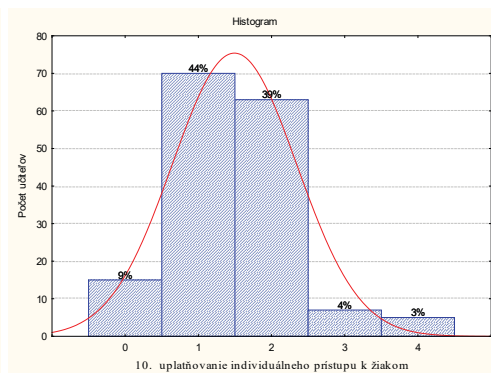
Vnímanie práce s nadanými a talentovanými žiakmi súvisí s konzervatívnym prístupom v tom, že obidve skupiny spájajú nadanie s hodnotou IQ a nie komplexom rôznych kritérií, na základe ktorých sa posudzuje a diagnostikuje nadanie. Vyplynulo to z komentárov respondentov v tejto oblasti.

Prax poukazuje na podceňovanie a nechuť identifikovať nadaných a začleňovať ich oficiálne cez špeciálno-pedagogickú diagnostiku do bežných tried. V školách chýbajú kvalifikovaní a skúsení odborní zamestnanci – špeciálni a liečební pedagógovia, školskí psychológovia ktorí by dokázali poskytnúť učiteľom potrebnú odbornú i morálnu podporu pre efektívnu prácu s deťmi so ŠVVP a ďalšími „inakosťami“ v čoraz viac diverzifikovanom prostredí školských tried.. Učitelia v praxi pociťujú aj nedostatok kvalitnej komplexnej odbornej metodické literatúry typu českej publikácie *Školní speciální pedagog* od Kucharskej, Mrázkovéj, Wolfovej a Tomickej (2014).

G1 Komparačné histogramy pre PgČ1 – uplatňovanie individuálneho prístupu k žiakom
študenti (n=158)

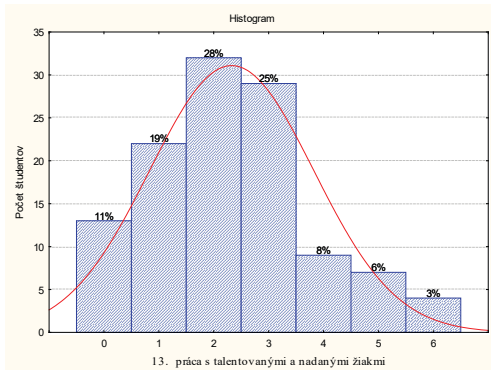
učitelia (n=160)

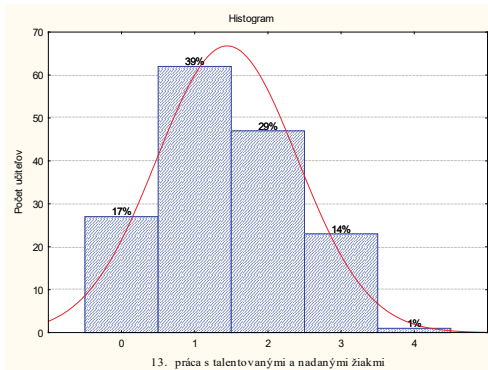
Legenda: 0 – vykonávam vždy bez ťažkostí, 1 – ťažkosti mám len výnimočne, 2 – ťažkosti mám občas, 3 – ťažkosti mám často, 4 – ťažkosti mám veľmi často, 5 – vykonávam vždy s ťažkosťami, 6 – vykonávam s ťažkosťami a potrebujem pomoc

G2 Komparačné histogramy pre PgČ2 – práca s talentovanými a nadanými deťmi

študenti (n=158)

učitelia (n=160)

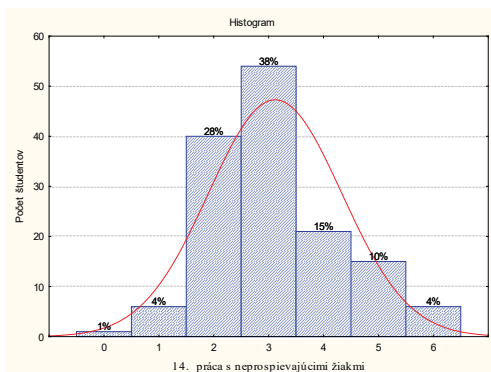
Legenda: 0 – vykonávam vždy bez ťažkostí, 1 – ťažkosti mám len výnimočne, 2 – ťažkosti mám občas, 3 – ťažkosti mám často, 4 – ťažkosti mám veľmi často, 5 – vykonávam vždy s ťažkosťami, 6 – vykonávam s ťažkosťami a potrebujem pomoc

Iný výsledok priniesla **práca s neprospievajúcimi žiakmi** – (PgČ3), medzi ktorými sú často aj neodhalené typy nadaných detí. Hodnoty modusov (T3) v oboch skupinách (3) poukazujú na častý výskyt ťažkostí v práci s týmito žiakmi. Štatistická významnosť rozdielov ani korelácia dĺžky pedagogickej praxe s náročnosťou výkonu tejto činnosti sa nepotvrdili.

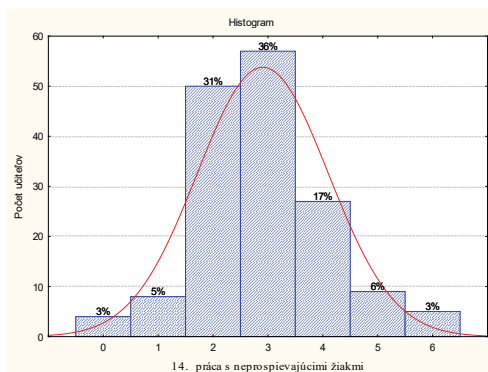
Celková úroveň rozumových schopností je univerzálnym predpokladom úspešnosti rôznych poznávacích aktivít, od ktorého závisí výkon žiaka v akomkoľvek školskom predmete. Príčiny neprospechu u žiakov môžu byť však rôzne a nemusia súvisieť výlučne so zníženou úrovňou rozumových schopností. Ich identifikácia si vyžaduje dobre rozvinuté diagnostické kompetencie učiteľa a jeho vôľu hľadať príčiny žiakovho neúspechu a snahu pomôcť mu. Rovnako začínajúci učiteľ ako aj skúsený učiteľ môže mať v tejto oblasti veľké rezervy. Grafické porovnanie uvádzame v histogramoch G3.

G3 Komparačné histogramy pre PgČ3 – práca s neprospievajúcimi žiakmi

študenti (n=158)

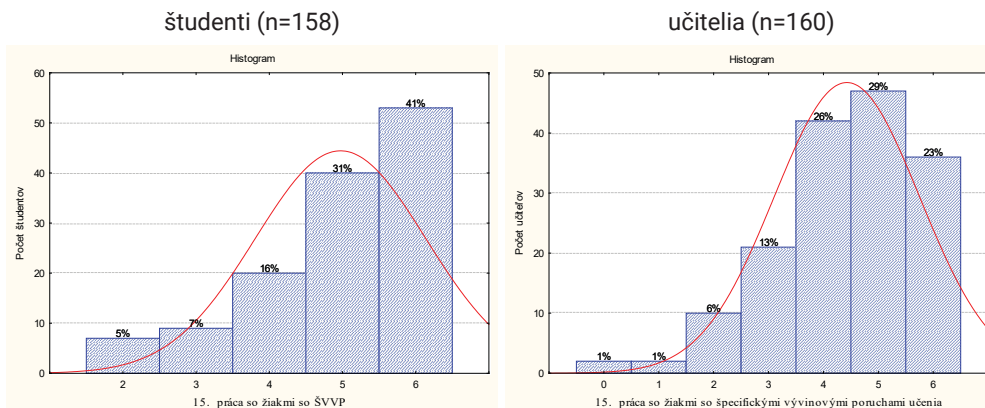
učitelia (n=160)

Legenda: 0 – vykonávam vždy bez ťažkostí, 1 – ťažkosti mám len výnimočne, 2 – ťažkosti mám občas, 3 – ťažkosti mám často, 4 – ťažkosti mám veľmi často, 5 – vykonávam vždy s ťažkosťami, 6 – vykonávam s ťažkosťami a potrebujem pomoc

Absolútnym „víťazom“ sa stal výkon v oblasti **práce so žiakmi so ŠVVP** – (PgČ4) v obidvoch skupinách respondentov, pričom hodnoty mediánov a modusov (T3) boli v obidvoch skupinách vysoké (5 – 6), čo znamená, že väčšina z respondentov si uvedomuje veľké rezervy v tejto oblasti (výkon vždy s ťažkosťami a potrebou pomoci) a tiež deficity vo vedomostiach zo špeciálnej pedagogiky. Grafické porovnanie uvádzame v histogramoch G4.

G4 Komparačné histogramy pre PgČ4 – práca so žiakmi so ŠVVP

Legenda: 0 – vykonávam vždy bez ťažkostí, 1 – ťažkosti mám len výnimočne, 2 – ťažkosti mám občas, 3 – ťažkosti mám často, 4 – ťažkosti mám veľmi často, 5 – vykonávam vždy s ťažkosťami, 6 – vykonávam s ťažkosťami a potrebujem pomoc

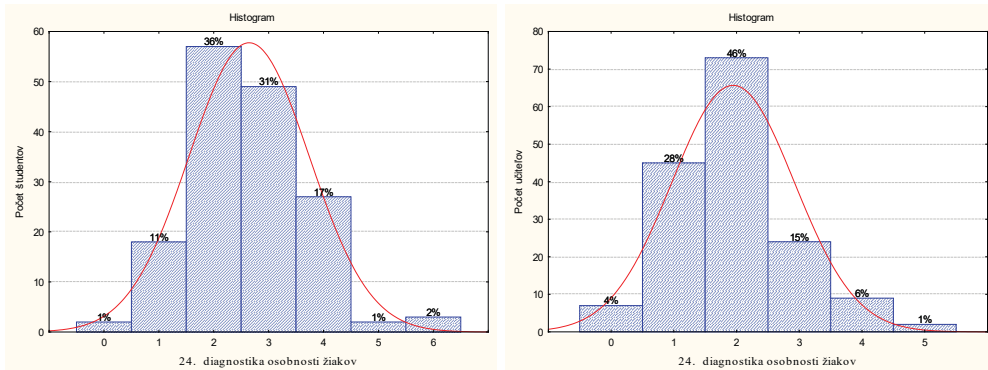
Táto činnosť bola zároveň na prvom mieste v zozname tých činností, v ktorých respondenti uvádzajú najvyššie vzdelávacie potreby a zároveň priznávajú nedostatočnú pripravenosť na pregraduálnej úrovni a málo príležitostí i dostupnosť zvyšovania kompetencií v danej oblasti v kontinuálnom vzdelávaní učiteľov. Potvrdila sa prítomnosť štatisticky významných rozdielov aj korelácia dĺžky pedagogickej praxe a náročnosti výkonu v tejto oblasti (T3) - čím dlhšia prax, tým menej ťažkostí.

Diagnostické kompetencie – (PgČ 5) bývajú v praxi pomerne často nedoceňované, prípadne v aplikačnej rovine interpretované veľmi zjednodušene a neraz ovplyvnené rôznymi chybami sociálnej percepcie, či dokonca predsudkami učiteľov. Počas vysokoškolskej príprave sa im nevenuje dostatočná pozornosť v širších edukačných súvislostiach. Učitelia často nedokážu využívať medzipredmetové vzťahy, vytvárať ucelený systém funkčného hodnotenia a klasifikácie ako východisko pre sumatívne hodnotenie. Dôkladné poznanie konkrétneho žiaka, teda pedagogické diagnostikovanie v jeho dynamickom ponímaní, má v edukačnej praxi svoje opodstatnenie. Problémom nie je „inakosť“ poznávať a precízne rozlišovať, ako uvádza Sabo (2013), ale vyvodzovanie diskriminačných následkov alebo ich fatálne predikovanie. Konkrétne prejavy, považované za neprimerané, rizikové či odkláňajúce sa od normy, by mal učiteľ poznať, rozlišovať a rozumieť im. Očakáva sa, že dokáže správne a prijateľne pracovať s javmi v minulosti považovanými za abnormálne či trestuhodné (väčšinou poruchy správania, akti-

vity a pozornosti, poruchy učenia), ktoré sú dnes v školskej praxi prijímanými „konštruktmi rozličných syndrémov“.

V našom výskume pripúšťajú respondenti len občasné ťažkosti v diagnostickej činnosti (G4). Potvrdili sa však štatisticky významné rozdiely na vysokej hladine významnosti a tiež prítomnosť súvislosti – čím dlhšia prax, tým menej ťažkostí (T3).

G5 Komparačné histogramy pre PgČ5 – diagnostikovanie osobnosti žiaka študenti (n=158) učiteľia (n=160)

Legenda: 0 – vykonávam vždy bez ťažkostí, 1 – ťažkosti mám len výnimočne, 2 – ťažkosti mám občas, 3 – ťažkosti mám často, 4 – ťažkosti mám veľmi často, 5 – vykonávam vždy s ťažkosťami, 6 – vykonávam s ťažkosťami a potrebujem pomoc

Medzi vekom a dĺžkou pedagogickej praxe respondentov existuje lineárna závislosť, preto sme za nezávislú premennú zvolili dĺžku praxe, ktorá vhodne koreluje so skúmanou problematikou profesionálnych kompetencií a pedagogických činností. Na základe hodnôt Spearmanových korelácií (r_s) v T3 konštatujeme, že súvislosť medzi poklesom ťažkostí vo výkone pedagogickej činnosti a stúpajúcou dĺžkou pedagogickej praxe sa potvrdila vo všetkých porovnávaných činnostiach okrem PgČ 3.

Zároveň z tabuľky T4 vyplýva, že všetky pedagogické činnosti vzájomne pozitívne korelujú: ťažkostí vo výkone jednej pedagogickej činnosti potvrdzujú ťažkostí v tej, s ktorou ju porovnáваме.

T4 Korelačná mapa: pedagogické činnosti – vek, prax respondentov a činnosti navzájom

	Vek	Prax	PgČ 1	PgČ 2	PgČ 3	PgČ 4	PgČ 5
Vek	/	0,9255	-0,2341	-0,2857	-0,0908	-0,2216	-0,3127
Prax	0,9255	/	-0,2138	-0,2755	-0,0567	-0,1962	-0,2985
PgČ 1	-0,2341	-0,2138	/	0,4192	0,3509	0,2694	0,4412
PgČ 2	-0,2857	-0,2755	0,4192	/	0,5675	0,2147	0,4924
PgČ 3	-0,0908	-0,0567	0,3509	0,5675	/	0,4836	0,4977
PgČ 4	-0,2216	-0,1962	0,2694	0,2147	0,4836	/	0,3739
PgČ 5	-0,3127	-0,2985	0,4412	0,4924	0,4977	0,3739	/

4. DISKUSIA

Názory našich respondentov učiteľov (N=160) sa zhodujú s výsledkami medzinárodného výskumu OECD TALIS 2008 (Teaching and Learning International Survey) 2008 (Koršňáková, Kováčová 2010: 44–50) v oblasti identifikácie vzdelávacích potrieb, kde ako najvýznamnejšiu potrebu v oblasti svojho profesionálneho rozvoja uvádzajú slovenskí učitelia (N=3157 zo 187 škôl zapojených do výskumu) práve vzdelávanie detí a žiakov so ŠVVP – 76%. Podobný výsledok bol zistený v roku 2013. Učitelia vyjadrili, že očakávajú jasné inštrukcie a odporúčania pre prácu so žiakmi ohrozenými rizikovým vývinom v oblasti správania a pozornosti a tiež so žiakmi so ŠVVP, MRK⁵ a SZP.

Zistili sme, že existujú štatisticky významné rozdiely v miere subjektívneho vnímania náročnosti vykonávania vybraných pedagogických činností v praxi medzi respondentmi s rôznou dĺžkou pedagogickej praxe. Spracovanie dát preukázalo štatistickú významnosť rozdielov v rôznych hladinách významnosti, pričom náročnosť výkonu vo všetkých porovnávaných pedagogických činnostiach koreluje nielen s dĺžkou pedagogickej praxe, ale aj medzi porovnávanými činnosťami navzájom. Úspešnosť/neúspešnosť v jednej podmieňuje úspešnosť/neúspešnosť v druhej.

Zaujímavé však je, že nami porovnávané činnosti sú pedagogickou teóriou považované za veľmi náročné na výkon v praxi a úroveň ich zvládnutia zásadne ovplyvňuje priebeh a efektívnosť výučby. Respondenti (viac študenti) ich však za také náročné neoznačili. Na základe vlastných dlhoročných skúseností si dovoľujeme uviesť, že príčinou môže byť absentujúca praktická skúsenosť, nedostatočná reflexia teórie v praxi a naopak; prakticistický model prípravy, ale aj absencia konštruktivistického, výskumne založenej prípravy (*research-based teacher education*) a nedostatočnej individuálnej práce s konceptualizáciou študentovho chápania výučby založenom na hlbšom akademickom poznaní. S mnohými činnosťami sa študenti učiteľstva počas štúdia nestretávajú vôbec, prípadne len v teoretickej rovine (ako komunikovať s rodičmi, rozvrhnúť učivo na určené časové obdobie, vykonávanie pedagogického dozoru, vedenie pedagogickej dokumentácie, práca s talentovanými a nadanými žiakmi), ale od začiatku štartu v profesii sa od nich očakávajú. Praktickej prípravy majú naši študenti učiteľstva reálne málo. Slovensko patrí medzi krajiny s najnižším podielom praktickej prípravy vo vzdelávaní a v súčasnosti nedosahuje stav typický pre obdobie pred rokom 1989. Navyše ju komplikuje štruktúrované učiteľské štúdium, ktoré neposkytuje dostatok priestoru na kritickú reflexiu vlastnej činnosti v kontexte najnovších zistení vo výskume študovaných predmetov.

ZÁVER

Cieľom integrácie žiakov so ŠVVP je dosiahnuť najvyšší možný stupeň socializácie, myslí sa tým zapojenie do bežného života spoločnosti a pracovného procesu (Vančová 2010). Pre žiaka v povinnej školskej dochádzke je to i zapojenie do

5 MRK a SZP – marginalizované rómske komunity a sociálne znevýhodňujúce prostredie

výchovno-vzdelávacieho procesu v škole a mimoškolských inštitúciách. Skutočná integrácia (ako jedna z foriem integrácie) predstavuje úplné kontaktovanie zdravých jednotlivcov s postihnutými pri každej príležitosti a každej oblasti pôsobenia, pričom jednotlivec s postihnutím pociťuje vlastnú dôležitosť aj v prostredí intaktných žiakov pri činnostiach ako vyučovanie, príprava naň, mimoškolské aktivity, hry.

Ak chcú byť školy úspešné, mali by vytvárať optimálnu klímu pre prácu všetkých žiakov, aj tých so ŠVVP, a všetkých svojich zamestnancov založenú na dohodnutých pravidlách, pozitívnych sociálnych väzbách medzi nimi a dobrým vzťahom ku škole. Takýto cieľový stav však nie je ľahké dosiahnuť a následne udržiavať. Býva to často tvrdá a bolestná práca. Na výchove a vzdelávaní je sympatické práve to, že preštudovaním literatúry sa naša práca neskončí, naopak, posúva nás ďalej. Súčasní aj budúci učitelia by mali byť vedení k hlbšiemu poznaniu pedagogických situácií a dospieť k ich porozumeniu na základe odbornej reflexie a sebareflexie svojej pedagogickej činnosti pod supervíziou skúsených didaktikov a cvičných učiteľov počas štúdia, neskôr v praxi pod vedením dobre pripravených uvádzajúcich učiteľov či kolegov, ktorí by im dokázali poskytnúť primerané podnety pre správne a komplexné diagnostikovanie žiaka, jeho možností a potrieb. Tlak na inkluzívne vzdelávanie v súčasnosti rastie. Súhlasíme s Vančíkovou (2013), že v oblasti rozpracovania inkluzívnej edukácie našu spoločnosť čaká ešte dlhá cesta vyžadujúca jej hlbšie filozofické zdôvodnenie v pedagogickej teórii, budovanie širšej inkluzívnej kultúry spojenej s adekvátnym inkluzívnym myslením u detí, dospelých, rodičov, pedagogických a odborných zamestnancov a celej spoločnosti.

LITERATÚRA

1. Belková, V., Školská inegrácia. Špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby v podmienkach bežných škôl, Banská Bystrica 2010.
2. Belková, V., Vybrané kapitoly zo špeciálnej pedagogiky, Banská Bystrica 2013.
3. Bendl, S., Dotazníkové šetření o subjektivní obtížnosti učitelských činností, w: Pedagogika, roč. 47, nr 1, 1997, s. 54–64.
4. Hříbková, L., Nadání a nadaní: pedagogicko-psychologické přístupy, modely, výzkumy a jejich vztah ke školské praxi, Praha 2009.
5. Kalhous, Z., Obst, O. et al., školní didaktika, Praha 2009.
6. Koršňáková, P., Kováčová, J., Prax učiteľov slovenských škôl na nižšom sekundárnom stupni z pohľadu medzinárodného výskumu OECD TALIS 2008. Národná správa. Bratislava 2010.
7. Kucharská, A., Mrázková, J., Wolfová, R., Tomická, V., Školní speciální pedagogika. Praha 2014.
8. Laznibátová J., Nadané dieťa – jeho vývin, vzdelávanie a podporovanie. Bratislava 2001.
9. Lechta, V., (ed.). Základy inkluzivní pedagogiky. Praha 2010.
10. Portešová, Š., Mimořádně nadaní žáci a studenti, w: Školní poradenství, red. D. Knotová, Praha 2014.
11. Rovňanová, L., Profesionné kompetencie učiteľov, Banská Bystrica 2015.
12. Sabo, R., Poruchy aktivity a pozornosti a ich diagnostické možnosti, w: Pedagogická diagnostika v teórii a aplikáciách, red. B. Kasáčová, M. Cabanová, Banská Bystrica 2013, s. 76–106.

13. Šimoník, O., *Začínajúci učiteľ*. Brno 1994.
14. Škrabánková, J., *Žijeme s nadáním*. Ostrava 2012.
15. Štátna školská inšpekcia: *Správa o stave a úrovni pedagogického riadenia, procesu a podmienok výchovy a vzdelávania v základnej škole za školský rok 2013/14 v SR*. http://www.ssiba.sk/admin/fckeditor/editor/userfiles/file/Dokumenty/121_%20KI_ZS_SR_2013_2014.pdf
16. ÚIPŠ: *Štatistická ročenka*. [online]. [cit. 2015-03-12]. <http://www.uips.sk/prehлады-skol/statisticka-rocenka---specialne-skoly>
17. Urbánek, P. *Hodnocení praktických činností studentů učitelství w: Pedagogika*, roč. 47, nr 3, 1997, s. 259-268.
18. Vágnerová, M., *Školní poradenská psychologie pro pedagogy*. Praha 2005.
19. Vančíková, K., *Spravodlivá škola alebo úloha školy v období krízy sociálnych práv a sociálnej spravodlivosti*, w: *Premeny spoločnosti a perspektívy školy*, red. Š. Porubský, B. Kosová, K. Vančíková, S. Babiaková, Banská Bystrica 2013, s. 49-86.
20. Vančová, A., *Základy integratívnej špeciálnej pedagogiky*, Bratislava 2010.
21. *Zákon č- 390/2011 Z.z., ktorým sa dopĺňa a mení zákon č. 317/2009 Z.z. o pedagogických zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony*.
22. *Zákon č.245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní*: http://www.minedu.sk/data/USERDATA/Legislativa/Zakony/248_2008.pdf
23. *Zákon č.317/2009 Z.z.o pedagogických a odborných zamestnancoch*. http://www.minedu.sk/data/USERDATA/Legislativa/Zakony/317_2009.pdf

Albert Sándor

Egyetem, Hungary
E-mail: albert@lit.u-szeged.hu

Pedagógusaink értékorientációjáról / *Educators value orientation*

Abstract

The school's vision and mission statement of drafting, educational program design must be based on those values, which testify to the members of the teaching staff, whose mediation are able and wish to take it up. These values can then be confronted with the values expected by the partners.

If the school teachers of contradictory, conflicting fundamental values, respectively, the values held by teachers are not consistent with the school's values (mission statement), then this can be a constant source of conflict. In no way it can operate successfully in such a school.

Most schools do not deal with teachers' value system consciously, but the decision-making situations they will eventually surface.

Keywords: education, educators, value.

Az iskola jövőképe és küldetésnyilatkozatának megfogalmazásakor, az iskolai program kialakításakor azokból az értékekből kell kiindulni, amelyek a tantestület tagjai vallanak, amelyeknek közvetítését fel tudják és fel is kívánják vállalni. Ezeket az értékeket aztán szembesíteni kell a partnerek által elvárt értékekkel.

Ha az iskola pedagógusai ellentmondásos, egymást kizáró értékeket vallanak, ill. a pedagógusok által vallott értékek nincsenek összhangban az iskola értékrendjével (küldetésnyilatkozatával), akkor ez állandó konfliktusok forrása lehet. Eredményesen semmiképpen nem működhet egy ilyen iskola.

Az iskolák többsége nem foglalkozik tudatosan a pedagógusok értékrendjével, de a döntési helyzetekben ezek előbb-utóbb felszínre kerülnek.

Kívánatos lenne, ha a pedagógusok tudatosítanák és felvállalnák ezeket az értékeket, a pedagógiai hitvallásukat, és ezek egymáshoz közelítésével tudatosan ala-

kítanak ki az iskola filozófiáját. Ilyen feltételek mellett az iskola a közösen vallott értékrendek mentén működhetne.

Mindenképpen egyetértésnek kell születnie abban, hogy az iskola liberális vagy konzervatív lesz –e, hogy a gyerekek egész személyiségére összpontosít vagy csak a tanulói szerepre koncentrálnak, hogy a nemzeti identitást kívánja erősíteni vagy europolgárokat nevel stb.

Kíváncsiak voltunk, hogy a szlovákiai alap- és középiskolák pedagógusai milyen irányba terelik iskoláinkat. Milyen értékeket vallanak, hogyan képzelik el az iskolák küldetését.

A felmérésbe 339 tanító és tanár kapcsolódott be Királyhelmechtől Dunaszerdahelyig, Iglótól Trencsénig... Az említett pedagógusok közül 99 –en magyar tanítási nyelvű iskolában és 240-en szlovák tanítási nyelvű iskolában dolgoznak.

A 17 kérdést, ill. állítást tartalmazó kérdőívek kiértékelése után a következő eredményre jutottunk:

Sorrend	Állítások
1.	Tehetségfejlesztés
2.	Kommunikációs készségek fejlesztése
3.	Az alkotóképesség (kreativitás) fejlesztése
4.	Önbecsülésre nevelés
5.	A tudás mennyiségének növelése
6.	Az információhalmazban való tájékozódásra nevelés
7.	Erkölcsei nevelés
8.	A társadalom iránti felelősségre nevelés
9.	Teljesítményközpontúságra nevelés
10.	A szociális érzékenység fejlesztése
11.	Környezetvédelemre való nevelés
12.	Más fajok és nemzetiségek iránti toleranciára való nevelés
13.	Hazafiságra való nevelés
14.	A nemzeti identitás erősítése
15.	Az alma mater iránti tiszteletre nevelés
16.	Lokálpatriotizmusra való nevelés
17.	Keresztényi hitre való nevelés

A 339 pedagógus a tehetségfejlesztést helyezte a legmagasabb fokra. Ezt követi a kommunikációs készségek fejlesztése, majd az alkotóképesség fejlesztése.

Nagyon kis eltérés mutatkozik a magyar, ill. a szlovák iskolák pedagógusainak értéktendjében.

A magyar pedagógusok a kommunikációs készségek fejlesztését helyezték az első helyre. Ezt követte a tehetségfejlesztés és az alkotóképesség fejlesztése.

A szlovák iskolák pedagógusai a tehetségfejlesztést tartják a legfontosabbnak. A 2. helyre került az alkotóképesség fejlesztése, és ezt követi a kommunikációs készségek fejlesztése.

A sorrend végére, tehát a 17. helyre került a keresztényi hitre való nevelés. A 16. helyen a lokálpatriotizmusra való nevelés, a 15. helyen az alma mater iránti tiszteletre nevelés foglal helyet.

A magyar pedagógusok, nem kis meglepetésre, a hazafiságra való nevelést helyezték az utolsó helyre. Ezt előzi meg a lokálpatriotizmusra és a keresztény hitre való nevelés.

A szlovák iskolák pedagógusainál a keresztény hitre való nevelés végzett az utolsó helyen. A 16. helyen a hazafiságra való nevelés, a 15. helyen pedig a lokálpatriotizmus végzett.

Az előző években végzett felmérések értelmében Szlovákia közoktatásában még mindig a hagyományos oktatási módszerek dominálnak, és az iskolák többsége teljesítményközpontú, az elsajátított tudás mennyiségére összpontosít.

Ebben a felmérésben viszont a tudás mennyiségének növelése csak az 5. helyre került.

Ez az ellentmondás valószínűleg arra utal, hogy a pedagógusok ugyan szeretnék elmozdulni a tehetségfejlesztés, a kreativitás, a kommunikációs készségek fejlesztése irányába, de a túldimenzionált tantárgyak, a központi tanterv, a monitor-féle felmérők az egyszerű ismeretközvetítésre kárhozzatják a pedagógusokat.

Ez a felmérés is bizonyította azt a különben ismert tényt, hogy nagyon kevés figyelmet szentelünk iskoláinkban a nevelési tantárgyaknak, a környezetvédelemnek, a más fajok és nemzetiségek iránti toleranciának stb. A kérdőívből kitűnik, hogy pedagógusaink bizony nem is tartják fontosnak ezeket a kérdéseket.

Az iskola igazgatójának feladata megismerni és közös nevezőre hozni a pedagógusok által vallott értékeket, és ennek függvényében megfogalmazni az iskola küldetését, ill. az iskola küldetéséhez igazítani a pedagógusok hitvallását. De még ez sem elég, hiszen figyelembe kell venni a legközelebbi partnereink, tehát a tanulók és a szülők igényeit, sőt a társadalmi elvárásokról sem feledkezhetünk meg.

Ez óriási kihívás iskolánk vezetői számára, de az iskola hatékony működése érdekében ezzel a faladattal is foglalkozni kell.

Jana Vallová

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava, Slovakia

Szilvia Buzalová

Szilvia Buzalová, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety,
Bratislava, Slovakia

Sociálna práca a duchovné sprevádzanie chorých a zomierajúcich / *Social work and spiritual accompanying of sick and dying people*

Abstract

The report will describe the part of the social work and spiritual accompanying for seriously sick and dying people. The author shows the needs of sick people and providing adequate social work in the past as well as providing social work in the palliative care today. Social work and palliative care meet at this field. The report explores the role of social worker in time of grieving. To supervision and self-care as the ethical mandate belong to the important tools of good social work and spiritual accompanying.

Keywords: dying, social work, spiritual caregiver, palliative care.

Potreba sociálnej pomoci je popísaná už v dejinách Starého Zákona. Posolstvom kresťanstva a dobročinnosti v cirkvi sa stala pomoc vdovám, chorým, núdnym, trpiacim, väzneným a opusteným.

Spomeňme aktivity zakladania chudobincov, sirotincov a nemocníc v staroveku, alebo chrámy starovekých Grékov (asklepion), ktoré vnímali človeka celostne a pripomínali zdravotnícke zariadenia. V období trinásteho storočia pôsobila aj na našom území vzácna Alžbeta Durínska, ktorej meno nesie aj naša škola, a ktorej život bol síce krátky, ale plný lásky, pokory, utrpenia a sebaobetovania sa. Bola schopná prijať bez rozdielu každého človeka a nezdráhala sa žiadnej činnosti. Napriek tomu, že mohla žiť v blahobyte, zvolila si cestu služby k blížnemu. Dokázala pomáhať a rozdávať zo svojich zásob. Pre chorých postavila nemocnicu, v ktorej okrem chorých a chudobných zhromažďovala aj núdne deti. Svätá Alžbeta Uhorská sa stala patrónkou žobrákov, vdov a sirôt, chorých a prenasledovaných a patrí medzi vzory charitatívnej činnosti. (Jz, 2009, Sheidová, L., 2005). Jej odkaz a posolstvo žije dodnes.

V dnešnej dobe si starostlivosť o vážne chorého a zomierajúceho človeka vyžaduje vysoko profesionálny a ľudský prístup. Nie vždy sa s takýmto prístupom stretávame a nie vždy je možné, aby sa rodina starala o svojho blízkeho doma. Z tohto dôvodu sú zriadené zariadenia paliatívnej a hospicovej starostlivosti. *„Paliatívna starostlivosť ako praktická činnosť a následne i teoretický pojem sa začínajú dostávať do centra pozornosti odborníkov v Európe asi v tretej tretine 20.storočia. Orientačným bodom je pre nás rok 1967, keď zdravotná sestra, lekárka a sociálna pracovníčka Dr. Cecily Saundersová založila v Londýne prvý hospic“* (Matulayová, 2014). Súčasťou celkovej starostlivosti je aj sociálna práca, pričom kvalitnú sociálnu starostlivosť o zomierajúcich a pozostalých môže poskytnúť iba kvalifikovaný odborník. Preto má mať v tíme odborníkov pevné miesto aj sociálny pracovník. V zahraničných hospicioch vidíme, že myšlienka hospicovej starostlivosti je podporovaná dobrovoľníckou činnosťou a sponzorstvom. Oblasť paliatívnej starostlivosti je markantným príkladom takej starostlivosti, kde sa nutne stretáva okrem fyzickej a psychickej starostlivosti, sociálna práca a duchovné sprevádzanie, a to v tesnej blízkosti. Nemeckí a rakúski autori (Student, J.Ch. a kol.,2004) popísali odborný profil a normy sociálnej práce v hospici a na paliatívnom oddelení. K službám paliatívnej sociálnej práce patrilo: stanovenie sociálnej anamnézy, zhotovenie individuálnych krízových plánov, krízová intervencia, psychosociálne sprevádzanie a konzultácie s pacientmi a ich príbuznými, úloha spojenca medzi profesiami a inštitúciami. K ďalším činnostiam sociálneho pracovníka v hospici taktiež patrila služba pre trúchliacich, služba pre multidisciplinárna tím, práca s verejnosťou, spolupodieľanie sa na vzdelávaní, fundraisingu a výskumnej činnosti. Určite by sme sem vedeli zaradiť koordinovanie dobrovoľníkov, čo je možné už vidieť v pracovnej náplni sociálnych pracovníkov v českých hospicioch. Oblasť duchovných potrieb, ktorú odborne zastrešuje nemocničná duchovná služba bola spoločným vyhlásením začlenená do multidisciplinárneho tímu v paliatívnej starostlivosti na Konzultácii Európskej siete nemocničných kaplánov v roku 2006 v Lisabone, kde sa zúčastnili aj účastníci zo Slovenska. V paliatívnej starostlivosti a súvisiacich etických problémov azda najvýraznejšie vnímame princíp autonómie klientov. Práve autonómiu uvádza aj nemocničný farár Payne, G.(2002) ako jednu z viacerých duchovných potrieb zomierajúcich. Klient potrebuje prejavovať svoju slobodnú vôľu i autoritu, chce mať vplyv na svoj život a rozhodovať o ňom aj v procese umierania. Je dôležité, aby mohol ostať nezávislým tak dlho, ako je to len možné. Faktom ostáva, že nie je ľahké pomôcť alebo vedieť, čo povedať a urobiť, keď sa stretneme s problémom zármutku (Baderas, R.,2016). To si v úprimnosti a pravde pred sebou uvedomujú aj teológovia a duchovní. Ani teologický pohľad, ktorý verí, že milovaný človek odpočíva v pokoji u Boha nás nezabavuje bolesti. Kvalitne sprevádzať obdobím trúchlenia môže rovnako dobre odborne vyškolený sociálny pracovník, ako aj duchovný. Anzelm Grun(2014) píše, že cieľom nášho trúchlenia je, aby nám smrť drahého človeka otvorila dvere k novému životu. Túto skúsenosť ale uskutočnime len vtedy, keď zármutok nepreskočíme, ale prežijeme ho.

K profesionalite pomáhajúcich odborníkov tiež patrí nástroj pomoci, ktorým je supervízia. V našich podmienkach funguje v oblasti psychológie a rozvíja sa v so-

ciálnej práci, pričom v sociálnej práci mala svoj vznik (Gabura, 2006). Supervízia je zatiaľ neznámou v duchovnej službe. Zahraniční autori uvádzajú supervíziu ako jeden z najdôležitejších komponentov pre rozvoj kompetencií odborníkov, teda aj duchovných. Niektorí autori Corey, Callanan (2007) považujú rozvoj kompetencií za pokračujúci proces a nie cieľ, ktorý môže odborník získať. Tento proces zahŕňa ochotu pýtať sa seba kontinuálne, či sme vykonali svoju službu tak dobre ako sme mohli a hľadať spôsoby ako byť efektívnejší, a to ako osoba a ako profesionál.

Niekedy sa málo venujeme zdravej starostlivosti o seba a je to možno z obavy, aby to nevyznievalo sebecky. Nie je luxusom starať sa o seba (Corey, Callanan 2007), je to skôr etický mandát. Nie je možné poskytovať napĺňanie potrieb ťažko chorým a zomierajúcim, vrátane potrieb sociálnych a duchovných, ak človek sám nenapĺňa svoje potreby. Tí odborníci, ktorí venujú väčšinu svojho profesionálneho času starostlivosti o druhých, si potrebujú osvojiť umenie starostlivosti o svoje emocionálne, fyzické, sociálne a duchovné „ja“. Potrebujú sa starať o svoj humor, zábavu, rekreáciu, financie, stanovovanie si priorít a ostatné. Je žiaduce vytvoriť si na to plán a pevne ho dodržiavať. Sociálny pracovník podobne ako duchovný a iný pomáhajúci odborník je eticky zodpovedný za starostlivosť o seba osobne aj profesionálne, aby jeho služba a práca boli efektívne, a aby nevyhorel.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. BADERAS, R. 2016. Jak čelit utrpení, Odvaha a naděje ve světě plném problémů. Praha. Advent-Orion. ISBN 978-80-7172-731-6
2. COREY, G., COREY, S. M., CALLANAN, P. (2007) : Issues and Ethics in the Helping professions, Brooks/Cole, Belmont, USA ISBN – 10: 0-534-61443-4 In Handelman, M.M., Gottlieb, M.C., Knapp, S.(2008) Training ethical pszchologist. Professional Psychology, 36 (1), s.7
3. GABURA, J. 2006. Prednášky pre účastníkov supervízneho výcviku Bratislava.
4. GREGOROVÁ, A. 2002. Manažment dobrovoľníckej práce v organizáciách. Manuál. Banská Bystrica: Centrum dobrovoľníctva
5. GRUN, A.2014. Rok, kdy zemřel můj otec. Kostelní Vydří. ISBN 978-80-7195-751-5
6. MATULAYOVÁ, E.: Paliatívna starostlivosť IN PRUŽINEC, P. – DOJČÁR, M. 2014. Kresťanské poslanstvo – motivácia k sociálnej práci. Ružomberok. VERBUM. ISBN 978-80-561-0183-4
7. PAYNE, G. (2001): Prednáška pre zdravotnícky personal, SunnyBrook and Womens Colledge, Toronto, Canada
8. SCHEIDOVÁ, L. 2005. História a súčasnosť v starostlivosti o ťažko chorých a zomierajúcich vo svete a na Slovensku. In Dobříková - Porubčanová,P.(2005): Nevyliciteľne chorí v súčasnosti. Trnava: Spolok Sv. Vojtecha, ISBN 80-7162-581-7
9. STUDENT, J.- Ch., MUHLUM, A. 2004. Sociální práce v hospici a paliativní péče. ISBN 80-7319-059-1

INTERNETOVÉ ZDROJE

1. Jz, 2009. 17.november – Sv. Alžbeta Uhorská [on-line] November 2009. [cit.2010-02-26]. Dostupné na: <http://www.minoriti.sk/index.php/aktuality/1-aktuality/178-17-november-sv-albeta-uhorska>
2. Stanovisko Európskej siete nemocničných kaplánov k začleneniu duchovnej starostlivosti do multidisciplinárneho tímu. [on-line] Máj 2006. Dostupné na: http://www.enhcc.eu/lisbon06_palliative.htm

Pavol Zemko

St. Elizabeth University of PhaSW
Bratislava, Slovakia

Sociálna Náuka Katolíckej Cirkvi je Povolaná Neustále sa obohacovať Novými Výzvami / *Social Study of Catholic Church is Called to Still Enrich by New Challenges*

Abstract

Pope Francis comes with an instant challenge to protect our common home with a desire for refresh and dialogue about the world, where the future of our planet is built.

Keywords: Pope Francis, encyclic *Laudato si'*, social questions, social study of church, new challenges.

ÚVOD

Nikto sa nečuduje, že Svätý Otec František sa rozhodol napísať encykliku *O starostlivosti o náš spoločný domov*, v ktorej hneď v úvode aluduje na svojho menovca, sv. Františka z Assisi (Zemko, Bazala, Hrdý, Mustagru-dič, Plešivčáková, 2013). V ňom pápež objavil inšpiráciu pre svoju neoddeliteľnú starostlivosť o prírodu, ako i jeho spravodlivosť voči chudobným či angažovanosť v spoločnosti o vnútorný pokoj (František, 2015, 10 – 12). Lebo ako sám vysvetlil na stretnutí s novinármi zo šesťdesiatjedna štátov sveta, 16.marca 2013, že totiž vedľa neho sedel na konkláve kardinál Claudio Humes, ktorý keď už bolo jasné, že kardinál Bergoglio bol zvolený za pápeža, tak mu hneď ako prvý zablahoževal a pripomenul mu: Nezabudni na chudobných. Pripomenul mu tak chudáčika z Assisi – ako nazývali sv. Františka. A potom mu prebehlo v mysli, priznal sa pápež, že prečo sú na svete vojny a napadlo mu, vyznal sa, že sv. František bol mužom pokoja, lebo od neho máme zachovanú modlitbu: *Pane Ježišu, urob ma nástrojom tvojho pokoja*.¹ A tak napokon pápež zdôvodnil novinárom z celého

¹ *Pane, urob ma nástrojom svojho pokoja. Daj, aby som vnášal lásku, kde panuje nenávisť; odpustenie, kde sa množia urážky; jednotu, kde vládne nesvornosť. Daj, aby som prinášal pravdu tým, čo blúdžia; vieru tým, čo pochybujú; nádej tým, čo si zúfajú; svetlo tým, čo tápu vo tmách; radosť tým, čo smútia. Pane, daj, aby som sa snažil skôr potešovať iných, než aby mňa potešovali; skôr chápať iných, než aby mňa chápali; skôr milovať iných, než aby mňa milovali. Pretože*

sveta: Chcem byť ako sv. František - človekom chudoby, človekom pokoja a človekom, ktorý má rád stvorenstvo, lebo v súčasnej dobe voči nemu nemáme príliš dobrý vzťah (Glaser, 2013).

Pápežovi Františkovi ako svetovému náboženskému lídrovi nič nie je z tohto sveta ľahostajné. Preto napríklad hneď v úvode svojej encykliky pripomína prínos svojho predchodcu sv. Jána XXIII. (1958 – 1963) ohľadom veľkého problému sveta, ktorý sa od 15.októbra do 20.novembra 1962 ocitol nad priepasťou nukleárnej vojny, ktorú sa podarilo odvrátiť aj za pomoci tohto svätého pápeža. Ten najskôr vydal pápežské posolstvo a adresoval ho Johnovi Fitzgeraldovi Kennedymu - prezidentovi USA v New Yorku a Nikitovi Sergejevičovi Chruščovovi - generálnemu tajomníkovi Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu a najvyššiemu predstaviteľovi vtedajšieho Zväzu sovietskych socialistických republík v Moskve. Následne sv. Ján XXIII. odmietol vojnu (Gazda, 2013) a potom všetkým ľuďom dobrej vôle ponúkol mier v encyklike *Pacem in terris* (Ján XXIII., 1962). Pápež František v dôsledku globálneho úpadku životného prostredia na našej planéte zem sa rozhodol vo svojej encyklike *Laudato si'* nadviazať dialóg so všetkými, ktorých sa dotýka budúcnosť nášho spoločného domova. A to v kontexte svojich predchodcov ako aj s nespočtými vedcami, filozofmi, teológmi, spoločenskými organizáciami ako i s inými cirkvami, kresťanskými spoločnosťami a ostatnými náboženstvami – osobitne s ekumenickým patriarchom pravoslávnej cirkvi Bartolomejom z Turecka (František, 2015, 1 – 9). Františkova encyklika je naliehavou výzvou k ochrane spoločného domu ako i k starostlivosti o zjednotenie celej ľudskej rodiny ohľadom snahy o udržateľný integrálny rozvoj. Pričom sa táto pápežská encyklika zaraďuje do *sociálnej náuky Katolíckej cirkvi*, ktorá pomôže spoznať veľkosť, naliehavosť ako i krásu výzvy, pred ktorou stojí celé životné prostredie a ekologické hnutie pred získaním univerzálnej solidarity na zemi (František, 2015, 13 – 16).

1. BUDÚCNOSŤ NÁM NEMÔŽE BYŤ ĽAHOSTAJNÁ

Pokiaľ má ľudstvo ohľaduplnosť k nastupujúcim a budúcim generáciám, tak potom je tu dôvod nášho zodpovedného prístupu k stvorenstvu a životnému prostrediu, ktoré sme v zmysle kresťanskej náuky dostali ako dar od Pána Boha. A tento dar môžu využívať všetci, lebo totiž všetci majú právo na tejto zemi žiť vo vhodnom životnom prostredí. Pápež František si uvedomuje vyjadrenia blahoslaveného Pavla VI. (1963 – 1978) z roku 1971, kedy ekologickú problematiku prezentoval ako krízu v dôsledku dramatických dôsledkov nekontrolovateľnej činnosti človeka.

len keď dávame – nadobúdame; len keď zabúdame na seba – nachádzame seba samých; len keď odpúšťame - dostáva sa nám odpustenia; len keď odumierame sebe – povstávame k večnému životu. Amen.

1.1. DOKUMENTY DRUHÉHO Vatikánskeho koncilu (1962 – 1965)

Systematicky prvýkrát v našej dobe zdôraznil náuku Katolíckej cirkvi ohľadom vnútornej povahy stvorenstva a jeho hodnoty v zameraní na Božiu slávu *Druhý vatikánsky koncil* v dogmatickej konštitúcii o Cirkvi z roku 1964 pod názvom *Lumen gentium*.² V ďalších dokumentoch: dogmatickej konštitúcii o Božom zjavení – *Dei verbum* z roku 1965³ ako i v pastorálnej konštitúcii o Cirkvi v súčasnom svete – *Gaudium et spes* tiež z roku 1965 sa zdôrazňuje zodpovedný vzťah ľudí k stvorenému svetu v zameraní na jeho zveladenie.⁴

1.2. UČENIE KATECHIZMU KATOLÍCKEJ CIRKVI

Katechizmus ako „organický a súhrnný výklad podstatného a základného obsahu katolíckeho učenia viery a mravov vo svetle Druhého vatikánskeho koncilu a celej Tradície Cirkvi“⁵ z 11.októbra 1992 v prvej časti prvého oddielu a prvej kapitoly zdôrazňuje rešpektovanie neporušiteľnosti viditeľného stvorenstva, ktoré je zamerané na svojho *Stvoriteľa*. Lebo každé stvorenie, ktoré chcel Boh v jeho vlastnom bytí, odzrkadľuje Božiu múdrosť a dobrotu. A tak stvorené veci majú svoju vlastnú dobrotu a dokonalosť, stálosť, pravdivosť, vlastné zákony a svoj poriadok: a to či už ide o neživé bytosti, zvieratá a rastliny, ale i ľudí.⁶ „Medzi všetkými stvoreniami jestvuje vzájomný vzťah, lebo všetky majú toho istého Stvoriteľa a všetky sú zamerané na jeho slávu“⁷ – zdôrazňuje *Katechizmus katolíckej cirkvi* a cituje Pieseň sv. Františka na *Brata slnko*:

*„Buď pochválený, môj Pane, so všetkými tvojimi stvoreniami,
najmä za pána brata Slnko,
ktoré je deň a ty nás ním osvetľuješ.
A ono je krásne a žiari veľkým jasom:
je znakom teba, Najvyšší...“*

*Buď pochválený, môj Pane, za sestru Vodu,
ktorá je veľmi užitočná a ponížená,
vzácná a čistá...“*

*Buď pochválený, môj Pane, za našu sestru, matku Zem,
ktorá nás udržiava a živí
a rodí rozličné plody
s pestrými kvetmi a trávou...“*

*Chváľte a zvelebujte môjho Pána,
ďakujte mu a slúžte mu
s veľkou pokorou.“⁸*

2 Porov. *Lumen gentium*, 36; 41; 48.

3 Porov. *Dei verbum*, 3; 6.

4 Porov. *Gaudium et spes*, 13; 34; 36 - 37; 39.

5 Porov. *Dei verbum*, 3; 6.

6 Porov. *Gaudium et spes*, 13; 34; 36 - 37; 39.

7 Porov. KKC, 11.

8 Porov. KKC, 337 - 343; 349; 2415 - 2418.

9 KKC, 344.

10 KKC, 344.

1.3. ZÁSADY KOMPENDIA SOCIÁLNEJ NÁUKY CIRKVI

Kompendium sociálnej náuky Cirkvi je celistvým a prehľadným spracovaním katolíckeho sociálneho učenia z roku 2008. Tento dokument *Pápežskej rady pre spravodlivosť a pokoj* sa venuje spoločenským oblastiam, ako sú rodina, ľudská práca, ekonomický a politický život, medzinárodné vzťahy, ochrana životného prostredia, podpora mieru a úloha Cirkvi v spoločnosti. Cirkev ním ponúka svoju pomoc pri riešení problémov súčasnej spoločnosti. Adresátmi *Kompendia* sú tí, ktorí pôsobia vo verejnom živote, ako i tí, ktorí spoluvytvárajú verejnú mienku – politici, ekonómovia, právnici, zamestnávateľia, pracovníci médií, predstavitelia neziskového sektoru a ďalší zástupcovia občianskej spoločnosti. *Kompendium* zdôrazňuje, že postoje kresťanov k využívaniu zeme i k rozvoju vedy a techniky inšpiruje biblická vízia uznávajúca Boha za svojho Stvoriteľa ako i všetkých vecí na zemi. Pričom človek ovládajúci zem sa má správať ako svätý a spravodlivý správca sveta s úctou ku všetkým stvoreniam. Lebo príroda sa javí ako nástroj v rukách človeka, ktorým sa ale nemôže dopúšťať nerozvážneho drancovania a ohrozovania hostiteľskej kapacity životného prostredia. Totiž rovnováha medzi človekom a prostredím už dosiahla kritický bod. Preto *magistérium* Katolíckej cirkvi zdôrazňuje zodpovednosť človeka v ochrane životného prostredia, aby bolo celistvé a zdravé pre všetkých. Ide o spoločné dedičstvo týkajúce sa zodpovednosti súčasnej generácie, a to nie len v prítomnosti no i v budúcnosti. A tá patrí v právnej rovine jednotlivým štátom ako i celému medzinárodnému spoločenstvu, aby sa predchádzalo ničeniu atmosféry a biosféry, pozorne sa kontrolovali účinky nových technologických a vedeckých objavov, že občania nebudú vystavení znečisťujúcim činiteľom a ani jedovatým odpadom.

Rovnako tak si mimoriadnu pozornosť zasluhuje programovanie ekonomického rozvoja – lebo zdroje v prírode sú obmedzené a mnohé sa nedajú obnoviť – ako je i veľmi dôležitý vzťah domorodých národov k svojej krajine a k vlastným zdrojom. Lebo tieto národy dávajú príklad harmonického života s prostredím, ktoré sa naučili poznať a chrániť. Ich mimoriadna skúsenosť je pre obohatenie celého ľudstva nenahraditeľná. Avšak je v nebezpečenstve, že bude premárnená s prostredím, odkiaľ pochádza.

Veľký sociálny, ekonomický a politický dosah miestnej, národnej i medzinárodnej úrovne majú moderné biotechnológie. Vedcov a technikov cirkvev vyzýva, aby hľadali najlepšie riešenia pri naliehavých problémoch výživy a zdravia. Rovnako tak sa pripomína politikom, zákonodarcom a verejným činiteľom, ako i tým, čo sú zodpovední za informácie, podnikateľom a osobám zodpovedným za verejné organizácie, ktoré sa zaoberajú výskumom, výrobou a obchodovaním s výrobkami z nových biotechnológií, že musia pamätať nielen na oprávnený zisk, ale predovšetkým aj na spoločné dobro (Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj, 2008).

1.4. DOKUMENTY SV. JÁNA PAVLA II. (1978 – 2005)

1.4.1. Encykliky

Encykliky pápežov sú najväznejšími dokumentami, ktorými sa pápeži prezentujú ako najvyšší učitelia Katolíckej cirkvi v súčinnosti s *Magistériom*. Sv. Ján Pavol II. počas svojho dlhého pontifikátu – skoro dvadsaťsedem rokov – vydal štrnásť encyklík, z nich v šiestich má zmienky týkajúce sa životného prostredia:

- *Redemptor hominis – Vykupiteľ človeka*, 1979 – hovorí o hrozbe znečisteného prírodného životného prostredia v oblastiach prudkej industrializácie, a preto si využitie na našej planéte zem vyžaduje poctivé a racionálne plánovanie,⁹
- *Dominum et vivificantem – O Duchu Svätom v živote Cirkvi a sveta*, 1986 – v nej predstavuje Boha, ktorý sa ako absolútne Dobro v diele stvorenia nevy-sloviteľným spôsobom darúva ako stvoriteľská láska; ide tu o prítomnosť Božieho Ducha v stvorení, ako i o povolanie samého bytia vesmíru k existencii, teda o darovanie existencie v zmysle žalmu: „*A obnovuješ tvárnosť zeme*“ (Ž 104, 30),¹⁰
- *Centesimus annus – K stému výročiu encykliky Rerum novarum*, 1991 – v nej varuje svet pred nerozumným ničením prírodného prostredia, čo je antropologický omyl dnešných čias,¹¹
- *Evangelium vitae – o hodnote a nenarušiteľnosti ľudského života*, 1995 – ten máme brániť, posilňovať ho, ctíť si ho, milovať a osobitným spôsobom tak byť zodpovedným za životné prostredie,¹²
- *Fides et ratio – O vzťahoch medzi vierou a vedou*, 1998 – v nej uvažuje o človekovi, ktorý sa s ostatnými delí o osud; zároveň konštatuje, že prostredníctvom stvorenia, keď človek číta z knihy prírody, oči mysle môžu dospieť k poznaniu Boha,¹³
- *Ecclesia de Eucharistia – O Eucharistii a jej vzťahu k Cirkvi*, 2003 – Ona pre-niká celé stvorenie.¹⁴

1.4.2. Apoštolské exhortácie –

sú dokumenty pápežov po skončení zasadnutia Biskupskej synody. Synody sú ekvivalentne podobné akými konferenciám delegátov jednotlivých biskupských konferencií z celého sveta alebo len z určitej oblasti. Zväčša sa na nich zúčastňuje sám pápež, ktorý ich zvoláva, určuje *lineamenta* – okruhy, o ktorých sa bude diskutovať. Lineamenta sú vopred rozposlané národným biskupským konferenciám do celého sveta na pripomienkovanie. Z diskusných príspevkov potom pápež napíše tzv. *apoštolskú exhortáciu*. Z dvadsiatich biskupských synod uskutočnených

9 Porov. JÁN PAVOL II.: *Redemptor hominis*, 8; 15.

10 Porov. JÁN PAVOL II.: *Dominum et vivificantem*, 12; 37; 50; 52.

11 Porov. JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*, 37 - 38.

12 Porov. JÁN PAVOL II.: *Evangelium vitae*, 42.

13 Porov. JÁN PAVOL II.: *Fides et ratio*, 4; 19; 22; 46.

14 Porov. JÁN PAVOL II.: *Ecclesia de Eucharistia*, 8.

za života sv. Jána Pavla II. sa na nich zúčastnil ako pápež pätnásťkrát.¹⁵ A v nich sa v štyroch pápežových apoštolských exhortáciách spomína životné prostredie:

- *Christifidelis laici – O povolání a poslaní laikov v Cirkvi a vo svete*, 1988 – v nej píše, že laici sú zvláštnym spôsobom povolaní, aby navrátili stvoreniu jeho plnú pôvodnú hodnotu, lebo ekologická otázka je dnes aktuálnejšia,¹⁶
- *Ecclesia in America – O stretnutí so živým Ježišom, ceste k obráteniu, spoločenstvu a solidarite v Amerike*, 1999 – Ján Pavol II. zdôrazňuje, že popri zákonodarných a vládnych orgánoch musia všetci zabezpečiť účinnú ochranu životného prostredia chápaného ako Boží dar,¹⁷
- *Ecclesia in Asia – O Ježišovi Kristovi. Spasiteľovi, jeho poslaní lásky a služby v Ázii*, 1999 - spomína rozmiestňovanie jadrových elektrární v súčinnosti s bezpečnosťou osôb a s celistvosťou prostredia,¹⁸
- *Ecclesia in Europa – Ježiš Kristus, ktorý žije vo svojej Cirkvi – prameň nádej pre Európu*, 2003 –v službe evanjelia sa máme pričiniť o správne využívanie dober zeme, chrániť životné prostredie, ale aj kvalitu života ľudí, pripravujúc tak budúcim generáciám prostredie, ktoré sa zhoduje s plánom Stvoriteľa.¹⁹

1.4.3. Posolstvá

- Bula *Inter sanctos* z roku 1979, ktorou Ján Pavol II. vyhlásil sv. Františka z Assisi za patróna ekológov pred Bohom na žiadosť kardinála Silvestra Oddiho – prefekta Kongregácie pre klérus a medzinárodnej spoločnosti *Planning environmental and ecological institute for quality life*,
- Posolstvo k Veľkej noci pri požehnaní *urbi et orbi*, 1987 – a v ňom zdôrazňuje, že každá forma života má nevyčerpatelný prameň v Nebeskom Otcovi (Životné prostredie v dokumentoch Katolíckej cirkvi, 2010),
- Posolstvo k Svetovému dňu pokoja 1.januára 1990, *Pokoj s Bohom Stvoriteľom – pokoj s celým stvorenstvom* – Tento dokument je najobsažnejší, má úvod a päť kapitol s názvom:
 - a. „A Boh videl, že je to dobré“ – biblické úvahy osvetľujúce vzťah ľudského konania a integrity stvorenia.
 - b. *Ekologická kríza ako morálny problém* s témami – aplikácia vedeckých a technologických progresov, vyčerpávanie ozónovej vrstvy, nedostatok

15 1. I. Riadne generálne zhromaždenie – 1967; 2. I. Mimoriadne generálne zhromaždenie – 1969; 3. II. Riadne generálne zhromaždenie – 1971; 4. III. Riadne generálne zhromaždenie – 1974; 5. IV. Riadne generálne zhromaždenie – 1977; 6. Osobitná synoda pre Holandsko – 1980; 7. V. Riadne generálne zhromaždenie – 1980; 8. VI. Riadne generálne zhromaždenie – 1983; 9. II. Mimoriadne generálne zhromaždenie – 1985; 10. VII. Riadne generálne zhromaždenie – 1987; 11. VIII. Riadne generálne zhromaždenie – 1990; 12. I. Osobitné zhromaždenie pre Európu – 1991; 13. Osobitné zhromaždenie pre Afriku – 1994; 14. IX. Riadne generálne zhromaždenie – 1994; 15. Osobitné zhromaždenie pre Libanon – 1995; 16. Osobitné zhromaždenie pre Ameriku – 1997; 17. Osobitné zhromaždenie pre Áziu – 1998; 18. Osobitné zhromaždenie pre Océániu – 1998; 19. II. Osobitné zhromaždenie pre Európu – 1999; 20. X. Riadne generálne zhromaždenie – 2001; 21. XI. Riadne generálne zhromaždenie – 2005; 22. II. Osobitné zhromaždenie pre Afriku – 2006. 23. XII. Riadne generálne zhromaždenie – 2008. 24. Osobitné zhromaždenie pre Stredný Východ – 2010. 25. XIII. Riadne generálne zhromaždenie – 2012.

16 Porov. JÁN PAVOL II.: *Christifideles laici*, 14; 43; 46.

17 Porov. JÁN PAVOL II.: *Ecclesia in America*, 25.

18 Porov. JÁN PAVOL II.: *Ecclesia in Asia*, 7.

19 Porov. JÁN PAVOL II.: *Ecclesia in Europa*, 89.

úcty k životu, nekontrolované ničenie živočíšnych a rastlinných druhov, biologický výskum.

c. *Hľadanie riešenia* –

- teológia, filozofia a veda rešpektuje *kozmos* ako harmonický usporiadaný svet vybavený svojou celistvosťou, vnútornou a dynamickou vyváženosťou,
- zem je spoločné dedičstvo, ktorého plody majú slúžiť pre dobro všetkých,
- potrebnosť systému spravovania zdrojov zeme na medzinárodnej úrovni
- zodpovednosť jednotlivých štátov v predchádzaní znehodnotenia ovzdušia a biosféry ako i v kontrole účinkov nových technologických a vedeckých objavov
- *právo na bezpečné životné prostredie* by malo byť začlenené do aktualizovanej Charty ľudských práv.

d) *Naliehavá potreba novej solidárnosti* – posilnenie pokojných vzťahov medzi štátmi, dosiahnutie správnej ekologickej rovnováhy znamená priamo čeliť štrukturálnym formám chudoby, vojna – upravovať životné prostredie na nepriateľské účely, seriózne prehodnotenie životného štýlu súčasnej spoločnosti v odbúraní konzumizmu a hedonizmu, výchova k ekologickej zodpovednosti, estetická hodnota stvorenstva – dobré urbanistické plánovanie a úcta k prirodzenej tvárnosti zeme.

d) *Ekologická otázka – zodpovednosť všetkých* – v širšom kontexte sú to otázky mieru a starostlivosti o celé stvorenstvo.

Na záver svojho *posolstva* sa sv. Ján Pavol II. obracia na všetkých katolíkov, ale i ostatných kresťanov, nekatolíkov či neveriacich, aby sa starali o celé stvorenstvo a zasadzovali sa za zdravé životné prostredie podľa vzoru sv. Františka z Assisi, priateľa chudobných, ktorý svojim životom slúži ako príklad autentickej a úplnej úcty k celistvosti stvorenstva (*Životné prostredie v dokumentoch Katolíckej cirkvi*, 2010, s. 23 – 36).

1.5. DOKUMENTY EMERITNÉHO PÁPEŽA BENEDIKTA XVI. (2005 – 2013)

- encyklika *Caritas in veritate* – *O ľudskom rozvoji v láske a v pravde*, 2009 – v nej Benedikt XVI. zdôrazňuje rešpektovať životné prostredie, lebo si to vyžaduje ekologické zdravie planéty a problematika energetiky,²⁰
- *Posolstvo k Svetovému dňu pokoja 1. januára 2007: Ľudská osoba – srdce pokoja* – pápež hovorí o probléme energetických zdrojov, ktoré súvisia s úctou voči prírode a s nutnosťou nadväzovania vzťahov medzi ľuďmi a národmi založené na dôstojnosti osoby a schopné uspokojiť jej autentické potreby,
- *Posolstvo k Svetovému dňu pokoja 1. januára 2008: Ľudská rodina – spoločenstvo pokoja* – Boh, Stvoriteľ dal rodine spoločný domov, ktorým je zem, životné prostredie – ak sa bude rešpektovať ekologická rovnováha, potom to

20 Porov. BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate*, 27; 32; 48 – 51; 67.

bude garancia pre všetkých – model udržateľného rozvoja (Životné prostredie v dokumentoch Katolíckej cirkvi, 2010, s. 48 – 50),

- *Posolstvo k Svetovému dňu pokoja 1.januára 2010: Ak chceš napomáhať pokoj, ochraňuj stvorenstvo* – ide rozsahom o najdlhší dokument Benedikta XVI. v danej problematike; má štrnásť článkov, v ktorých cituje jednak pápeža bl. Pavla VI., ktorý v roku 1971 pripomenul osemdesiate výročie encykliky Leva XIII. *Rerum novarum* a v nej zdôraznil: Nerozvážne vykorisťovanie prírody človekom môže spôsobiť, že bude zničená a že sa ľudia sami stanú obeťou takéhoto zneužívania. A samozrejme cituje aj svojho predchodcu sv. Jána Pavla II. A jeho dokumenty. Benedikt XVI. konkrétne vo svojom posolstve hovorí aj o: ochrane stvorenstva – čo je základ pokojného spolužitia ľudstva; ďalej, že nemôžeme zostať ľahostajným voči klimatickým zmenám, rozširovaniu púští (dezertifikácia), poklesu či strate úrodnosti poľnohospodárskych oblastí, znečisťovaniu riek a vodných plôch, strate biodiverzity, nárastu mimoriadnych prírodných javov, výrubu lesov v rovníkovej a tropickej oblasti, nárastu tzv. ekologických utečencov - presídlencov, prebiehajúcim i potenciálnym konfliktom spojenými s prístupom k prírodným zdrojom; ale Benedikt XVI. tiež pripomína kultúrnu i morálnu krízu, čestnú solidaritu medzi generáciami premietajúcu sa do priestoru a času, ponúka historickú príležitosť na vypracovanie zmeny modelu globálneho rozvoja smerujúceho k väčšej úcte voči stvorenstvu a integrálnemu rozvoju človeka, humánnej ekológii a rešpektovaním gramatiky, ktorú Stvoriteľ vpísal do svojho diela.

Napokon Benedikt XVI. vyzýva: „*Ochraňovať životné prostredie v záujme budovania pokojného sveta je preto povinnosťou každého človeka. Je to naliehavá úloha, ktorej treba čeliť s obnoveným a kolektívnym úsilím; je to tiež prozreteľná príležitosť zanechať novým generáciám perspektívu lepšej budúcnosti pre všetkých. To nech si uvedomia predstavitelia národov i tí na rozličných úrovniach, ktorým leží na srdci osud ľudstva: ochrana stvorenstva a napomáhanie pokoja sú úzko navzájom prepojené skutočnosti!*“ (Životné prostredie v dokumentoch Katolíckej cirkvi, 2010, s. 59 – 74)

1.6. DOKUMENTY KONFERENCIE BISKUPOV SLOVENSKA

Slovenskí katolícki biskupi zriadili v roku 2000 ako súčasť Teologickej komisie svojej Konferencie biskupov Slovenska aj *Enviromentálnu subkomisiu*, v rámci ktorej pripomínajú dokumenty koncilov a pápežov z danej problematiky. *Subkomisia* ich prvýkrát súborne vydala pod názvom: *Životné prostredie v dokumentoch Katolíckej cirkvi* v roku 2010. Enviromentálna subkomisia KBS má aj svoju publikačnú činnosť a vydáva liturgické texty. Enviromentálna subkomisia má aj svoj oficiálny web.²¹ Z neho sa dozvedáme o ďalších verejne prístupných piatich výzvach, ktoré neobsahuje publikácia *Životné prostredie v dokumentoch Katolíckej cirkvi* z roku 2010. Publikácia obsahuje aj spytovanie svedomia vo vzťahu k prírode a životnému prostrediu – podľa *Desatora* a *Katechizmu katolíckej cirkvi*. Z *Desatora* ide o prvé, piate a siedme prikázanie, z *Katechizmu* zase ide o články: 2415 – 2418. Ide o osemnásť základných otázok súvisiacich s prírodou a životným

21 Porov.<http://enviro.kbs.sk/>

prostredím. Napokon publikácia uvádza ďalších dvadsaťšesť otázok, ktoré majú vo svedomí veriacich katolíkov evokovať, upozorňovať a pripomínať stanovisko Cirkvi k problematike. A tiež spytovanie svedomia chce byť výzvou k dialógu a spolupráci so všetkými ľuďmi dobrej vôle, ktorým nie je ľahostajný osud našej planéty.

Enviromentálnym otázkam sa tiež venuje rímskokatolícka *Modlitba za ochranu životného prostredia* - s odporúčaním na 1.septembra alebo v nedeľu pred sviatkom sv. Františka Assiského (Modlitebník pre verejnú pobožnosť, 2001). Bohoslužba slova prináša návrhy na čítania z Biblie:

- Gn 2, 8 – 9; 15 – 17
- Gn 9, 8 – 17
- Dan 3, 74 – 82
- Ž 104, 13 – 14 a. 14 b – 15. 16 – 18. 19 – 20. 21 – 23
- Ž 148, 1 – 2. 3 – 4. 5 – 6. 7 – 10. 11 – 13
- Rim 8, 19 – 25
- Kol 1, 13 – 20
- Mt 6, 25 – 33
- Mt 13, 1– 9 (Podobenstvo o rozsievачovi)
- Mt 13, 31 – 32 (Podobenstvo o horčičnom zrnku)
- Mk 4, 26 – 29 (Podobenstvo o zasiatom semene)
- Mt 14, 13 – 21 (Prvé rozmnoženie chleba)
- Mt 15, 32 – 39 (Druhé rozmnoženie chleba)
- Lk 15, 1 – 7 (Podobenstvo o stratenej ovci),

ale podáva aj návod na tému pre homíliu:

„a) Stvorenstvo, materiálny svet, ktorý nás obklopuje, nie je stvorený pre ničotu, ale je určený spolu s človekom na oslávenie. Je to eschatologický aspekt stvorenia (porov. LG 48)

b) *Kresťania majú vydávať svedectvo o svojom vzťahu k stvoreniu na základe zjaveného Božieho slova a čeliť novodobým bludom, ktoré šíria rozličné ekologické organizácie, propagujúce idey orientálnych pohanských náboženstiev a obviňujúce kresťanstvo z negatívneho vzťahu voči stvoreniu.*“ (Životné prostredie v dokumentoch Katolíckej cirkvi, 2010, s. 136 – 141)

Publikácia grécko – katolíckej cirkvi zase obsahuje *Podakovanie za stvorenie – Menlivé časti na liturgiu sv. Jána Zlatoústeho* – so všetkými časťami, ktoré tam patria:

- Tropár, 6.hl.
- Kondák, 3.hl.
- Bohorodičník, 3.hl.

- Ďakovný akatist,
- Kondák 1 – 13
- Ikos 1 – 12
- Záverečná modlitba.

Ďalej je to:

- *Pastiersky list biskupov Slovenska k otázkam viery a ekológie*, 16. apríla 2001.
- *Eko oko – Katechézy enviromentálnej výchovy v rámci náboženskej výchovy*. Banská Bystrica: Diecézne katechetické centrum, 2003, 224 s. ISBN 80 – 968981 – 7 – 5.
- *Konferencia biskupov Slovenska k problematiku trápenia zvierat*, 23. mája 2004,
- *Chráňme stromy pri cirkevných objektoch*, 2005,
- *Výzva enviromentálnej subkomisie Teologickej komisie KBS za zodpovedný prístup k odpadom*, 5. júna 2009,
- *Vyhlásenie enviromentálnej subkomisie Teologickej komisie KBS k Medzinárodnému roku biodiverzity*, 1. júla 2010.
- *Záverečná výzva. Pre ľudí, pre prírodu – pre stvorenie. Deklarácia enviromentálnej subkomisie Teologickej komisie KBS*.
- *Životné prostredie v dokumentoch Katolíckej cirkvi*, s. 59 – 74. In: *Dokumenty Konferencie biskupov Slovenska, 9. zväzok*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – Vojtech, spol. s r.o., 2010, 166 s. ISBN 978 – 80 – 7162 – 856 – 9.
- *Stanovisko Enviromentálnej subkomisie KBS k Medzinárodnému roku lesov*, 2011,
- *Vyhlásenie Enviromentálnej subkomisie KBS k rozvoju vidieka, na Slovensku*, 2011,
- *Ochrana stvorenia, RIO + 20 a my*, 2012,
- *Na cintorínoch dajme prednosť prirodzenej kráse*, 2012.²²

2. PRÍRODU POMÁHA OCHRAŇOVAŤ A ZVEĽAĎOVAŤ BRATSKÉ SPOLOČENSTVO

Pápež František tvrdí, že ako sv. František, patrón ekologov, aj my všetci sme povolaní postarať sa o krehkosť ľudí a sveta, v ktorom žijeme. Lebo sa musíme spolu so súčasným pápežom plne stotožniť s citátom, ktorý uvádza vo svojej apoštolskej exhortácii *Evangelii gaudium - O ohlasovaní evanjelia v súčasnom svete*, obsahujúcom pôsobivé a prorocké varovanie, „*ktoré už pred rokmi vyslovili filipínski biskupi: V lesoch žilo neuveriteľné množstvo rozličných druhov hmyzu a všetky tieto druhy tam mali vlastnú úlohu. Vtáky lietali vo vzduchu, ich trblietavé perie a ich pestré spevy dodávali farbu a melódiu zeleni lesov. Boh dal túto zem nám, jeho vyvoleným stvoreniam, ale nie na to, aby sme ju zničili a premenili na púšť. Po daždivej noci pohliadni na čokoládovohnedé rieky v tvojom okolí a uvedom si, že odnášajú živú krv zeme do mora. Ako budú môcť ryby plávať*

²² Porov. <http://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-komisii-a-rad-konferencie-biskupov-slovenska/c/environmentalna-subkomisia-kbs>

v takých stokách, akou sa stala rieka Pasig a mnohé iné rieky, ktoré sme znečistili? Kto premenil nádherný vodný svet na podvodné cintoríny bez života a farby?“ (František, 2014, 215 - 216)

2.1. BRATSTVO

Základnou ľudskou hodnotou je *bratstvo*, keďže človek je vzťahová bytosť – tvrdí pápež František, ktorý o tom napísal aj svoje *Posolstvo*. Ide o *Posolstvo k 47.svetovému dňu pokoja – 1.januára 2014*. Pápež toto svoje tvrdenie vysvetľuje takto: „V srdci každého muža a ženy totiž prebýva túžba po plnom živote, ku ktorej patrí aj nepotlačiteľná túžba po bratstve, ktorá nás ženie vytvárať s druhými priateľské spoločenstvá, kde v nich nevidíme nepriateľov či konkurentov, ale bratov, ktorých prijímame a objímame.“ A zároveň sa odvoláva na tvrdenie svojho predchodcu Benedikta XVI. (2005 – 2013), že globalizácia síce spôsobuje, že sme si bližší, no automaticky to neznamená, že sme si hneď navzájom bratmi a sestrami. Preto „mnohé situácie nerovnosti, chudoby a nespravodlivosti navyše naznačujú nielen hlboký nedostatok bratských vzťahov, ale aj chýbajúcu kultúru solidarity.“ (Posolstvo Svätého Otca Františka k 47.svetovému dňu pokoja 1.január 2014, 2014, 1. 11 – 30)

2.2. EGOIZMUS

Kvôli pochopeniu termínu *bratstva* a lepšieho uvedomenia si prekážok, ktoré bránia k jeho uskutočňovaniu, je dôležité si pripomenúť aj biblický text o Kainovi a Ábelovi z knihy *Genezis*.²³ Z neho sa dozvedáme, že „Ábel je pastier, Kain roľník. Ich hlboká totožnosť a ich poslanie je **byť bratmi**, hoci majú odlišné zamestnanie a kultúru, odlišný vzťah k Bohu a stvoreniu. No to, že Kain zabil Ábela, tragicky potvrdilo radikálne odmietnutie poslania **byť bratmi**.“ Rozprávanie tohto príbehu nás analogicky učí, že celé „ľudstvo nesie v sebe povolanie na bratstvo, ale aj tragickú možnosť zradiť toto povolanie. Svedčí o tom každodenný egoizmus.“ (Posolstvo Svätého Otca Františka k 47.svetovému dňu pokoja 1.január 2014, 2014, 2)

2.3. OTCOVSTVO PLODÍ BRATSTVO

„Spontánne vyvstáva otázka: dokážu vôbec muži a ženy tohto sveta plne zrealizovať túžbu po bratstve?“ Dokážu svojimi silami zvíťaziť nad ľahostajnosťou, egoizmom, nenávisťou a prijať legitímne rozdiely, ktoré charakterizujú bratov a sestry?“ Odpoveďou pápeža Františka ako i celej náuky kresťanského sveta je, že áno, lebo podľa Svätého písma máme jedného Otca, ktorým je Boh. A teda my všetci sme si potom navzájom bratia a sestry (porov. Mt 23, 8 – 9). Z čoho vyplýva, že korene nášho *bratstva* sa nachádzajú v *Božom otcovstve*, v mimoriadne konkrétnej a osobnej láske Boha ku každému jednému človeku (porov. Mt 6, 25 – 30). Ide o „*otcovstvo, ktoré účinne plodí bratstvo, pretože ak prijmeme Božiu lásku, ona sa stáva tým najúčinnnejším činiteľom premeny nášho života i našich vzťahov s druhými, otvára nás na solidaritu a opravdivé spolužitie*.“ „Definitívnym < **miestom** > **zrodu** tohto bratstva, ktoré ľudia nie sú schopní vytvárať sami“ je kríž Ježiša Kris-

23 Porov. Gn 4, 1 – 16.

ta, jeho smrť a zmŕtvychvstanie za všetkých a za každého, do ktorého sme všetky deti jedného Otca naštepené (Posolstvo Svätého Otca Františka k 47.svetovému dňu pokoja 1.január 2014, 2014, 3). A to je dôvod, prečo nemôžeme ostať lahostajní ani voči osudu bratov a ani voči Bohom stvorenému svetu.

2.4. *ĽUDSKÁ RODINA AKO BRATSTVO DOSTÁVA PRÍRODU AKO SPOLOČNÝ DAR*

„Príroda je nám k dispozícii a my ju máme zodpovedne spravovať.“ Preto kresťanský postoj je pozitívny, ak sa týka oprávnenosti zásahov do prírody pokiaľ:

- a) sú pre človeka užitočné
- b) je splnená podmienka, že sa konajú zodpovedne – teda s ohľadom na *pravidlá*, ktoré sú do prírody vložené
- c) sa rozumne využívajú prírodné zdroje v prospech všetkých.

Pričom sa u jednotlivých živých stvorení rešpektuje:

- krása
- cieľ
- užitočnosť
- funkcia v ekosystéme.

Ľudská rodina ako jedno *bratstvo* sa nesmie riadiť vo vzťahu k prírode:

- a) s chamtivosťou
- b) s pyšnou túžbou vládnuť, vlastniť, manipulovať, vykorisťovať
- c) s tým, že ju nebude chrániť, nerešpektovať, nepovažovať za zaslúžený dar, o ktorý sa treba starať a ktorý má slúžiť súčasným *bratstvu* ako i *bratstvu* budúcich generácií (Posolstvo Svätého Otca Františka k 47.svetovému dňu pokoja 1.január 2014, 2014, 2. 9).

2.5. *NÁVRHY A RIEŠENIA*

Pápež navrhuje, že osobitne poľnohospodárstvo je primárne povolané zveľaďovať a chrániť prírodné zdroje, lebo je takou oblasťou produkcie, čo slúži na výživu ľudstva. Napriek tomu, že je vo svete stálym problémom hlad, čo je skutočným pohoršením, pápež František si spolu s nami kladie otázku: „**Akým spôsobom využívame prírodné zdroje?** Dnešné spoločnosti by sa mali zamyslieť nad tým, aká je hierarchia priorít, na ktoré je produkcia zameraná. Je vskutku nevyhnutnou povinnosťou, aby sa prírodné zdroje využívali takým spôsobom, že už nik nebude trpieť hladom.“

Preto je nevyhnutné:

- a) hľadať spôsoby, aby všetci mohli užívať plody zeme, aby sa zabránilo prehlbovaniu priepasti medzi tými, ktorí majú veľa a tými, ktorí sa musia musia uspokojiť len s omrvinkami

- b) *všeobecné určenie dohier*, ktoré je jedným z hlavných princípov sociálneho učenia Cirkvi, aby sa všetkým umožnil faktický a rovný prístup k základným a primárnym dobrám, ktoré každý potrebuje a na ktoré má každý nárok.

Bratstvo treba objaviť, milovať, zakúsiť, ohlasovať a svedčiť o ňom. Vo svete sa musíme postarať o to, aby sa nevyhnutný politický a ekonomický realizmus nezredukoval na technicizmus zbavený akýchkoľvek ideálov (Posolstvo Svätého Otca Františka k 47.svetovému dňu pokoja 1.január 2014, 2014, 9 - 10). Lebo „*ako ľudské bytosti nie sme len užívateľmi, ale aj správcami ostatných stvorení. Prostredníctvom našej telesnosti nás Boh úzko spojil so svetom, ktorý nás obklopuje, a tak na nás jeho pustošenie vplýva ako choroba a vyhladenie ktoréhokoľvek druhu nás trpko zasahuje ako okypenie. Nedovoľme, aby po nás zostali stopy deštrukcie a smrti, ktoré sa dotknú nielen nášho života, ale aj budúcich generácií.*“ (František, 2014. 215)

3. KREŠTANIA SI UVEDOMUJÚ SVOJE ÚLOHY A POVINNOSTI VZHĽADOM NA STVORITEĽA A PRÍRODU AKO SÚČASŤ ICH VIERY

Múdrosť biblických príbehov nám hovorí o vzťahu s Bohom, blížnym a so zemou. V prvom rade je to už spomínaná kniha Genezis hovorí o stvorení ľudstva,²⁴ o Kainovi

a Ábelovi,²⁵ ako i príbeh o Noemovi.²⁶ Kniha Levitikus sa zase zaoberá raz za sedem rokov sabatickým rokom²⁷ ako i jubilejným rokom každých päťdesiat rokov.²⁸ Žalmy chvália Boha ako Stvoriteľa²⁹ proroci pozývajú nájst silu u mocného Boha.³⁰ Pán Ježiš si prisvojuje biblickú vieru v Boha Stvoriteľa a zdôrazňuje, že Boh je Otec³¹ a všetko je stvorené skrze neho a pre neho³² (František, 2015, 62 – 100). Preto už nestačí povedať, že musíme myslieť na budúce generácie, ale že v hre je dôstojnosť nás samotných, lebo nás vedie zamyslieť sa nad zmyslom nášho pobytu na zemi. Lebo keď hovoríme o životnom prostredí musíme mať na mysli aj vzťah medzi prírodou a spoločnosťou, ktorá ju obýva. A k tomu je nevyhnutný vzťah ľudského života s morálnym zákonom vpísaným do jeho vlastnej prirodzenosti. Ide o vzťah, ktorý je nevyhnutný na vytvorenie dôstojného životného prostredia. A to je podľa pápeža Františka (2015) tzv. ľudská ekológia. Ľudská ekológia je neoddeliteľná od pojmu spoločného *dobra, princípu, ktorý má ústrednú a zjednocujúcu úlohu v sociálnej etike. Je to súhrn podmienok spoločenského života, ktoré tak spoločествám, ako aj jednotlivým členom umožňujú plnšie a ľahšie dosiahnuť vlastnú dokonalosť.*“ A preto sa František (2015) pokúša

24 Porov. Gn 1, 1 – 31; 2, 1 – 25.

25 Porov. Gn 4, 1 – 16.

26 Porov. Gn 6 – 10.

27 Porov. Lv 25, 1 – 6.

28 Porov. Lv 19, 9 – 10.

29 Porov. Ž 136; 148.

30 Porov. Jer 32, 17.21; Iz 40, 28b – 29; Zjv 15, 3.

31 Porov. Mt 6, 26; Mt 11, 19; Mt 11, 25; Mt 8, 27; Mt 6, 26; Mt 13, 31 – 32; Mk 6, 3; Lk 12, 6; Jn 1, 1 – 18; Jn 4, 35;

32 Porov. Kol 1, 16.

načrtnúť hlavné trasy dialógu, ktoré by nám mohli pomôcť opustiť špirálu nášho sebazničenia, do ktorého sa ponárame. Medzi nimi to je:

- dialóg o životnom prostredí v medzinárodnej politike
- dialóg k novej národnej a lokálnej politike
- dialóg a transparentnosť v rozhodovacích procesoch
- dialóg politiky a ekonomiky ľudskosti
- náboženstvá v dialógu s vedami
- výchova na iný životný štýl
- vychovávať k spojenectvu medzi ľudstvom a životným prostredím
- ekologická konverzia
- striedmosť a pokora
- občianska a politická láska
- sviatočné znaky a sviatočný odpočinok
- Najsvätejšia Trojica a vzťah medzi stvoreniami
- modlitba za našu zem
- modlitba kresťanov a celého stvorenia (František, 2015, 163 - 240)

ZÁVER

Pápež František sa obracia k Nanebovzatej Matke a Kráľovnej celého stvorenia, aby sa starala o zranený svet a pomáhala nám hľadiť naň s múdrejšími očami. Spolu s ňou aj sv. Jozef, patrón univerzálnej Cirkvi, že by nás motivoval k starostlivosti a veľkodušnosti, aby sme s nehou pracovali na ochrane sveta, ktorý nám Boh zveril. Nech nám zápasy a starosť o planétu nevezmú radosti a nádeje, ale dajú nám silu a svetlo na ďalšej ceste (František, 2015, 241 – 246).

POUŽITÉ INFORMAČNÉ ZDROJE

1. BAAS – FRANCKE E. a kol. 2007. *Praktická ochrana prírody v cirkevnom spoločenstve*. Prešov: Petra, 2007, 55 s.
2. GAZDA, I. Prekonanie Karibskej krízy: Ján XXIII. medzi Kennedym a Chruščovom. 2013. Dostupné na internete: <https://svetkrestanstva.postoj.sk/2922/prekonanie-karibskej-krizy-jan-xxiii-medzi-kennedym-a-chruscovom>
3. GLASER, M. 2013. Cirkiev nemá politickú, ale bytostnú duchovnú povahu. In: *Svetlo, týdeník Matice cyrilometodéjské*, roč. XXI, č. 13, 31. března 2013, s. 8.
4. FRANTIŠEK. 2014. Evangelii gaudium. O ohlasovaní evanjelia v súčasnom svete. In: *Pápežské dokumenty, 93. zväzok*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – VOJTECH, spol. s r. o., 2014, 202 s. ISBN 978 – 80 – 8161 – 044 – 8.
5. FRANTIŠEK. 2015: Laudato si. O starostlivosti o náš spoločný domov. In: *Pápežské dokumenty, 97. zväzok*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – Vojtech, spol. s r. o. 2015, 147 s. ISBN 978 – 80 – 8161 – 180 – 3.
6. JÁN XXIII. 1962. Allocutio Ad universas gentes summosque earum Moderatores missus: instante belli periculo, Beatissimus Pater enixe eos hortatur, ut actuosam dent operam ad bonum pacis servandum. In *Acta Apostolicae Sedis*, roč. LIV, 1962, č. 15, s. 861 - 862. ISSN 0001 – 5199.
7. Modlitba za ochranu životného prostredia. 2001. In: *Modlitebník pre verejnú pobožnosť*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2001, 711 s. ISBN 80 – 7162 – 347 – 4.

8. PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPRAVODLIVOSŤ A POKOJ. 2008: *Kompendium sociálnej náuky*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – Vojtech, spol. s r. o., 2008, 545 s. ISBN 978 – 80 – 7162 – 725 – 8.
9. Posolstvo Svätého Otca Františka k 47.svetovému dňu pokoja 1.január 2014. 2014. In: *Pápežské dokumenty, 92.zväzok*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – VOJTECH, spol. s r. o., 2014, 41 s. ISBN 978 – 80 – 8161 – 039 – 4.
10. VOSKÁR, J. (ed.) 2003. *Kresťanstvo a vzťah človeka k stvorenstvu. Zborník prednášok z rovnomennej konferencie konanej v Prešove dňa 17.októbra 2003*. Prešov: Petra, 2003, s. 93.
11. ZEMKO, P. - BAZALA, R. – HRDÝ, B. – PLEŠIVČÁKOVÁ, K. – MUSTAGRUDIČ, A. 2013: *Budúcnosť našej zeme nám nemôže byť ľahostajná*, s. 46 – 64. In: MIKUŠ, T. – KRISTOFOVÁ, L.: *Konferencia o životnom prostredí v Trnavskom kraji 22.04.2013*. Trnava: Úrad Trnavského samosprávneho kraja, 254 s. ISBN 978 – 80 – 971395 – 1 – 3.
12. ZEMKO, P. 2014: *Bratstvo pomáha ochraňovať a zveľaďovať prírodu*, s. 46 – 64. In: MIKUŠ, T. – KRISTOFOVÁ, L.: *Mladé stromy pre Slovensko 23.04.2014*. Trnava: Úrad Trnavského samosprávneho kraja, 254 s. ISBN 978 – 80 – 971395 – 1 – 3.
13. *Životné prostredie v dokumentoch Katolíckej cirkvi*. 2010. In: *Dokumenty Konferencie biskupov Slovenska, 9.zväzok*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha – Vojtech, spol. s r.o., 2010, 166 s. ISBN 978 – 80 – 7162 – 856 – 9.

Informacja dla Autorów

Redakcja „Humanum” zaprasza do współpracy Autorów, którzy chcieliby publikować swoje teksty na łamach naszego pisma. Uprzejmie informujemy, że przyjmujemy do publikacji artykuły nie dłuższe niż 20 stron znormalizowanego maszynopisu (1800 znaków ze spacjami na stronę), a w przypadku recenzji – niż 8 stron. Do artykułów prosimy dołączyć streszczenie w języku polskim i angielskim (wraz z angielskim tytułem artykułu) o objętości do 200 słów. Prosimy o niewprowadzanie do manuskryptów zbędnego formatowania (np. nie należy wyrównywać tekstu spacjami czy stosować zróżnicowanych wypukleń, wycień itp.). Sugerowany format: czcionka Arial, 12 pkt., interlinia 1,5. Piśmiennictwo zawarte w artykule należy sformatować zgodnie z tzw. zapisem harwardzkim, zgodnie z którym lista publikacji istotnych dla artykułu ma być zamieszczona na jego końcu i ułożona w porządku alfabetyczny. Publikacje książkowe należy zapisywać:

Fijałkowska B., Madziarski E., van Tocken T.L. jr., Kamilska T. (2014). Tamizdat i jego rola w kulturze radzieckiej. Warszawa: Wydawnictwo WSM.

Rozdziały w publikacjach zwartych należy zapisywać:

Bojan A., Figurski S. (2014). Nienowoczesność – plewić czy grabić. W.S. Białokozowicz (red.), Nasze czasy – próba syntezy. Warszawa: Wydawnictwo WSM.

Artykuły w czasopismach należy zapisywać:

Bobrzyński T.A. (2009). Depression, stress and immunological activation. British Medical Journal 34 (4): 345-356.

Materiały elektroniczne należy zapisywać:

Zientkiewicz K. Analiza porównawcza egocentryka i hipochondryka. Żart czy parodia wiedzy? Portal Naukowy „Endo”. www.endo.polska-nauka.pl (data dostępu: 2014.07.31).

W tekście artykułu cytowaną publikację należy zaznaczyć wprowadzając odnośnik (nazwisko data publikacji: strony) lub – gdy przywołane jest nazwisko autora/nazwiska autorów w tekście – (data publikacji: strony), np.: Radzieckie władze „[...] podjęły walkę z tamizdaten na dwóch płaszczyznach: ideologicznej i materialnej” (Fijałkowski i wsp. 2014: 23). lub: Radziecka prasa, jak stwierdzają Fijałkowski i współnicy, „łżyła autorów druków bezdebitowych” (2014: 45). W przypadku przywoływanych tekstów, gdy nie ma bezpośredniego cytowania, należy jedynie podać nazwisko i rok publikacji (bądź sam rok, jeśli nazwisko autora pada w tekście głównym). W odnośnikach w tekście głównym należy w przypadku więcej niż dwóch autorów wprowadzić „i wsp.”, np. (Fijałkowski i wsp. 2014). W tekście piśmiennictwa (tj. alfabetycznie ułożonej literaturze) prosimy wymienić wszystkich autorów danej publikacji. Więcej o zasadach stylu harwardzkiego m.in. na Wikipedii (http://pl.wikipedia.org/wiki/Przypisy_harwardzkie). Uwaga, przypisy krytyczne, inaczej tzw. aparat krytyczny, prosimy w miarę możliwości zredukować do minimum i wprowadzać do głównego tekstu manuskryptu.

Zaznaczamy, że Redakcja nie płaci honorariów, nie zwraca tekstów niezamówionych oraz rezerwuje sobie prawo do skracania tekstów.

Texty prosimy przesyłać drogą elektroniczną za pomocą formularza na stronie WWW: <http://humanum.org.pl/czasopisma/humanum/o-czasopismie> lub na adres e-mailowy: biuro@humanum.org.pl

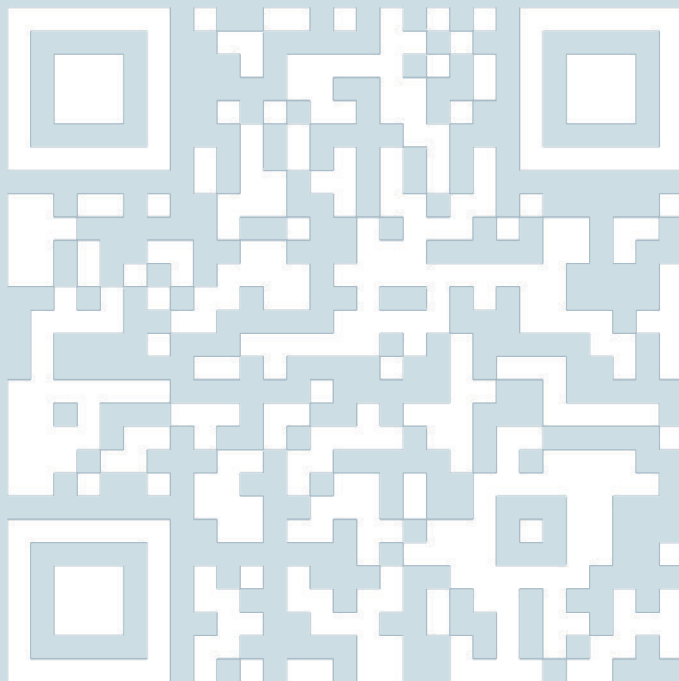
Do tekstu należy dołączyć informację o aktualnym miejscu zamieszkania, nazwie i adresie zakładu pracy, tytule naukowym, stanowisku i pełnionych funkcjach. Każdy tekst przesłany pod adres Redakcji z prośbą o druk na łamach czasopisma podlega ocenie. Proces recenzji przebiega zgodnie z założeniami „double blind” peer review (tzw. podwójnie ślepej recenzji). Do oceny tekstu powołuje się co najmniej dwóch niezależnych recenzentów (tzn. recenzent i autor tekstu nie są ze sobą spokrewni, nie występują pomiędzy nimi związki prawne, konflikty, relacje podległości służbowej, czy bezpośrednia współpraca naukowa w ciągu ostatnich 5 lat). Recenzja ma formę pisemną i kończy się stwierdzeniem o dopuszczeniu lub niedopuszczeniu tekstu do druku.

W związku z przypadkami łamania prawa autorskiego oraz dobrego obyczaju w nauce, mając na celu dobro Czytelników, uprasza się, aby Autorzy publikacji w sposób przejrzysty, rzetelny i uczciwy prezentowali rezultaty swojej pracy, niezależnie od tego, czy są jej bezpośrednimi autorami, czy też korzystali z pomocy wyspecjalizowanego podmiotu (osoby fizycznej lub prawnej).

Wszystkie przejawy nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające Autorów, towarzystwa naukowe itp.).

Do przedłożonych tekstów z prośbą o druk, Autor tekstu jest zobowiązany dołączyć:

1. Informację mówiącą o wkładzie poszczególnych Autorów w powstanie publikacji (z podaniem ich afiliacji oraz kontyubcji, tj. informacji, kto jest autorem koncepcji, założeń, metod, protokołu itp. wykorzystywanych przy przygotowaniu publikacji), przy czym główną odpowiedzialność ponosi Autor zgłaszający manuskrypt.
2. Informację o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów.

INTERNATIONAL
SCHOOL OF MANAGEMENT
SLOVAKIA